

YILDIZ TEKNİK ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

79302

İNGİLTERE’DE KONUT STANDARTLARININ
DEĞİŞEN BAĞLAMI:
“TUDOR WALTERS RAPORU”NDAN
“2000 HOMES” PROJESİNE

Mimar Elâ KAÇEL

F.B.E. Mimarlık Anabilim Dalı Yapı Programında
Hazırlanan

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Tez Danışmanı: Doç.Dr. İhsan BİLGİN

25. Mart 1998

Doç.Dr. İhsan Bilgin

Prof.Dr. Güle Çörekçi
Süleyman Güllü

Y.Doç.Dr. Mehmet Karadağ

Dr. Bilgin

İSTANBUL, 1998

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
ŞEKİL LİSTESİ	iv
ÇİZELGE LİSTESİ	viii
ÖNSÖZ	ix
ÖZET	x
ABSTRACT	xi
BÖLÜM 1. GİRİŞ	1
1.1. Sorun Tanımı ve Amaç	1
1.2. Kapsam ve Yöntem	9
1.3. “Standart” Kavramının Bağlamsal Tanımı	12
1.4. Konut Standartlarını Normlaştıran Programlar: “Tudor Walters Raporu”ndan “2000 Homes” Projesine	14
1.5. Yeni Bir Raporun Oluşumunu Gerektiren Koşullar	18
BÖLÜM 2. POLİTİK BAĞLAM	20
2.1. 1890-1918 Döneminde Konut Sorununa Devletin Yaklaşımı	20
2.2. Tudor Walters Komitesi Aracılığıyla Sosyal Devlet Girişimi ve İşçi Sınıflarının Konutlandırılması	24
2.3. 1918-1945 Döneminde Konut Politikası	28
2.4. 1945-1960 Döneminde Konut Politikası	34
2.5. 1960 Sonrası Konut Standartlarında Devlet Girişimi	37
2.6. Parker Morris Komitesi Aracılığıyla Teknokrasi ve Yeni Orta Sınıfların Konutlandırılması	41
2.7. 1970’lerde Konut Politikası	43
2.8. 1980 Sonrası Sosyal Devletin Çöküşü ve Yeni Teknokrasi	44
BÖLÜM 3. FİZİKSEL BAĞLAM	48
3.1. 1850-1918 Döneminde Konut Stoğunun Niteliği	48
3.2. 1918 Tudor Walters Raporu	60
3.3. 1918-1945 Döneminde Konut Stoğunun Niteliği	71
3.4. 1945-1960 Döneminde Konut Standartlarının Değişimi	78
3.5. 1961 Parker Morris Raporu	80
3.6. 1983 Homes For the Future	91
3.7. 1980 Sonrası Konut Tasarımında Piyasa Normları	94
3.8. Mekansal Kalite Bakımından Kamu ve Özel Sektör Konutu Arasındaki Farklılıklar ve Benzerlikler	96

BÖLÜM 4. İDEOLOJİK BAĞLAM	101
4.1. 19. Yüzyıl Sonunda Sınıf ve Konut İdeolojisi	101
4.2. 1918-1960 Döneminde Konut Üretiminde Devlet İdeolojisi	112
4.3. 1950 Sonrası Sosyal Tabakalaşma Süreci	117
4.4. Parker Morris Komitesi'nin İdealindeki Aile ve Mülk Konut Sahipliği	120
4.5. 1980 Sonrasında Devlet ve Piyasa İdeolojilerindeki Benzerlikler	122
BÖLÜM 5. DOMESTİK BAĞLAM	124
5.1. 19. Yüzyılda Kamusalıktan Özelleşmeye Geçiş	124
5.1.1. Konutta Kentsel Altyapı Donatıları	130
5.1.2. Konutta Kişisel Ev Donatıları	140
5.1.3. Domestiklik, Tüketim ve İdeal Ev	145
5.2. 1918-1945 Döneminde Ev İçi Yaşamdaki Değişimler	155
5.3. 1950 Sonrasında Domestiklik, Tüketim ve Gündelik Yaşam	161
5.4. Kullanıcıların Tasarım Sorunları ile Gündelik Yaşamda Karşılaşması	171
BÖLÜM 6. SONUÇLAR ve ÖNERİLER	175
KAYNAKLAR	181
EKLER	185
Ek 1 1915'te Advisory Committee on Rural Cottages Tarafından Belirlenen İhtiyari Minimum Oda Ölçüleri	185
Ek 2a 1961'de Parker Morris Komitesi Tarafından Homes For Today and Tomorrow Adlı Raporda Taban Alanlarına Yönelik Önerilen Minimum Standartlar	186
Ek 2b Table of Recommended Standards Relating to Floor Space	187
Ek 3 1983'te RIBA ve Institute of Housing Tarafından Homes For the Future Adlı Raporda Önerilen Standartların Özeti	188
ÖZGEÇMİŞ	189

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1a	1855'te Londra'nın Bermondsey bölgesinde işçi konutları	2
Şekil 1.1b	1855'te Londra'nın Bermondsey bölgesinde işçi konutları	2
Şekil 1.2a	John Wood tarafından tasarlanan bir odalı model cottage	4
Şekil 1.2b	John Wood tarafından tasarlanan iki odalı model cottage	4
Şekil 1.2c	John Wood tarafından tasarlanan üç odalı model cottage	5
Şekil 1.3a	Londra'nın kentsel gelişimi: 1840 ve 1860	6
Şekil 1.3b	Londra'nın kentsel gelişimi: 1880 ve 1900	6
Şekil 1.3c	Londra'nın kentsel gelişimi: 1914 ve 1929	6
Şekil 1.4	1840'larda Londra'nın St. Giles bölgesinde Wild Court'ta bulunan düşük standartlı işçi konutlarından örnekler	7
Şekil 1.5	1847'de düşük standartlı işçi konutlarında yaşanan yoğunluk ve yoksunluk.....	7
Şekil 2.1a	1872'de Londra'da Bethnal Green semtinde sıhhileştirme öncesinde Boundary Street	22
Şekil 2.1b	1914'te Londra'da Bethnal Green semtinde sıhhileştirme sonrasında Boundary Street	22
Şekil 2.3	Boundary Street çevresinde sıhhileştirme öncesinde yer alan düşük nitelikli konutlar	23
Şekil 2.4	1903'te Boundary Street yerleşmesinden bir görünüm	23
Şekil 2.5a	"Homes fit for heroes" kampanyasının "konut ve asker" temalı afişleri	27
Şekil 2.5b	"Homes fit for heroes" kampanyasının "konut ve asker" temalı afişleri ...	27
Şekil 2.6	1919 Yasaları sonucunda Londra'da LCC tarafından geliştirilen Becontree yerleşmesi	30
Şekil 2.7	1919 Yasaları sonucunda Londra'da LCC tarafından geliştirilen White Hart Lane yerleşmesi	30
Şekil 2.8	Londra'da Southwark bölgesinde sıhhileştirme öncesinde Rockingham Street ve çevresi	32
Şekil 2.9	Londra'da Southwark bölgesinde sıhhileştirme sonrasında Rockingham Street ve çevresi	32
Şekil 2.10	1929'da Rockingham Street çevresinde yer alan konutların yıkımdan önceki durumu	33
Şekil 2.11	1938'de tamamlanan ve Rockingham Street üzerinde yer alan yeni konutlar	33
Şekil 2.12a	LCC tarafından gerçekleştirilen Londra'daki Roehampton yerleşmesi	36
Şekil 2.12b	LCC tarafından gerçekleştirilen Londra'daki Roehampton yerleşmesi	36
Şekil 2.13	1968'de Ronan Point bloğu	40
Şekil 3.1	19.yy.'ın ikinci yarısında Leeds kentinden bir yerleşme haritası	49
Şekil 3.2	1880'lerde Liverpool kentinden bir yerleşme haritası	49
Şekil 3.3	19.yy.'ın ilk yarısında Liverpool'da tipik bir avlu ve back-to-back konutlar	50
Şekil 3.4	19.yy. sonunda Keighley kentinde bir back-to-back konut tipi	51
Şekil 3.5	1880'ler ve 1890'larda Keighley kentinde Second Avenue'dan back-to-back konutların görünüşü	51

Şekil 3.6	Bradford kentinde Manningham bölgesinden bir yerleşme haritası	53
Şekil 3.7	Bradford kentinde aynı bölgeden bir back-to-back konut tipi	53
Şekil 3.8	Bradford kentinde back-to-back konutların Woodbury Road'dan görünüşü	53
Şekil 3.9	Middlesbrough kentinin 1915 tarihli yerleşme haritası	54
Şekil 3.10	19.yy. sonunda Liverpool kentinde bir through house tipi	55
Şekil 3.11	1870'ler ve 1880'lerde Barrow-in-Furness kentinde karşılıklı iki through house dizisinin arasında bırakılan geçiş yolu	55
Şekil 3.12	19.yy. sonunda Preston kentinde through house dizilerinin kitlesel üretimi sonucunda oluşan yoğun kent dokusu	56
Şekil 3.13	Londra'nın kuzeyinde byelaw konutlar	57
Şekil 3.14	1900'lerde Londra'da en yaygın byelaw konut tipi	58
Şekil 3.15	1890-1910 yıllarında Londra'nın tipik bir altkent yerleşmesi olan Ilford'da tek tip byelaw konutlar	59
Şekil 3.16	1883'te Londra'nın kuzeyinde Noel Park'ta filantropik amaçlı bir yapım firması tarafından inşa edilen konut tipleri	59
Şekil 3.17	Unwin'in konut üretiminde yoğunluk-maliyet ilişkisini ele alan şeması	62
Şekil 3.18	20 İngiliz dönümlük bir arazi üzerinde Unwin tarafından hazırlanan iki farklı yerleşme planı	62
Şekil 3.19a	Tudor Walters Raporu'nda yer alan yerleşme planlama ilkeleri	63
Şekil 3.19b	Tudor Walters Raporu'nda yer alan yerleşme planlama ilkeleri	63
Şekil 3.20	Tudor Walters Komitesi'nin önerisi Tip I'in zemin ve birinci kat planları	66
Şekil 3.21	Tudor Walters Komitesi'nin önerisi Tip II'in zemin ve birinci kat planları	66
Şekil 3.22	Tudor Walters Komitesi'nin önerisi Tip III'in zemin ve birinci kat planları	66
Şekil 3.23	Tudor Walters Komitesi'nin önerisi Tip I A'nın zemin ve birinci kat planları	67
Şekil 3.24	Tudor Walters Komitesi'nin önerisi Tip II A'nın zemin ve birinci kat planları	67
Şekil 3.25	Tudor Walters Komitesi'nin önerisi Tip III A'nın zemin ve birinci kat planları	67
Şekil 3.26	A3 tipinin zemin ve birinci kat planları ile kuzey görünüşü	72
Şekil 3.27	B3 tipinin zemin ve birinci kat planları ile kuzey görünüşü	73
Şekil 3.28	1930'larda Watford kentinde standart mülk konutlardan oluşan spekülatif kent dokusu	76
Şekil 3.29a	1930'larda özel sektörün uyguladığı standart ikiz ev tiplerinin zemin ve birinci kat planları	77
Şekil 3.29b	1930'larda özel sektörün uyguladığı standart ikiz ev tiplerinin zemin ve birinci kat planları	77
Şekil 3.30	Çıkmalı ikiz ev tipi için ön cephe alternatifleri	77
Şekil 3.31	1944 Dudley Raporu'nda mutfak planlamasına ilişkin birinci öneri	79
Şekil 3.32	1944 Dudley Raporu'nda mutfak planlamasına ilişkin ikinci öneri	79
Şekil 3.33	1944 Dudley Raporu'nda mutfak planlamasına ilişkin üçüncü öneri	79
Şekil 3.34	1963'te MHLG tarafından yayımlanan beş kişilik bir Parker Morris evi	85
Şekil 3.35a	GLC tarafından hazırlanan "tercih edilen konut planları"	86
Şekil 3.35b	GLC tarafından hazırlanan "tercih edilen konut planları"	86
Şekil 3.36	1970'lerde GLC tarafından geliştirilen Havering'te Bryant Avenue yerleşmesi	87
Şekil 3.37	PDP 5155 konut tipi	87

Şekil 3.38	Bir “Parker Morris” evinin zemin ve üst katlarında mimarlar tarafından “önerilen” mobilya yerleşim düzeni	90
Şekil 3.39	Bu öneriye sadık kalmayan kullanıcılar tarafından “kullanılan” mobilya yerleşim düzeni	90
Şekil 3.40	1960’ların ortalarında özel sektöre ait bir yerleşme modeli	97
Şekil 3.41	1960’ların ortalarında kamu sektörüne ait bir yerleşme modeli	97
Şekil 3.42	1920-1980 yılları arasında İngiltere’de beş kişilik ortalama bir konutta mekan standartlarının değişimi	100
Şekil 4.1	1889’da Londra’nın güneyinde Camberwell’de kentsel mekanda farklı toplumsal sınıfların dağılımı	104
Şekil 4.2	19.yy.’da orta sınıf yerleşmelerin dış dünya ile sınırını tanımlayan “kent duvarı”	105
Şekil 4.3	1870’lerin sonunda Londra’da en popüler orta sınıf yerleşmesi olan Bedford Park	105
Şekil 4.4	Ebenezer Howard’ın çalışma ve yaşama ilişkisine dayalı bahçe şehir konsepti	109
Şekil 4.5	Howard’ın bahçe şehirde geliştirdiği ideal yaşam kurgusu	109
Şekil 4.6	Port Sunlight yerleşme planı	110
Şekil 4.7	19.yy. sonunda işçi sınıflarına haftalık kiralanmış mülk konutların yöneticiler tarafından denetimi	110
Şekil 4.8a	1920’lerde ideal işçi sınıf konutları	115
Şekil 4.8b	1920’lerde ideal işçi sınıf konutları	115
Şekil 5.1a	1820’lerde Londra’da Bloomsbury’de Bedford Square çevresinde yer alan üst ve orta sınıf konutları	127
Şekil 5.1b	1820’lerde Londra’da Bloomsbury’de Bedford Square çevresinde yer alan üst ve orta sınıf konutları	127
Şekil 5.2	1908’de altkentlerde sağlıklı ve huzurlu bir çevrede yer alan yeni orta sınıf konutları	127
Şekil 5.3	1900’de Londra’da Bethnal Green bölgesinde işçi sınıflarının gündelik yaşamlarındaki “kamusal” mekan kullanımı	128
Şekil 5.4	19.yy. sonunda işçi sınıflarının idealize ettikleri yerleşme biçimi	128
Şekil 5.5	1913 ürün kataloğunda masa üstü elektrikli lambaların ilk standart tipleri ...	132
Şekil 5.6	1913 ürün kataloğunda ayaklı elektrikli abajurların ilk standart tipleri	133
Şekil 5.7	1910’da Bourneville’de bir evin mutfağında dolap içi banyo küveti	134
Şekil 5.8	1902 ürün kataloğunda “banyolar” sayfası ve sağ alt köşede ilk gazlı şofbenin tanıtımı	134
Şekil 5.9	1895’te Londra’da Westminster bölgesinde bir üst-orta sınıf konutunda lüks bir banyo	136
Şekil 5.10	1911’de Twyford firmasının “Banyo J7” modeli	136
Şekil 5.11	1855’te kentsel orta sınıf konutunda bodrum katta yer alan mutfak	137
Şekil 5.12	1895 ürün kataloğunda çeşitli kömürlü kuzine tipleri	137
Şekil 5.13	1900’lerde Leeds kentinde bir back-to-back konutta yer alan scullery	139
Şekil 5.14	20.yy. başında Londra’da Boundary Street yerleşmesinde bir scullery	139
Şekil 5.15	1900’lerde orta sınıflara yönelik hazırlanmış “ev” kitapları	142

Şekil 5.16	19.yy. sonunda kırsal bölgede yer alan bir işçi sınıfı konutunda oturma odası	144
Şekil 5.17	20.yy. başında bir orta sınıf konutunda parlour	144
Şekil 5.18	1897’de The House adlı aylık “ev” dergisi	147
Şekil 5.19	1913’te kentsel bir orta sınıf konutu ve kadın figürü	147
Şekil 5.20	1900’lerde yapı malzemesi satan firmaların ürün tanıtıcı ilânları	149
Şekil 5.21	19.yy. sonu-20.yy. başında ortalama bir kır konutunda sade ve gösterişsiz bir parlour	151
Şekil 5.22	Parker ve Unwin’in Derbyshire’da tasarladığı bir cottage’da oturma odasının görünüşü	153
Şekil 5.23	Parker ve Unwin’in Derbyshire’da tasarladığı cottage’in zemin ve birinci kat planları	153
Şekil 5.24	1918’de Tudor Walters Raporu’nda yer alan işçi konutunun piyano tefrişli zemin kat planı	153
Şekil 5.25	1924 öncesinde LCC’ye ait bir apartman dairesinde mutfak	158
Şekil 5.26	1935’te Twyford’s firması tarafından üretilen modern ve kullanışlı “Banyo Takımı No. 44”	158
Şekil 5.27	1930’larda elektrik sayesinde mutfağa kazandırılan modern imaj	159
Şekil 5.28	1928’de EDA’nın kadınlara yönelik hazırladığı bir reklâm	159
Şekil 5.29	1950’lerde emek tasarrufu sağlayan dayanıklı tüketim mallarının ve giderek çeşitlenen kişisel ev donatılarının konutta yarattığı paradoksal ortam	162
Şekil 5.30	1958’de House Beautiful dergisinde bir reklâmda yer alan la femme typique imajı	165
Şekil 5.31	1960’larda donatılar koleksiyonu haline gelen tanımsız bir yaşama mekanı	168
Şekil 5.32	1961’de Parker Morris Komitesi’nin hanehalklarına sunduğu yeni konut standartlarının raporda şemalarla anlatılması	169
Şekil 5.33	1960’larda DIY (Do-it-yourself) üzerine hanehalklarına, özellikle de “pratik erkekler”e yönelik hazırlanmış çeşitli dergiler	172

ÇİZELGE LİSTESİ

	Sayfa
Çizelge 2.1 1914-1986 yılları arasında İngiltere’de toplam konut stoğu içinde farklı konut kullanım biçimlerinin yüzdesel (%) oranı	38
Çizelge 3.1 Mülk konutta başlıca piyasa sektörleri	95
Çizelge 3.2 Geç 1970’lerde kamu ve özel sektörde üç yatak odalı konutların mekan standartlarının ve kalitenin karşılaştırılması	98

ÖNSÖZ

19.yy.'ın sonundan itibaren endüstrileşmiş ülkeler, kent ölçeğindeki konut sorununu birim konut ölçeğinde konut standartlarını iyileştirerek çözmeye çalıştılar. Konut standartlarına yapılan her müdahale, konut sorununun nitelik açısından azalmasına ya da artmasına neden oldu. Bu nedenle 20.yy.'da İngiltere, konut standartlarının ele alınması konusunda, özellikle konut standartları tartışmasının güncelliğini koruduğu günümüzde, hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelere kendi deneyimlerini değerlendirmeleri açısından kapsamlı bir birikim sunmaktadır. Bu çalışmada ise İngiltere'nin deneyimi, özellikle Türkiye bağlamında konut sorununun nicelik yanında nitelik açısından da değerlendirilmesi ve konut standartları araştırmalarının yeni bir yaklaşımla ele alınması amacıyla incelenmiştir.

1996/97 yılında Londra'da Architectural Association Graduate School'da Housing and Urbanism Programı'na katılmam sonucunda araştırmanın kapsamı, bu süre içinde ulaştığım yazılı ve sözlü kaynakların çeşitliliğine bağlı olarak genişletildi. Yazılı kaynakların çoğu, araştırmalarımı sürdürdüğüm Architectural Association'ın geniş kütüphanesinden elde edildi. Bunun yanı sıra Londra'da The British Architectural Library, The British Library ve The Institute of Historical Research kütüphanesinden edindiğim kaynaklar da, konunun farklı boyutlara açılmasını sağladı. Housing and Urbanism Programı'nın öğretim elemanları Nick BULLOCK DipArch PhD, Hugo HINSLEY DipArch MA ve Elizabeth LEBAS BASoc MSc ile yaptığım görüşmeler, yazılı kaynakları değerlendirmem ve yeni kaynaklara ulaşmam açısından büyük yarar sağladı. Farklı bakış açılarını, görüşlerini ve eleştirilerini aktardıkları için kendilerine teşekkür ederim. Tez danışmanım Doç.Dr. İhsan BİLGİN'den aldığım eleştiriler, görüşler ve kaynakların ise; çalışmanın bütününde değerli katkıları olmuştur. Kendilerine araştırmanın her aşamasındaki sürekli desteği için teşekkür ederim. Ayrıca araştırmam sırasında her türlü desteği esirgemeyen aileme de sonsuz teşekkür borçluyum.

ÖZET

19.yy.'dan günümüze değin konut, politik ve ekonomik düzeyde belirlenen normatif kararların gündelik yaşam düzeyinde bireylere yansıdığı en kritik yaşama alanı olmuştur. Konut tarihi içinde bu yansımanın izinin sürülebileceği en belirleyici aygıt ise konut standartlarıdır. Nitekim konut standartlarının oluşum ve değişim süreci de, sadece politik etkilere bağlı değildir. Bu çalışmanın amacı, İngiltere örneğinde konut standartlarının oluşumunu ve değişimini farklı düzeylerde incelemektir. Bu amaçla 20.yy. boyunca farklı dönemlerdeki konut standartları; 1918 Tudor Walters Raporu, 1944 Dudley Raporu, 1961 Parker Morris Raporu, 1983 Homes for the Future ve 2000 Homes Projesi üzerinden incelenmiştir. Çalışmanın içeriği ise 1918, 1961 ve 1983'te konut standartlarına ilişkin yayımlanan raporların politik, fiziksel, ideolojik ve domestik (ev içi) bağlamlar açısından irdelenmesi sonucunda oluşturulmuştur. Politik bağlamda konut standartlarının değişimi; devletin 1920'lerde konut üretimindeki belirleyici rolünü, 20.yy. içinde kademeli olarak ve 1980'lerde de tamamen serbest piyasa koşullarına bırakması üzerinden incelenmiştir. Bu değişimin fiziksel bağlamdaki karşılığı, 1918'de işçi sınıfları için devlet tarafından belirlenen minimum standartların 1960'larda orta tabakanın hedeflendiği maksimum standartlara dönüşmesi idi. Nitekim devlet, toplumdaki ekonomik iyileşmelere dayanarak ideolojik bağlamda mülk konut sahipliğini ve dolayısıyla ev merkezci yaşamı destekliyor ve 1980'lerde özelleştirme ile de konut yapımında bireyselliği teşvik ediyordu. Politik, fiziksel ve ideolojik bağlamların konut birimi üzerindeki birleşik etkileri ise, domestik bağlamda ortaya çıkmaktadır. Konutun özel bir yaşama alanına dönüşmesi sonucunda kullanıcılar, 20.yy. boyunca ev içi yaşamlarında tüketimciliğe ve bireyselliğe yönlendirilmişlerdir. Bu nedenle ideal bir evin standartlarına ulaşmak ise, ancak bireylerin gelir düzeylerindeki artışa bağlı olarak gerçekleşebilmiştir.

1. Konut standartları—İngiltere—Tarih—20.yüzyıl. 2. Konut tasarımı—İngiltere. 3. Konut politikası—İngiltere—Tarih—20.yüzyıl. 4. Konut üretimi—Kamu ve özel sektör—İngiltere. 5. Ev donatıları—Teknoloji—Tüketim—İngiltere—Tarih—19.yüzyıl. 6. Ev donatıları—Teknoloji—Tüketim—İngiltere—Tarih—20.yüzyıl. 7. Ev içi yaşam—Sosyal ve mekansal yönleri—İngiltere.

ABSTRACT

From the 19th century on, housing has been the most critical living space where normative decisions taken in the political and economic levels are reflected on individuals in the level of everyday life. Throughout the history of housing, the most definite instruments to follow the clue of this reflection are housing standards. In fact, the process of setting housing standards does not only depend on the political impacts. This research is aimed at studying the process of setting housing standards in Britain under the influences of various levels. Therefore, the changing context of standards has been studied according to the reports published by the State or an institution throughout the 20th century. Following reports have been discussed in these research: 1918 Tudor Walters Report, 1944 Dudley Report, 1961 Parker Morris Report, 1983 Homes for the Future and 2000 Homes Project. But the defined area of this research has been constructed by the detailed study of the reports, published in 1918, 1961 and 1983, in the political, physical, ideological and domestic contexts. In the political context, the role of the State in the provision of housing constituted the change in housing standards by handing over its responsibility to the conditions of the market in the 1980s. The transformation of the State shaped then the physical context of housing standards. Thus, the meaning of housing standards was also transformed from minimum standards set for the working classes in 1918 to maximum standards for the middle stratum in 1960s. In the ideological context, however, the State supported households to buy a house rather than to rent in the 1960's. The ideology of the State for privatisation in the 1980's was also reflected on households in house-making. The unified impacts of political, physical and ideological contexts on the living unit are clarified in the domestic context. With the transformation of the house to a private living space, inhabitants have been encouraged to the consumerism and individualism in their domestic lives. Therefore, to reach the standards of the ideal home throughout the 20th century has been only a matter of an increase in the income levels of inhabitants.

1. Housing standards—Great Britain—History—20th century. 2. Housing design—Great Britain. 3. Housing policy—Great Britain—History—20th century. 4. Housing provision—Public and private sector—Great Britain. 5. Domestic equipment—Technology—Consumption—Great Britain—History—19th century. 6. Domestic equipment—Technology—Consumption—Great Britain—History—20th century. 7. Domesticity—Social and spatial aspects—Great Britain.

BÖLÜM 1

GİRİŞ

1.1. Sorun Tanımı ve Amaç

18.yy.'ın ortalarından itibaren endüstrileşme, İngiltere'de kentsel büyüme sürecini hızlandırmaya başlamıştı. Kırsal alandan kente göç oranının artması ile birlikte kentli nüfus oranı, 18.yy.'ın başlarında % 20-25 arasında iken 1801'de % 33'e ve 1851'de % 54'e ulaşmıştı. Aynı zamanda ülkenin toplam nüfusu da 1801'de 9 milyon civarında iken 1851'de ikiye katlanmış; 1901'de ise 40 milyonu aşmıştı. Kentlilik oranının bu hızlı artışı sonucunda İngiltere, henüz 19.yy.'ın ilk yarısında dünyanın ilk kentleşmiş toplumu haline gelmişti. 19.yy.'da İngiltere'nin kentleşmesi; Manchester, Birmingham ya da Liverpool gibi doğal kaynakları zengin endüstri kentlerinin tamamen kendilerine özgü sosyo-ekonomik koşulları altında oluşuyordu. Nitekim bu kentlerde politik ve hukuksal düzenlemeler çerçevesinde kentsel çevrenin gelişimini kontrol altına alabilecek bir yerel yönetim henüz bulunmuyordu (Sutcliffe, 1981, s. 48). Barınma, çalışma ve ulaşım gibi kentsel işlevler, hızla artan ve yoğunlaşan nüfusun ihtiyaçlarına cevap veremiyor; bunun sonucunda da kentsel sorunlar giderek artıyordu.

19.yy.'da kentlerde yoğunlaşan yeni nüfusun en temel ihtiyacı ise barınma idi. Bu ihtiyacı karşılamak üzere inşa edilen ilk işçi konutları, geleneksel tarım işçisinin kulübesinden pek farklı değildi; kırsal yaşamdaki bilgi ve beceriyle kent yaşamına aktarılan en basit ve en ucuz altyapı çözümleri (Şekil 1.1a+b), kent yaşamını büyük ölçüde tehdit eden sağlık ve sıhhileştirme sorunlarına yol açmıştı (Pawley, 1971, s. 11).

Bunun sonucunda konut, endüstrileşme ve kentleşme sonrasında büyüyen kentlerde ortaya çıkan sosyal sorunların başlıca somut ifadelerinden biri idi. Buna rağmen konut, 1840'lara kadar İngiltere genelinde bir sorun olarak görülmemişti. İşçi konutlarının iyileştirilmesi yönünde 18.yy. sonu ve 19.yy. başında ilk girişim, işçiler için model *cottage* [küçük ev] idealini yaratan büyük arazi sahipleri ve mimarlar tarafından başlatılmıştı (Burnett, 1991,

Şekil 1.1a+b 1855'te Londra'nın Bermondsey bölgesinde işçi konutları (Gauldie, 1974).
Bu konutların hemen önünde üstü açık ve sağlıksız altyapı çözümleri yer alıyordu.

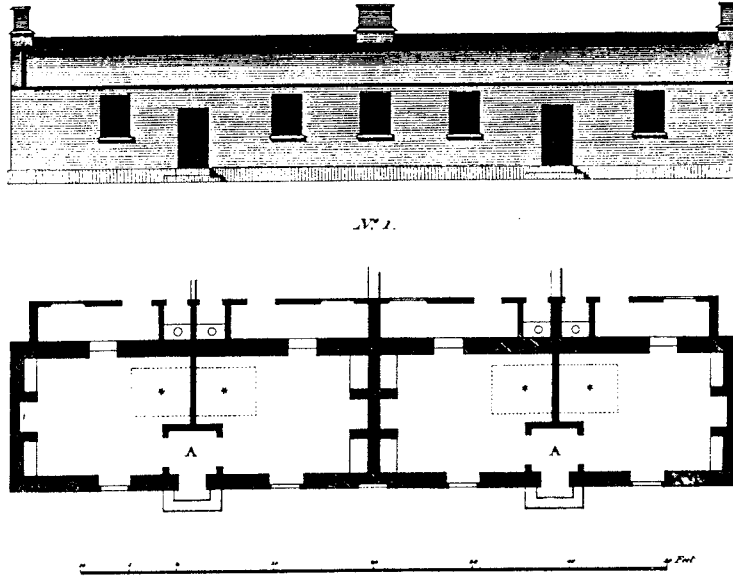
s. 47-48). *Bath* kentinin mimarı olan *John Wood*, henüz 1806'da yayımladığı *cottage* planları ile kırsal alan yanında kentsel alandaki işçi yaşamını da iyileştirmeyi hedeflemişti. İşçi konutlarının anonimliğine karşın *Wood* (1806) model *cottage* tasarımları ile işçi konutlarını ilk kez oda sayılarına göre sınıflandırmış ve işçi konutlarındaki elverişsiz yaşam koşullarına karşı geliştirdiği prensipler ile normlaştırmıştı (Şekil 1.2a+b+c). *Wood*'un vurguladığı en önemli prensip ise, kentsel sıra evlerin önünden geçen açık drenaj ve kanalizasyon çukurlarının üstünün kapatılması idi.

İşçi konutlarının iyileştirilmesi yönünde ikinci girişim, 1840'larda başlatılmıştı. Bu dönemde yapılmaya başlanılan sosyal içerikli kentsel araştırmalar sonucunda konut sorununun varlığı, kamuoyuna duyurulmuş ve kabul ettirilmişti.¹ 1880'lerde Londra'da da konut en önemli sosyal sorun haline gelince gazete ve dergiler aracılığıyla basın, 1883'ten itibaren kısa zamanda bir reformun yapılması gerektiğini vurgulamaya başlamıştı (Hall, 1996, s. 30). 19.yy.'ın sonunda Berlin, Paris ve New York'u geride bırakarak dünyanın en büyük metropolü olan Londra'nın nüfusu 1890'da 4.212.000 idi (Lampard, 1973, s. 9). Bunun sonucunda Londra (Şekil 1.3a+b+c), tüm dünya için hızlı kentleşmenin sembolü haline gelmişti (Sennett, 1997, s. 396). Bu nüfus artışına bağlı olarak yerleşme yoğunluğu, arsa kiralari ve toplu ulaşım sorunları da konut sorununun kent ölçeğindeki uzantıları idi (Hall, 1996, s. 31). Birim konut ölçeğinde ise konut sorunu, düşük standartlarda ifadesini buluyordu; ki bunlar da ağırlıklı işçi konutlarında görülmekte idi. Yetersiz altyapı donanımı, yeterli miktarda ışık ve havalandırma sağlanamamış odalar, yetersiz ev donatıları ve hane başına düşen kişi sayısının fazlalığı; düşük standartlı işçi konutlarının ortak özellikleri idi (Şekil 1.4).

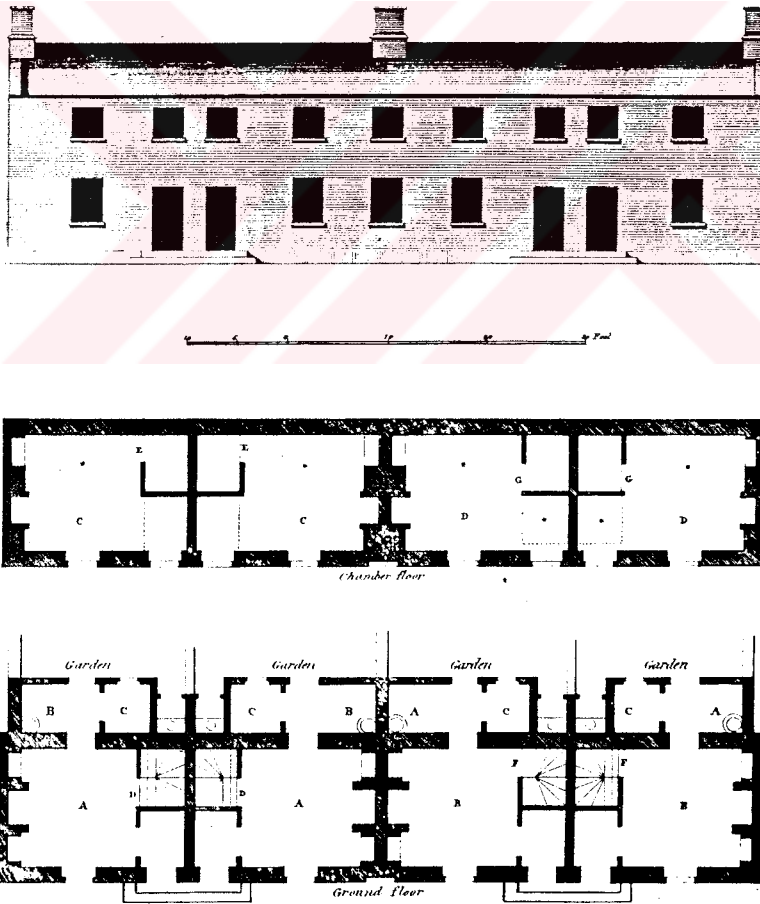
19.yy.'da düşük konut standartları ölçütlerinden en önemlisi konutlarda yoğunluk² idi.

¹ *Friedrich Engels*, henüz 24 yaşında iken tamamladığı ve 1845'te yayımlanan *The Condition of the Working Class in England* adlı kitabında Manchester'in Endüstri Devrimi sonrasındaki değişimini ve işçi yerleşmelerindeki yaşam koşullarını anlatır. Bu kitap, hem modern politika ve ekonomi analizinin hem de kent sosyolojisinin en önemli ve en erken örnekleri arasında sayılmaktadır. *Engels*'in 1887'de yayımlanan *Housing Question* adlı kitabı ise; Almanya'da işçi sınıfının konut sorununu çözmeye yönelik tasarımlarda kira ile ücretli emeği birbirine karıştıran Proudhonist düşüncenin, burjuvazi ve küçük burjuvazinin bir eleştirisidir.

² Konutlarda yoğunluk [*overcrowding*] sorunu, ilk kez 1891'de resmi olarak tanımlanmıştı. Buna göre konutta yoğunluk, ortalama olarak oda başına düşen kişi sayısı ikiden fazla ise meydana geliyordu. Bu ortalama dikkate alındığında 1891'de İngiltere'nin toplam nüfusunun % 11.2'si, 1901'de % 8.2'si ve 1911'de % 7.8'i konutta yoğunluk koşulları içinde yaşamakta idi (Burnett, 1991, s. 144-145).

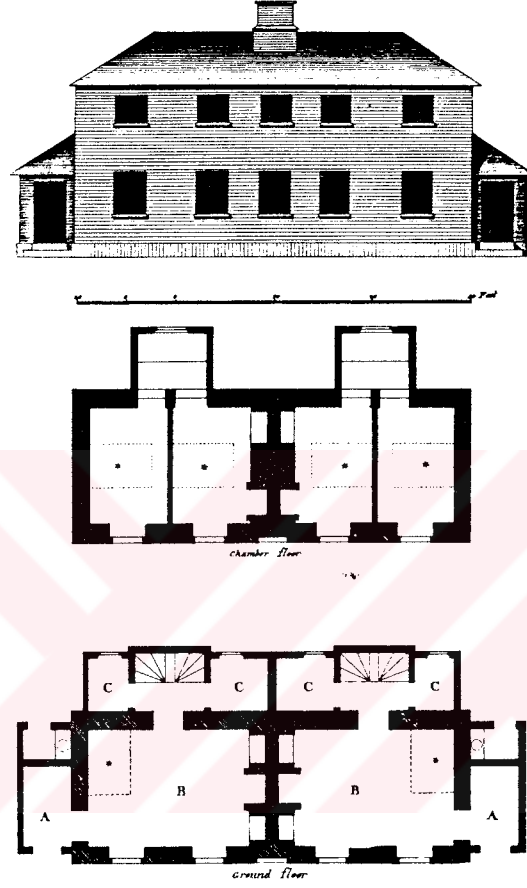
Şekil 1.2a *John Wood* tarafından tasarlanan bir odalı model *cottage* (Wood, 1806).

Şekil 1.2b *John Wood* tarafından tasarlanan iki odalı model *cottage* (Wood, 1806).

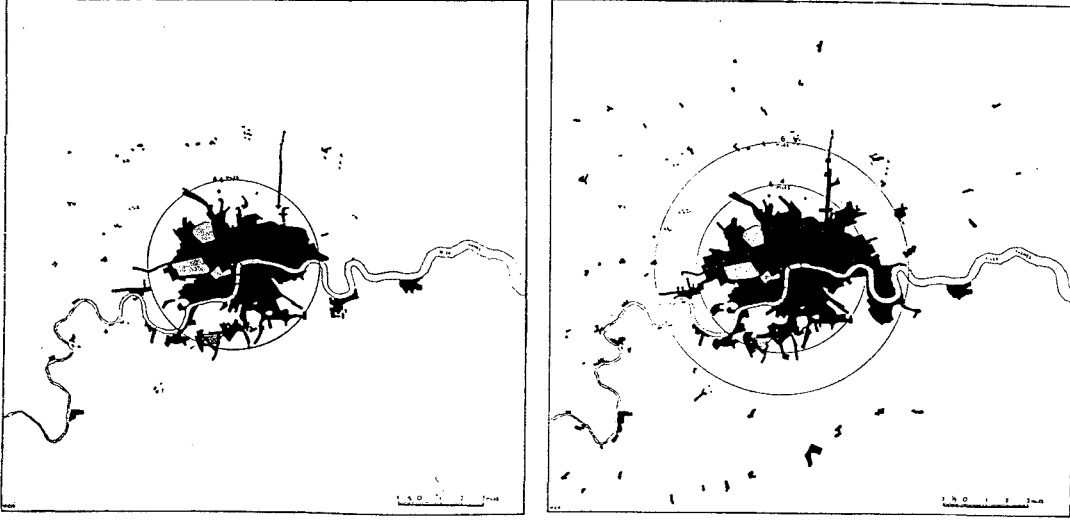
Cottages with three Rooms

Plate XVIII

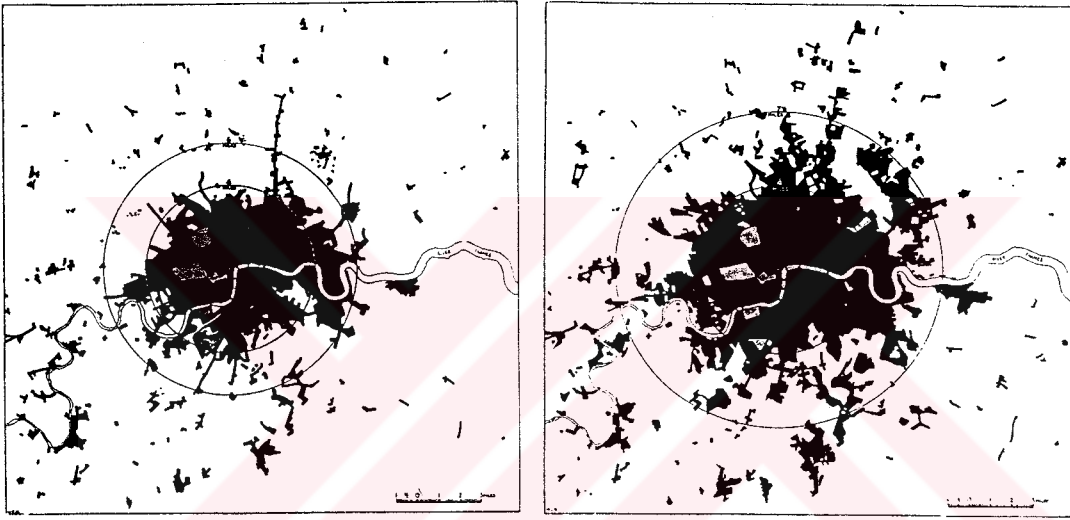

Engraved at the expense of John Wood, Architect after his own original designs and published by him Jan. 2. 1782
J. B. Sculp.

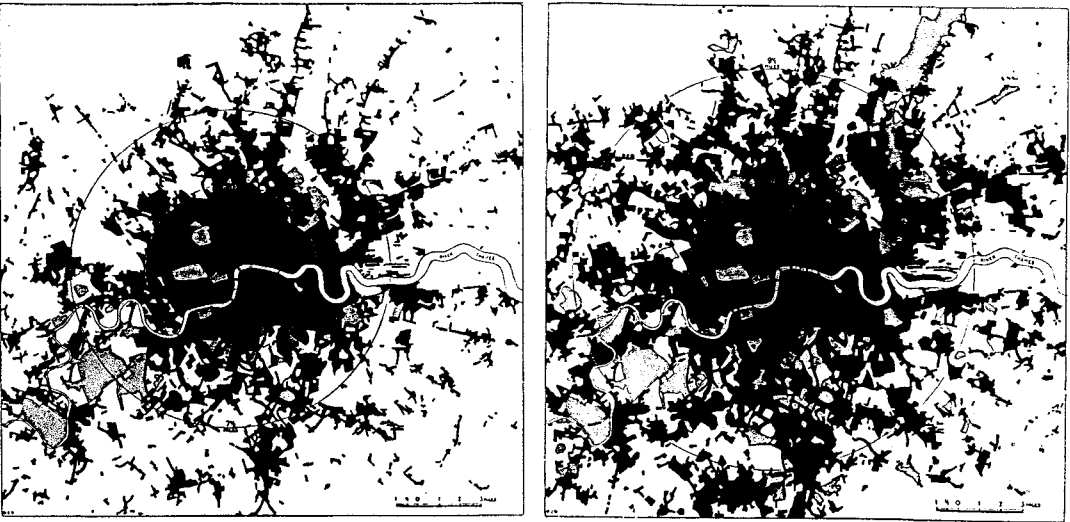
Şekil 1.2c John Wood tarafından tasarlanan üç odalı model *cottage* (Wood, 1806).

Şekil 1.3a Londra'nın kentsel gelişimi: 1840 ve 1860 (Rasmussen, 1937).

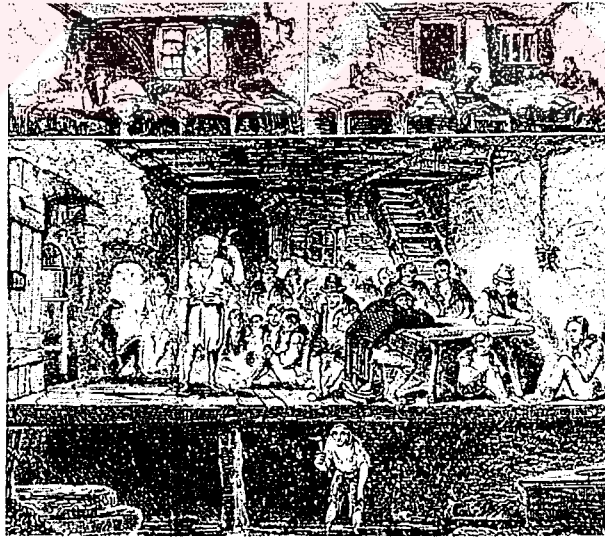
Şekil 1.3b Londra'nın kentsel gelişimi: 1880 ve 1900 (Rasmussen, 1937).

Şekil 1.3c Londra'nın kentsel gelişimi: 1914 ve 1929 (Rasmussen, 1937).

Şekil 1.4 1840'larda Londra'nın St. Giles bölgesinde Wild Court'ta bulunan düşük standartlı işçi konutlarından örnekler (Schubert, 1997).

Şekil 1.5 1847'de düşük standartlı işçi konutlarında yaşanan yoğunluk ve yoksunluk (Schubert, 1997).

Diğer bir deyişle, konutlarda oda başına düşen kişi sayısı çok fazla idi (Şekil 1.5); çünkü mevcut konut stoğu, artan konut talebini karşılamıyordu. Bunun üzerine *LCC* [*London County Council*], Londra’da 1901-1911 yılları arasında başlattığı girişim ile kent merkezi dışındaki alanlarda işçiler için düşük ücretli kiralık konut ürettiyse de, yüksek standartlarda inşa edilen bu konutlar bir üst gelir grubundaki zanaatkârlara kiralanmıştı. Bunun sonucunda düzensiz geliri olan işçiler yine çöküntü bölgelerinde [*slums*] yaşamaya devam etmiş ve Londra’daki yoğunluk oranı, ülke ortalamasının iki katına çıkarak % 16’a yükselmişti (Hall, 1996, s. 51-52). Diğer sanayi kentlerine karşın Londra’da işçi sınıfları için konut sorununun giderek büyümesi, Londra’nın ülkenin en büyük finans merkezine ve en yoğun sezonluk iş hacmine sahip olmasından kaynaklanmıştı. Nitekim niteliksiz işçiler için bir çekim alanı oluşturan Londra’da nüfus, 1891’de 4.228.000 iken 1911’de 7.180.000’e yükselmişti (Schubert, 1997, s. 116-119).

Konut standartlarının denetimi ve yükseltilmesi için öncelikle kentlerin altyapıları iyileştirilmeliydi. Bu nedenle 19.yy.’ın sonundan itibaren kamu sağlığı ve güvenliğini ilgilendiren konular üzerine çıkarılan ilk yasalar, binalara bazı denetleyici sınırlamalar getirdi.³ Temel altyapısal standartlardan sonra sosyal devlet düzeninin standartları oluşturması; yeterli açık alanların, konuta ilişkin donatıların, yaşama mekanının ve uygun yerleşme düzeninin sağlanması ile devam etti. Standartların düzenlenmesindeki en önemli amaç ise, “düzeni ve tutarlılığı oluşturmanın yanı sıra bir taraftan hem kullanıcıların hem de yatırımcıların risklerini azaltmak, diğer taraftan da kentsel yaşamın kalitesini iyileştirerek sosyal reformun oluşturulmasını desteklemektir” (Rowe, 1993, s. 47). Kentsel çevre içindeki altyapısal standartlardan gündelik yaşam çevresi içindeki minimum boyutlu standartlara doğru kayış ise, 20.yy.’ın yeni bir olgusudur.

Bu çalışma, İngiltere’de kamu müdahalesi öncesi ve sonrasında konut standartlarının içinde belirlendiği bağlamı, toplumun yaşadığı değişimlere bağlı olarak ele almaktadır. Şüphesiz bir toplumun bireylerinin gündelik yaşam çevresi içinde hangi koşullar altında yaşayacağını standardını belirlemek, bireysel eğilimleri aşan ve toplu mutabakata

³ 1875 *English Public Health Act* [İngiliz Kamu Sağlığı Yasası] ve 1894 *London Building Act* [Londra Yapı Yasası], İngiltere’deki erken yasama faaliyetlerine örnektir. Buna karşılık, *London Building Act* örneğinde içerik; binalara ışık ve hava girişi, bina yükseklik sınırlamaları, iyi aydınlatma boyutları, oda yükseklik sınırlamaları ile çöp ve sıhhi donatılara yönelik yönetmeliklerle sınırlıdır (Rowe, 1993, s. 47-56).

(konvansiyon) dayanan karmaşık bir yapıya sahiptir. Nitekim konut standartlarını belirlemek için I. Dünya Savaşı sonrasında devletin girişimine ihtiyaç duyulması da farklı taleplerin ve ideallerin birleşik etkilerinin bir sonucudur. Ancak 1960'ların farklılaşan bağlamı içinde ve toplumun giderek zenginleşmesi sonucunda bu mutabakat çözülmeye başlamış; bu da devletin konut standartları söylemini zayıflatmıştır.

Bu çalışmanın amacı, konut standartlarının tam da bu dinamik yapıdaki oluşumunun 20.yy.'da nasıl başladığını, 1960 ve 1980 sonrasında hangi koşullar altında değişime uğradığını izlemek, bunun sonucunda politik düzeyde verilen normatif kararların gündelik yaşam düzeyinde bireylere nasıl yansıdığını görmek ve bireylerin özel yaşama alanlarının oluşum sürecindeki rollerini irdelemektir.

1.2. Kapsam ve Yöntem

Konut standartlarının değişim sürecini izlemek, her biri yeni bir tarihsel dönemin ardından oluşturulan *raporlar* aracılığıyla mümkün olmaktadır. Bu nedenle çalışmanın kapsamı içinde beş farklı dönem ayırdedilmiş ve bu dönemlerin düğüm noktalarında ortaya çıkan beş rapor ve program incelenmiştir. Buna göre dönemler;

1. 19.yy. ikinci yarısı - 1918
2. 1918 - 1945
3. 1945 - 1960
4. 1960 sonrası
5. 1980 sonrası

olarak sınıflandırılmış ve bir dönemin bitip bir diğerinin başladığı noktalarda da aşağıdaki raporlar incelenmiştir:

1. 1918 Tudor Walters Raporu
2. 1944 Dudley Raporu
3. 1961 Parker Morris Raporu
4. 1983 *Homes for the Future*
5. 1996 "2000 Homes" Projesi

Bunun sonucunda konuyu, dönemler ve raporlar arasındaki bağıntı dikkate alınarak aşağıdaki farklı düzeylerde incelemek mümkün olmuştur:

1. Raporun yayımlandığı dönem
2. Raporun yayımlandığı dönemden önceki ve sonraki dönemler
3. Rapor ve bir önceki rapor

Yatayda ve düşeydeki bu farklı düzeyler, bir raporun ait olduğu bağlamlar içindeki yerinin ve diğer raporlara yaptığı göndermelerin daha iyi kavranmasını sağlamıştır. Nitekim ileriki sayfalarda da görüleceği gibi, konut standartlarını belirleyen raporların geçmişle ve gelecekle olan bağıntısı, raporların kendi yapısal özelliklerinin bir gereğidir. Öncelikle bir raporun geçmişle olan bağıntısı, kendisini önceleyen raporun standartları yükseltememesini gerekçe olarak gösterir. Gelecekle olan bağıntısı ise raporun mevcut standartları daha iyi seviyelere yükseltme hedefini belirler. Nitekim “bugün, yarın, gelecek” gibi zamanı betimleyen kavramlarla oluşturulan rapor başlıkları da bu bağıntıyı açıkça ortaya koyar.

Bu çalışmada, İngiltere’de devlet tarafından farklı koşullarda 1918’te yürürlüğe konulan ve sonra da 1981’de yürürlükten kaldırılan konut standartlarının değişim süreci, bu süreci yazılı olarak belgeleyen raporlar ve ait oldukları dönemler üzerinden incelenmiştir. 20.yy.’ın bütününe yayılan genişlikteki bu sürecin incelenmesi için, diğer raporlar arasından üç rapor seçilmiş ve ayrıntılı olarak incelenmiştir. Bunun nedeni, özellikle 1918 *Tudor Walters Raporu*, 1961 *Parker Morris Raporu* ve 1983 *Homes for the Future* adlı bu üç raporun; İngiltere’de konut standartlarının değişiminde dönüm noktalarını oluşturmalarıdır. Bununla birlikte 20.yy’da yayımlanan her yeni rapor, sadece konut standartlarını yenilemekle kalmamış; ayrıca konut standartlarının toplumdaki güncel eğilimler açısından ne anlama geldiğinin de ifadesi olmuştur. Her güncel eğilim ise tanımlanabilir bir sosyal bağlam içinde oluşur. Bu nedenle konut standartları da bu çalışmada politik (hukuki), fiziksel, ideolojik (düşünsel) ve domestik⁴ olarak tanımlanan

⁴ İngilizce’de yer alan *domestic* sözcüğü, Türkçe’de ev ve aile yaşamını betimleyen ‘içsel’, ‘ailesel’, ‘ev içi’, ‘mahrem’, ‘evcil’, ‘evcimen’, ‘ev işlerine düşün’ gibi farklı anlamlara gelmektedir. Nitekim *domestic* kelimesinin etimolojik kökeni de Latince’de *domus* [ev] kelimesinden gelmektedir. *Domesticity* sözcüğü ise Türkçe’de ‘evcimenlik’, ‘eve ve aileye bağlılık’, ‘ev ve aile yaşamı’, ‘ev işleri’ gibi farklı anlamlara gelmektedir. Bu çalışmada *domestic* ve *domesticity* sözcüğü ile ifade edilmek istenen ise, Türkçe’deki bu farklı anlamların oluşturduğu ve bir bağlamı tanımlayabilecek genişlikteki bütünlüktür. Bu nedenle metin boyunca bu kelimelerin Türkçe’deki karşılıkları, “domestik” ve “domestiklik” olarak kullanılarak yukarıdaki farklı anlamları içeren geniş bütünlüğe işaret edilmek istenmiştir.

farklı sosyal bağlamlar içinde değerlendirilmiştir. Bu yöntem sonucunda, konut standartlarının konut üretimini yerleşme modelinden dayanıklı tüketim maddelerine kadar dönüştürmesi, kent ölçeğinden donatı ölçeğine kadar izlenebilmiştir. Bu yöntemin seçilmesinde, savaş sonrası dönemde konut piyasasında yer alan karmaşık ilişkileri tanımlayan *Short*'un (1982) anlatısı etkin olmuş; fakat yine de çalışmanın bağlamsal yapısı, çalışmanın amacına yönelik olarak araştırmacının bireysel tercihleri doğrultusunda oluşturulmuştur.⁵

Çalışmanın ikinci bölümünde; politik (hukuki) bağlam içinde konut standartlarının değişimi, devletin konut sorununa ve standartlara bakışı ve belirleyici rolü açısından ele alınmıştır. Üçüncü bölümde; 1918'den itibaren konut standartlarının konutun fiziksel özelliklerini dönüştürmesi, konut niteliğinin iyileştirilme çabaları ve sonuçları, raporlarda önerilen yeni prototip konutlar ve mekan düzenlemeleri, kamu ve özel sektör konutunun 1980 sonrasında koşulları altındaki değişimleri konu edilmiştir. Dördüncü bölümde ise; devlet ve piyasa ideolojilerinin konut standartları aracılığıyla konuta yansımaları, yenilenen konut standartları için toplumda yeni bir hedef kitlenin belirlenmesi, farklı aktörlerin beklenti ve ideallerinin oluşmasında konut piyasasının etkisi ve devletin mülk konut sahipliği karşısındaki tutumu açıklanmıştır. Beşinci bölümde; kamusalıktan özelleşmeye geçiş süreci, politik (hukuki) bir düzeyde belirlenen konut standartlarının domestik ortama yansımaları, özel yaşama alanının 20.yy. boyunca geçirdiği dönüşüm ve bu dönüşümün kadınlar üzerindeki etkisi, kullanıcıların konutlarından farklı beklentileri ve gündelik yaşamda karşılaştıkları tasarım sorunları ele alınmıştır.

Her bölümün içeriği; sırasıyla *Tudor Walters Raporu*, *Parker Morris Raporu* ve *Homes for the Future* adlı üç raporun ilgili bağlam içindeki eğilimlerinin yansıtılması ile oluşturulmuştur. Böylece aynı bağlam içinde farklı dönemlere ait raporların farklı tutumlarını, benzerlikleri ve farklılıkları ile birlikte süreklilik içinde izlemek mümkün olmuştur.

⁵ *Short*, 1982'de yayımlanan *Housing in Britain: the post-war experience* adlı kitabında bir tarafta devletin konut politikasının ekonomik bağlam tarafından biçimlendirildiğini; diğer tarafta da konut piyasasının ekonomik öğelerin yanı sıra sosyal, politik ve ideolojik öğelerin birleşik etkilerinden oluştuğunu savunmaktadır. Tüm bu oluşumların hanehalkları üzerindeki etkilerini ise kitabının *Home Sweet Home* başlıklı son bölümünde incelemiştir. Fakat *Short*, konut üretiminde bağlamsallığı vurgulasa da kitabının bütününde bağlamsal bir sınıflandırma yapmamıştır.

1.3. “Standart” Kavramının Bağlamsal Tanımı

“Standart”, bir ürünün veya yapının belli amaçlar için taşıması gereken çeşitli nitelikleri belirleyen ve her ülkede bu işle ilgili kurumca hazırlanıp duyurulan kural, normdur (Hasol, 1993). Standartların her ülke ve her bölge için farklılaşmasının nedeni ise her fiziksel yapıya ait farklı üretim eğilimleri, farklı yaşama alışkanlıkları ve farklı sosyal değerlerin varlığıdır. Konut standartları ise bir yaşama birimi olan evin donatı ve mekansal normlarını, belirli koşullar altında üretimden kullanım sürecine kadar tanımlar, temsil eder ya da kaydeder. Buradaki amaç, farklı yaşama çevrelerinin kendine özgü özelliklerinden bir toplumun tüm bireyleri için kabul edilebilir ortak bir sosyal temel oluşturmaktır. Fakat toplumun minimum yaşama koşulları, sosyal devlet⁶ tarafından düzenlenirken standartların tanımlanan minimum düzeyde kalmaması gerektiği açıkça vurgulanmıştır. Bu noktada standartları belirleyen devletin, bireyleri minimum yaşama koşullarının üstüne çıkartma isteği ve hedefi belirginleşir. Fakat standartlar, bir alt ve bir üst değerlerin karşılaştırılması sonucunda belirlendiği için farklı değerlerin birbiriyle çelişmesi ve standartların yasallaşması sonrasında bile raporda hedeflenen “mükemmel” yaşama koşullarına her bireyin erişememesi doğaldır. Tam da bu süreç, sosyal devlet ideallerinin politik düzeyden gündelik yaşam düzeyine standartlar aracılığıyla meşrulaştırılmasıdır.

Konut standartlarının yükseltilmesi ve normlaşması öncesinde ise toplum, sosyo-ekonomik koşulları ile bu değişime hazır olmalıdır. Bir yandan üretime, öte yandan da tüketime dayalı bu koşullar sağlanmadıkça, yeni konut standartlarının başarıya ulaşması beklenemez. Nitekim 19.yy.’ın sonunda kitlesel üretimin “standartlaşma” eğilimi ve anonim tüketimin “yaşama standardı”nı yükselten etkisi, konut standartlarının yenilenmesi için gerekli ortamı hazırlamıştı.⁷

⁶ Sosyal devlet, refah devleti [*welfare state*] ya da *Keyder*’in deyimiyle ulus-devlet, 20.yy. başında eski imparatorlukların yerine milliyetçilik ilkelerine göre kurulan modern devlet idi. Sosyal devletin yapısı, her vatandaşa fırsat eşitliği tanınması üzerine kurulmuştu. Bu nedenle 19.yy. sonunda milliyetçiliğin yayıldığı devletlerde, aynı zamanda liberalizmden kapitalizme doğru bir geçiş yaşanmakta idi (Keyder, 1993, s. 9-30).

⁷ 19.yy. sonunda üretim ve tüketimde bireysellikten kitleliliğe dönüşümün açıklaması için bkz.: Bilgin, 1994, s. 10-11).

“Standartlaşma”, üretim düzeyinde kitlesel talebi karşılamaya en elverişli eğilim ve uygulamadır. 20.yy.’ın başında iyileştirilen konut standartlarının ortak beklentiler içindeki nitelikli işgücü kitlesine ulaştırılması da, ancak konut üretiminin standartlaşması sonucunda mümkün olmuştur. Nitekim konut üretiminin kamu müdahalesi öncesi incelendiğinde, spekülative yüklenicilerin hiçbir yasal konut standardı bulunmamasına rağmen belli bir konut prototipini üretebilmeleri ve tekrarlamaları, tamamen yapı malzemeleri ve tekniklerinin inşaat sektöründeki fabrikalarda standart üretimi sayesinde gerçekleşmiştir. Diğer bir deyişle, spekülative konut piyasasında kitlesel üretim ile anonim tüketimin bulunduğu noktada, *piyasa standartları* oluşmuştu. Reformist plancılar ve mimarlar ise, sürekli tekrarlanan tek bir konut tipinin oluşturduğu sokakları ve konut alanlarını monoton olarak nitelemiş ve bu sağlıksız çevrelerin nedeni olarak üretimde standartlaşmayı göstermişlerdi. Bu görüş doğrultusunda, 1918’de devlet tarafından konut üretiminde *teknokratik standartlar* belirlenmiş ve bunun sonucunda 1918 sonrası kitlesel üretimde piyasa standartları ile teknokratik standartlar karşı karşıya gelmişti. Bunun üzerine 20.yy. başında spekülative konut üretimine yöneltilen eleştirilere rağmen devlet de, konut standartlarının yükseltilmesi için konut üretiminde standartlaşmayı araç olarak kullanmıştı. Böylece 1918 sonrasında farklı amaçlarla konut piyasasında rol alan spekülativeörler ve devlet, kitlesel talebe cevap verebilmek için standartlaşmayı konut üretiminde ortak üretim uygulaması olarak benimsemişlerdir.

“Yaşama standardı”, bireylerin toplumda sahip oldukları sosyal statü sonucunda elde ettikleri tüketim malları ve yaşama alışkanlıklarına bağlı olarak ölçülebilen maddi ve manevi konfor düzeyidir. 19.yy.’ın sonunda İngiliz toplumunun her kesiminde yaşama standardının yükselmesi, iki önemli eğilimin sonucu idi. Bunlardan birincisi gelirlerin yükselmesi, ikincisi ise zanaatkâr üretimin fabrika üretimine dönüşmesi idi. Bunun sonucunda birer tüketici olarak nitelikli işgücünün piyasada satın-alma gücü artmış; yükselen yaşama standardı da, konuta modern ev teknolojisi donatıları, dayanıklı tüketim malları ve mobilya olarak yansımıştır. İşgücünün fabrikalara kayması ile kazancın düzenliliği fazlasıyla artmıştır. Düzenli gelir, düzenli bir bütçenin hazırlanmasını mümkün kılmıştır. Bu gelişmelerin sonucu ise, konut içi tüketimin ve ev içi yaşamın yoğunlaşmasıdır (Daunton, 1983, s. 263-266).

Şüphesiz ki yaşama standardı, *Burnett*'in (1969, s. 189) açıkladığı gibi, “maddi olan ve olmayan birçok unsuru içerir; ve bu da, farklı bireyler ve sosyal sınıflar için çeşitlilik gösterir”. Fakat bütün bu farklılıkların içindeki ortak payda, piyasada paranın hareketidir; çünkü bütün bireyler ya da sınıflar, yaşama standardını paranın satın alabildiği ölçüde temel gereksinimlerden lüks tüketim mallarına doğru bir tüketim grafiği çizerek yükseltebilirler. Nitekim kentli işçiler arasında 1850’de nitelikli bir işçinin yaşadığı standartlar, 1900’de ortalama bir işçinin yaşadığı standartlar haline gelmiştir (*Burnett*, 1969, s. 266).

Bu nedenle konut standartlarının tanımı, ancak kitlesel üretimin standartlaştığı ve kitlesel talebin de bu standartlaşmaya yanıt verdiği bir ortamda oluşmuştur. Fakat 20.yy. boyunca çeşitli dönemlerde devlet ideolojisinin değişen vizyonuna bağlı olarak standartların tanımında farklı yaklaşımlar izlenmiştir. 1920’lerin erken modernizmi sırasında teknikliğe verilen önem, teknokrasinin yükselişi ve insan davranışına yönelik yeni bilimsel yaklaşım aracılığıyla öne çıkarılmıştı. *Ford*’un otomotiv sektöründe geliştirdiği seri üretim teknikleri ve *Taylor*’un kuramsal olarak geliştirdiği modern yönetim teknikleri, 1920 sonrasında modern bürokrasinin kitlesel üretime yönelik teknik söylemini geliştirmesinde kullanılan en etkin araçlar idi. Bu teknik söylemin sosyal devlet tarafından uygulanmasına en elverişli alan ise, o döneme kadar kitlesel üretimde nicelik artışına en çok ihtiyaç duyan konut sektörü idi. Endüstriyel üretimde kullanılan işletme ve kontrol sistemleri, konut üretimine aktarılınca modern konut; standartlaşma, endüstrileşme gibi eğilimler sonucunda üretildi. Konut üretiminin standartlaşması sonucunda konut tasarımında uygulanan mekansal normlar da, özellikle üretimde rasyonelliğe öncelik veren teknokratlar tarafından teknik anlatılara dönüştürüldü. Ve tam da bu noktada, teknokratların konut sektörü için kabul ettikleri en uygun model, otomotiv sektörü idi (*Rowe*, 1993, s. 48-49).

1.4. Konut Standartlarını Normlaştıran Programlar:

“Tudor Walters Raporu”ndan “2000 Homes” Projesine

İngiltere’de konut standartlarında yapılması gereken değişiklikler ve yeni düzenlemeler, kamu ya da özel bir kurum tarafından hazırlanan bir raporla kamuoyuna duyurulur.

Yayımlanan her rapor, konut standartlarının ait olduğu dönemin politik (hukuki), ekonomik ve sosyal koşullarında belirlendiğinin bir kanıtıdır. Bu nedenle bir raporun içeriği aracılığıyla dönem ile rapor arasındaki bağıntıyı izlemek mümkün olmaktadır.

Üretim ve tüketim biçimlerindeki dönüşümler sonucunda 20.yy.'ın başlarında toplumun tüm bireyleri, piyasada dolaşıma giren malları satın almaya başlamışlardı. Fakat konut piyasasındaki kitlesel talep; konut üretimini gerçekleştiren aktörler (spekülatörler, yerel yönetimler ve filantropik kuruluşlar) tarafından karşılanamıyordu. Aynı zamanda konut piyasasında farklı amaçlara sahip bu girişimcilerin ürettikleri konutların kalitesi de belli bir standart oluşturacak nitelikte değildi.

Bunun sonucunda kamu müdahalesi ile konut standartlarının gelişimi, 1918 *Tudor Walters Raporu* ile başlamış ve kendisini diğer Avrupa ülkelerinin deneyiminden farklılaştırmıştır; çünkü bu raporda konut üretiminde niteliğe, nicelik kadar önem verilmekte idi. Konut standartlarının ilk defa *Tudor Walters Raporu* ile yazılı bir program haline getirilmesi sonucunda, savaş öncesi yaşam koşullarının bir daha yaşanmayacağı konusunda kesin bir teminat sağlanmış ve sosyal devlet idealleri hukuki bir statü kazanmıştır.

1918 *Tudor Walters Raporu* ile konut standartları açısından yeni bir dönem başlamıştı. Fakat iki savaş arası yıllarda konut standartlarının düşüşü, başka bir raporun - 1944 *Dudley Raporu*'nun - yayımlanmasını gerektirdi. II. Dünya Savaşı'ndan sonra birim konutlardaki oda sayılarının artışına yönelik talep ve özellikle mutfak ve banyolarda hizmet ve donatıların modernleşmesi ile birlikte ihtiyaçlar, beklentiler ve sosyal eğilimler de değişmişti. *Dudley Komitesi* de aile hayatındaki sosyal değişimleri göz önüne almış ve ev üzerine savaş sonrası ideallerin gerçekleşmesi amacıyla mekansal iyileştirmeleri önermişti (Burnett, 1991, s. 297-299).

1960'lara gelindiğinde ise gelişmiş tüketim toplumunun değişen koşulları ve beklentileri karşısında konut standartlarının yeniden gözden geçirilmesi gerekiyordu. Elektronik teknolojinin giderek gelişmesi sonucunda bütün sosyal sınıfların ev içi yaşamında da "İkinci Endüstriyel Devrim" yaşanmakta idi; çünkü ev, küçük elektrikli ev aletlerinden televizyona, sentetik temizlik malzemelerinden beyaz eşyaya kadar her türlü donatının bir

arada bulunabileceği tek tüketim ve yeniden üretim alanı idi. Tam da bu özellik, konuta “kitleleşmiş” fakat aynı zamanda da “özelleşmiş” ikili bir yapı kazandırmıştır. Bunun sonucunda ev, bütün fonksiyonların biçiminin ve yerinin önceden bilindiği bir donatılar koleksiyonu haline gelmiştir.

Bu bağlamda konut standartları da, tüketim toplumunun doyumunu sağlayacak bir düzeye yükseltilmeli idi. Diğer bir deyişle konut standartları, artık “minimum”un değil “maksimum”un ifadesi idi; çünkü yaşama standardı yükselen ve toplumun geniş orta tabakasını oluşturan bireyler için, ne geçmişteki işçi sınıfı kimliği ne de minimum boyutları ile bir konut prototipi artık kabul edilebilir değildi.

1961 *Parker Morris Raporu*, “aile konutlarına ve diğer konaklama biçimlerine uygulanabilir tasarım ve donatı standartları” (MHLG, 1961, s. iv, par. 1) üzerine yasa gücünde önerilerden oluşmakta idi. Bu raporu daha önceki normatif programlardan ayıran en önemli özellik, Parker Morris standartlarının hedefinin hem kamu hem de özel sektör konutu olması idi. Kamu ve özel sektör konutu standartlarının aynı olması, konut piyasasında sosyal konutun anlamının çözülmeye başlaması demektir. Nitekim 1960’lardan sonra, devletin sosyal konutu destekleyen mali yardımı giderek azalmaya başlamıştı. Bunun sonucunda konut piyasası, kamu sektörünün zayıfladığı, buna karşın özel sektörün güçlendiği tek bir piyasa olma özelliği gösteriyordu. *Parker Morris Komitesi*’ne göre, bu tek piyasa içinde kamu ve özel sektör konutları sakinleri arasında hiçbir fark yoktu; çünkü hem sosyal konutta hem de özel konutta yaşayan tüm sakinlerin tüketim eğilimleri, aynı piyasanın koşulları altında karşılanıyordu. Nitekim bu ortak tüketim eğilimi, komitenin açıklamasına göre en çok da ev içi tüketime yansıtıyordu:

“Her üç haneden biri, bir otomobile sahiptir; aynı oran, bir çamaşır makinesine de sahiptir. Televizyon alıcıları ve elektrikli süpürgeler de her üç haneden ikisine girmiştir; ve beş haneden birinde bir buzdolabı vardır. Bu eşyalar, bütün gelir gruplarına ve hâttâ düşük gelir gruplarına doğru hızla yayılmaktadır. Ve bu görünüm, bize 25 yıl içinde yaşama standardının iki katına çıkacağı sözünü vermektedir” (MHLG, 1961, s. 1-2, par. 3).

Dayanıklı tüketim mallarının artan tüketiminin daha iyi yaşama standartlarını garantileyeceği ve hanehalklarının aynen bir otomobil ya da bir buzdolabı gibi daha iyi kalitede bir eve de sahip olmayı karşılayabilecekleri inancı, piyasa koşullarını izlemekte idi ve bu 25 yıl içinde görülmüştü ki Parker Morris standartları, nüfusun çoğunluğu tarafından karşılanamayacak kadar yüksekti.

1980'lerde piyasa koşullarının konut standartları üzerindeki etkisi daha fazla belirginleşmişti. Devletin sürdürdüğü konut politikası da standartların; üretim, tüketim ve değişimin birleşik etkilerinden oluşan konut piyasası koşullarında belirlenmesini destekliyordu (Short, 1982, s. 14). Nitekim devletin konut teşvik kredilerini geri çekmesi, yerel yönetimlere ait kiralık sosyal konutları satışa çıkarması ve böylece toplumda mülk konut sahipliğini özendirilmesi; sosyal konut söylemini zayıflatan başlıca girişimlerdi. Konut standartları açısından bu dönemdeki en önemli değişim ise, sosyal konut için zorunlu olan Parker Morris standartlarının 1981'de yürürlükten kaldırılması idi.

Bu nedenle 1983'te *Homes for the Future* adlı raporun RIBA ve *Institute of Housing* tarafından ortaklaşa yayımlanması, kritik bir ana denk gelmişti. Rapor, 1960'larda Parker Morris standartları ile başlayan ve erken 1980'lerde devam eden politikadaki radikal değişikliklerin konut standartları üzerindeki etkisini göz önüne almak zorunda idi.

Yeni teknokrasi, *Homes for the Future* adlı raporunda Parker Morris standartlarını, sadece iç mekan standartlarını dikkate aldığı için eleştiriyordu; böylece geleceğin standartları, buna ek olarak proje geliştirme [*development*] modeli, yerleşme düzeni ve dış çevre ile de ilişkilendirilmeli idi (RIBA ve *Institute of Housing*, 1983, s. 10, par. 1.1.5). Bu nedenle rapor, "zaruri" ve "ihtiyari" adı altında farklılaşan bir dizi standart önererek yerel yönetimlerin farklı proje geliştirme modellerine uygun seçim yapabilmelerini sağlamıştı.

1980'lerde "zaruri" ve "ihtiyari" olarak alt ve üst sınırları tanımlanan konut standartlarına getirilen bu esnek çeşitlilik ise, konut standartlarının "tüketimciliğe" bağlı olarak oluşturulmasına neden olmuştu. Bunun sonucunda 1980 sonrasında konut standartları, yaşama birimini oluşturan yapı elemanları ve malzemelerinin teknik standartlarından oluşan performans standartlarına dönüşmüştü.

Konut sektöründeki bu yeni eğilimler, *RIBA* Konut Grubu'nu yeni konut modelleri üretmeye teşvik etmiş ve böylece 1996 yılında “2000 Homes” Projesi, *RIBA* tarafından kamuoyuna tanıtılmıştı. Bu projenin amacı, 21.yy. için prototip olarak kabul edilebilecek 2000 adet konut modelini araştırmak, geliştirmek ve inşa etmektir. Bu amaçla *RIBA*; konut birliklerinin, özel girişimcilerin, finansman gruplarının ve mimarların biraraya gelerek işbirliği yapmalarını sağlayacak, model konut üretmelerini teşvik edecek ve konut tasarım yarışmaları düzenleyecektir. Devletten hiçbir mali destek almayan proje, buna karşın başta bilgisayar ve otomobil üreticilerinin desteği olmak üzere kitlesel üretim yapan ve yüksek teknolojileri kullanan endüstriler ile geleneksel yapı endüstrisini dönüştürmeyi hedeflemektedir (Anon., 1996). Bunun sonucunda 20.yy. başında konut ile otomotiv sektörü arasında kurulan benzerlik, 20.yy. sonunda yeniden gündeme gelmiştir. Fakat 20.yy. sonundaki bu benzerliğin amacı; konut sektörünün “üretimciliğe” değil, “tüketimciliğe” yönelmesini sağlamak ve konutu teknik bir ürün gibi tüketicinin seçimine sunmaktır.

1.5. Yeni Bir Raporun Oluşumunu Gerektiren Koşullar

Yürürlüğe konulan her yeni rapor, konut standartlarına farklı bir bakış getirirken aynı zamanda geçmiş raporla olan benzerliklerini de ortaya koyar. Örneğin iyimser bir görüşle, minimum standartların her hükümet tarafından alt gelir gruplarının sosyal statülerini yükseltecek bir araç olarak algılandığı varsayılabilir (Kaçel, 1997, s. 6). Nitekim bu düşünce, Parker Morris standartlarının da temel taşlarından biriydi; fakat hedeflenen zenginlik çizgisine ulaşamayan büyük bir çoğunluk, 1960 sonrasında halen minimum standartlar altındaki koşullarda yaşamaya devam ediyordu (Rowe, 1993, s. 12).

Bununla birlikte yeni raporun geçmiş rapordan farklılaşması amacıyla standartların hangi konut sektörüne uygulanacağı, her raporda yeniden tanımlanmıştır. Örneğin *Parker Morris Raporu*, standartları tüm konut sektörü için belirlerken *Homes for the Future*, her yerel yönetimin ve konut birliğinin kendi standartlarını ve önceliklerini kendilerinin belirlemelerini savunmuştu. Bu öneriye göre, Parker Morris standartları sadece kamu

sektörü konutu için minimum standartlar olarak zorunlu hale getirilmeliydi; çünkü uzun yıllardır sosyal konutta yaşayan ve gelir düzeyi düşük olan kiracılar için devletin minimum standartları belirlemesi kaçınılmazdı. Buna karşılık özel sektörde böyle bir düzenlemeye gerek duyulmuyordu. Nitekim özel sektörde konut standartları, minimumdan da düşük olsa kabul edilebilirdi; çünkü bu konutların ilk el sahiplerinin, piyasada paranın hareketine bağlı olarak birkaç sene içinde konutlarını değiştirmek isteyecekleri düşünülmekte idi (RIBA ve Institute of Housing, 1983, s. 21, par. 2.1.2).

Ekonomideki değişimlere bağlı olarak yükselen yaşama standartları sonucunda bireyler, 1980'lerde 1960'lara oranla daha varlıklı idiler. Bu durum, bütün gelir grupları için erişilebilir olan tek bir piyasanın koşulları altında güçlendirilmişti. Diğer bir deyişle, 1980'lerde piyasanın regüle edici etkisine geri dönmüştü. "*Value for money*" [paranın değeri] hem geliştiriciler hem de tüketiciler için uygun bir parola haline gelirken konut da, toplumun tüketim mallarından biri olarak piyasadaki değişikliklerden etkilenmişti. Yaşama standartları kol emeği gerektiren mesleklerde de artığından alt gelir grupları da, geleceğin konut sahipleri olarak piyasadaki yerlerini almışlardı (Ball vd., 1989, s. 438).

Yeni bir rapor hazırlanması için *RIBA* ve *Institute of Housing* kurumlarının gerekçesi, konut piyasasının bu güncel durumundan kaynaklanmıştı; nitekim 1961'den itibaren yeni konut yapımındaki dalgalanmalar, iyi ve tutarlı konut standartlarına ulaşılmasını engellemişti (RIBA ve Institute of Housing, 1983, s. 9, par. 1.1.4).

Bu anlamda her normatif programın yeni standartlar için ortak amacı şöyle idi: toplumun tüm bireylerinin yaşama standardını yükseltmek ve bunu yaparken de o günün konut sorununu göz ardı ederek, ancak geleceğin iyileşen koşulları içinde uygulanabilecek daha yüksek konut standartlarını belirlemek. Bu ortak amaç, konut standartlarının politik ve ekonomik eğilimlere bağlı olarak 1980'lerde artık devlet değil, piyasa tarafından düzenlenmesini yönlendirmiştir.

BÖLÜM 2

POLİTİK BAĞLAM

2.1. 1890-1918 Döneminde Konut Sorununa Devletin Yaklaşımı

19.yy.'ın sonlarında konut sorununun varlığı, kamuoyundan sonra parlamentoda da tescil edilmiş; böylece konut sorununu politik bir düzeyde çözmek için çalışmalar başlamıştı. Devlet, konuta öncelikle hukuki bir statü kazandırmak zorunda idi. Bu nedenle 19.yy.'ın yegâne politik aygıtları olan kamu sağlığı ve güvenliği yasaları, 1890'dan I. Dünya Savaşı'na kadar bütün Avrupa ülkelerinde olduğu gibi İngiltere'de de konut ve kent planlama yasalarına dönüştürüldü.¹

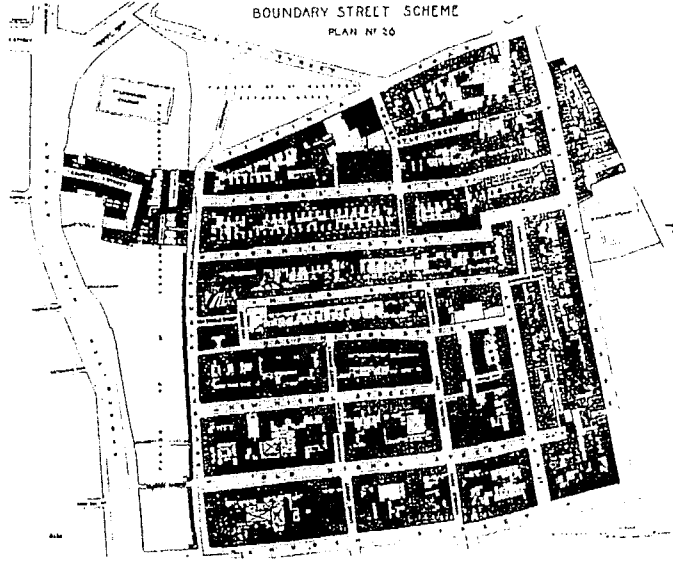
Nitekim sosyal devletin faaliyet alanları genişlerken, konut sorununa müdahale etmemesi beklenemezdi. Sosyal güvenlik ve sigortanın yasallaştığı, işsizlik yardımlarının verildiği, ücretsiz eğitimin desteklendiği ve asgari çalışma ücretleri ile çalışma koşullarının denetlendiği bir politik ortamda konut da, bu sosyalleşmenin önemli bir parçası idi. Hattâ toplumun her bireyinin sağlıklı bir aile ortamında yetişmesi için gerekli bir fiziksel mekanın ancak sağlıklı bir konut olabileceği düşüncesinin, devletin konuta ve planlamaya müdahalesinde önemli bir yeri vardı. Nitekim bu düşünce, aynı zamanda devletin yeni sosyal programının “jeneratör” ögesi idi; çünkü toplumdaki farklı kesimlerden de olsa her bireyin sosyal statüsünü belirleyen yegâne ortak fiziksel mekan, “ev” idi.

Fakat bununla birlikte I. Dünya Savaşı'na kadar devletin konuta müdahalesi, sadece yasama ve denetleme düzeyinde idi. 1890'dan itibaren çıkarılan bütün yasaların ortak amaçları; öncelikle düşük maliyette konutun yapımı için uygun finansmanı sağlamak, arsa üretimi için yasal düzenlemeleri oluşturmak ve yeni girişimleri denetlemek idi (Pawley, 1971, s. 16-19).

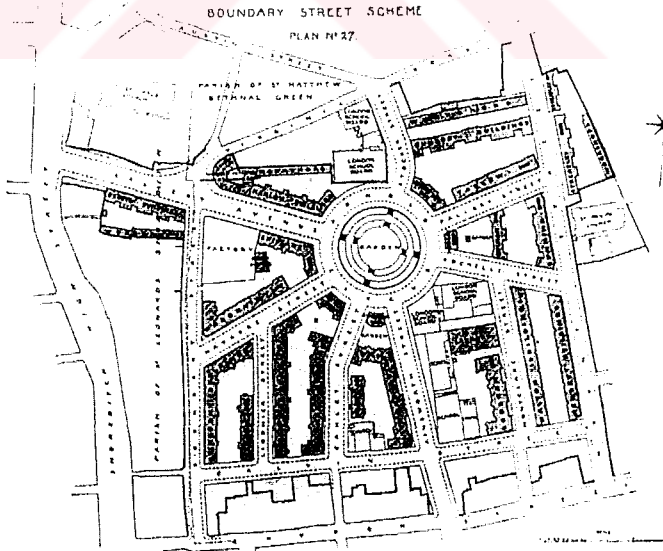
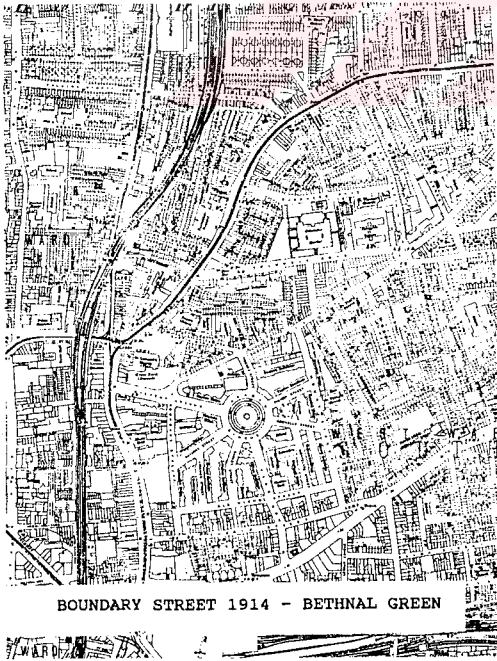
¹ 1850-1920 Serbest Piyasa Dönemi'nde kamu sağlığı ve güvenliği yasalarının İngiltere'deki dönüşümü için bkz.: Bilgin, 1992, s. 17-20.

Devletin konut üretimindeki girişimi ise, denetleyici yasalar çerçevesinde çöküntü bölgelerinin toplumcu fayda göz önünde bulundurulması suç ve bulaşıcı hastalıkları ortadan kaldırmak amacıyla iyileştirme hareketleri sonucunda yıkımı ve yeniden konut yapımı ile sınırlı idi. Bu faaliyeti yürütme ve uygulama yetkisi ise, *1890 Housing of the Working Classes Act* [İşçi Sınıfları İçin Konut Yasası] ile devlet tarafından yerel yönetimlere verilmişti. Bunun sonucunda 19.yy. dönümünde Londra, Liverpool gibi büyük kentlerdeki merkez yerel yönetimler ya kendi bünyelerindeki mimari bürolar ya da sözde filantropist amaçlar taşıyan *Peabody Trust*, *The Metropolitan Association for Improving the Dwellings of the Industrious Classes*, *The East End Dwellings Company* gibi özel kuruluşlar aracılığıyla erken reformist konut projelerini gerçekleştirmişlerdi (Swenarton, 1981, s. 27-34). Bu projelerin en önemlilerinden biri, Londra'da Bethnal Green semtinde bulunan ve yapımı 1900'de tamamlanan *Boundary Street* yerleşmesidir. Radyal bir düzenleme ile 15 İngiliz dönümlük (yaklaşık 60.000 m²) eski bir çöküntü bölgesi (Şekil 2.1a+b, 2.3) yeniden planlanmış (Şekil 2.2a+b, 2.4) ve bu bölgede eski evleri yıkılan 5.700 kişiden 5.100 kişi yeni konutlara yerleştirilmişti (Burnett, 1991, s. 185). Fakat bu olumlu örneklerin dışında, 1890-1913 yılları arasında İngiltere'de yerel yönetimlerin inşa ettiği konut sayısı yine de 14.000'i geçmiyordu. Buna karşılık 1890-1910 yılları arasında tamamlanan konutlar içinde özel sektör yapımı konutların payı ise % 99 idi (Pawley, 1971, s. 19). Nitekim 1914'te 7.900.000 dolayındaki toplam konut stoğu içinde kiralık mülk konutun payı % 90 iken, mülk konutun payı ise % 10 idi. Yerel yönetimlerin ürettikleri konut oranı ise dikkate alınmayacak kadar azdı.

I. Dünya Savaşı ile birlikte İngiltere'nin tüm politik, ekonomik ve sosyal koşulları yanında konut dengesi de tamamen değişmişti. Ekonomideki istikrarsızlık, yapı malzemeleri üretimindeki yavaşlama ve buna karşılık sürekli artan konut talebi, özel sektörü konut üretmez hale getirmişti. Konuta ilişkin arz ve talep dengesinin bozulduğu bir ortama devletin ilk müdahalesi, yine finansmanın dengelenmesine yönelik idi. Ve Avrupa ülkeleri içinde ilk defa İngiltere, 1915 *Rent Restriction Act* [Kira Kısıtlama Yasası] ile serbest piyasayı yönlendirmişti. Bu yasanın en büyük özelliği ise, özel arsa sahiplerini konuta yatırım yapmaktan vazgeçirmek idi. Bu bağlamda devletin konut üretiminde yeniden tanımlanan rolü, serbest piyasadaki sermaye sahiplerinin farklı çıkarlarının dengelenmesi

Şekil 2.1a+b 1872'de Londra'da Bethnal Green semtinde sıhileştirme öncesinde *Boundary Street* (Schubert, 1997).

Şekil 2.2a+b 1914'te Londra'da Bethnal Green semtinde sıhileştirme sonrasında *Boundary Street* (Schubert, 1997).

Şekil 2.3 *Boundary Street* çevresinde sıhileştirme öncesinde yer alan düşük nitelikli konutlar (Schubert, 1997).

Şekil 2.4 1903'te *Boundary Street* yerleşmesinden bir görünüm (Schubert, 1997).

Bu yerleşmede orta bahçeye yönelmiş yüksek nitelikli model konutlar, ağaçlandırılmış asfalt taşıt yolları, kaldırımlar ve çocuk oyun alanları; işçi sınıfları için "yeni ve sağlıklı yaşamı"ın birer simgesi idi.

idi. Nitekim 1917’de toplumsal sorunlar ile birlikte daha da belirginleşen konut krizi, ancak sosyal devletin konut piyasasını regüle edici gücü ile önlenebilirdi (Pawley, 1971, s. 21-22). Konut piyasası içinde bulunan farklı aktörlerin farklı isteklerinin yarattığı tutarsızlık ise, konut standartlarının düşmesine neden olmuştu. Konut piyasası karşısında kendi çıkarlarını korumak isteyen bu farklı gruplar; 1) yüklenici ve arsa sahipleri gibi özel sermaye sahipleri, 2) işgücüne konut sağlamak zorunda olan sanayiciler, ve 3) kendi haklarını genellikle diğer iki sermaye bloğu karşısında koruyamayan ferdi hanehalkları, yani tüketiciler tarafından oluşur (Short, 1982, s. 2). Konut piyasasında tüketicilerin diğer iki blok karşısındaki maddi güçleri zayıf olsa da, nicel çoğunluk olarak devlet karşısında oy kullanma hakkından gelen politik bir güçleri vardır. Dolayısıyla tercihlerini standartların yükseltilmesi yönünde yaparak konut standartlarının gelişiminde önemli bir paya sahip olurlar.

Nitekim konut standartlarının devletin gündemine alınması da, farklı aktörlerin çıkarlarının çatışması ve konut üretiminde “düşük maliyet - yüksek standart” çelişkisinin bir sonucudur. Örneğin özel girişimciler, konut üretiminde niceliği artırmanın ancak niteliği azaltmak ile mümkün olabileceğini savunmuşlardı. Bu durum karşısında en çok mağdur olan grup ise, serbest piyasada ortalama standartta bir konutu elde edecek mali gücü olmayan ve halen 19.yy.’ın kötü barınma koşulları altında yaşamak zorunda olan hanehalkları idi.

2.2. Tudor Walters Komitesi Aracılığıyla Sosyal Devlet Girişimi ve İşçi Sınıflarının Konutlandırılması

Konut standartlarında meydana gelen bu aşırı uçları ortadan kaldırmak için devletin girişimi, serbest piyasa koşulları karşısında konut standartlarını “kamulaştırmak” idi. Konut standartlarının serbest piyasa yerine sosyal devlet tarafından yönlendirilmesi için yeni bir hukuki statü gerekiyordu. Bu amaçla 1917’de liberal parlamenter *Sir Tudor Walters* başkanlığında bir komite oluşturuldu. Çalışmaların çoğunluğunu reformist plancılardan *Raymond Unwin*’in yürüttüğü komitenin 1918’de yayımladığı rapor, konut tasarımı üzerine yapılmış ilk geniş kapsamlı araştırma idi (Swenarton, 1981, s. 94).

Komitenin kuruluş amacı ise, “işçi sınıfları için konut sağlanması ile birlikte bina yapımı ile ilgili sorunları göz önüne almak ve bu konutların yapımında ekonomi ve hızı garanti edecek yöntemler hakkında rapor sunmak” (LGB, 1918, s. 4) olarak belirlenmişti.

1918 öncesinde işçi sınıfları, toplumda konut sorununu en çok yaşayan kesim olduğundan, devletin konuta müdahalesi ile birlikte reformların hedef kitlesi durumuna gelmişti. “İşçi sınıflarının daha yüksek standartlar talep ettiği ve bu talebin gelecekte de artacağı” (Swenarton, 1981, s. 95) görüşü, devlet tarafından işçi sınıfları için daha yüksek standartlar oluşturmanın gerekçesi idi ve standartları yükseltme geleneğini başlatan *Tudor Walters Komitesi*'ni izleyen diğer komiteler tarafından da temel iddia olarak kullanılacaktı. Bunun sonucunda ise devlet tarafından gündelik yaşamı tamamıyla organize ve stabilize edilen işçi sınıfları, devlet tarafından desteklenen konut üretiminde hedef kitle konumuna gelmişti.

Tudor Walters Komitesi; 1918 öncesinin politik, ekonomik ve sosyal bağlamı içinde konut standartları konusunda kendisinden sonraki komitelerden çok daha zor koşullar altında radikal bir başlangıç yapabilmıştır. Şüphesiz ki bu durum, devlet tarafından işçi sınıflarını yokluktan varlığa doğru çıkartacak bir hedefi belirlemiştir. Bu hedefe ulaşmak için işçi sınıflarının geçmiş yaşam biçimlerinden ve deneyimlerinden alabilecekleri bir referans yoktu. Buna karşılık bu sosyal dönüşüm sürecinde, işçi sınıflarına rehberlik yapabilecek iki önemli kaynak bulunuyordu. İlk kaynak olarak *Tudor Walters Komitesi*, yeni konut standartları ve tip konut planlarını belirleyerek işçi sınıfları için sosyal dönüşümün fiziksel biçimlenmesini ortaya koymuştu. İkinci kaynak olarak 19.yy.'ın üst ve orta sınıfları ise; elde ettikleri yaşama standartlarını ve alışkanlıklarını, kitaplar ve dergiler aracılığıyla 20.yy.'da yeni orta sınıf olma yolundaki düzenli gelir sahibi işçi sınıflarına yazılı olarak aktararak sosyal dönüşümün gündelik yaşama geçirilmesine yardımcı oluyorlardı.²

Devletin I. Dünya Savaşı'nın ardından başlattığı “kahramanlara elverişli evler”³ edindirme kampanyası, konut politikasına yeni bir yön vermişti. Bununla birlikte devlet, işçi sınıfları

² 19.yy. sonu ve 20.yy. başında sınıflar arası etkileşim için bkz.: Bölüm 5. Domestik Bağlam.

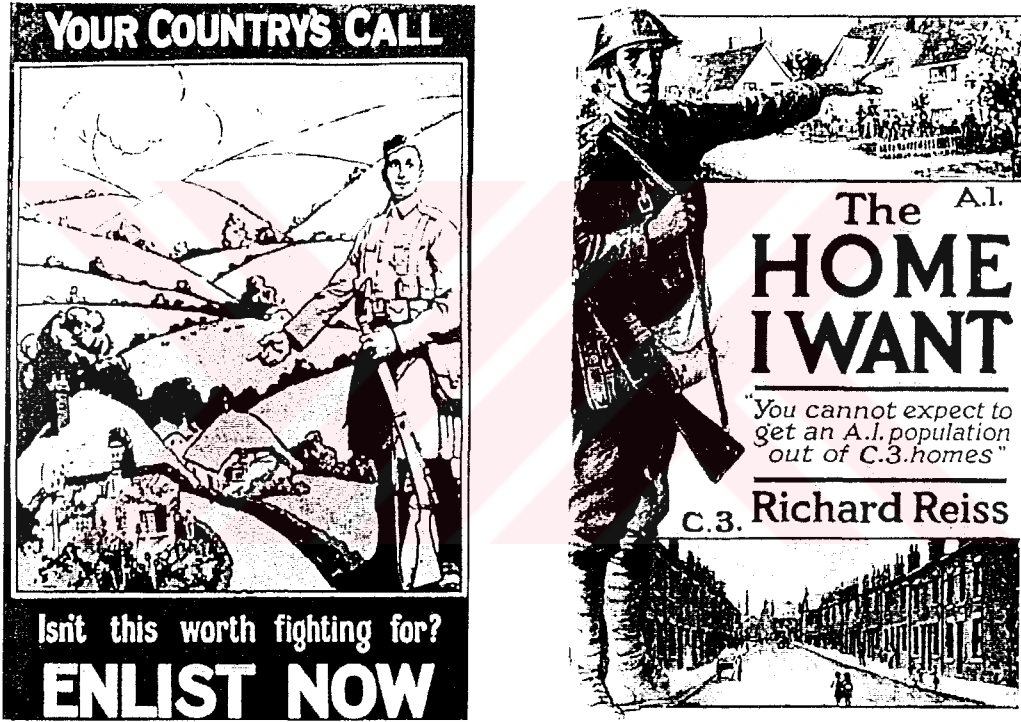
³ “*Homes fit for heroes*” [kahramanlara elverişli evler], I. Dünya Savaşı sonunda başlatılan büyük konut yapımı kampanyasının sloganı idi. Hükümetin savaşı kazanıp yurduna dönen “kahramanlara” verdiği vaat, onlara

için konut tasarımında ve yapımında o zamana kadar alışlagelmiş işçi sınıfı konutu niteliğinin çok dışında bir tavır izlemekte idi. İşçi sınıflarını orta sınıfların yaşama standardına yükseltmek ideali ise, konut politikasının temelini oluşturuyordu. Nitekim devlet tarafından inşa edilen yeni evler, sadece temel gereksinmelere değil; aynı zamanda önceleri sadece orta sınıf konutlarında bulunabilecek lükse de sahipti (Şekil 2.5a+b). Dolayısıyla konut tasarımı, artık politikadan ayrı tutulan bir sorun değil; aksine konut politikasının kilit taşı ve devlet ideolojisinin de önemli bir aracı idi (Swenarton, 1981, s. 1-3).

Politik ve sosyal ideallerin konut politikasını önemli bir ölçüde etkilemesi sonucunda ev; artık özel girişim tarafından değil, kamu girişimi tarafından üretilen bir meta haline gelmişti. 1918 öncesinde hiçbir standarda uymayan sade bir barınak ya da çatı olarak kabul edilen ev, devletin müdahalesi sonucunda artık işçi sınıfları için de bir statü sembolü haline gelmişti. Konut standartlarını sürekli yükseklerde tutma eğiliminin, gelişen teknolojinin konuta girmesi ile birlikte, eve ilişkin harcamaları sürekli artıran ve kamçıl原因 bir etkisi vardı. Böylece konut standartları, işçi sınıflarının da tüketim toplumunun giderek içinde yer almaları sonucunda 20.yy. boyunca “minimum”dan “maksimum”a uzanan bir yol izlemişti. Devlet ise bugünden çok geleceğin koşullarını göz önüne alan *Tudor Walters Raporu* ile birlikte toplumun düşük gelirli gruplarına minimumla yetinmeyip maksimumu talep etmeyi salık vermekte idi:

“Mevcut konut stoğu içinde bulunan çok sayıda ev; şu anda genelde minimum olarak kabul edilmiş yaşama, donatı ya da konfor standartlarının altına düşmektedir; ve yine birçok ev, artan standartları karşılayamayarak yetersiz olacaklardır. ... Bu nedenle ihtiyacımız olan, minimum standartlarda küçük ev tipi değil; aksine uygun ölçüsü, donatısı ve konforuyla aileleri memnun edici iyi evlerdir. ... Konut üretiminde istikrarın ölçütü, inşa edilecek evlerin en azından taksitlerinin ödeme süresi sonuna kadar - diyelim ki 60 yıl içinde - eskimemesi, diğer bir deyişle minimum standartların üzerinde kalmayı sürdürmesidir” (LGB, 1918, s. 8, par. 27).

yaraşır 500.000 adet ev inşa etmek idi. Bunu gerçekleştirmek için de *1919 Housing Act* [Konut Yasası] ile yerel yönetimler, konut yapımında ilk defa yetkili hale getirilmişti (Swenarton, 1981, s. 1).

Şekil 2.5a+b “Homes fit for heroes” kampanyasının “konut ve asker” temalı afişleri (Schubert, 1997).

Devletin savaştan dönen askerlere vadettiği ve nitekim askerlerin de devletten talep ettiği sadece yüksek nitelikli bir konut değil, aynı zamanda yeni geliştirilen altkentlerde sunulabilen yeni bir yaşam çevresi idi. “Homes fit for heroes” kampanyasının afişlerinde de, savaş sonrasında devlet ve vatandaş ideallerinin, diğer bir deyişle arz ve talebin buluşması vurgulanmıştı.

Bunun sonucunda devletin *Tudor Walters Komitesi* aracılığıyla önerisi; devlet, yerel yönetimler ve özel sektör işbirliği ile daha önceleri sadece orta sınıflara konut tasarlayan mimarların işçi ve alt-orta sınıflara en uygun maliyetle yüksek standartlarda konut tasarlaması idi (LGB, 1918, s. 5, par. 8). Böylece *Tudor Walters Raporu*'nun 19.yy.'daki politik araçlarla arasındaki en önemli fark, “düşük maliyet - düşük standart” önermesine karşı “düşük maliyet - yüksek standart” tezini savunmasıdır. Böylece komite, karşıt görüşlere rağmen, konut piyasasında istikrarın konut standartlarının iyileştirilmesine bağlı olduğunu belirtiyordu. Aksi takdirde düşük standartlı evler, kısa zamanda kiralanamaz hale gelecek ve bu durum da yerel yönetimleri zarara uğratacaktı (Swenarton, 1981, s. 94).

Nitekim *Tudor Walters Raporu*'nun yayımlanması ile birlikte, o zamana kadar süren konut standartları üzerine tartışmalar da sona ermiş oldu. Özellikle *Local Government Board* [LGB: Yerel Yönetimler Kurulu] ve diğer politik çevreler, standartları yükseltmek konusundaki çekinceleri nedeniyle savaş öncesinde yerel yönetimler tarafından yapılmış projelerin devam ettirilmesi taraftarı idiler. Fakat daha sonra *Tudor Walters Komitesi*'nin de alt komitelerinden biri olan *Women's Sub-Committee* [Kadınlar Alt Komitesi], LGB'nin kabul ettiği ve uyguladığı minimum standartları ev kadınları açısından olumsuz ve yetersiz bulunca *Tudor Walters Komitesi*'nin konut standartları için önerdiği iyileştirmeler muhalifler tarafından da uygun bulundu (Swenarton, 1981, s. 88-92).

2.3. 1918-1945 Döneminde Konut Politikası

Devlet, bir taraftan sosyal idealizm sonucunda yüksek standartta konut üretmek isterken; diğer taraftan konut piyasasının istikrarsızlığı sonucunda bu üretim, devletin kendi kısıtlamaları ya da kamu giderlerindeki değişimler tarafından sınırlandırılır. Bunun sonucunda devlet politikası, hiçbir zaman ekonomik bağlamdan kendisini soyutlayamaz (Short, 1982, s. 2-4).

Nitekim *Tudor Walters Raporu*'ndaki standartların kamu konutlarının yapımında uygulanması için 1919'da çıkartılan iki yasa, raporda belirtilen 500.000 yeni konut

ihtiyacını, başta ekonomik olmak üzere çeşitli nedenlerle karşılayamamıştı. Devletin konut üretiminde yerel yönetimler ve özel yükleniciler karşısında hukuki yaptırım gücünü artıran bu yasalar, *Housing and Town Planning Act* ve *Housing Act* (Addison Yasaları) idi (Şekil 2.6, 2.7). Bu yasaların yürürlüğe girmesi ile birlikte 1921’de 214.000 konutun yapımı onaylanmış; fakat sadece 170.000 konut tamamlanmıştı (Burnett, 1991, s. 226).

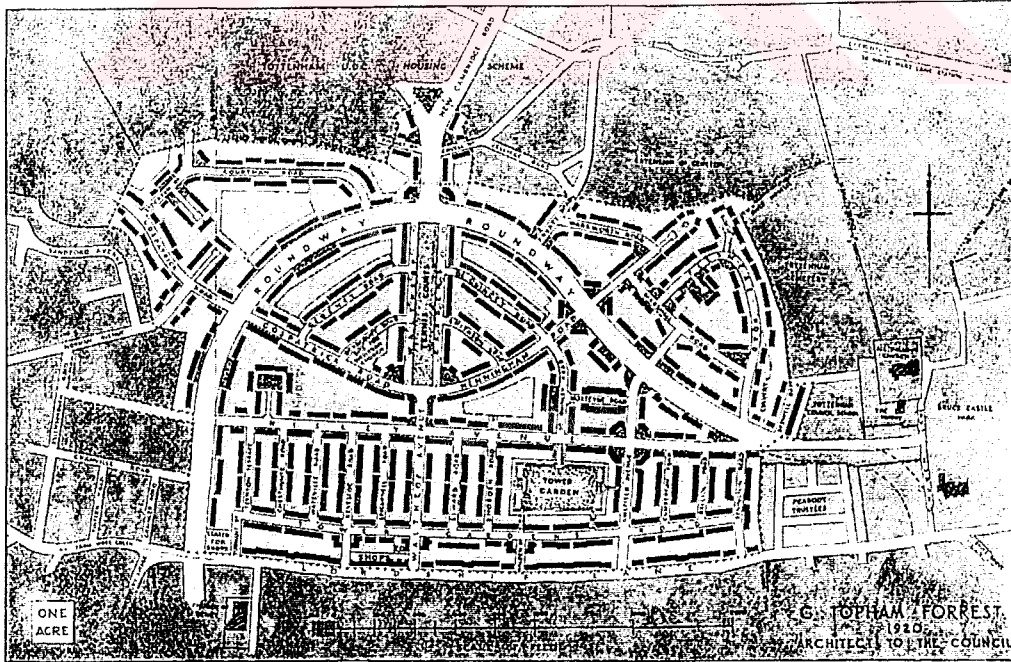
1923’teki *Chamberlain Act* ile devletin amacı, öncelikle özel sektörün kamunun belirlediği standartlardaki konut yapımına katılmasını teşvik etmektir. Böylece yasa ile belirlenen minimum ve maksimum konut büyüklükleri arasında inşa edilecek her konut için hem özel yüklenicilere hem de yerel yönetimlere devlet tarafından mali destek verilecekti. Bu yasanın yürürlükte kaldığı altı yıl süresince tamamlanan 438.000 konuttan 363.000’i özel yükleniciler tarafından yapılırken, sadece 75.000’i yerel yönetimler tarafından inşa edilmişti. Özel sektör, konut üretimindeki payını artırırken; aynı zamanda yapım maliyetinin düşmesi sonucu konut fiyatları ucuzlamış; böylece alt-orta sınıflar arasında konut sahipliği hızla yayılmaya başlamıştı (Burnett, 1991, s. 231-232).

1924’te hükümetin değişmesi ile birlikte çıkarılan *Wheatley Act* ise, özel sektör karşısında yerel yönetimlerin konut üretimindeki faaliyetini ve bunun sonucunda da toplam stok içinde kiralık mülk konutu oranını artırmayı hedefliyordu. Hâttâ bu nedenle yerel yönetimlere verilecek olan maddi destek de artırılmalıydı. Aynı zamanda yasa, 1924’de işçi konutundaki açığın 1919’dakinden çok daha yüksek olduğunu kabul ediyor; ve uzun vadeli bir konut programı önererek yıllık 60.000 konutluk üretimi, 150.000 ile 225.000 arasına çıkartmayı planlıyordu. 1933 yılına kadar yürürlükte kalan *Wheatley Act* sayesinde, 1919-1934 yılları arasında üretilen toplam 2.459.000 konutun % 31’i yerel yönetimler, % 69’u ise özel sektör tarafından üretilmişti. Bunun sonucunda iki savaş arası dönemde konut üretiminde niceliği ve niteliği olumlu yönde dönüştüren en etkin politik aygıtlar, 1924 *Wheatley Act* ile 1918 *Tudor Walters Raporu* olmuştu (Burnett, 1991, s. 233).

Yine de konut üretimini yönlendiren bu aygıtlara karşın 1920’lerde konut sorunu, 1919’dan sonra tanımlandığı biçimiyle henüz çözülememiş ve politik hedefler, ekonomik koşullar karşısında yetersiz kalmıştı. *Wheatley Act*, yerel yönetimlere verdiği maddi desteğin kamu konutu kiralarını düşürmesini hedeflemişti. Fakat düşük gelirli işçi kitlesi

Şekil 2.6 1919 Yasaları sonucunda Londra'da LCC tarafından geliştirilen *Becontree* yerleşmesi (Schubert, 1997).

Şekil 2.7 1919 Yasaları sonucunda Londra'da LCC tarafından geliştirilen *White Hart Lane* yerleşmesi (Schubert, 1997).

için kiralık kamu konutu, yine pahalı bir konut türü olmaya devam etmişti (Burnett, 1991, s. 239).

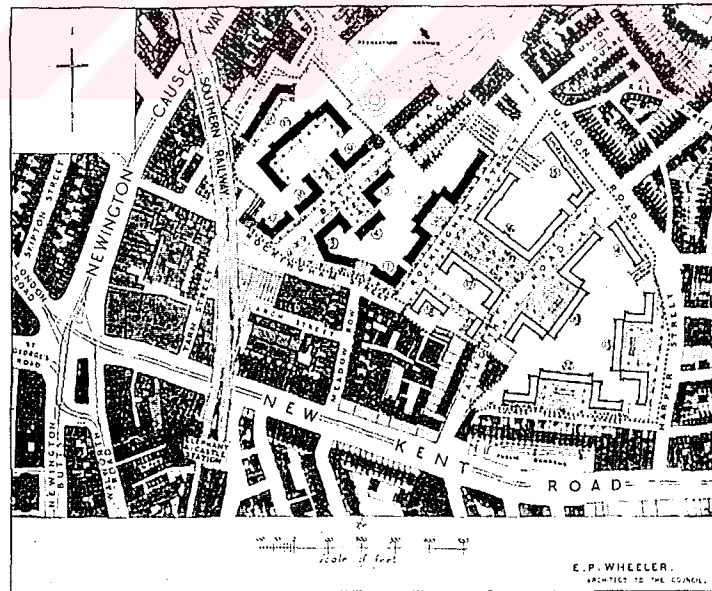
Böylece 1930'ların konut politikası, o zamana kadar yükselen konut standartlarına ulaşamayan düşük gelirli işçi kitlesine yönelikti. Çoğunlukla 19.yy.'dan kalma eski *slum* alanlarında (çöküntü bölgeleri) süren konut sorununun çözümü için devlet, yine 19.yy.'dan beri bilinen ve kamu sağlığını önemseyen bir politika izlemekte idi (Şekil 2.8, 2.9, 2.10, 2.11). Bunun sonucunda *Industries Group of Political and Economic Planning* adlı kurumun 1934'te yayımladığı bir rapor ile işçi konutlarında Tudor Walters standartları yerine "minimum standart"ların uygulanması öngörülüyordu. Böylece yerleşmelerde yoğunluk artacak ve konutlarda da toplam kullanım alanı düşecekti (Burnett, 1991, s. 241).

Buna karşılık özel sektör, düzenli gelir sahibi alt-orta sınıflar için mülk konut üretmeye devam ediyordu. İki savaş arası dönemde tüketim mallarının ve konut standartlarının göreceli artışı sonucunda mülk konut, orta sınıflar ve işçi aristokrasisi için altkentlerde bir patlama göstermişti. Devlet tarafından desteklenen bu gelişmenin ardındaki düşünce, toplumun üst sınıflarının yeni evlere taşınması ile boşalan evlere daha alt sınıfların yerleşebileceği idi. Böylece konut, "sosyal gelir skalasını yukarıdan aşağıya doğru süzen bir araç" haline gelecekti (Short, 1982, s. 40-41).

Fakat "Filtre Teorisi" olarak adlandırılan bu yaklaşım, işçi konutlarının standardını yükseltmemişti. 1930 sonrasında kamu sektörünün öncelikli amacı, daha önceden *slum* alanlarında yaşayan çok sayıda hanehalkını yeniden konutlandırmaktı. Fakat iyileştirme programlarının sayısı ve bunun sonucunda maliyeti artınca, konut birimleri küçültüldü ve standartlar düşürüldü. Bunun sonucunda kamu konutu standartları, 1936'da iki savaş arası dönemde uygulanan standartların en düşük düzeyine ulaşmıştı. Konut yapımında ekonomi, yerleşmeden çok birim konutta sağlanmak isteniyordu. Bu bağlamda, konut cepheleri ve planları basitleştirilmiş; birim konut alanları düşürülmüş ve özellikle iki ve üç yatak odalı konut tipleri inşa edilmişti. Böylece iki savaş arası dönemde politik aygıtlar, ekonomideki değişimlere bağlı olarak konut yapımını yönlendirmiş ve böylece bazı geniş arazilerde Addison, Wheatley ve *slum* alanlarını temizleme politikalarının yönlendirdiği üç farklı konut yerleşmesi yan yana görülmüştür (Burnett, 1991, s. 245-247).

Şekil 2.8 Londra'da Southwark bölgesinde sıhileştirme öncesinde *Rockingham Street* ve çevresi (Schubert, 1997).

Şekil 2.9 Londra'da Southwark bölgesinde sıhileştirme sonrasında *Rockingham Street* ve çevresi (Schubert, 1997).

Bu yerleşme, iki savaş arası dönemde LCC tarafından 7.3 hektarlık bir alanda en büyük slum temizleme operasyonu olarak gerçekleştirilmişti.

Şekil 2.10 1929'da *Rockingham Street* çevresinde yer alan konutların yıkımdan önceki durumu (Schubert, 1997).

Şekil 2.11 1938'de tamamlanan ve *Rockingham Street* üzerinde yer alan yeni konutlar (Schubert, 1997).

1939'da, son yirmi yıl içinde üretilen toplam yeni konut sayısı 3.998.000 idi. Bunlardan 1.112.000 konut yerel yönetimler tarafından, 2.886.000 konut ise özel sektör tarafından tamamlanmıştı. Özel sektör konutlarından 430.000 konut ise, devlet desteği ile yapılmıştı. Demek ki 1939'da, 1919'dan sonra oluşan stoğun yaklaşık üçte biri, devletin öngördüğü konut standartlarına ve modern donatılara uygun olarak yeni inşa edilmişti. Fakat geriye kalan konut stoğunun bir kısmı, sağlıklı fakat modern donatılardan yoksun, 19.yy. *bye-law* [imar hükmünde] konutlardan; diğer kısmı ise *slum* alanlarına dönüşmüş ya da dönüşecek olan düşük standartlı konutlardan oluşmakta idi. Böylece iki savaş arası dönemde İngiltere'de politik ve ekonomik nedenlerle yeterli bir konut politikasının izlendiği söylenemez (Burnett, 1991, s. 249).

2.4. 1945-1960 Döneminde Konut Politikası

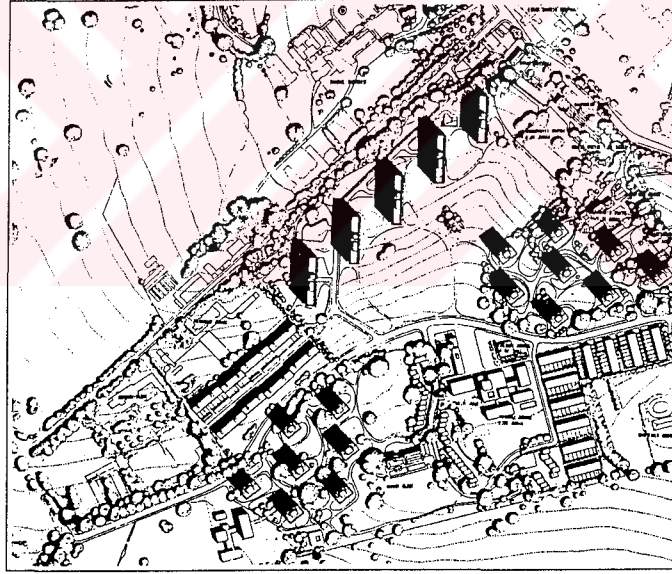
II. Dünya Savaşı'nın ardından konut sorunu, farklı bir boyut kazanmıştı. Öncelikle altı yıl süren savaş sırasında konut yapımı azalmış; buna karşın mevcut konut stoğu da bombalanarak tahrip edilmişti. Böylece savaşın ardından devletin uygulayacağı konut politikası, önceki politikalara göre daha kararlı olmalı idi. Devletin konuta ilişkin ilk kararlılığı, kamu konutu standartlarını yenilemek ve iyileştirmek idi (Burnett, 1991, s. 285-286). Bunun üzerine savaş sonrası dönemin konut standartlarını belirlemek üzere 1944'te *Dudley Raporu* yayımlandı. Raporun amacı, *Tudor Walters Raporu*'nun iki savaş arası dönemde üstlendiği görevi savaş sonrası dönemde yerine getirmek idi. Rapor, toplumdaki sosyal eğilimleri ve beklentileri gözlemleyerek toplam konut alanının artmasını, servis mekanlarının özelleşmesini (spesifikleşme) ve teknik donatıların konutta yoğun olarak kullanımını önermiş; böylece 25 yıl önceki Tudor Walters standartlarından ve daha sonraki düşük standartlardan çok daha ileri düzeyde yeni bir yaklaşım gerçekleştirmişti. *Dudley Raporu*'nun ayırddedici yanı, yerleşme yoğunluğuna yönelikti. Rapor, savaş öncesi yerleşmelerden farklı olarak yoğunluğu kentin farklı bölgelerine göre yorumlamıştır. Böylece kent merkezinde 120 konut/acre olarak başlayan yoğunluk, kent dışı altkentlerde 30 konut/acre'a kadar düşebiliyordu. Yerleşmenin yoğunluğunun belirlenmesinde yerel yönetimlere tanınan bu inisiyatif sonucunda, yerleşme içi planlamada da "mixed

development” olarak adlandırılan bir geliştirme modeli önerilmişti. Bu modele göre, *Tudor Walters Raporu* ile standartlaşan üç yatak odalı konut tipine alternatif olarak çeşitli birim konut ve bina tipleri üretilecek ve böylece yerleşmenin bütününde mekansal ve sosyal çeşitlilik sağlanacaktı. Apartman daireleri ve iki katlı konut, temel iki konut tipi olarak farklı aile tipleri için farklı büyüklüklerde oluşturulurken, bina kütlesi olarak bu konut tipleri; nokta bloklar, dört katlı dubleks daireler ve iki-üç katlı sıra evler olarak biçimleniyordu. Bu yaklaşım sonucunda “*mixed development*” modeli (Şekil 2.12a+b), 1950’ler boyunca tüm İngiltere’de uygulanmış ve yerel yönetimler tarafından inşa edilen konut tiplerinden apartman dairelerinin oranı artarken, geleneksel ikiz ev tipinin oranı önemli ölçüde azalmıştı (Burnett, 1991, s. 297-301).

1946 *Housing Act* ile devlet, yerel yönetimlere mali destek vermeyi sürdürmüştü. 1949’daki *Housing Act* ile yerel yönetimlerin hedef kitlesi artık işçi sınıfları değil, toplumun her kesimi idi. Böylece sosyal konutun anlamı da politik değişimlerle birlikte dönüşmeye başlamıştı. Nitekim 1950’lerde özel sektörün konut üretiminde yeniden desteklenmesi sonucunda, 1956 *Housing Subsidies Act* ile devletin mali destek dağılımı tekrar düzenlenmiş ve yerel yönetimlere verilen destek kesintiye uğramıştı. Bunun sonucunda yerel yönetimlerin sadece *slum* temizleme operasyonları sonucunda inşa edecekleri çok katlı nokta bloklar ve tek yatak odalı konutlar için yüksek mali destek sağlanmıştı. Konut piyasasının sınırlayıcı düzenlemelerden arındırılması düşüncesi ile 1957’de çıkarılan *Rent Act* [Kira Yasası], kiralık mülk konut üzerindeki kira denetimini kaldırmış ve bu şekilde konut sahipliğini özendirmiştir (Burnett, 1991, s. 286).

II. Dünya Savaşı sonrası hükümetlerin izledikleri farklı konut politikaları, 1950’lerin sonunda ülkede yeni bir konut krizine neden olmuştu. Evsizlerin sayısının giderek artması, mevcut konut stoğu içinde kiralık konut sayısının yetersiz olması ve kiracı haklarının devlet tarafından korunmaması; konut sorununun bu dönemdeki en önemli yansımaları idi.

Konut sorununun en önemli göstergesi ise toplam konut stoğu içinde farklı kullanım biçimlerinin oranı idi. 1960 yılında 14.600.000 konutluk toplam stoğun % 32’si kiralık mülk konut, % 25’i yerel yönetimlere ait kiralık kamu konutu ve % 44’ü de özel mülk

Şekil 2.12a+b LCC tarafından gerçekleştirilen Londra'daki *Roehampton* yerleşmesi (Rowe, 1993).

Bu yerleşme, İngiltere'de "*mixed development*" modelinin nitelik ve nicelik bakımından uygulanmış en iyi örneğidir. 1951-1959 yılları arasında birkaç etapta inşa edilen bu yerleşmenin alanı 100 acre (yaklaşık 40.5 ha), yoğunluğu ise 28 konut/acre idi. Yerleşmedeki tüm binaların % 55'i nokta bloklardan, % 33'ü dört kath dubleks dairelerden ve % 12'si de tek aile konutlarından oluşuyordu.

konut idi (Çizelge 2.1). 1950'lerde devletin yerel yönetimlere verdiği mali destek sonucunda konut stoğunun büyük bir çoğunluğu yerel yönetimler tarafından yenilenmişti. Nitekim 1957'de mevcut konut stoğuna 2.500.000 yeni konut eklenmiş ve bunların dörtte üçü yerel yönetimler tarafından tamamlanmıştı. Fakat yine de özel sektör tarafından inşa edilen mülk konutun stoktaki payı, kamu konutundan fazla idi. Bunun en önemli nedeni; öncelikle devletin uyguladığı konut politikaları ile toplumda mülk konut sahipliğini teşvik etmesi ve 1957 *Housing Act* ile yerel yönetimlere kendilerine ait sosyal konutları piyasa koşulları altında satışa çıkarma izni vermesi idi.

2.5. 1960 Sonrası Konut Standartlarında Devlet Girişimi

Devlet, 1960'larda konut sahipliğini "normal" kullanım biçimi olarak tanımlamış; böylece özel sektörün konut üretimindeki payını artırmıştı (Ball vd., 1989, s. 219). Fakat toplumun savaş sonrası dönemde göreceli zenginleşmesinden pay alamayan geniş bir kesimi, yine özel kiralık konutlarda ve düşük standartlarda yaşamaya devam ediyordu. Böylece düşük gelirli işçiler, göçmen aileler ve yaşlıların oluşturduğu marjinal gruplar; hem özel hem de kamu konut piyasasından dışlanmışlardı. Bu durumda devlet, 1961 *Housing Act* ile konut yapımına ve iyileştirilmesine mali destek vermeye yeniden başlamıştı (Burnett, 1991, s. 287).

1960'ların başında konut politikasının diğer bir amacı da, 1944 *Dudley Raporu* ile birlikte yükselen fakat 1950'lerde yeniden düşmeye başlayan konut standartlarını iyileştirmek idi. Hattâ özel sektör konutu karşısında her zaman daha yüksek standartlara sahip olan kamu sektörü konutu bile 1950'lerde niteliksizleşmişti. Tam da bu sırada "hem nüfusun tamamının hem de çalışanların konut ihtiyacını karşılamak amacıyla büyük ölçek konut yapımı ve kentsel yenileme" (Ball, 1983, s. 362) ile birlikte yeni bir dönem başlamıştı.⁴ Sosyal konutun malzeme ve dış çevre kalitesinin düşmesinin önemli bir nedeni,

⁴ 1959 yılında müstakil sosyal evlerin ölçülerinde ve sosyal konutun genel kalitesinde önemli bir düşüş vardı. Üç yatak odalı bir sosyal evin ortalama taban alanı 1949'da 1055 sq. feet iken, 1959'da bu sayı 897 sq. feet'e düşmüştü (1 sq. foot=0.09 m²).

Çizelge 2.1 1914-1986 yılları arasında İngiltere'de toplam konut stoğu içinde farklı konut kullanım biçimlerinin yüzdesel (%) oranı (Ball vd., 1989).

	1914	1938	1960	1971	1979	1986
Kiralık mülk konut ¹	90	58	32	19	13	10
Kiralık kamu konutu	-	10	25	29	32	27
Özel mülk konut	10	32	44	53	55	63
Toplam konut stoğu (milyon)	7.9	11.4	14.6	17.1	20.8	22.1

¹ Kiralık mülk konut oranı, marjinal kiracılar ile birlikte konut birliklerinin kiracılarını da içermektedir. Nitekim 1986'da konut birliklerinin kiracılarının toplam konut stoğu içindeki payı, % 2.5'tir.

“endüstriyel” sistemlerle inşa edilmiş olmasıydı (Şekil 2.13). Fakat devlet, kamu sektörü konutunun kalitesini iyileştirmek isterken, konut yapımında üretkenliği artırma amacıyla çelişen bir tutum içinde yerel yönetimleri yeni yapım sistemlerini kullanmaya teşvik ediyordu (Ball vd., 1989, s. 227). Bunun sonucunda, 1960’larda *slum* temizleme programları ile kent içi bölgelerde inşa edilen sosyal konutların kendileri, yeni geliştirilmiş *slum* alanlarına dönüşmüştü.

Konut standartlarındaki düşüş, devleti yeni bir rapor hazırlamaya zorlamıştı. Bunun üzerine yeni raporu hazırlaması için 1959’da *Parker Morris Komitesi* kuruldu. 1961’de yayımlanan *Parker Morris Raporu*’nda komitenin kuruluş amacı, “hem özel sektörde hem de kamu sektöründe aile konutları ile diğer konut türleri için tasarım ve donatının standardını belirlemek ve önerilerde bulunmak” (MHLG, 1961, s. iv) olarak belirlenmişti.

Fakat 1967’de *Housing Subsidies Act* ile sunulan yeni kamusal mali destek paketi, hem artan yapım masrafları hem de *Parker Morris Komitesi* tarafından önerilen yeni standartlar nedeniyle çok pahalı bulunmuştu; gerçekten de Parker Morris standartları, 1965’te yeni sosyal konutların sadece % 20’sine uygulanmıştı. *Parker Morris Komitesi*’nin standartlarla ilgili önerileri, çoğunlukla ekonomik dar boğazlara bağlı olarak devletin desteği sonucunda bile tam olarak gerçekleştirilememişti; çünkü Parker Morris standartları, yapım maliyetini beş kat yükseltmiş ve böylece uygulanabilir olmaktan uzaklaşmıştı. Bu standartlar, 1967’den sonra yeni kentlerdeki 1969’da da yerel yönetimler içindeki yeni sosyal konut için zorunlu hale getirilse bile, minimum olarak değil maksimum standartlar olarak kabul edilmek durumunda kalmışlar; bunun sonucunda da hedeflerinden uzaklaşmışlardır. Sonuç olarak konut standartları, devlet politikasına bağlı olarak istenilen düzeye yükseltilememiş; buna karşılık 1970’ler boyunca sabit bir düzeyde kalmıştır (Short, 1982, s. 57).

Buna karşın 1965-1966 yılları arasında yeni konut yapımı oranı oldukça yükselmişti. Bu dönem içinde üretilen yaklaşık 1.800.000 konutun yarısı kamu sektörü, diğer yarısı da özel sektör tarafından tamamlanmıştı. Fakat yine de 1960’lardaki konut yapım faaliyeti, çoğunlukla mevcut konut stoğunun iyileştirilmesi ve *slum* alanlarının temizlenmesi ile sınırlı idi (Burnett, 1991, s. 287-288).

Şekil 2.13 1968’de *Ronan Point* bloğu (Burnett, 1991).

Newham’da bulunan bu blok, İngiltere’de 1960’larda yeni teknolojilerle inşa edilen apartman bloklarının hızlı “yükselişinin” ve “çöküşünün” en önemli simgesidir. 1968’de tek bir dairede meydana gelen gaz patlaması, prefabrike beton sistemle inşa edilen bu 23 katlı bloğun büyük hasar görmesine neden olmuştur. Bu “tarihi” olay, İngiliz halkının apartman dairesine karşı olan antipatisini daha da artırmış ve konut sektöründe bu konut tipinin tartışılmasına neden olmuştur.

2.6. Parker Morris Komitesi Aracılığıyla Teknokrasi ve

Yeni Orta Sınıfların Konutlandırılması

Devletin 1918’de açıkladığı “işçi sınıflarını orta sınıfların yaşama standardına yükseltmek” ideali, II. Dünya Savaşı sonrasında değişen ekonomik ve sosyal koşulları altında gerçekleştirilebilmişti. 1945-1975 yılları arasında İngiliz halkının yaşama standartları, önceki dönemlerde görülmeyen bir derecede yükselmişti. Toplumun her kesiminin satın alma gücü artmış; böylece giyecek, yiyecek ve boş zamana ayrılan tüketim miktarı gibi konuta ilişkin yapılan tüketim de artmıştı. Bunun sonucunda toplumun bütünü, 20.yy.’ın başlarına nazaran daha iyi koşullarda barınmakta idi.

Yaşama standartlarındaki bu göreceli iyileşme, en çok da işçi sınıflarını etkilemişti. 1945 sonrasında işçi sınıfları; bir taraftan sosyal devletin konut, sağlık ve eğitim alanlarındaki sosyal hizmetlerinden yararlanırken diğer taraftan da elde ettikleri yüksek gelir artışları sonucunda orta sınıfların gelir düzeyine ulaşmışlardı (Burnett, 1991, s. 281). Bunun sonucunda toplumda 19.yy. ve hâttâ daha öncesinden beri süregelen işçi ve orta sınıflar arasındaki farklılıklar, başta ekonomik bağlamda daha sonra da yaşama alışkanlıkları ve tüketim eğilimleri bakımından sosyal bağlamda giderek azalmıştır.

1945 sonrası hükümetleri de, uyguladıkları politikalar ile işçi ve orta sınıfları birbirlerine daha da yakınlaştırmıştı. Nitekim toplumun zenginleşmesinin bütüne nüfuz etmesi amacı ile devlet, yeni bir karar verme süreci başlatmıştı. Bu süreç, üç önemli aşamadan oluşmakta idi. Birinci aşama, devletin yeni normlarının hedef kitesini belirlemek idi. Nitekim 1960’larda bu hedef kitle, işçi ve orta sınıfların yaşama düzeylerinin kesişmesi sonucunda toplumun bütününe yayılan *orta tabaka* idi. İkinci aşama, devletin politik cephesinden orta tabakaya yönelik yapılacak müdahalenin öznesini belirlemek idi. Devletin teknik normları ve yönetmelikleri belirlemek üzere görevlendirdiği bu özne, *teknokrasi*⁵ idi. Son aşama ise, devletin yeni normlarına hukuki bir statü kazandıracak bir

⁵ Ross’un (1996, s. 177-178) açıkladığı gibi *teknokrasi* kelimesi, ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri’nde I. Dünya Savaşı’ndan hemen sonra, doğal bilimlerin rasyonel yapılarından esinlenerek ekonomik yaşamı organize eden bir sistemi uygulamak amacıyla, bu uygulamaya öncülük edecek “kadro”yu tanımlamak için ortaya atılmıştı. Nitekim *Parker Morris Komitesi*’nin, Amerika Birleşik Devletleri’nde bizzat teknokrasi tarafından yürütülen araştırmalardan etkilenmiş olması da dikkate değerdir. Ve bu etkilenme içinde,

raporu yayımlayarak *minimum standartları* belirlemesi idi. Nitekim toplumun geniş orta tabakası ile teknokrazi arasındaki etkileşim, bireylerin gündelik yaşamlarına konut içi kullanım alışkanlıklarının ve tüketim eğilimlerinin standartlaşması olarak yansyordu.

1959'da *Parker Morris Komitesi* aracılığıyla teknokrazi, toplumun zenginleşmesini konut standartlarının belirlenmesinde en önemli veri olarak kabul etmiş ve 1960'larda inşa edilen evleri "yeni zenginliğin büyük kısmının dışı vurulduğu ev eşyalarını barındırmak için" (MHLG, 1961, s. 2, par. 7) çok küçük bularak eleştirmişti. Bu nedenle komite, evin bir barınak ya da bir çatı olan geleneksel anlamını reddetmiş ve sonuç olarak minimum konut standartlarını yeniden tanımlayarak maksimize etmişti. Bunun sonucunda ev, uzun vadeli bir yatırım olarak tanımlanmıştı. Raporun sonuç bölümünde ise bireylerin evin yeni anlamına inanmaları özellikle vurgulanmıştı; çünkü pahalı olan yeni standartların uygulanması, ancak hanehalklarının bir konut için gerekli ödeme gücünü artırmaları ile gerçekleştirilebilirdi:

"Başka şeylerden özveride bulunulsa bile iyi evler, para harcamaya değerdir; ve birçok lüks mallara yapılan harcamalarla karşılaştırıldığında para için yüksek bir ekonomik değer sunarlar. Artık insanların giderek bu görüşe katıldıklarına ve pahalı olsa bile gerçekten iyi bir ev için fazla para ödemeye hazır olduklarına inanıyoruz. Bu da önerilerimize işlerlik ve gerçeklik kazandırıyor. Fakat minimum standartları belirlemekle daha yüksek standartta inşa etmeyi engellemiş olmaktan endişe duyuyoruz. Gerçekten bazılarının tahmin ettiği gibi gelecek 25 yıl içinde yaşama standardı iki katına çıkarsa ve teknik gelişmeler bunu teşvik ederse, raporumuzdaki minimum standartların geliştirilerek yenilenmesi için bir talebin var olacağına inanıyoruz" (MHLG, 1961, s. 47, par. 214).

teknokrasinin faaliyetleri kadar temsil ettiği ideoloji de önemli idi. Nitekim teknokrazi, adının çağrıştırdığı gibi tarafsız olmamış ve taşıyıcısı olduğu ideoloji doğrultusunda faaliyetlerini yönlendirmiştir. Tam da bu noktada *Lefebvre*, teknokrasinin topluma yansıttığı imajı yaptığı faaliyetlerden çok daha zararlı buluyordu; çünkü bu imaj ile teknokrazi, minimum bir çaba ile olabilecek maksimum sonuçları vaat ediyordu. Olgunlaşmış rasyonelliğe dayanan teknokrazi ideolojisi ise, aynı zamanda teknokrasinin yapısını da etkilemişti. Ve teknokrazi, toplumda belli bir sosyal grubun ya da sistemin taraftarı olsa bile ancak rasyonel bir karar sonucunda sağlanan *consensus* imgesi altında faaliyetlerini yürütmüştür.

Evin tanımını pahalı bir tüketim malı olarak yapan komite; 1960'larda nüfusun çoğunluğu için ortalama bir evin henüz bir lüks değil, fakat temel bir ihtiyaç olduğu gerçeğini göz ardı etmişti. Nitekim 22 yıl sonra bu raporu yenileme ihtiyacı, beklenenin aksine minimum standartları yükseltmekten değil, bu minimum standartları *Parker Morris Raporu*'nun ulaşabildiğinden çok daha geniş bir kitlenin ödeme gücüne yaymak amacından doğmuştu.

2.7. 1970'lerde Konut Politikası

1970'li yıllar, İngiltere'de sosyal devletin çöküşü öncesinde yaşanan son on yıl olması nedeniyle devletin yeni oluşumuna geçişte önemli bir eşiktir. Aynı zamanda 1970'ler, uzun bir aradan sonra lider iki politik partinin - Muhafazakar Parti ve İşçi Partisi - beşer yıllık eşit sürelerle devleti, 1980'lerdeki radikal dönüşüme hazırladıkları bir dönemdir. Bu nedenle daha önceki dönemlerde her iki partinin konut politikasında görülen kesin, kararlı ve birbirine zıt tutumlarında; 1980 öncesinde bir uzlaşma gereği görülür.

1970'lerin başında hükümette bulunan Muhafazakar Parti'nin konut politikası; daha önceki yıllarda olduğu gibi özel sektörün konut üretiminde payını artırmak, buna karşılık kamu sektörünün payını azaltmak idi. Nitekim 1972'de yürürlüğe konulan *Housing Finance Act*, sosyal konutlara verilen devlet desteğini düşürüyor ve aynı zamanda sosyal konut kiralarnı da artırıyordu. Düşük gelirli sosyal konut kiracılarına ise devletin mali desteği devam ediyordu (Burnett, 1991, s. 288).

Devletin bu dönemdeki yeni konut yapımı, sadece *slum* alanlarının rehabilitasyonu ile sınırlanmış ve 1970'lerin sonunda bu konutların sayısı da, 100.000'e kadar düşmüştü. Devletin kiralık kamu konutu üretmemesi ise, 1974'e kadar yönetimde kalan Muhafazakar Parti'nin özellikle desteklediği bir konut politikası idi. Hâttâ 1974'te yerel yönetimlerin sahip oldukları sosyal konutları bile satışa çıkarmaları desteklenmiş; böylece mülk konut oranı, toplam stok içindeki artışını hızla sürdürmüştür.

1974'te hükümette göreve başlayan İşçi Partisi ise, 1976'daki ekonomik kriz nedeniyle kamu harcamalarını ve yerel yönetimlere ayrılan konut bütçesini kesintiye uğratmış ve

bunun sonucunda bir önceki hükümetin konut sahipliğini artırma politikasını devralmak zorunda kalmıştı. Böylece iki farklı ideolojideki parti, ilk defa sosyal devletin ideallerini göz ardı ederek yeni ekonomik politikalara uygun olarak konutta mülkiyeti desteklemişlerdir (Burnett, 1991, s. 289-290).

1970'ler boyunca uygulanan farklı konut politikalarının benzer eğilimler içinde olmaları sonucunda, iki ayrı parti dönemindeki toplam konut stoğunun grafiği de, aynı çizgide değişmeye devam etmiştir. 1971'de 17.100.000 konutluk toplam konut stoğunun % 19'u kiralık mülk konut, % 29'u kiralık kamu konutu ve % 53'ü ise özel mülk konuttan oluşmakta idi. Böylece 1960 yılının oranlarına kıyasla, konut kullanım biçimindeki en büyük artış mülk konutta görülmektedir. Nitekim bu artış, değişikliğe uğramadan 1979'da da sürmüştür. 1979'da 20.800.000 konutluk toplam konut stoğunun % 13'ü kiralık mülk konut, % 32'si kiralık kamu konutu ve % 55'i de özel mülk konuttan oluşmakta idi.

2.8. 1980 Sonrası Sosyal Devletin Çöküşü ve Yeni Teknokrasi

1980'lerdeki radikal dönüşüm süreci ise, 1979'da tekrar Muhafazakar Parti'nin göreve gelmesi ile başladı. "Thatcherizmin piyasa seçeneklerini çok daha cazip kılarak devletin sağladığı minimumları azaltması" (Ball vd., 1989, s. 61-62) sonucunda konut politikasında alınan yeni radikal kararlar ise, ilk olarak 1980 *Housing Act* adlı yasa ile yürürlüğe girdi. 1970'lerde belirginleşmeye başlayan politikalar, bu yasa ile açıklığa kavuşmuştu. Konut sahipliğinin özendirilmesi, konut üzerindeki kira denetiminin kaldırılması ve mali desteğin kesilmesi en önemli kararlar idi. Nitekim konut üretiminde devletin mali desteğinin kesilmesi, en çok yerel yönetimlerin konut programlarını olumsuz yönde etkilemişti. Bu nedenle 1979'da kamu sektörü tarafından tamamlanan 95.400 konut, 1981'de 44.600 konuta düşmüştü (Burnett, 1991, s. 290).

Toplam konut stoğu içinde mülk konutun denetimsiz bir şekilde payını artırmasının doğurduğu en önemli sorun ise, mevcut konut stoğunun kalitesinin giderek düşmesi idi; çünkü konut üretimine devlet müdahalesi, ayna zamanda da standartların denetimi idi. Nitekim konutların mevcut durumunu belirleyen bir araştırma sonucunda 1981'de konut

stoğunun % 11'inin barınmaya elverişsiz, temel hijyenik donanımlardan yoksun ve en az 7.000 £ tadilat harcaması gerektirdiği açıklanmıştı (Burnett, 1991, s. 291).

Konut standartlarının iyileştirilmesi gereğine karşın, zorunlu Parker Morris standartlarının 1981'de Muhafazakar Parti tarafından yürürlükten kaldırılması, dönemin konut standartları açısından en radikal kararı idi. Böylece ilk olarak 1918'de hukuki bir statüye kavuşan konut standartları, tekrar 1918 öncesinde olduğu gibi serbest piyasanın koşullarına terk ediliyordu. Bu girişim, sosyal devletin faaliyet alanlarını kısıtlamayı hedefleyen yeni devlet ideolojisinin bir parçası idi.

Devlet, Parker Morris standartlarının yürürlükten kaldırılmasını, yaşama standartlarının 1980'ler boyunca yükselmesiyle gerekçelendiriyordu. *Short* (1982, s. 223) "1980'de ortalama bir hanehalkının 1945'in tipik hanehalkından daha yüksek gelire, daha fazla dayanıklı tüketim mallarına, daha fazla boş zamana, daha iyi tatil olanaklarına, eğitim ve sağlık hizmetlerine üstün erişim sağladığını" iddia eder. Böylece konut standartları, uygulanan kamu politikası ve kişisel zenginliğin artması ile meydana gelmişti.

Konut politikasının bütününe yayılan ve en çok da konut standartlarını dönüştüren 1980'lerdeki değişimler, sadece tek bir partinin değişim programı sonucunda oluşmamıştı. Tek bir programdan çok daha karmaşık olan bu dönüşüm süreci, devletin 1945'ten itibaren izlediği konut politikaları sonucunda kademeli olarak 1980'lerin radikal kararları için bir zemin hazırlamıştı. Devletin konut sorununu tanımlaması ve konut standartlarını belirlemesi açısından bu dönüşümün temelindeki düşünce ise, devletin konut üretiminden çekilmesi idi (Kaçel, 1997, s. 8).

Nitekim 1945-1980 yılları arasındaki konut politikaları yeniden incelendiğinde, devletin konut üretiminden çekilmesi için gerekli olan temel unsurların bu dönemin tamamına yayıldığı görülür. 1945-1980 yılları arasındaki konut politikalarının birinci önemli unsuru, *sosyal konut konseptinin* parçalanış sürecinin hazırlanması idi. Nitekim bu süreç, sosyal konutların satışı ile henüz 1950'lerde başlamış ve daha sonra geç 1980'lerde yerleşmelerin tamamının özel şahıslara ve konut birliklerine devredilmesi ile devam etmişti. Bu sürecin finansmana dayanan en önemli politik aygıtı ise, devlet tarafından kamu harcamalarında yapılan büyük düşüşlerin sosyal konuta da yansıtılması idi. İkinci önemli unsur, *mülk konut*

sahipliğini toplumun her kesimine, özellikle de orta tabakasına kabul ettirmek idi. Nitekim artık orta tabakada yer alan işçi sınıfları da, politik olarak sosyal konutu desteklemiyorlardı (Ball, 1983, s. 350). Üçüncü önemli unsur ise, konut üretiminde *özel sektöre verilen devlet desteğinin* kademeli olarak artışı idi. Politik bir karşılığın bulunmaması durumunda özel yüklenicilerin karşılanabilir fiyatlarla yeni konut üretecekleri beklenir (Ball, 1983, s. 120); fakat ödeme gücü ve kârlılık arasındaki ikilem o kadar büyüktür ki, özel sektör ne mevcut talebi ne de daha iyi bir kalitede üretimi karşılayabilir (Kaçel, 1997, s. 10). Fakat bu ikileme rağmen devlet, 1920'lerden itibaren sadece özel sektöre, 1950'lerden itibaren de hem özel sektöre hem de konut piyasasında yer alan tüketicilere kamusal mali destek sağlayarak konutun üretiminden çok tüketimini özendirmiştir.

Tüm bu unsurlar göz önüne alındığında ise; konut politikasının ve buna bağlı olarak konut standartlarının dönüşüm sürecinin kilit noktasını, 20.yy. boyunca, diğer bir deyişle sosyal devletin tarihi boyunca izlenebilen *kamu ve özel sektör ilişkisi* oluşturur. Nitekim bu dönüşüm süreci, kamu ve özel sektör ilişkisinin konut piyasasını var eden dinamizminin bir sonucudur. 1918-1945 yılları arasında devlet, politik öncelikler ile piyasadaki konut üretim koşullarını belirlerken; 1945-1980 yılları arasında ise özel sektör, ekonomik öncelikler ile piyasadaki konut üretim koşullarını yönlendirmiştir. Nitekim 1945-1980 yılları arasında devletin izlediği konut politikaları da, kamu konutunu piyasa eğilimlerine bağımlı hale getirmiştir. 1980 sonrasında ise kamu ve özel sektör ilişkisinin dengesi, devletin politik ve ekonomik tercihi sonucunda özel sektör lehine bozulmuştur. Böylece devletin politik kararları da, artık sadece özel sektörçe yönlendirilen piyasanın ekonomik koşulları altında alınmıştır.

Bu anlamda devletin özel piyasaya olan yakınlığı, konut standartları açısından 1981'de minimum standartların uygulanması düşüncesinin yıkılması ile birlikte kanıtlanmıştı. Sonuç olarak, konut standartları artık piyasa koşulları altında belirlenmek zorunda idi. Bu da standartların, 1918'de başlayan yaklaşık 60 yıllık bir kamusal müdahale döneminin ardından yeniden "özelleştirilmesi" anlamına gelmekte idi.

1980'lerde konut standartlarına yönelik hiçbir politik aygıtın uygulanmaması sonucunda standartların yenilenmesi için ilk kurumsal müdahale, *RIBA [Royal Institute of British Architects]* ve *Institute of Housing* tarafından gelmişti. 1983'te iki kurumun ortaklaşa

olarak yayımladıkları *Homes for the Future* adlı rapor, sadece bir öneri niteliğinde idi. Raporun hiçbir yaptırım gücü bulunmuyordu. Nitekim konut piyasası da, kendi işleyişi içinde belirlediği konut standartlarına dışarıdan bir müdahale talep etmiyordu. Raporu hazırlayan komitenin amacı ise, günün değişen konut ihtiyaçlarına göre Parker Morris standartlarını yeniden gözden geçirmek ve yeni standartları geleceğin ihtiyaçlarına göre belirlemek idi.

Fakat 1980'lerin sosyo-ekonomik koşulları, 1960'larda toplumun geniş kesimi için *Parker Morris Raporu*'nun belirlediği ortak standartların yeniden belirlenmesini gerektirmiyordu. Bunun nedeni, 1980 sonrasında liberal ekonomik oluşumların toplumun orta tabakasını çözmesi ve bunun sonucunda orta tabaka içinde alt ve üst gelir grupları arasındaki gelir dağılımı farkının açılması idi. Böylece konut piyasasında da orta tabakanın farklı kesimlerinin farklı taleplerine yönelik bir ürün çeşitliliği oluşmuştu. Tam da piyasadaki bu eğilim karşısında *Homes for the Future*'daki bakış açısı, sadece iç mekan gereksinimlerini tanımlayan Parker Morris standartlarını; gelişmenin tipine, yerleşme düzenine ve dış çevreye kadar genişletmeyi öngörmüştü. Bu genişleme, ayrıca farklı ihtiyaçlara bağlı olarak talep edilen - bekârlar için döşeli daireleri, stüdyo daireleri, başlangıç evlerini, kendin-yap paketlerini, ailenin yaşlıları için ek birimleri, özürllüler için grup halinde birimleri vb. - yeni konut tiplerini de içeriyordu. Rapor, bütün bu tiplerin özel tasarım ilkelerine sahip olmaları ve ayrıca özel standartlara uymaları gerektiğine işaret etmekte idi (RIBA ve Institute of Housing, 1983, s. 10-12). Bunun sonucunda konut standartları da, konut tiplerinin çeşitliliği karşısında alt ve üst değerleri belirlenen ve optimum seçimi girişimciye bırakılan bir skalaya dönüşmüştü.

BÖLÜM 3

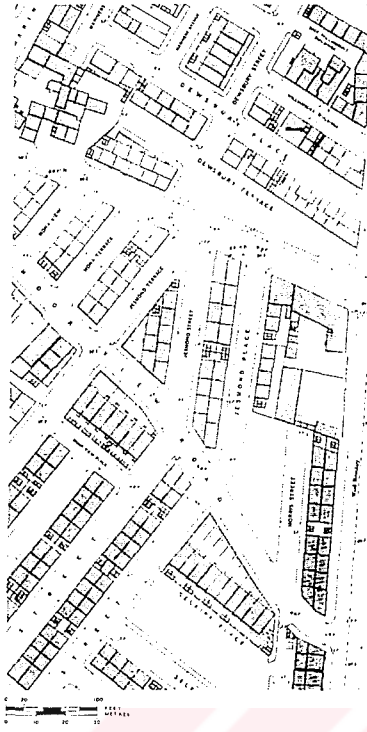
FİZİKSEL BAĞLAM

3.1. 1850-1918 Döneminde Konut Stoğunun Niteliği

19.yy.'ın sonunda İngiltere'nin toplam konut stoğunun % 99'unu oluşturan spekülâtif konutlar, spekülâtif girişimciler tarafından belirlenmiş standart bir tipin tekrarlanması ve çeşitlenmesi sonucunda üretilmekte idi. Üst ve orta sınıflardan işçi sınıflarına kadar ülkenin geneline yayılan bu standart konut tipi, *sıra ev* idi. Fakat bölgelerin farklı topoğrafik koşullarına ve bu bölgelerde yaşayan farklı gelir gruplarının farklı yaşam alışkanlıklarına bağlı olarak sıra ev modelinden, büyüklükleri ve mekanları çeşitlenebilen çeşitli *prototipler* üretilmişti.¹ 19.yy.'dan itibaren fiziksel mekanı dönüştürmeye başlayan konut prototipleri, aynı zamanda farklı toplumsal sınıfların iyileşen yaşama standartlarına ve bunun sonucunda da toplumun yaşamsal evrimine işaret etmektedirler.

19.yy.'ın ilk yarısında işçi sınıfları için üretilen en yaygın konut prototipi, *back-to-back* [sırt sırta] konut tipi idi. İngiltere'nin farklı bölgelerinde *back-to-back* konut tipinin çeşitlemelerine rastlamak mümkündür. Fakat bu çeşitlemeler, *back-to-back* konut tipinin temel özellikleri altında birleşirler. Bu özellikler, iki farklı konut biriminin ortak bir duvarın iki yanında yer alarak bir dizi oluşturması ve bu dizinin caddeye paralel ya da dik olarak konumlanması idi. Eğer bu dizi, caddeye paralel olarak konumlanırsa, dizinin diğer yarısındaki konutlar da doğrudan başka bir caddeye açılabilirdi (Şekil 3.1). Fakat bu dizi, eğer caddeye dik olarak konumlanırsa, yapı adası boyunca yer alan tüm *back-to-back* konutlar, sadece diziler arasındaki avlulara açılabilirdi (Şekil 3.2, 3.3). Bir caddeden diğerine ya da avluya geçiş ise, belirli aralıklarla dizi boyunca tekrarlanan tüneller tarafından sağlanıyordu (Şekil 3.4, 3.5). Tüm *back-to-back* konut tiplerinin en önemli

¹ 19.yy.'da İngiliz sıra evinin gelişimi ve farklı bölgelerde yer alan prototiplerin geniş çeşitlemesi için bkz.: Muthesius, 1990, Böl. 11 ve 12.

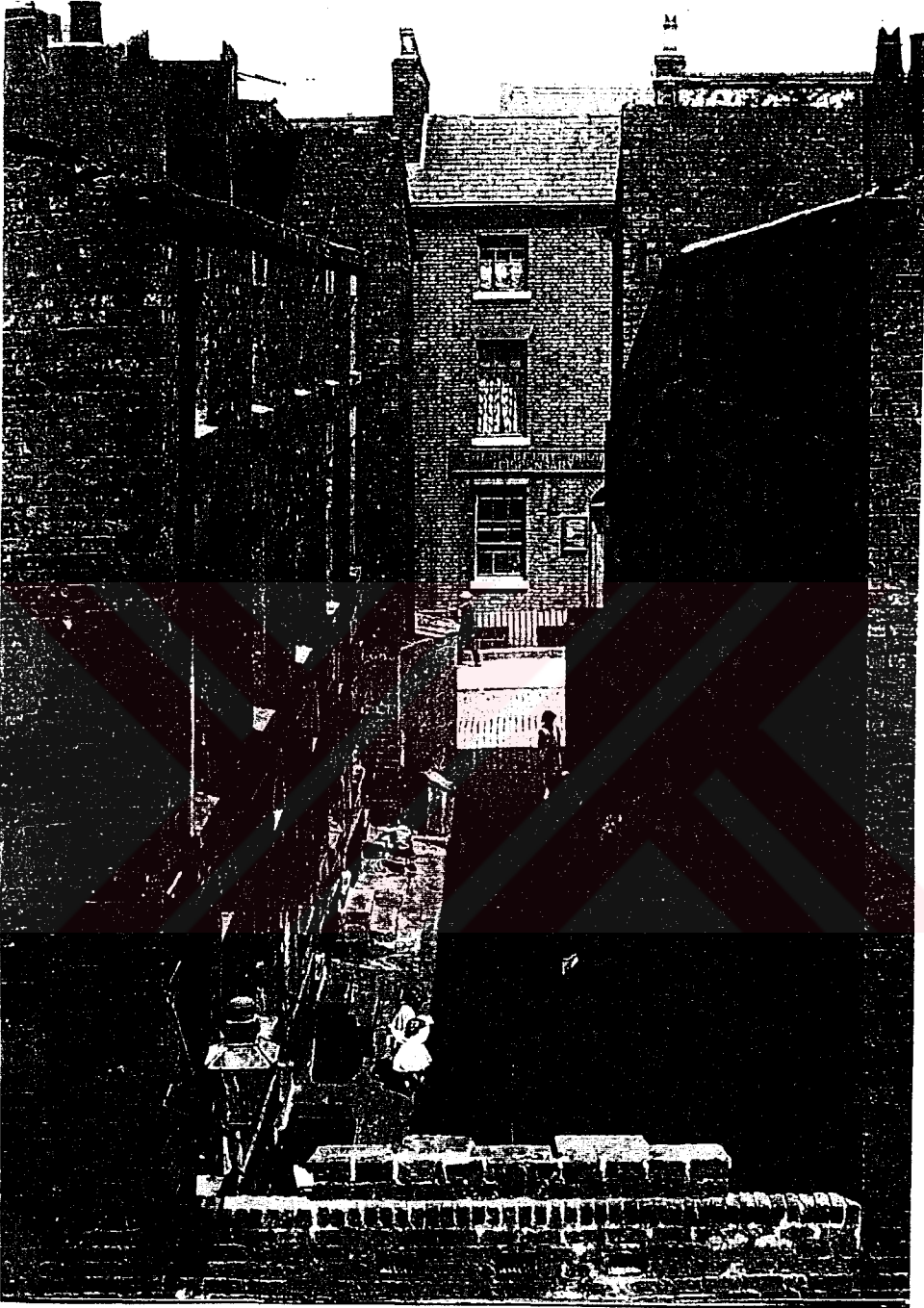
Şekil 3.1 19.yy.'ın ikinci yarısında Leeds kentinden bir yerleşme haritası (Muthesius, 1990).

Haritanın üst kısmında dağınık bir yapı adası ve parselasyon düzeni, alt kısmında ise geniş caddelere paralel olarak yerleştirilmiş düzgün yapı adaları içinde *back-to-back* konutlar dikkat çekmektedir.

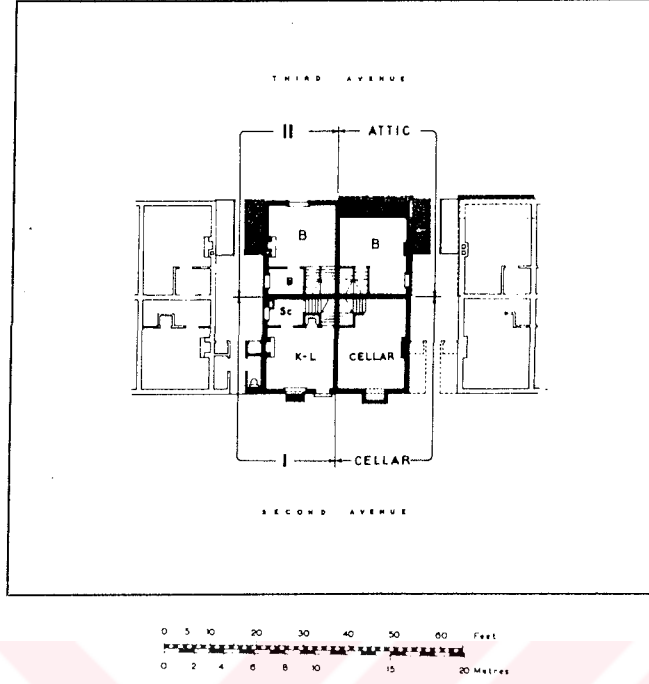
Şekil 3.2 1880'de Liverpool kentinden bir yerleşme haritası (Muthesius, 1990).

Burada ise düzenli yapı adası dokusu içinde *back-to-back* konutlar caddelere değil, caddelere dik olan avlulara açılmaktadır.

Şekil 3.3 19.yy.'in ilk yarısında Liverpool'da tipik bir avlu ve *back-to-back* konutlar (Muthesius, 1990).

Burlington Street 16 no.'lu avluda, toplam sekiz ayrı *back-to-back* konut birimi bulunuyordu. Avlunun sonunda yer alan duvarın dibinde ise tuvaletler vardı.

Şekil 3.4 19.yy. sonunda Keighley kentinde bir *back-to-back* konut tipi (Muthesius, 1990).

İki taraftan da caddeneye açılan bir konut dizisinin dört ayrı konut biriminden oluşan tipik bir modülü. Her birim, bodrum ve çatı katı ile birlikte dört kattan oluşmaktadır.

Şekil 3.5 1880'ler ve 1890'larda Keighley kentinde Second Avenue'dan *back-to-back* konutların görünüşü (Muthesius, 1990).

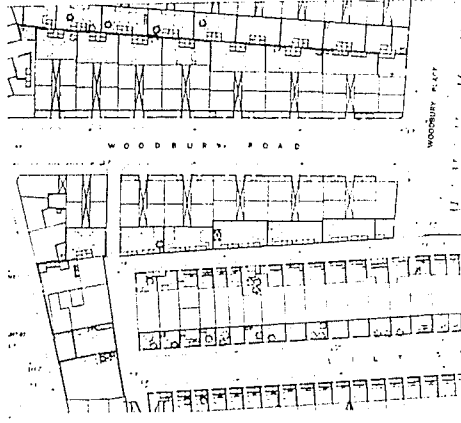
Dizinin başında yer alan konutlar ise Şekil 3.4'ten farklı bir plana sahiptir. Dizi boyunca her modülün arasında yer alan tüneller, hem diğer caddeneye geçişi sağlamakta hem de WC ve kömürlüğü içermektedir.

sakıncası ise, konut dışında yer alan WC'ye gitmek için kamusal mekana çıkma zorunluluğu idi. Nitekim WC'ler, ya geçiş tüneli üzerinde ya da arka avluda en az dört konut biriminin ortak kullanımı için düzenlenmişti (Şekil 3.6, 3.7, 3.8).

19.yy.'ın ikinci yarısında ise işçi sınıfları için yeni bir konut prototipi geliştirilmişti. *Through house*, her konut birimine ait parsel sınırları içinde bir arka avlunun yer aldığı ve bunun sonucunda *back-to-back* konut tipine göre daha özelleşmiş bir konut tipi idi; çünkü her konut birimi için arka avluda ayrı bir WC bulunuyordu. Bu konut tipinin de tekrarlanması sonucunda bir dizi oluşuyordu. Bu dizi, *back-to-back* konut tipinde olduğu gibi koridorlar ile kesintiye uğramıyordu. Buna karşın, arka avlulara geçişi sağlamak için, avluları birbirine bakan karşılıklı iki dizinin arasında dar bir yol bırakılmıştı (Şekil 3.9, 3.10, 3.11, 3.12).

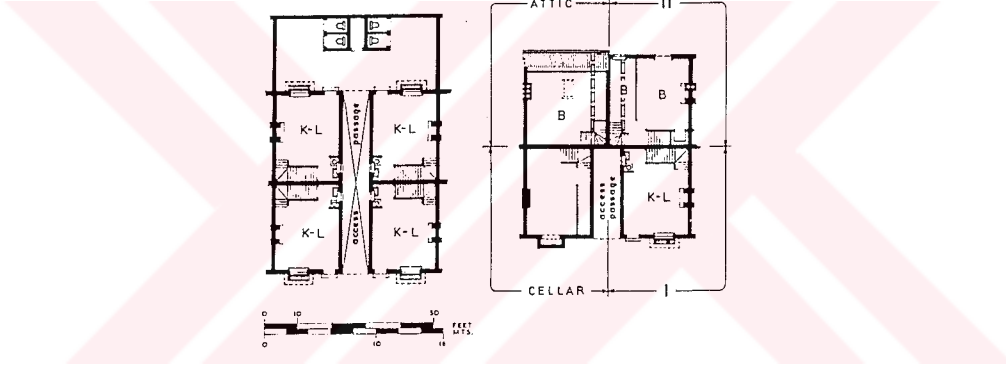
1870'den sonra yerel yönetimlerin çıkarttığı yerel kanunlar [*byelaws*], işçi sınıfları için yeni bir yerleşme modeli oluşturmuştu.² Bunun sonucunda 1870 ve 1880'lerde yerel kanunların getirdiği sınırlamalar içinde tüm kentlerde tek bir tip cadde ve tek bir tip konut uygulandı. *Byelaw street* ve *byelaw house* (Şekil 3.13) terimleri, ülke genelindeki tüm işçi sınıfı yerleşmelerinin en temel fiziksel özellikleri idi (Muthesius, 1990, s. 36-37). *Byelaw* konut prototipi, iki katlı sıra ev dizisinin bir birimini oluşturuyordu. Dar cepheli uzun bir dikdörtgen parsel üzerinde konumlanan her birimin planı L biçiminde geliştirilmişti. Zemin katta ön ve arka cepheden ışık ve hava alan iki temel yaşama mekanına, arka bahçeye doğru uzanan bir servis mekanı eklenmişti. Üst katta yer alan yatak odalarından biri ön cepheye, diğer ikisi ise arka cepheye bakmakta idi (Long, 1993, s. 32). Ayrıca her *byelaw* konut tipini, kamusal alan olan caddeden ve komşu parsellerden ayıran dar bir ön bahçe ve geniş bir arka bahçe vardı. *Through house* tipinden farklı olarak WC, artık konutun servis mekanına eklenmişti; fakat yine de girişi konutun içinden değil, arka bahçeden idi. Bu yerleşmede ise bir yapı adası, arka bahçeleri karşılıklı birbirine bakan iki diziden oluşuyordu. Fakat *through house* tipinin aksine, *byelaw* konut tipinde arsa kullanımının ve yoğunluğun maksimize edilmesi amacıyla karşılıklı arka bahçeler arasında

² 1877'de yeni yerel kanunların [*Model Byelaws*] 1875'teki Kamu Sağlığı Yasası'na [*Public Health Act*] dayandırılarak yürürlüğe konulmasından sonra, 1880'lerin ortalarında tüm belediyeler, kendi yerel kanunlarını düzenlemeye başladılar (Muthesius, 1990, s. 35).

Şekil 3.6 Bradford kentinde Manningham bölgesinden bir yerleşme haritası (Muthesius, 1990).

Woodbury Road'a cephesi bulunan *back-to-back* konutlar. Bu diziyi oluşturan konut modülü ise yine dört ayrı konut birimini içermektedir. Fakat arka cephede her modülün ortak bir avlusu vardır. Avluya ise, modülü zemin katta ikiye ayıran bir tünelden geçilir.

Şekil 3.7 Bradford kentinde aynı bölgeden bir *back-to-back* konut tipi (Muthesius, 1990).

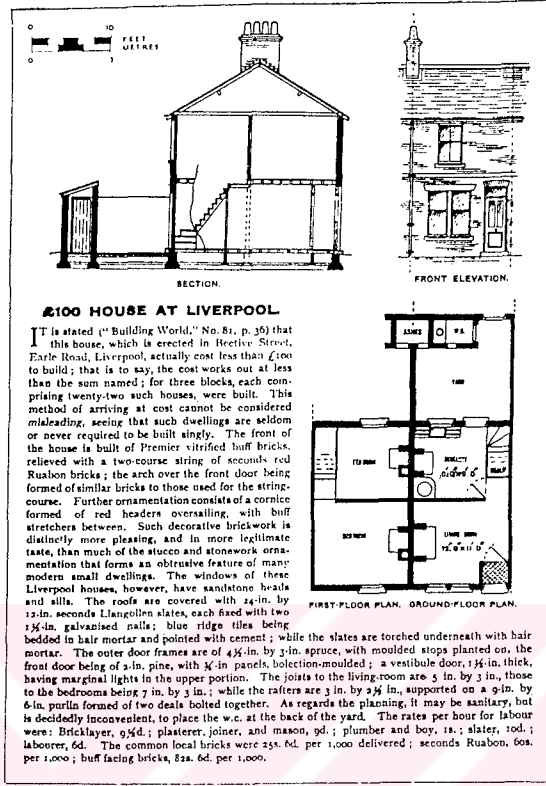
Her birim, bodrum ve çatı katı ile birlikte dört katlıdır.

Şekil 3.8 Bradford kentinde *back-to-back* konutların Woodbury Road'dan görünüşü (Muthesius, 1990).

Şekil 3.9 Middlesbrough kentinin 1915 tarihli yerleşme haritası (Muthesius, 1990). Haritanın sağ üst köşesinde nehrin güneyinde 1820-1850 yılları arasında inşa edilen pazar alanı ve eski kent dokusu bulunmaktadır. 1850 sonrasında ise kentin güneyine yayılmış tipik *through house* dizilerinden oluşan rasyonel kent dokusu ise göze çarpmaktadır.

Şekil 3.10 19.yy. sonunda Liverpool kentinde bir *through house* tipi (Muthesius, 1990).

Şekil 3.11 1870'ler ve 1880'lerde Barrow-in-Furness kentinde karşılıklı iki *through house* dizisinin arasında bırakılan geçiş yolu (Muthesius, 1990).

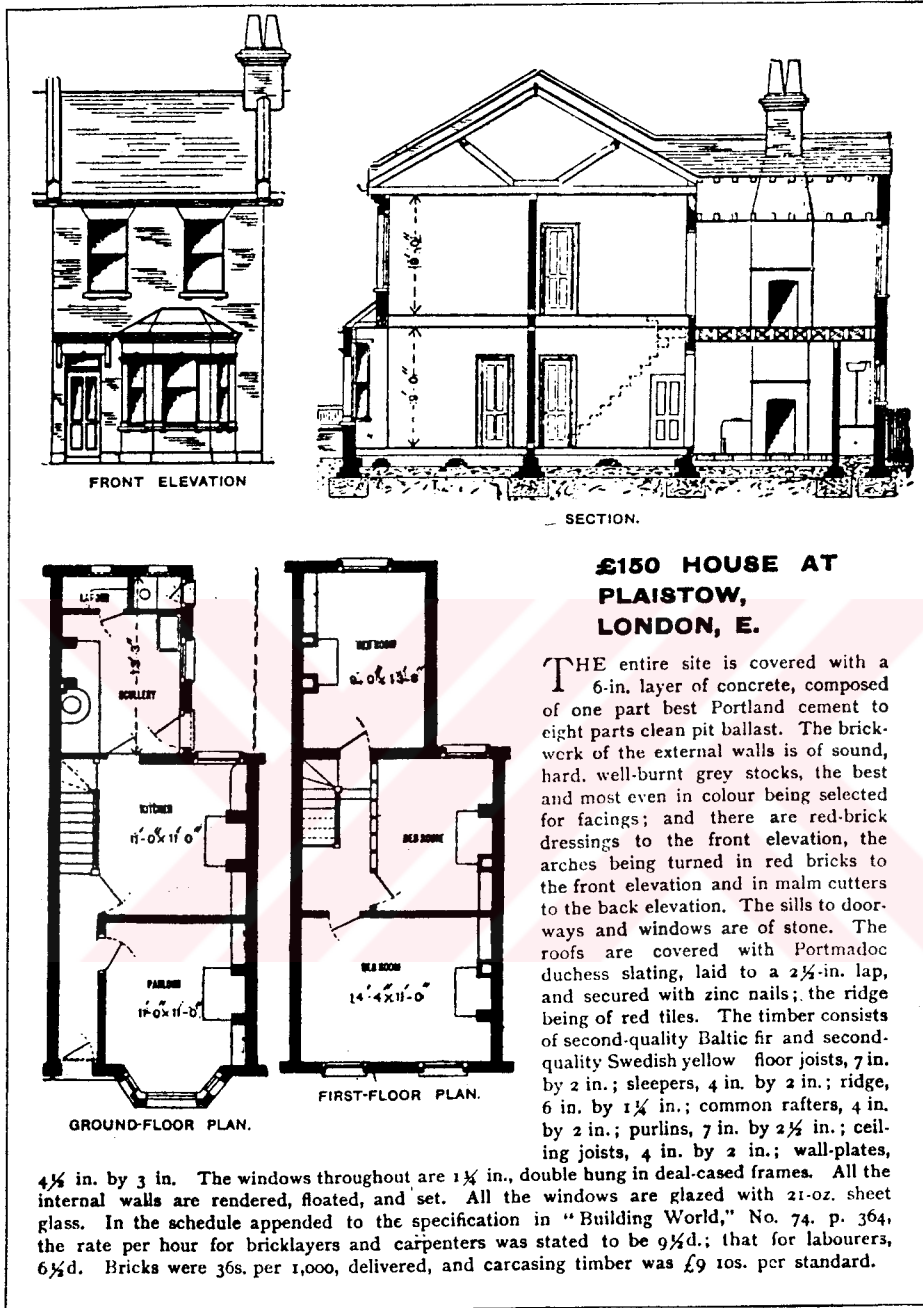

Şekil 3.12 19.yy. sonunda Preston kentinde *through house* dizilerinin kitlesele üretimi sonucunda oluşan yoğun kent dokusu (Muthesius, 1990).
Yapı adalarının caddelere bakan cephelerinde ise *through house*'dan daha büyük olan alt-orta sınıf konutları yer almaktadır.

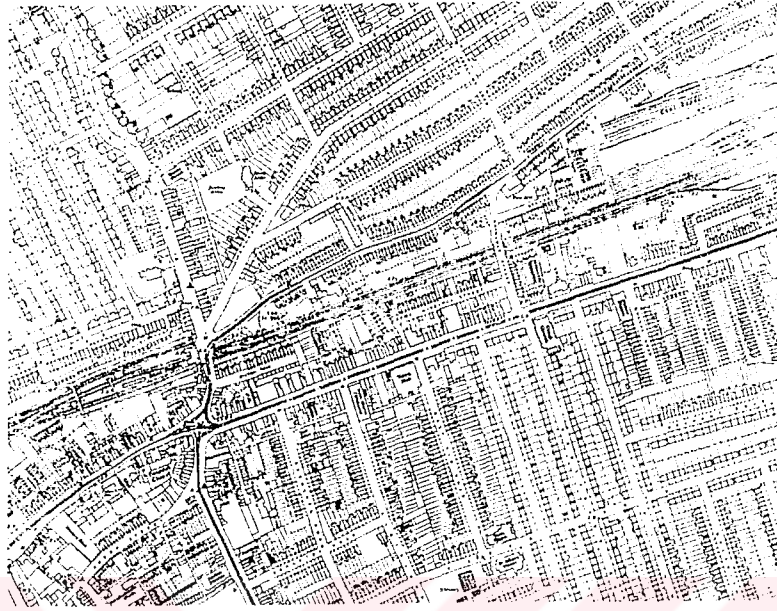
Şekil 3.13 Londra'nın kuzeyinde *byelaw* konutlar (Muthesius, 1990).

Tipik bir altkent yerleşmesinde (N8) Uplands Road üzerinde yer alan bu konutlar, yaklaşık 1900'de inşa edilmiş ve 20.yy. başının en yaygın kentsel dokusunu oluşturmuştur.

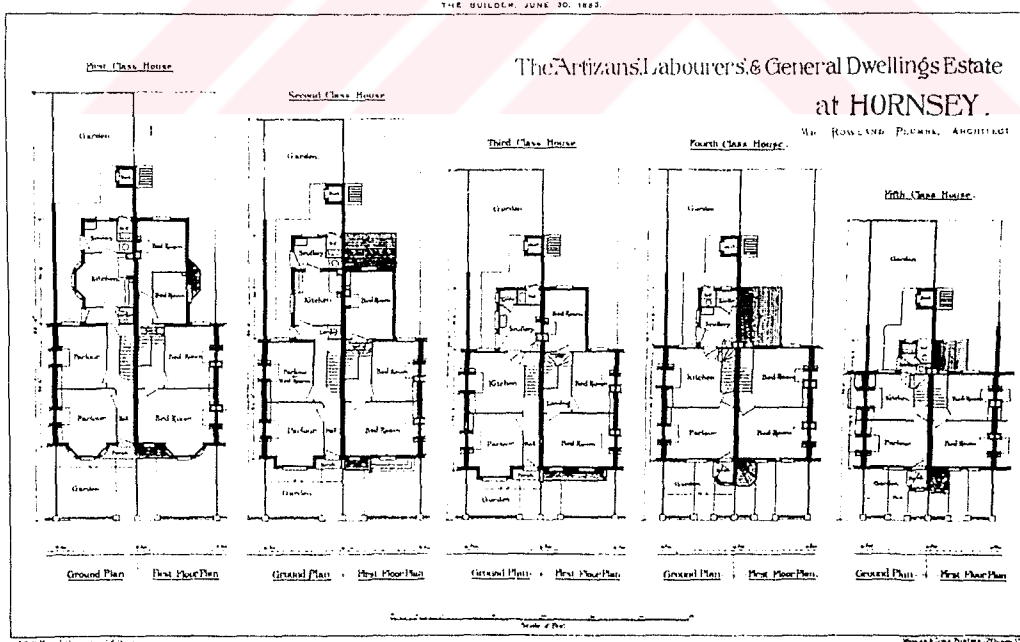

Şekil 3.14 1900'lerde Londra'da en yaygın *byelaw* konut tipi (Muthesius, 1990).

Yapımda ekonominin sağlanması için zemin katta ayrı bir koridor yapılmamıştı. Bu nedenle evin arka kısmına gitmek için, mutfak/oturma odasından geçilmesi gerekiyordu.

Şekil 3.15 1890-1910 yıllarında Londra'nın tipik bir altkent yerleşmesi olan Ilford'da tek tip *byelaw* konutlar (Muthesius, 1990).

Şekil 3.16 1883'te Londra'nın kuzeyinde Noel Park'ta filantropik amaçlı bir yapımcı tarafından inşa edilen konut tipleri (Muthesius, 1990).

Bu şemada yer alan beş ayrı plan tipi, temelde koridor ve merdiven açısından farklılık gösterir.

bir geçiş yolu bırakılmamıştı. Arka bahçeye geçiş ise sadece konut içinden sağlanıyordu (şekil 3.14, 3.15). Buna karşın plan tipinin esnekliği, parsel boyutlarının artmasına bağlı olarak mekanların byemesine olanak sağlıyordu. Bunun sonucunda da işçi sınıfları içindeki farklı gelir grupları için farklı büyüklükte standart konut tipleri retilbilmişti (şekil 3.16).

3.2. 1918 Tudor Walters Raporu

Spekülatif girişimcilerin hiçbir bölgesel farklılık göstermeyen yüksek yoğunluklu standart yerleşmeler üretmeleri, en çok kent planlama biliminin öncüleri tarafından eleştiriliyordu. Nitekim kent planlamamın amacı da, *byelaw* mimarlığının niteliksizliğini yeni planlama yöntemleri ile ortadan kaldırmak ve bunun sonucunda konut tasarımının niteliğini artırmak idi.

Spekülatif konut yapımının yarattığı çevreye karşı bir tepki olarak 1918’de yayımlanan *Tudor Walters Raporu*, konut tasarımının niteliğinin artması sonucunda konut standartlarının değişimini hedeflemekte idi. Bu nedenle önerilen yeni çözüm arayışları, sadece birim konut lği ile sınırlı kalmamış; başta bahçe şehir kuramcısı *Ebenezer Howard*’ın öğretisi olmak üzere *Raymond Unwin* gibi reformist kent plancılarının düşünceleri doğrultusunda kent lğini de içine almıştı. Bunun sonucunda önerilen yeni konut standartlarının uygulanacağı yeni yerleşmeler ile standart spekülatif yerleşmeler arasındaki temel fark *yoğunluk* olacaktı.³

Spekülatif konut yapımında ekonomi, ancak yerleşmelerin yüksek yoğunluklu ve konutların da düşük standartlı olması ile sağlanabiliyordu. Fakat ilk defa *Tudor Walters Komitesi*, konut tasarımının niteliğinin artması sonucunda yapım maliyetinde tasarruf sağlanabileceğini savunmuş ve bunun için konut üretiminde çok yönlü ve kapsamlı bir yenileşme programı hazırlamıştı. Bir rapor halinde yayımlanan bu programın, ilk olarak

³ 1918’den önce *Raymond Unwin* ve ortağı *Barry Parker* tarafından önerilen yoğunluk, kırsal alanlarda bir İngiliz dönümü (1 acre = 4051.08 m²) başına sekiz ev ve kentsel alanlarda ise oniki ev idi. Bu lt, hem *Tudor Walters Komitesi* hem de bahçe şehir çizgisini devam ettiren birçok özel girişimci tarafından kabul edilmişti (Swenarton, 1981, s. 14).

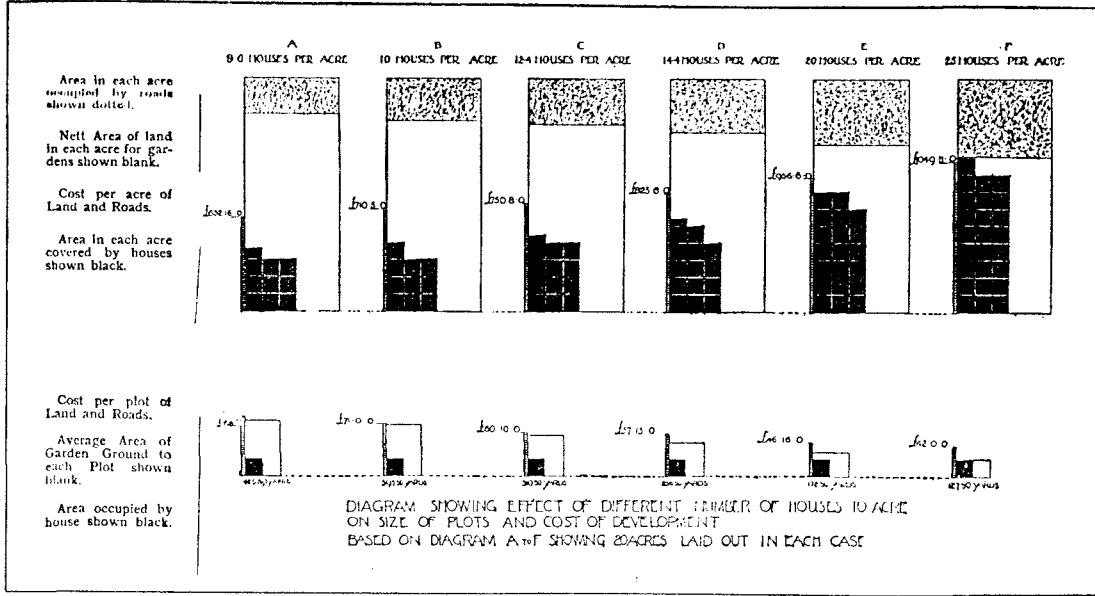
devletin 500.000 birimlik yeni konut yapımında uygulanması hedeflenmişti (Swenarton, 1981, s. 111).

Tudor Walters Raporu'nun içeriği, dört ana bölümden oluşuyordu. Birinci bölüm, hem konut politikası ve yönetimi hem de inşa edilecek konutun tipi ve sınıfı üzerine genel önerileri içeriyordu. İkinci bölüm, konut projelerinin yerleşme düzenini ele alıyor ve arsa planlama ile geliştirme [*development*] için kesin yöntemler öneriyordu. Üçüncüsü, konut tasarımını konu ediyordu. Yerleşme standardı, evin iç planlaması için yeni yöntemler ve tasarım ilkeleri bu konunun içeriğini oluşturuyordu. Son olarak rapor, komite tarafından yapımda ekonomi konusunda yapılan araştırmaları ele alıyordu. Çeşitli yapı malzemelerinin uygun fiyatlarla sağlanması, standartlaşması ve yeni malzemelerin kullanımı sonucunda yapı maliyetinde tasarruf sağlanacağı belirtiliyordu (Swenarton, 1981, s. 93).

Ancak konut yapımında ekonomi, öncelikle kent planlama anlayışı ile oluşturulan nitelikli bir çevrede sağlanabilirdi. Bu nitelik ise; ancak yerel yönetimlerin yasal düzenlemeleri, arsa seçimi, yerleşme düzeni modeli ve yollar ile drenajın geliştirilmesi gibi süreçlerin uyumlu birlikteliği sonucunda sağlanabilirdi (Swenarton, 1981, s. 96). *Raymond Unwin*, 1909'da yayımlanan *Town Planning in Practice* adlı kitabında doğru bir yerleşme düzeni sayesinde, düşük yoğunluklu bir yerleşmenin yapım maliyetinin nasıl düşeceğini örneklerle açıklamıştı (Şekil 3.17, 3.18). *Tudor Walters Komitesi* de *Unwin*'in önerilerini çeşitli şemalarla rapora aktarmış ve düşük yoğunluklu yerleşmenin gerekliliğini savunmuştu (Şekil 3.19a+b).

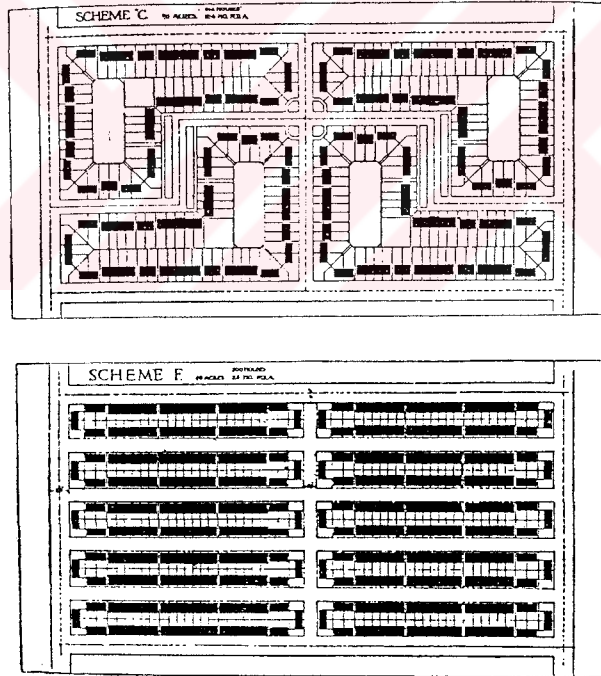
Fakat *Tudor Walters Komitesi*'nin asıl yenilikçi ve tartışmacı tavrı, konut standartlarının değişimine yönelikti. Konutta ayrı bir banyonun bulunması, *parlour*⁴ ve ayrı bir oturma odası yerine daha büyük tek bir oturma odasının tasarlanması ve minimum oda ölçülerinin

⁴ *Parlour* kelimesi, misafir (ve oturma) odası anlamına gelir. Kelimenin etimolojik kökeni, Orta İngilizce'de *parlur*, Eski Fransızca'da *parler*, yani konuşmak filidir (Microsoft Bookshelf, 1994). Bu yaşama mekanı, oturma odasından [*living room*] farklı olarak işçi ve alt-orta sınıflarda aile bireylerini sadece özel kutlamalarda ve toplantılarda biraraya getirirdi. Bunun dışında ailenin yakınları ve misafirler, bu mekanda ağırlandı. Fakat orta sınıf alışkanlıklarının toplumsal refah düzeyi artan işçi ve alt-orta sınıflarına yayılması sonucunda *parlour* adlı mekan, 20.yy. başında işçi ve alt-orta sınıflarda ailenin gündelik yaşamının geçtiği bir mekan olarak kullanılmıştır.

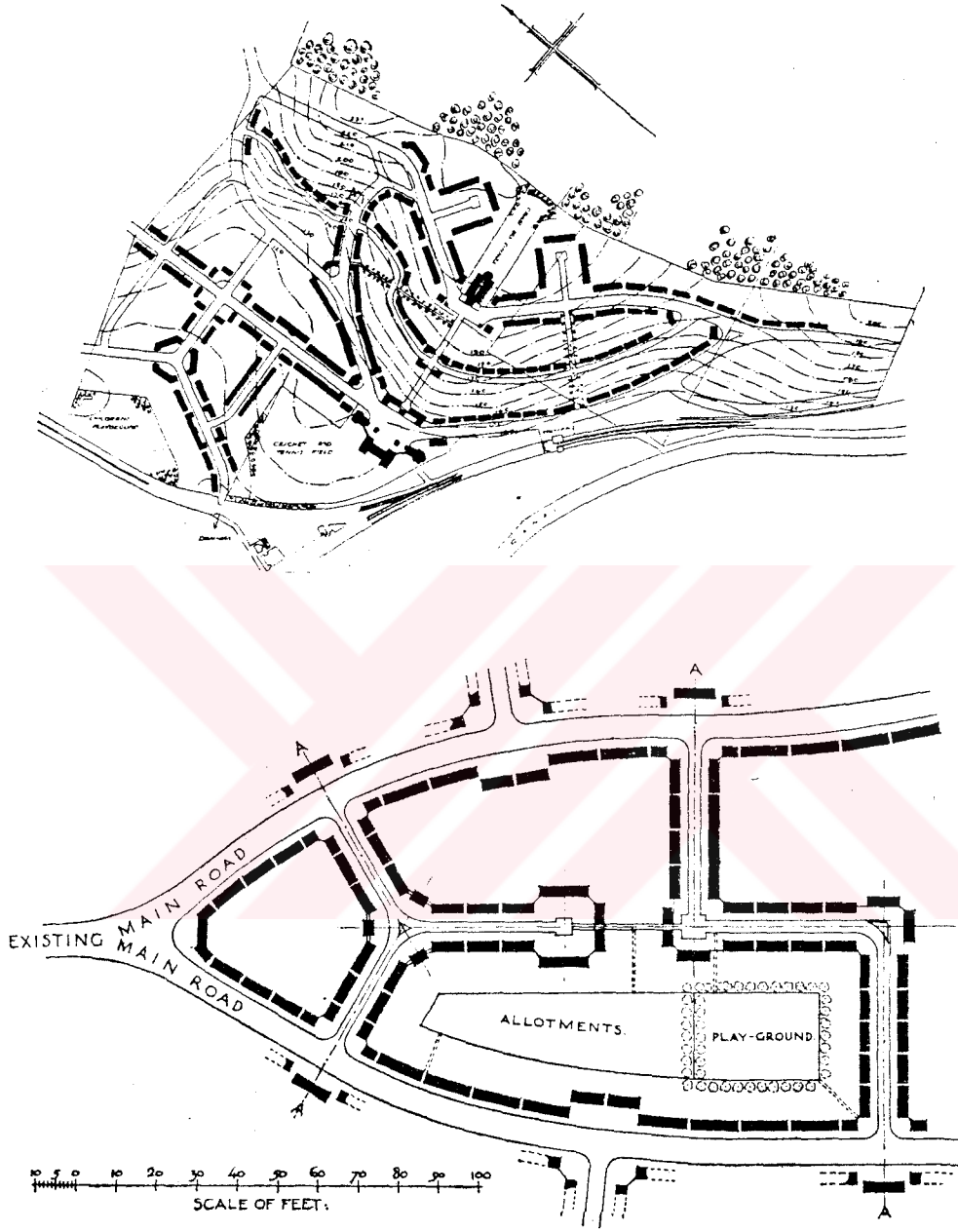
Şekil 3.17 *Unwin*'in konut üretiminde yoğunluk-maliyet ilişkisini ele alan şeması (*Unwin*, 1920).

Unwin, 1 İngiliz dönümlük bir arsa üzerinde 9.6 konut/acre olan A tipinden 25 konut/acre olan F tipine kadar yoğunluk artışının, hem arsa ve yol maliyetini hem de arsadan yol için bırakılan alanı nasıl artırdığını hesaplamış ve bu mali artışın da arsa sahibi değil, kiracı üzerinde nasıl etki ettiği açıklamıştı.

Şekil 3.18 20 İngiliz dönümlük bir arazi üzerinde *Unwin* tarafından hazırlanan iki farklı yerleşme planı (*Unwin*, 1920).

Bir önceki şemadan hareketle hazırlanan bu planlardan birincisinde 12.4 konut/acre yoğunlukla toplam 248 konut; ikincisinde ise 25 konut/acre yoğunlukla 500 konut sağlanmıştı. Birinci plan, *Unwin* tarafından kent planlama açısından en uygun plan olarak önerilirken; ikincisi ise 19.yy. sonu *byelaw* konutlarının yerleşme planı olarak eleştiriliyordu.

Şekil 3.19a+b *Tudor Walters Raporu*'nda yer alan yerleşme planlama ilkeleri (LGB, 1918).

belirlenmesi; yeni konut standartlarının en önemli maddeleri idi.

Bu standartların komitenin hedeflediği düzeyde uygulanması ise teknik donatının ve konut içi alışkanlıkların değişimine bağlı idi. Örneğin bir 19.yy. geleneksel işçi konutunun tek donatısı olan kömürlü bir kuzine, oturma odasında bulunurdu. Bu nedenle pişirme, yemek yeme ve genel yaşama fonksiyonları aynı mekanda toplanmıştı. *Tudor Walters Komitesi*'nin amacı, pişirme fonksiyonu ile yaşama fonksiyonunu birbirinden ayırıştırmak idi. Nitekim bu konutların sakinleri de, yapılan görüşmelerde özellikle pişirme fonksiyonu ile diğer temizlik işlerinin oturma odasından çıkartılmasını istemişlerdi. Fakat diğer taraftan raporda, konut içi fonksiyonları ayırıştırmının ısıtma giderlerini artıracığı da vurgulanıyordu. Nitekim kullanım maliyeti açısından yaşanan bu ikilem, yeni konutların planlamasında en büyük sorunu oluşturuyordu.

Konut içi kullanım alışkanlıkları ise, konutun fiziksel özelliklerine ve konut sakinlerinin ait oldukları toplumsal kesime göre çeşitlilik gösteriyordu. Fakat *Tudor Walters Komitesi*'nin kullanım alışkanlıklarını konut tasarım ilkelerine göre değiştirmek istemesi, konut sakinleri ve mimarlar arasında ikinci bir ikileme neden oldu.

Komitenin konut standartlarının yükseltilmesi amacıyla konut sakinleri karşısında aldığı önemli kararlardan birincisi, *parlour* adı verilen mekanın küçük konutlarda kaldırılması idi. Fakat komitenin esnek planlama anlayışı sonucunda, oturma odası ve *scullery*⁵ için yeterli minimum alanın bulunduğu konutlara isteğe bağlı olarak *parlour* da eklenebilecekti. Nitekim komite, önerdiği tip konut planlarında her iki durum için de alternatif üretmişti. İkinci önemli değişiklik ise, geleneksel işçi konutundan farklı olarak pişirme fonksiyonunun oturma odasından çıkartılması idi. Böylece evin diğer yıkama ve temizleme ile ilgili işleri ile birlikte pişirme işi de, *scullery* adlı tek mekanda yapılacaktı (LGB, 1918, s. 25-26, par. 86-87).

⁵ *Scullery* kelimesi, bulaşık yeri ve yıkama mutfağı anlamına gelir. Kelimenin etimolojik kökeni, Eski Fransızca'da *escuelerie*'den *escuelier*, yani mutfak kapları rafı ya da dolabı; yine Eski Fransızca'da *escuele*, yani mutfak kabı; Latince'de ise *scutella*, yani geniş servis tepsisidir (Microsoft Bookshelf, 1994). *Scullery* adlı mekanda tabaklar ve tencereler temizlenir ve saklanır; ayrıca yıkanma, çamaşır yıkama ve kurutma ile birlikte diğer kaba temizlik işleri de burada yapılır.

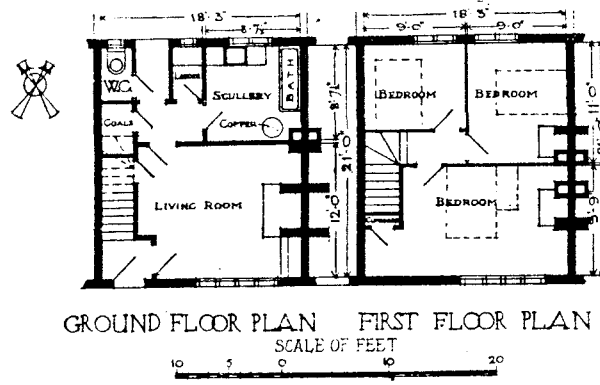
Oturma odası ve *scullery* arasındaki farklı fonksiyon ilişkileri sonucunda *Tudor Walters Komitesi*, minimum düzeyde bile standartların yükseldiği ve farklı donatıların farklı mekanlarda kullanıldığı üç temel ekonomik konut tipi önermişti:

Tip I (Şekil 3.20), en basit ve en ekonomik olan plan tipi idi. Bu düzende, pişirme amaçlı olan kuzine oturma odasına yerleştirilmişti. *Scullery* adlı mekanda su ısıtmak için madeni bir kazan, kuzinenin ateşlenmediği zamanlarda kullanılmak üzere gazlı bir fırın ve gazın bulunmadığı durumlarda giysileri kurutmak için küçük bir ızgara ya da soba bulunacaktı. Bu düzende banyo küvetine sıcak su madeni kazandan getirileceğinden, banyo *scullery* adlı mekanın içinde ya da yanında küçük bir odada yer almalı idi. Bu plan tipinin diğer mekanları; uygun ve iyi havalandırılmış bir kiler, kömür deposu ve üç yatak odası idi. *Tip I A* (Şekil 3.23) ise *Tip I*'in *parlour* eklenmiş hali idi.

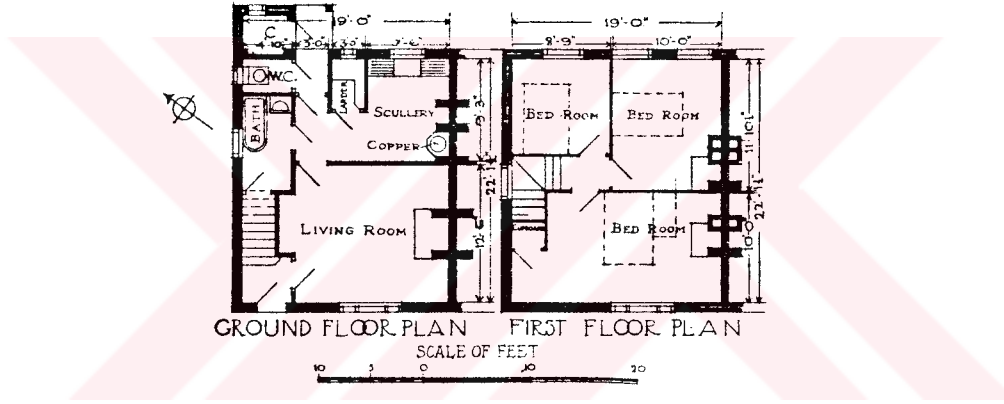
Tip II (Şekil 3.21), oturma odasının kullanımının farklılaştığı bir plan tipi idi. Oturma odasında yemek pişirilmesini önlemek amacıyla buradaki şömine, pişirme kuzinesinden oturma odası şöminesine dönüşmek üzereydi. *Scullery*'de yine gazlı bir fırın ya da ocak ve madeni bir kazan bulunuyordu. Fakat burada zemin kattaki ayrı bir banyo için sıcak su, artık oturma odasındaki ya da *scullery*'deki kuzineye bağlanan ayrı bir kazandan geliyordu. Sıcak su için ayrı bir dolaşım sisteminin oluşturulması sonucunda artık banyo, *scullery*'den ayrılabilir ve böylece birinci kata çıkarılabilirdi. *Tip II A* (Şekil 3.24) ise *Tip II*'nin *parlour* eklenmiş hali idi.

Tip III (Şekil 3.22), pişirme fonksiyonunun artık oturma odasından tamamen çıkarıldığı bir plan tipi idi. Artık oturma odasında sadece ısıtma amacıyla bir şömine ve *scullery*'de de madeni bir kazan, bir eviye, bir pişirme kuzinesi ile eğer gaz kullanılıyorsa bir gazlı fırın bulunuyordu. Kuzinenin arkasındaki kazandan ise sıcak su elde ediliyordu. Banyo ise üst katta yer alıyordu. *Tip III A* (Şekil 3.25) ise *Tip III*'ün *parlour* eklenmiş hali idi (LGB, 1918, s. 27-29, par. 98).

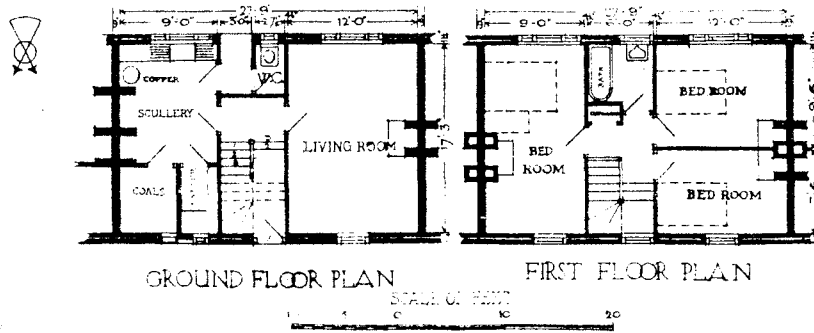
Tudor Walters Komitesi, farklı nitelikteki konut plan tiplerini önermekle birlikte, artizan sınıfının çoğunluğu tarafından istenilen konut tipinin *Tip III A* olduğunu belirtiyordu. Bu konut tipi, bir aile yaşamının gereksinimlerini ve en çok arzu edilen yaşama tarzını

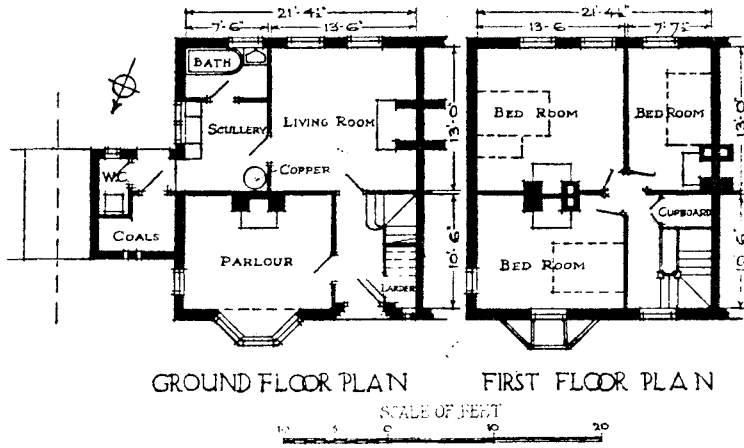
Şekil 3.20 Tudor Walters Komitesi'nin önerisi Tip I'nin zemin ve birinci kat planları (LGB, 1918).

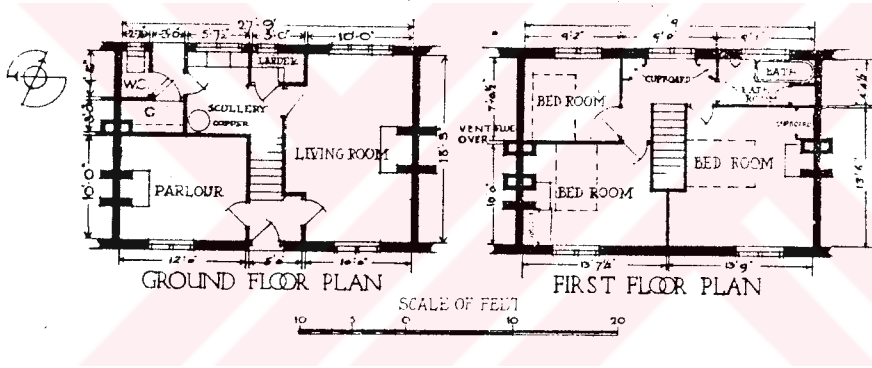
Şekil 3.21 Tudor Walters Komitesi'nin önerisi Tip II'nin zemin ve birinci kat planları (LGB, 1918).

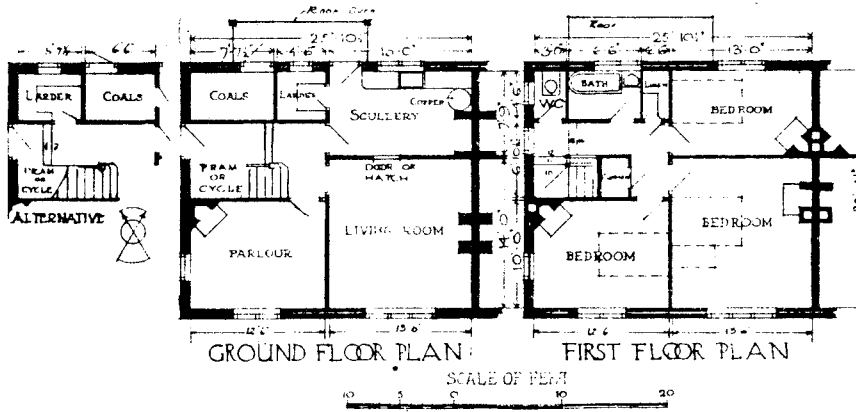
Şekil 3.22 Tudor Walters Komitesi'nin önerisi Tip III'nin zemin ve birinci kat planları (LGB, 1918).

Şekil 3.23 Tudor Walters Komitesi'nin önerisi Tip I A'nın zemin ve birinci kat planları (LGB, 1918).

Şekil 3.24 Tudor Walters Komitesi'nin önerisi Tip II A'nın zemin ve birinci kat planları (LGB, 1918).

Şekil 3.25 Tudor Walters Komitesi'nin önerisi Tip III A'nın zemin ve birinci kat planları (LGB, 1918).

karşılacak nitelikte idi. Tanımlanan her konut tipinin taban alanı, daha önce 1915'te *Advisory Committee on Rural Cottages* [Kırsal Küçük Evler Üzerine Tavsiye Komitesi] tarafından yayımlanan raporda belirtilen ihtiyari minimum ölçülere uygundu (Ek 1). Hattâ *Tudor Walters Komitesi*, burada belirtilen oda ölçüleri azaltılırsa, m³'e düşecek yapım maliyetinin daha da artacağını savunuyordu (LGB, 1918, s. 29, par. 100-102).

Tudor Walters Komitesi, çeşitli konut tiplerini belirlerken iki katlı küçük ev tipini çok katlı konutlardaki daire tipine tercih ediyordu. Nitekim halkın tercihi de iki katlı müstakil ev yönünde idi. Fakat raporda yer alan bütün konut tipi önerileri, hem müstakil konutlara hem de çok katlı konutlardaki dairelere uygulanabilir nitelikte idi (LGB, 1918, s. 29, par. 99). Ayrıca yeni konutların çoğunluğunun en az üç yatak odalı olması gerektiği de raporda vurgulanıyordu. Yeni altkentlerde ise iki yatak odalı konutlar çok az sayıda da olsa mutlaka inşa edilmeliydi (LGB, 1918, s. 26, par. 92).

Konut içi bu farklı düzenlemeler sonucunda tek bir standart planın ortaya çıkmayacağı açıktı. Konut içi teknik donatının kullanım çeşitliliği, konut tiplerinin daha da çeşitlenmesine olanak vermişti (LGB, 1918, s. 26, par. 89). Nitekim komite de, konut yapımında gerçek ekonominin ve konut içi yaşamda da rahatlığın sağlanması için tek tip konut üretimine karşı idi. Buna göre her arazinin ve geliştirmenin [*development*] tipine uygun olarak seçilen tip planlar, tasarıma esneklik ve çeşitlilik getirecekti. Spekülatif konut üretimi ile devletin yürüttüğü konut üretimi arasındaki fark da, tasarımdaki bu yeni anlayışta belirginleşiyordu. Nitekim komite, spekülatif geliştiricilerin tek bir konut tipini araziye ve diğer koşulları göz önüne almadan her durumda kullanmalarına karşı çıkıyor ve standartlaşmanın bu anlamda konut planlarına uygulanmasını doğru bulmuyordu. Bu nedenle komitenin, *Tudor Walters Raporu*'nda önerdiği tip planlar da tasarımın kesin bir çıktısı değil, aksine temel ilk girdisi idi.

Konut tasarımındaki bu anlayış farklılığı, tasarımı gerçekleştiren aktörlerin de değişimini zorunlu hale getirmişti. Bu nedenle *Tudor Walters Raporu*'nda da belirtildiği gibi; yerleşme düzenlerinin tasarlanmasında, tip planlarının bu farklı tasarımlara göre seçilmesi ve uyarlanmasında artık mimar, ilk defa tasarımcı olarak toplu konut üretimindeki yerini almakta idi (Svenarton, 1981, s. 100).

Mimarın konut üretimine girmesi ile birlikte yeni konutun tasarım ilkeleri de belirlenmişti. Bu ilkelere göre, ekonomik koşullara bağlı olarak konutlarda öncelikle *basitlik* hedeflenmeli idi. Konutun dışına eklenen bazı ek yapılar ve çıkmalar, yapım maliyetini artırdığından bazı istisnalar dışında uygulanmamalı idi. Ayrıca şömine borularının mümkün olduğu kadar az sayıda bacada biraraya toplanması, çatı pencereleri ile kesintiye uğramayan çatı hizasının sürekliliği ve dış cephede süsleme ve detayların kullanılmaması da, ilk yapım ve bakım maliyetini azaltacak önlemler olarak sunulmuştu (Swenarton, 1981, s. 104-105).

Konut üretiminde *standartlaşma*, komite tarafından tasarımın bir elemanı olarak kabul ediliyordu; çünkü standartlaşmanın konut tasarımına getirdiği hem niteliksel bir değer hem de bir sınırlama vardı. Komitenin görüşüne göre, spekülasyon üretim sonucunda oluşan monoton konut çevreleri, ancak yine standartlaşmanın uygun kullanımı sonucunda ortadan kaldırılabildi. Hattâ cephelerin standartlaşması sonucunda oluşacak birimler, bir konut dizisinin cephe kompozisyonuna ayrı bir niteliksel değer katabilirdi. Fakat standartlaşmış birimler, ancak uygulandıkları alanın ve konutun niteliklerine göre çeşitlendirilirse mevcut monotonluğu yıkmış olacaktı (LGB, 1918, s. 36, par. 147).

Tudor Walters Raporu, ayrıca yapı elemanlarının standartlaşan ölçü ve tiplerinin toplu üretimi sonucunda yapım maliyetinde önemli düşüşler sağlanacağını belirtiyordu. Bunun sonucunda rapor, kapı ve pencerelerin standart ölçülerinin belirlenmesini ve demir hırdavat malzemelerin - demir ızgaralar, banyolar, kilitler, ispanyoletler, çatı olukları vb. - standartlaştırılmasını vurguluyordu. Sonuç olarak toplu üretime uygun olan bu malzemelerin kalitesi de, üretimin standartlaşması sonucunda artacaktı. Nitekim raporun standartlaşma bölümünü hazırlayan alt-komite, malzemeler ve konstrüksiyon üzerine çalışıyor ve ağırlıklı olarak konut üretiminde yeni malzeme sorunu ile ilgileniyordu. Hattâ 1917'de *Raymond Unwin*'in çabalarıyla *Department of Scientific and Industrial Research* [Bilimsel ve Endüstriyel Araştırma Bölümü] tarafından kurulan *Building Materials Research Committee* [Yapı Malzemeleri Araştırma Komitesi], sadece yeni malzemeler üzerine araştırmalar yapmakta idi (Swenarton, 1981, s. 105-106).

İşçi konutlarında mekan standartları iyileşmeye başladıkça mobilya gibi hareketli

donatıları yenileme isteği de giderek büyüyordu. Fakat özellikle *slum* bölgelerindeki evleri yıkıldıktan sonra belediyenin inşa ettirdiği yeni evlere taşınan işçi aileleri, mobilya konusunda çok endişeli idiler; çünkü daha önce hiç yeni mobilya satın almamışlardı. Üstelik hangi eşyaya gereksinim duyacaklarını ve hangisinin iyi kalitede olduğunu da bilmiyorlardı (Gauldie, 1974, s. 100).

Yaşama standartları yükselen ve böylece konut içi kullanım alışkanlıklarını değiştirmeye başlayan işçi sınıfları için ilk kaynak olan *Tudor Walters Komitesi*, raporunda mobilyanın konut planlamasındaki önemini vurgulamıştı. Örneğin 1918 öncesinde inşa edilen birçok *byelaw* konutta yapılan nişler; piyano, yatak ya da tuvalet masası gibi mobilyalar için küçük gelmişti. Bunun üzerine rapor, konutta kullanılacak her tür mobilyanın ölçekli olarak planda gösterilmesini öneriyordu (LGB, 1918, s. 45, par. 159). Daha sonra görüleceği gibi bu öneri, 1961’de *Parker Morris Raporu* tarafından da tekrarlanacaktır.

İşçi sınıflarının kendilerine rehber edindikleri ikinci bir kaynak ise üst ve orta sınıfların konut içi yaşam deneyimleri idi. Örneğin Bradford Belediye Meclisi üyesi *Fred Jowett*, yerel yönetim konutlarının ilk sakinleri için bir katalog hazırlamış ve burada yeni konutlarda odaların en ucuz ve en iyi şekilde nasıl döşenebileceğini göstermişti (Gauldie, 1974, s. 100).

Parlamentoda kabul edildikten sonra *Tudor Walters Raporu*, 1919 yılında *Manual on the Preparation of State-aided Housing Schemes* [Devlet Destekli Konut Projelerinin Hazırlanması İçin El Kitabı] adı altında yerel yönetimler için konut projelerinin hazırlanması, tasarımı ve yapımı üzerine bir uygulama rehberi haline getirilmişti. Bu rehberde yer alan yeni tasarım ilkeleri; mimarın tasarım sürecine katılımı, esnek planlama, tasarımda basitlik ve yeni yapım tekniklerinin kullanılması idi. Bu ilkelerin uygulanması sonucunda konut yapım maliyeti açısından önemli bir tasarrufun sağlanacağı, dolayısıyla da konut standartlarının yükseltilmesinin yapım maliyetinde bir artışa neden olmayacağı savunulmakta idi (Swenarton, 1981, s. 110-111).

3.3. 1918-1945 Döneminde Konut Stoğunun Niteliği

1919'dan itibaren İngiltere'de konut üretimini gerçekleştiren ve amaçları, girişimleri, üretim örgütlenmeleri, ürettikleri konutun niceliği ve niteliği bakımından birbirinden farklılaşan iki temel sektör bulunuyordu. Kamu ve özel sektör olarak bu iki sektör arasındaki farklılıklar, en çok da toplam konut stoğu içinde farklı kullanım biçimlerinin oranında göze çarpıyordu. Nitekim 1938'de 11.400.000 konutluk toplam stoğun % 58'i özel kiralık konut, % 10'u kiralık kamu konutu ve % 32'si de özel mülk konuttan oluşmakta idi. Bununla birlikte iki savaş arası dönemde inşa edilen yeni konutların % 72'si özel sektör tarafından tamamlanmıştı (Burnett, 1991, s. 252).

Fakat yine de özel sektör, kamu sektörüne oranla konut üretiminin niceliğini artırırken, aynı artışın üretimin niteliği açısından gerçekleştirememişti. Diğer bir deyişle, kamu sektörü ile özel sektör konutu arasındaki en temel fark, konut standartlarının özel sektör konutunda çok düşük olması idi. Bu, aynı zamanda kamu sektörü konutunun konut piyasasındaki yerini belirleyen önemli bir özellik idi. Böylece 1919'dan itibaren konut üretimine katılan kamu ve özel sektör, konut piyasasındaki farklı tutumları sonucunda farklı nitelikteki konutların farklı mülkiyet biçimleri ile kullanılmasına neden olmuştu.

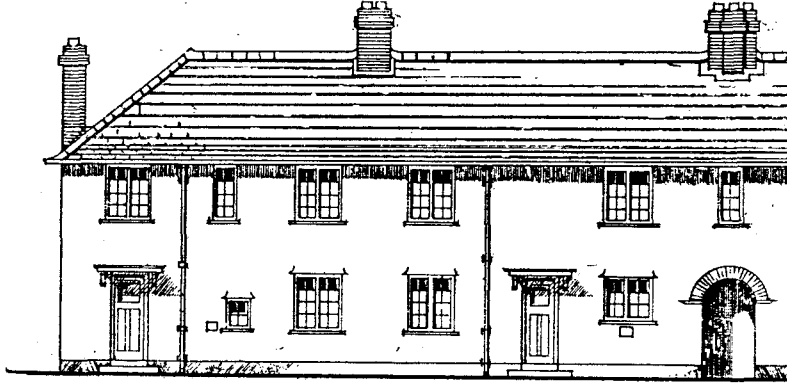
1920'de yayımlanan bir rapor ile *Ministry of Health* [Sağlık Bakanlığı], devletin mali destek verdiği kamu sektörü konutlarının tip plan ve cephelerini belirlemişti. Rapordaki tip planlar, A tipi (*parlour* içermeyen) ve B tipi (*parlour* içeren) olarak iki temel sınıfa ayrılmıştı. Kamu sektörü tarafından en çok üretilen konut tipi ise oturma odası, *scullery* ve üç yatak odasından oluşan A3 tipi idi (Şekil 3.26). Bunun ardından ise oturma odası, *parlour*, *scullery* ve üç yatak odasından oluşan B3 tipi geliyordu (Şekil 3.27). Devletin A3 tipini tercih etmesinin nedeni ise B3 tipine göre yapım maliyetinin yaklaşık 100 £ daha düşük olması idi (Burnett, 1991, s. 227).

İki savaş arası dönemde "Addison⁶ evleri" olarak inşa edilen bu konutlar, hem konut standartlarının hem de kullanıcı memnuniyetinin artmasını sağlamıştı. Örneğin B3 tipinin,

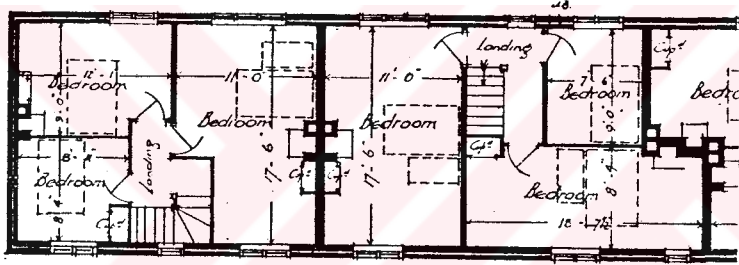
⁶ Bu konutlar, Dr. Chistopher Addison'a atfen adlandırılmıştır. Addison, 1919 yılında iki konut yasası çıkartıldığında, önce LGB [Local Government Board] Başkanı, daha sonra da ilk Sağlık Bakanı görevinde bulunmuştu.

CLASS A. BLOCK OF FOUR, Northerly Aspect.
Ministry of Health, Plan No. 166.

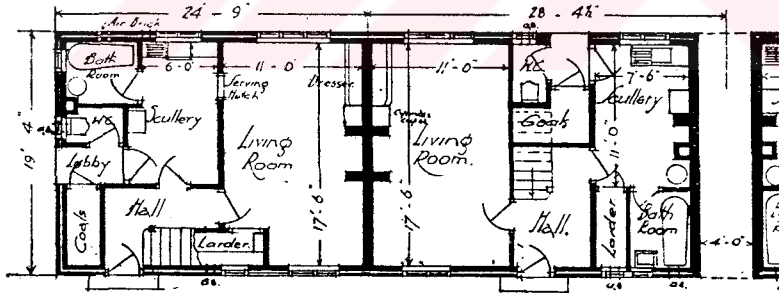
PLATE 10.

Front Elevation.

First Floor Plan.

Ground Floor Plan.

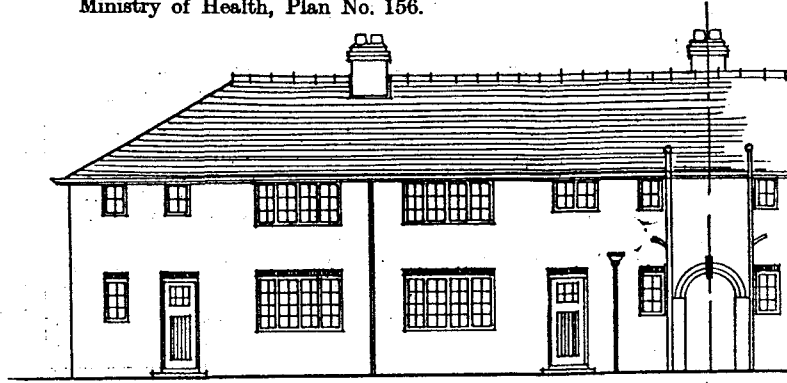
10 5 0 10 20
Scale of Feet.

Şekil 3.26 A3 tipinin zemin ve birinci kat planları ile kuzey görünüşü (Ministry of Health, 1920).

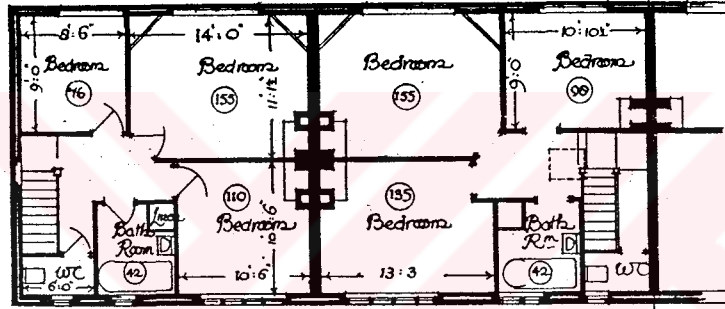
Bu örnekte A3 tipi, ortasında tünel geçişi olan dört birimlik bir dizide yer almaktadır.

CLASS B. BLOCK OF FOUR, Northerly Aspect.
Ministry of Health, Plan No. 156.

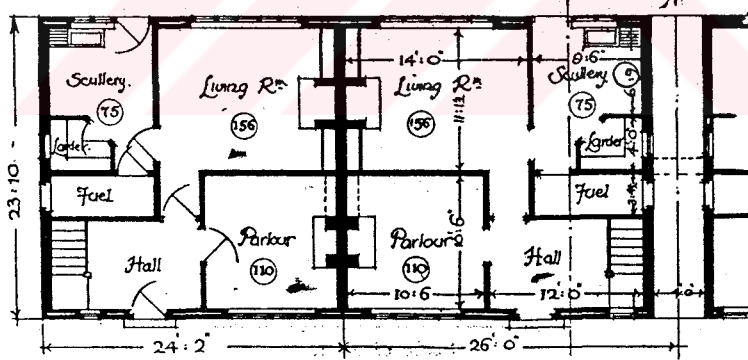
PLATE 29.

Front Elevation.

First Floor Plan.

Ground Floor Plan.

Scale of Feet.

Şekil 3.27 B3 tipinin zemin ve birinci kat planları ile kuzey görünüşü (Ministry of Health, 1920).

Bu örnekte de B3 tipi, ortasında tünel geçişi olan dört birimlik bir dizide yer almaktadır.

1918 öncesinin en iyi konut tipine göre üstünlükleri; odaların kullanım rahatlığının artması, konutun yeteri kadar ışık alması ve banyonun *scullery*'den çıkararak ayrı bir mekan haline gelmesi idi (Burnett, 1991, s. 230).

1918 *Tudor Walters Raporu*'nda önerilen konut standartları, iki savaş arası dönemde çıkarılan her yeni yasa ile birlikte devlet tarafından yeniden yorumlanmıştır. Her yeni yorum, bir taraftan raporda belirtilen konut taban alanlarını azaltırken diğer taraftan kamu konutunun mekan standartlarını iyileştirmeye devam etmiştir. Örneğin 1923 *Housing Act*, *Tudor Walters Raporu*'ndaki konut planlarını değiştirmeden sadece ölçülerini daraltmış; fakat aynı zamanda *scullery*'de sabit bir banyo küvetinin bulunmasını zorunlu hale getirmiş ve bir yıl sonra da zemin kata ayrı bir banyo mekanının eklenmesini sağlamıştı (Burnett, 1991, s. 232).

İki savaş arası dönemde işçi konutlarında standartların artması, öncelikle yerel yönetimlerin 1919'dan itibaren sosyal konut üretmesi sonucunda olmuştu. 1920'lerde altkentleşmeye başlayan işçi sınıfları, daha önce kent merkezindeki *slum* alanlarındaki evlerinde bulamadıkları konforu ve rahatlığı, kent dışında yerleşime yeni açılan alt kentlerdeki sosyal konutlarda buluyorlardı. Bu dönemde inşa edilen sosyal konutların üçte ikisi, üç yatak odalı konut tipinden oluşuyordu. Konut sakinlerinin yaşam konforunu artıran standartların en önemlileri ise banyoda ve *scullery*'de akar suyun ve konutta elektriğin sağlanması idi. Nitekim II. Dünya Savaşı öncesinde işçi sınıflarının oturdukları yerleşmeler ve konutlar üzerine memnuniyetlerini inceleyen sosyal bir araştırma sonucunda en fazla memnun edici konut olarak yerel yönetim konutu seçilmişti (Burnett, 1991, s. 234-237).

1930'larda devlet, *anti-slum* kampanyası sonucunda düzensiz ve en düşük gelir gruplarına kiralık kamu konutu üretmeyi hedefleyince, özel konut sektörü de refah düzeyleri yükselmeye başlayan nitelikli işçi sınıfları için mülk konut üretmeye başlamıştı. Nitekim devlet de, verdiği mali destek ile özel sektörün mülk konut üretmesini teşvik ediyordu. İki savaş arası dönemdeki bu oluşum, 19.yy. sonunda olduğu gibi standart bir konut tipinin anonim tüketiciye spekülasyon girişimciler tarafından kitlesel arzı temeline dayanmakta idi. Nitekim 19.yy. sonu ve iki savaş arası özel sektör konutları karşılaştırıldığında, her iki

dönemde de üretimin kitlesel ölçeği sonucunda kent ölçeğinde üretim dokusunun *aynı* kaldığı; buna karşın sadece birim konut ölçeğinde üretim modülünün *byelaw* konut tipinden ikiz konut tipine *farklaştığı* dikkat çekmektedir (Şekil 3.13, 3.28). Böylece 1930'ların sonunda İngiltere nüfusunun yarısı, özel sektör tarafından geliştirilen altkentlerde ve üç yatak odalı tipik ikiz evlerde (Şekil 3.29a+b, 3.30) oturmakta idi (Burnett, 1991, s. 250).

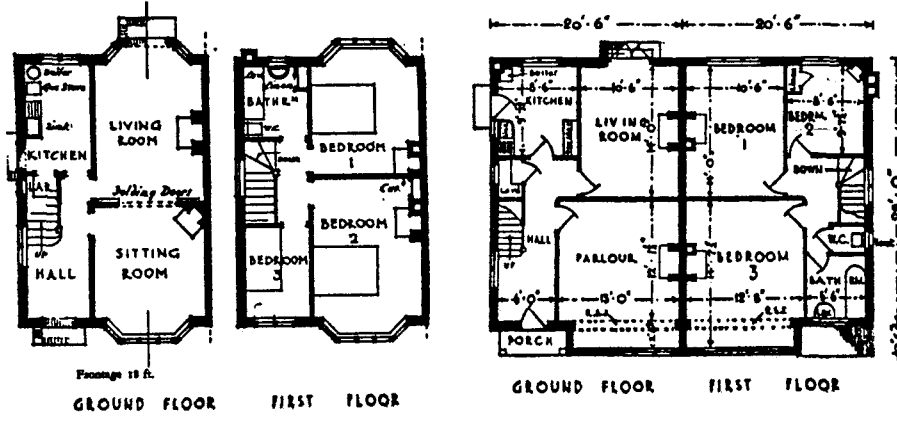
Standart konut tipleri spekülatif yapım sonucunda çoğaltılırken, konutların niteliğinden çok yapı endüstrisinde firmalar arasındaki rekabet göz önüne alınıyordu. Konutların fiyatlarını düşürmek ve böylece işçi sınıflarının bütününe konut satabilmek için yükleniciler, özellikle yapımda kullandıkları malzeme ve işçiliğin niteliğini düşürmeyi tercih ediyorlardı.

Sadece özel sektörde üretim payı yüksek olan büyük yüklenici firmalar, konut standartlarını yükseltmeyi ve yeni malzemelerin kullanımını öngörüyorlardı. Fakat bu görüş, serbest piyasa koşulları altında konut standartlarının yükseltilmesini konut satışlarını artırıcı bir araç olarak kullanıyor ve böylece tüketicinin ilgisini çekmeyi amaçlıyordu. Hattâ bu nedenle büyük yüklenici firmalar, 1937'de *Raymond Unwin* başkanlığında *National Housebuilders' Registration Council* adlı birliği kurmuşlardı. Bu birliğe üye olan firmalar, konut üretiminde bazı standartları uygulamayı ve konut alıcılarına iki yıllık tamir garantisi vermeyi taahhüt ediyorlardı. Nitekim bir yüklenici firmanın böyle bir taahhüt altına girmesi de konut satışlarını artırıcı bir araç olarak görülüyor ve böylece iki yıllık tamir garantisi öncelikle tüketicilere konut satış ilanları ile duyuruluyordu (Burnett, 1991, s. 260-261).

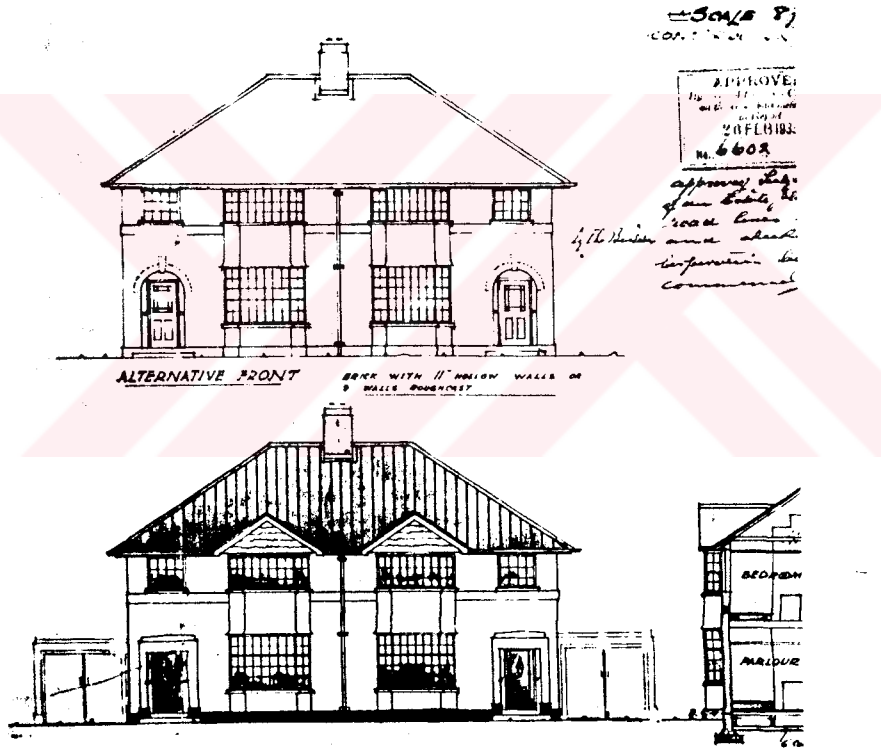
19.yy.'da kent içindeki standart sıra evden 20.yy.'da altkentlerdeki ikiz eve taşınan sakinlerin modern bir konuttan beklentileri, mekanların büyütülmesinden önce konutta yeterli teknik donatının sağlanması idi. Örneğin 1930'larda elektrik sayesinde ısıtma, aydınlatma ve yemek pişirmede sağlanan rahatlık; yeni bir konutta aranan en önemli özellik idi. Bu nedenle kentsel altyapı donatılarına bağlı olarak mutfak ve banyo, aynı zamanda bu dönemde en çok dönüşen konut içi mekanlar olmuşlardır. İkiz evin getirdiği konut içi kullanım olanakları, konfor açısından yeni standartların oluşmasına neden

Şekil 3.28 1930'larda Watford kentinde standart mülk konutlardan oluşan spekülâtif kent dokusu (Pawley, 1971).

Şekil 3.29a+b 1930'larda özel sektörün uyguladığı standart ikiz ev tiplerinin zemin ve birinci kat planları (Oliver vd., 1981).

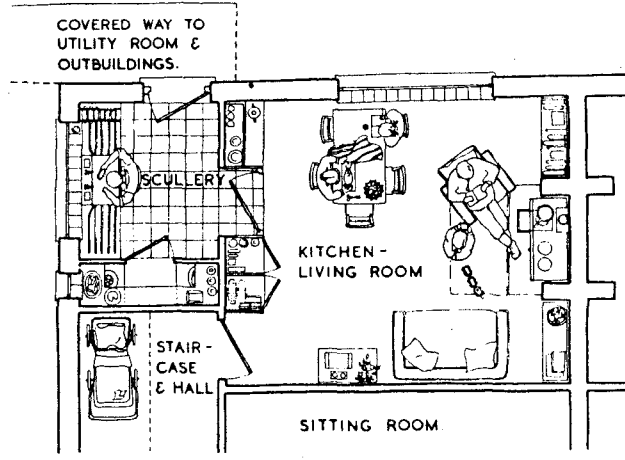
Şekil 3.30 Çıkmalı ikiz ev tipi için ön cephe alternatifleri (Oliver vd., 1981).

olmuştu. Örneğin bir banyoda hem sıcak hem de soğuk suyun her an kullanıma hazır olması, önemli bir standart idi. Aynı şekilde aydınlık ve havadar odalar ile büyükçe bir müstakil bahçe de, evin kullanım konforunu yükselten diğer özellikler idi (Burnett, 1991, s. 262, 276). Bütün bu yeni kullanım biçimleri sonucunda konutta mekansal ve sosyal ayrışma sağlanmış; böylece hanehalkının ev içi yaşamlarında mahremiyetin sağlanması öncelik kazanmıştı.

Fakat spekülatif yüklenicilerin ürettikleri konutlar, düşük tasarım niteliği bakımından öncelikle avant-garde mimarlar, daha sonra da devletin resmi kurumları tarafından eleştiriliyordu. 1939'da *Ministry of Health* tarafından yayımlanan *Houses We Live In* [İçinde Yaşadığımız Konutlar] adlı kitap, tam da konut piyasasındaki kamu ve özel sektör konutu karşıtlığını vurguluyordu. Karşılıklı sayfalarda yer alan “iyi” ve “kötü” tasarım örnekleri içinden okuyucuların bir tercih yapması isteniyordu. Kitapta “iyi” tasarımın kriterleri; basitlik, rahatlık ve ekonomi olarak belirlenmişti. Oysa karşılaştırmalı resimlerin açıkça ifade ettiği gibi bu özelliklerin hiçbiri, özel sektör konutunda bulunmuyordu (Burnett, 1991, s. 277).

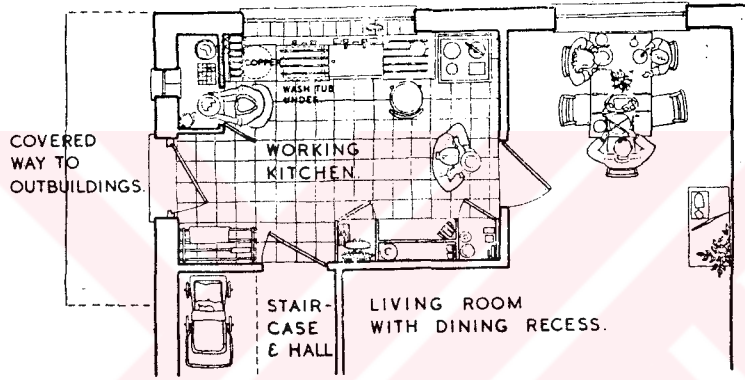
3.4. 1945-1960 Döneminde Konut Standartlarının Değişimi

1944 *Dudley Raporu* ile devlet, II. Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından savaş sonrası dönem için kamu sektöründe uygulanacak konut standartlarını günün ihtiyaçlarına göre yeniden belirlemiştir. Rapor, yerleşme dışında sağladığı mekansal çeşitliliği konut içi planlamaya da yansıtılmıştır. Konutun odak mekanı olarak kabul edilen mutfağın diğer mekanlarla olan ilişkileri çeşitlendirilmiş ve bunun sonucunda konut planlarının sayısı da artırılmıştır. *Dudley Raporu*, üç yatak odalı ve iki katlı bir konutta mutfağın planlamasına ilişkin üç öneri sunmuştur. Birinci öneride, 20.yy. başındaki gibi *scullery* sadece bir yıkama mutfağı olarak işlevini sürdürüyor; yemek pişirme ve yeme işlevleri ise, kuzine halen yaşama mekanında olduğu için burada gerçekleşiyordu (Şekil 3.31). İkinci öneride, *scullery* artık bir “çalışma mutfağı”na dönüşmüştü. Yemek pişirme işlevi, gaz ya da elektrik sayesinde çalışma mutfağında; yemek yeme ise yaşama mekanında

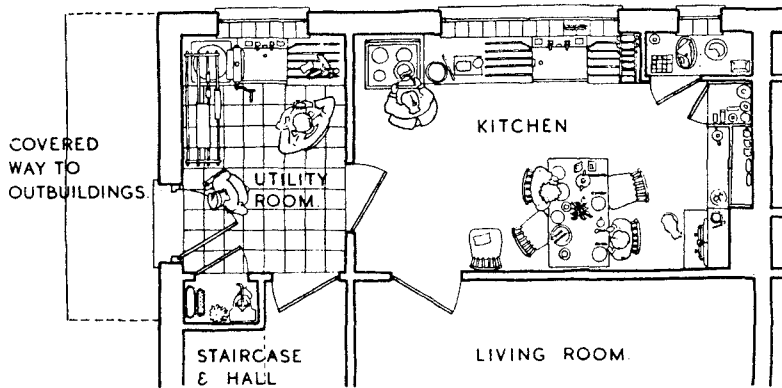
Şekil 3.31 1944 *Dudley Raporu*'nda mutfak planlamasına ilişkin birinci öneri (Ministry of Health, 1944).

Bu öneride, *scullery* ile mutfak/yaşama mekanı ilişkisi, ailenin gündelik yaşamı içinde güçlendirilmiş; buna karşın oturma odası/salon, gündelik yaşamdan soyutlanarak *parlour*'un devamlığı sağlanmıştı.

Şekil 3.32 1944 *Dudley Raporu*'nda mutfak planlamasına ilişkin ikinci öneri (Ministry of Health, 1944).

Bu öneride ise mutfak ile yaşama mekanı ilişkisi, sadece yemek köşesi ile sınırlandırılmıştı.

Şekil 3.33 1944 *Dudley Raporu*'nda mutfak planlamasına ilişkin üçüncü öneri (Ministry of Health, 1944).

Bu öneride ise yemek işlevi artık mutfakta gerçekleştiği için mutfak ile yaşam mekanı ilişkisi tamamen kopartılmıştı.

gerçekleşiyordu (Şekil 3.32). Üçüncü öneride ise, yemek pişirme ve yeme işlevleri bir “yemek mutfağı”nda; oturma ise sadece yaşama mekanında gerçekleşecekti. Ayrıca mutfağa ve giriş holüne açılan bir de “iş odası” bulunmakta idi (Şekil 3.33). Rapor, bu öneriler ile konut içi mekanların kademeli olarak özelleşmesini sağlıyordu. Böylece II. Dünya Savaşı’nın ardından konutta sağlanan en önemli yenilikler; *scullery*’nin mutfağa dönüşümü, gaz ve elektriğin konutta yaygın olarak kullanımı ve yaşama mekanın mutfak görüntüsünden tamamen arındırılıp rahat bir oturma odası/salon haline getirilmesi idi. *Parlour* adlı mekanın kaldırılması üzerine tartışmalar ise 1944’te halen devam ediyordu (Burnett, 1991, s. 298).

Savaş sonrası dönemde *Dudley Raporu* ile devam eden konutun değişimi, iki savaş arası dönemde olduğu gibi öncelikle kentsel altyapı donatılarının modernizasyonuna bağlı olarak ev donatıları ile başlamıştı. Bu modernizasyon, özellikle mutfak ve banyoya o zamana kadar sağlanamayan bir işlevsellik kazandırmıştı. Örneğin artık mutfakta; eviye ve damlalık, çalışma tezgahları, havalandırılmalı bir kiler ve tavana kadar dolaplar bulunuyordu. Hattâ bazı savaş sonrası mutfaklarda pahalı olmasına karşın bir buzdolabı bile kullanılıyordu. Banyo ise bu dönemde artık birinci katta yer alıyordu. Nitekim 1945’te beş ya da daha fazla kişilik bir aile için zemin katta banyodan ayrı ikinci bir WC de öngörülüyordu (Burnett, 1991, s. 299).

3.5. 1961 Parker Morris Raporu

Kamu konutu için 1944 *Dudley Raporu*’nda belirlenen konut standartları, 1950’li yılların zor ekonomik koşulları altında istenilen düzeyde uygulanamamıştı. Minimum mekan standartlarından verilen tavizler nedeniyle, konut içi sirkülasyon mekanları daraltılmış ve beş kişilik bir konuta ikinci bir WC koyma zorunluluğu kaldırılmıştı (Burnett, 1991, s. 300).

Savaş sonrası dönemin ilk yıllarında hem kamu hem de özel sektör konut niteliğinin düşük olmasına rağmen büyük konut açığı nedeniyle hiçbir ev yıkılamıyordu. Mevcut konut stoğunun niteliğini artırmak için öncelikle konut standartlarının yükseltilmesi gerekiyordu.

Bu nedenle ilk olarak, çok kötü durumdaki konutların yerel yönetimler tarafından yıkımı, 1950'ler boyunca artarak devam etti. İkinci olarak, 1949 *Housing Act* sonucunda arsa sahipleri ve özel mülk konut kiracılarına iyileştirme fonunun sağlanması ile birlikte özel sektördeki düşük standartlı konutların onarımına başlandı. Bu tasarı; iyileştirilen her konuta sabit bir banyo küveti ya da bir duş teknesi, bir lavabo, bir eviye, bir klozet ve sıcak-soğuk su tesisatından oluşan beş maddelik bir standart getirmeyi öngörüyordu (Short, 1982, s. 52-53).

Bu tasarılar sonucunda ilk defa devlet, kamu ve özel sektör konutu arasındaki farklılıkları göz önüne almış ve böylece özel sektör konutu için de iyileştirmeler önermişti; çünkü öncelikle yükseltilmesi gereken standartlar, tek tek odaların performansında ve taban alanlarda kamu sektörü konutundan daha düşük olan özel sektör konut standartları idi:

“Birçok özel sektör konutunda odalara, belirtilen fonksiyon için gerekli temel mobilya bile yerleştirilemez durumdadır. Temel ihtiyaçlara cevap veremeyen odalar, açıkça alternatif düzenlemeler için de hiçbir esneklik sağlamamaktadır. Bu durum, eninde sonunda tasarıma bir kısıtlama getirir ve hanehalkı tarafından uygulanacak *DIY*⁷ bile bunun üstesinden gelemez” (Ball, 1983, s. 141-142'deki alıntı).

Nitekim 1961'de *Parker Morris Raporu*, özel girişimcilerin ürettikleri küçük evler sorununu kabullenmek ve bu evlerin kalitesini sosyal konutun düzeyine çıkarmak için yeni standartlar önermek zorunda kalmıştı. Bunun sonucunda devletin yayımladığı raporlar arasından ilk defa *Parker Morris Raporu*, belirlediği yeni konut standartlarının hem özel hem de kamu sektörü konutuna uygulanmasını sağlamış ve böylece konut tasarımını, her iki konut üretim modeli için de ortak bir sorun olarak açıklamıştı (MHLG, 1961, s. 1, par. 2):

“Özel girişimcinin ürettiği küçük ev sorununu dikkate almamız özellikle istendi. Az sayıda etkili tanık, bizlere bu evlerin taban alanlarının ne kadar

⁷ *DIY (do-it-yourself)*, amatör bir kişi tarafından hobi olarak yapılmak üzere tasarlanmış bir uğraşı dalıdır. Özellikle 1950 ve 1960'larda İngiltere'de eve dayalı tüketimin artması ile birlikte hane halkları, evlerini ve bahçelerini “güzelleştirmek” amacıyla *DIY* yöntemlerini kullanmaya teşvik edilmiştir. *DIY* üzerine yayımlanmaya başlanan dergiler de tüketicinin ev, atölye, bahçe ya da otomobil gibi her türlü ilgi alanına uygun pratik ve kolay anlaşılır bilgiler vererek kullanıcının ev yapımına katkısını özendiriyorlardı.

yetersiz olduğunu ve hâttâ mevcut sosyal konut standartlarının çok altındaki toplam yaşama alanları ve oda sayılarının evlerde sıkışıklığa neden olduğunu ifade etmişlerdir. Sorun, - ki bunun fazla büyük olmadığı kanısındayız - genelde toplam alanda küçük olmasına rağmen yine de üç yatak odası bulunan ve böylece beş kişilik bir aileyi barındıran evden kaynaklanmaktadır” (MHLG, 1961, s. 14, par. 60).

1961’de yayımlanan *Parker Morris Raporu*, 1960 öncesine oranla daha zenginleşmiş bir toplumun geçirdiği sosyal değişimleri göz önüne alarak konut standartlarının yükseltilmesini önermişti. Rapor, hanehalklarının göreceli olarak artan yaşama standartlarının konut standartlarını dönüştüren etkisini öncelikle daha fazla mekan ve ısıtma konforu ihtiyacının karşılanması olarak yorumlamıştı. Komitenin önemle üzerinde durduğu birinci unsur, hem kamu hem de özel sektör konutlarının taban alanlarını artırmak idi. Bu yaklaşımın nedeni ise, 1950 ve 1960’larda ev içi tüketim eğilimleri giderek artan ve benzeşen ortalama hanehalklarının konutlarında yeni ev aletleri için yeterli kullanma ve depolama alanının sağlanması idi. Bunun sonucunda nitelikli bir müstakil evin ya da dairenin⁸ raporda tanımlanan ölçütü, toplam mekanın “büyüklüğü” idi. Konut standartlarının değişiminde ikinci önemli unsur ise, ısıtma konforunun iyileştirilmesi idi. Bunun sonucunda odaların geçici kullanımı engellenecek ve bütün bir yıl boyunca konutta her mekanın daha uzun günlük kullanımı sağlanacaktı.⁹ Böylece rapor, temel bir standart olarak daha iyi bir ısıtma döşemini öneriyor ve eski döşemelerin iyileştirilmesinin de bu temel standart üzerinden yapılmasını öngörüyordu (MHLG, 1961, s. 3, par. 9).

Taban alanının artırılması ve ısıtma konforunun iyileştirilmesi dışında konut standartlarındaki diğer yenilikler; banyodan ayrı olan WC’lere lavaboların yerleştirilmesi, mutfakta teknik donatının yükseltilmesi, konutta giderek artan elektrikli ev aletlerinin

⁸ Komitenin ilgilendiği tek konu, müstakil konuttaki aile yaşamının mutlu görüntüsü idi; fakat yine de dairelerde yaşayanların en az müstakil konutlarda yaşayanlar kadar mekana sahip olmayı istedikleri kabul edilmişti. Böylece *Parker Morris Komitesi*’nin önerdiği toplam taban alanlar, bir daire ve bir müstakil konut için aynı idi. Karşılaştırma için bkz.: Ek 2.

⁹ Bu sorun, konut standartlarının evriminde 19.yy. dönümünde de mevcuttu. İşçi sınıflarına mensup hanehalkları, *parlour* adı verilen prestij odasını yüksek ısıtma giderleri nedeniyle sadece bazı özel kutlamalar ve etkinlikler için kullanmakta idiler.

sayısı ile orantılı olarak toplam priz sayısının artırılması ve yatak odası dolaplarının depolama ihtiyacını karşılayacak şekilde düzenlenmesi idi (MHLG, 1961, s. 57, par. 11).

Toplam alan ve ısıtma olarak belirlenen iki temel unsur üzerinde yoğunlaşan *Parker Morris Komitesi*, tek tek her odaya referans vermektense minimum toplam taban alanlarını öneriyor ve evin içinde yer alan fonksiyonlar çevresinde oluşturulan geleneksel mekan düzenleme anlayışını reddediyordu (MHLG, 1961, s. 4, par. 13). Bunun sonucunda komite, mekan standartlarını totalize etme eğilimi göstermekte idi. Bu nedenle yeniden belirlenen minimum toplam taban alanları, tasarımda ve kullanımda esnekliğe izin verdiği ve kullanıcı memnuniyetini sağladığı için raporda zaruri olarak tanımlanmıştı. Fakat daha önce yayımlanan raporlarda da görüldüğü gibi, belirtilen minimum standartlar hiçbir zaman hedeflenen şekilde uygulanamamış ve toplam alanların çeşitli nedenlerle azaltılması sonucunda minimum standartlar maksimum standartlara dönüşmüştü. 1961’de *Parker Morris Komitesi* de, belirlediği minimum standartların maksimum olarak alınmaması gerektiğini vurgulasa bile, önerilerin tamamı maliyet artışları nedeniyle “zaruri” olarak uygulanamamış; bir kısmı “ihtiyari” olarak girişimcinin seçimine bırakılmıştır (MHLG, 1961, s. 5, par. 15). Standartların “zaruri” ve “ihtiyari” olarak ikiye ayrılmasının gerekliliği, standartları orta tabakanın çoğunluğunun bütçesini aşan bir düzeye yükselten *Parker Morris Komitesi* için de gayet açıktı:

“Daha iyi evler, daha yüksek bir bedele mal olacaklardır; fakat biz, ister halen sosyal konut kiracısı ya da bir mülk konut alıcısı olsun, yeteri kadar kişinin daha iyi bir mal için ek harcamaları ödemeye hazır olduğundan eminiz. Ve ekonomik istikrar nedeniyle üretimin niteliği ve niceliği arasında bir tercih yapmak gerekirse, gelecekte taviz verilmesi gerekenin standartlar olmaması gerektiğini düşünüyoruz” (MHLG, 1961, s. 6, par. 19).

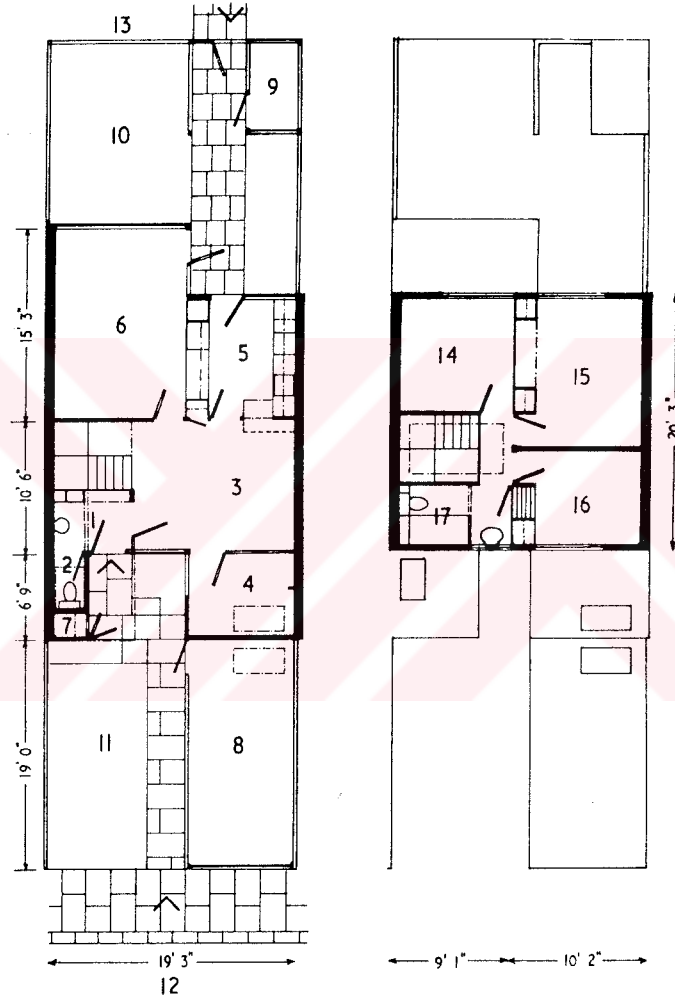
Komite, iyimser bir tavırla yeni standartların getireceği ek maliyetin her hane halkı tarafından karşılanacağına inanıyordu. Fakat bu görüş, gerçek dışı idi. Nitekim belirlenen standartların yeni konutun maliyetini artıracacağı komite için de açıktı. Bu nedenle raporun sonunda, *Parker Morris Komitesi*’nin belirlediği net taban alanlarının uygulanması sonucunda artacak olan birim konutun tahmini maliyeti, ortalama maliyet üzerine eklenerek hesaplanmıştı (MHLG, 1961, s. 55, par. 4).

Parker Morris Komitesi tarafından tanımlanan konut standartları, konut tasarımında esnekliği destekleyerek güncel konut tartışmasını da yansıtmıştı. Böylece konut standartları, önceden belirlenmiş oda sayıları ve her mekanın tek tek alan ölçüleri üzerinde değil, sakinlerin faaliyetleri üzerinde yoğunlaşmalı idi (MHLG, 1961, s. 4-5, par. 14). Bu anlamda, “farklı bina tiplerinde kişi başına kullanışlı mekanın genel düzeyini garanti altına almak için” (MHLG, 1961, s. 33, par. 154) minimumların tanımlanması gerekli idi. Bu amaçla komite; üç katlı müstakil ev, ara ve köşe parsel için iki katlı sıra ev, iki katlı apartman dairesi [*maisonette*], normal apartman dairesi ve tek katlı müstakil ev için minimum taban alanları belirlemişti (Ek 2). Fakat bununla birlikte, minimumdan daha büyük taban alanlar her durumda özendirilmiş ve tanımlanan minimum alanlar hiçbir zaman yeterli olarak görülmemişti.

Parker Morris standartları, tasarımda sağlanan geniş esnekliğe rağmen yeni konut tiplerinde bir çeşitliliğe neden olmamış; aksine ikiz evden çok sıra ev olarak gelişen tipik “Parker Morris” evini oluşturmuştur (Şekil 3.34). Nitekim 1960’larda ve 1970’lerde *Greater London Council* [GLC: Londra Büyükşehir Kurulu] tarafından geliştirilen yerel yönetim yerleşmelerinde de “Parker Morris” sıra ev tipinin çeşitlemeleri kullanılmıştı. GLC mimarları, “tercih edilen konut planları” [*PDP’s: Preferred Dwelling Plans*] adı altında 40 adet standart konut planı tasarlamıştı (Şekil 3.35a+b, 3.36, 3.37).

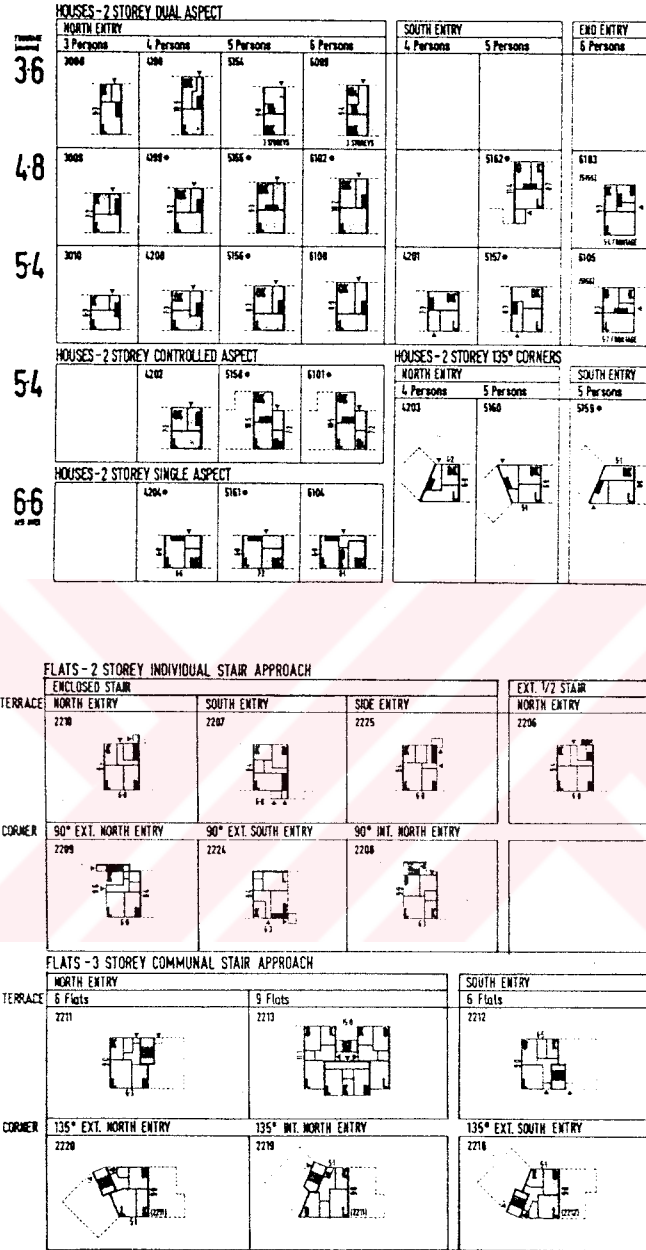
Parker Morris Komitesi’nin amacı, her türlü ev aleti için konutta yeteri kadar alan ve ailenin her ferdi için mahremiyet ve sessizlik sağlamak idi. Konut içi mekanların uygun kullanımı için bazı önerilerde bulunan komite, ev aletlerinin uygun bir şekilde depolanması ve kolaylıkla ulaşılabilir olması için sakinlere rehberlik ediyordu (MHLG, 1961, s. 23, par. 95).

Konutun evrimi içinde İngiltere’de evin merkezi olarak kabul edilen mutfak, *Parker Morris Raporu*’nun da temel noktasını oluşturuyordu. Komitenin amacı, konutta en çok kullanılan gündelik mekan olan mutfağı yeni önerilerle “daha iyi planlamak ve donatmak” (MHLG, 1961, s. 2, par. 6) idi. Nitekim komitenin mekan standartlarında öngördüğü esnekliğin çoğu mutfakta sağlanmıştı; çünkü farklı hanehalkları, konutta en çok mutfağı kendi tercihleri doğrultusunda kullanma eğilimde idiler. Böylece komite, farklı alışkanlıklara sahip hanehalklarına katı bir öneriyi zorla kabul ettirmekten kaçınmış; ancak

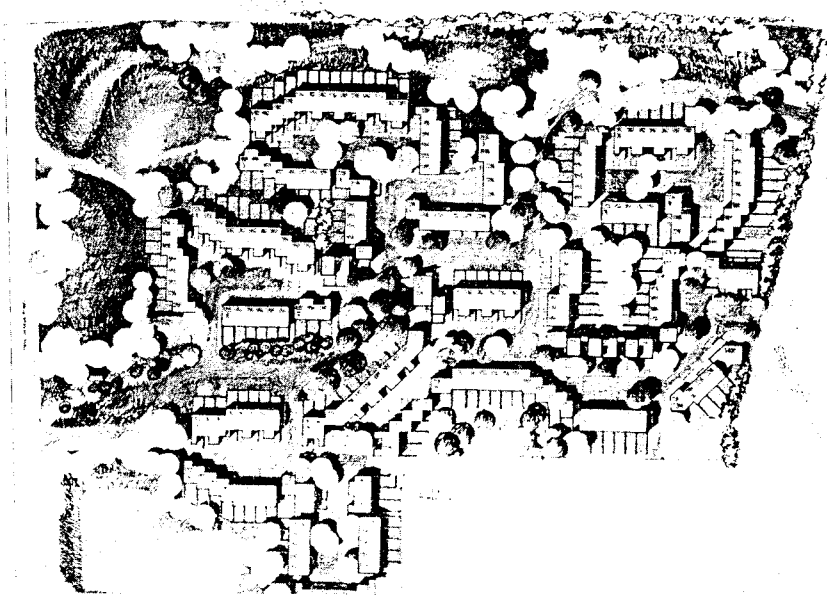
Şekil 3.34 1963'te MHLG tarafından yayımlanan beş kişilik bir Parker Morris evi (Burnett, 1991).

Zemin kat planı: 1.Giriş holü, 2.WC, 3.Yemek odası, 4.Yatak odası, 5.Mutfak, 6.Yaşama mekanı, 7.Çöp, 8.Garaj/depo, 9.Bahçe deposu, 10.Bahçe, 11.Park alanı, 12.Giriş, 13.Arka giriş. Birinci kat planı: 14.15.16.Yatak odası, 17.Banyo/WC.

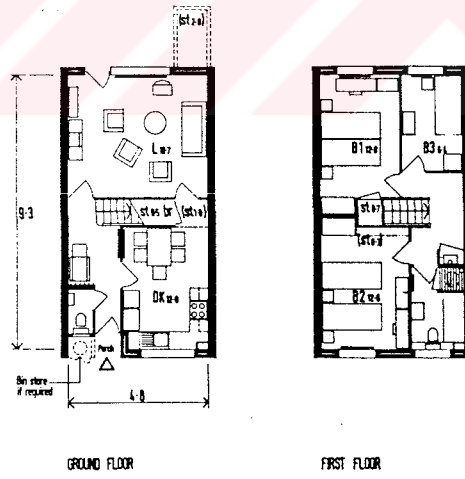

Şekil 3.35a+b GLC tarafından hazırlanan "tercih edilen konut planları" (GLC, 1977).

Her plan, birer sıra ev birimi olarak tasarlanmıştır. Birinci matriste plan tipleri, iki katlı evler için hazırlanmıştır. Plan tipleri; konuta giriş yönü, hanehalkı büyüklüğü, 3.6-6.6 m. arasında değişen cephe genişliği ve konutun dizi içindeki konumuna göre sınıflandırılmıştır. İkinci matriste ise; iki ya da üç katlı bloklarda yer alan tek ya da iki kişilik daire planları yer almıştır.

Şekil 3.36 1970'lerde GLC tarafından geliştirilen Havering'te Bryant Avenue yerleşmesi (GLC, 1977).
Çoğunlukla iki katlı konutlardan oluşan yerleşmede konutların üçte ikisi müstakil sıra evlerden, üçte biri ise müstakil dairelerden oluşmaktadır.

Şekil 3.37 PDP 5155 konut tipi (GLC, 1977).
Bryant Avenue yerleşmesindeki iki katlı müstakil sıra evlerde, birinci matraste yer alan PDP 5155 planı uygulanmıştır. Bu plan tipi, beş kişilik bir aile için 4.8 m genişliğindeki kuzey cephesinden girişli olarak hazırlanmıştır.

temizleme, pişirme, yıkama ve ütöleme gibi bir arada yapılan farklı işlevlerin mutfakta karmaşa yaratmaması için rasyonel bir planlama ve depolamanın gerekliliğini vurgulamıştı (MHLG, 1961, s. 21, par. 87).

Bunun sonucunda *Parker Morris Komitesi*, konutta üç ayrı tip mutfak düzenlemesi önermişti: Birinci tip mutfak, bütün ailenin aynı zamanda yemek yiyebileceği kadar geniş bir çalışma mutfağı idi. Bu tip bir konutta yemek yeme için ayrı bir mekan yoktu ve bu tip mutfaklara da ortalama bir sosyal konutta “yemek yeme mutfağı” denilmekte idi. İkinci tip mutfak, ayrı bir yemek yeme mekanı olan bir çalışma mutfağı idi; fakat iki mekan birbirine bitişik ve doğrudan geçişli olduğu için komite tarafından bir önceki mutfak tipine tercih edilmişti. Üçüncü düzenlemede ise mutfaktan tamamen ayrılmış bir yemek odası vardı ve bu oda, aynı zamanda eğlencenin yanı sıra çalışma ve okuma gibi sessizlik gerektiren faaliyetler için de kullanılabilirdi (MHLG, 1961, s. 10, par. 34).

Konutun iç düzenlemesine büyük önem veren *Parker Morris Raporu*, minimum standartlar tartışmasında yeni bir olgu olan tasarım ve mobilya ilişkisini de dikkate almıştı:

“Bir evin tasarımı ile o evin içeriğini oluşturan mobilya arasında çok yakın bir ilişki vardır. Mobilyanın büyüklüğü ve niceliği, yeteri kadar rahat olmayan bir evin eksikliklerini giderebilir; fakat yanlış bir mobilya seçimi de, iyi tasarlanmış bir evi yaşanamaz hale getirebilir. Piyasada mobilyanın, özellikle de yatak odası mobilyasının satışının ancak takım halinde yapılması, örneğin gömme dolapların ebeveyn yatak odalarına ya da diğer odalara bir standart olarak konulmasını daha da zorlaştırmıştır. Biz komite olarak, bu zorlukları azaltmak ya da ortadan kaldırmak için mimarlar ile mobilya üreticilerinin işbirliği yapmalarını uygun görüyoruz” (MHLG, 1961, s. 7-8, par. 22).

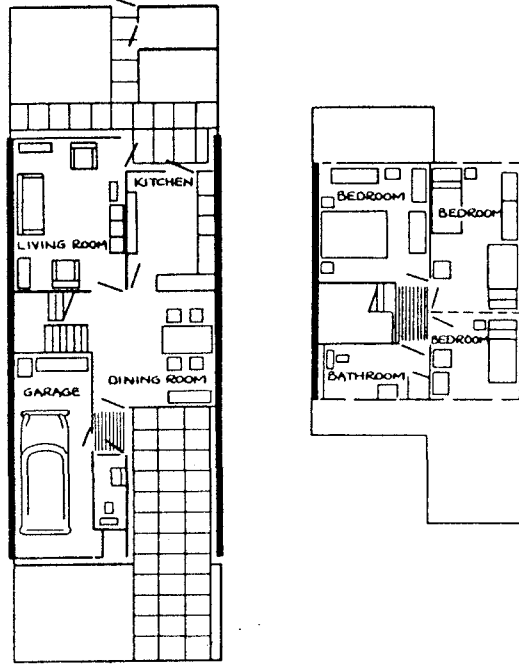
Mobilya, konut tasarımında özellikle 19.yy.’da orta sınıf evlerine özgü bir olgu olmuştur. Nitekim mimarlar, özel olarak tasarladıkları müstakil evlerde mobilya tasarımını ya da seçimini de gerçekleştiriyorlardı; çünkü bu evlerde mekan ve mobilya arasındaki uyum çok önemli idi. Bu nedenle mimarın görevi, tasarımdan önce mevcut olan mobilya ile müşteriye ait özel eşyaları tasarımın ilk verileri olarak kabul etmek ve bunlar için uygun mekanı yaratmak idi.

Fakat özellikle 1950'lerde mobilyanın seri üretimi sonucunda toplumun geniş orta tabakası da, her mekan için farklı mobilya satın alabilecek güce ulaşmıştı. Fakat burada önemli olan geniş orta tabakanın, 19.yy. orta sınıflarına karşın konutun iç mekan tasarımı ve mobilya seçimi konusunda bir mimarın bilgisine başvurmak gibi bir lüksünün olmaması idi. Tam da bu noktada *Parker Morris Komitesi*, hem kamu hem de özel sektör konutunda bulunması gerekli olan temel mobilyanın neler olduğunu ve bunların nasıl düzenlenmesi gerektiğini özellikle orta tabakaya mensup hanehalklarına dikte ederek tasarım konusunda onlara rehberlik ediyordu:

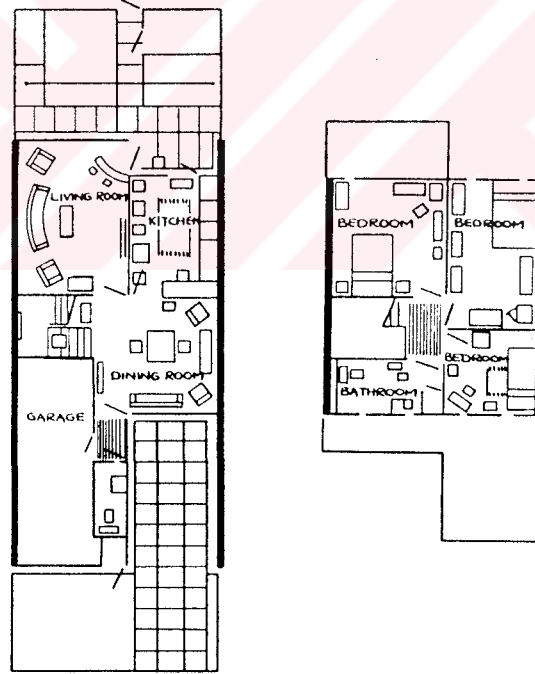
“Oturma odasında; iki ya da üç basit sandalye, bir kanepeler, bir televizyon seti ile küçük masalar için yeterli alan sağlanmalı ve ayrıca dikiş kutusu, oyuncak kutusu, pikaplı radyo ve kitaplık gibi belirli sayıda eşya için de uygun yer bulunmalıdır. İç mekan düzenlemesinde mobilyanın genellikle duvarlara doğru geri itilmesi ve net bir mekan elde etmek için tasarımın da bu düzenlemeye izin vermesi gerektiği, tasarımcı tarafından düşünülmelidir” (MHLG, 1961, s. 10, par. 32).

Fakat sosyal konut tasarımcıları, her ne kadar konut planı üzerinde mobilyaların sabit yerleşimini düzenlese de, *Noble*'nin (1966) yaptığı bir araştırmada konutların tamamlanmasından birkaç ay sonra tasarımcıların konutları ziyaretleri sırasında hanehalklarının mobilyalarını tasarımcılar tarafından önerilen yerleşime göre değil, kendi isteklerine göre düzenledikleri gözlemlenmişti (Şekil 3.38, 3.39). İç mekan tasarımında tasarımcı ve kullanıcı arasındaki bu çelişki, tasarımcıların hanehalklarına konutta farklı yerleşim alternatifleri sunamamaları nedeniyle meydana gelmişti (Pawley, 1971, s. 88-90).

Hem kamu hem de özel sektör konutu için aynı standartları öneren *Parker Morris Komitesi*'nin rapordaki en can alıcı tavrı ise, birçok uygulanmış örnekte özel sektör konutunu sosyal konutla karşılaştırmak ve çelişircesine özel sektör konutunun normlarını sosyal konutunkine tercih etmek idi. Bu tavır, özellikle yeni tasarım ilkelerinin belirlenmesinde ortaya çıkmıştı. Örneğin komitenin görüşü, konut tasarımında açık planlama ilkesini uygulamak idi. Fakat komite, açık planlamanın o zamana değin yerel yönetim konutunda daha az mahremiyet sağladığı için tercih edilmediğini; buna karşın

Şekil 3.38 Bir "Parker Morris" evinin zemin ve üst katlarında mimarlar tarafından "önerilen" mobilya yerleşim düzeni (Pawley, 1971).

Şekil 3.39 Bu öneriye sadık kalmayan kullanıcılar tarafından "kullanılan" mobilya yerleşim düzeni (Pawley, 1971).

özel sektör konutunda “açık planlamanın özellikle ev alıcıları arasında çok popüler olduğunu, çünkü bunun bir mekan duygusu verdiği ve evi kesinlikle çekici hale getirdiğini” (MHLG, 1961, s. 9, par. 30) raporda vurgulamıştı. Böylece özel sektör konutunda açık planlamanın “mekan duygusu” ve “çekicilik” nedeniyle tercih edilmesi, komite için aynı planlamayı sosyal konuta uygulamak için yeterli bir gerekçe idi. Ayrıca komite, özel sektörün yukarıdaki reklam amaçlı nitelendirmelerini açık planlamanın avantajlarını kanıtlamak için kullanmayı yeterli bulmuştu. Benzer bir tavırla komite, özel sektör konutundaki mutfakların “görünüş ve canlılık” bakımından sosyal konut mutfaklarından üstün olduğunu da savunmuştu (MHLG, 1961, s. 19, par. 79); fakat bu üstünlük, kesinlikle özel sektörün tasarım ve organizasyondaki başarısından değil; konut piyasasındaki rekabet gücünden kaynaklanıyordu. Nitekim *Parker Morris Komitesi*'nin kamu ile özel sektör konutunu her fırsatta karşılaştırması, 1960'lerden itibaren kamu ve özel sektörün içinde yer aldığı tek bir konut piyasasının gereği idi. Konut standartlarını her iki sektör konutu için de aynı olarak belirleyen komite, mevcut konut stoğunun niteliği bakımından örnekleri değerlendirirken bir sektörü diğerine tercih etmek zorunda idi. Ve *Parker Morris Komitesi*'nin tercihi de, pek çok durumda özel sektör konutu yönünde olmuştu.

3.6. 1983 *Homes for the Future*

Parker Morris standartları, yerel yönetim konutu sakinleri arasında memnuniyetin konutun içine yönelik artmasına, fakat buna karşın yerleşmenin dış görünümü ve düzenine yönelik gözden düşmesine neden olmuştu. Böylelikle kamuoyunun eleştirileri karşısında yerel yönetime ait yerleşmelerde “*mixed development*” teması, 1960'ların sonunda artık güncelliğini kaybetmişti. Özellikle yalıtım ve strüktürel standartlar bakımından yeni yapımın kalitesinde ortaya çıkan bozulma, çoğunlukla endüstriyel sistemlerle üretilmiş yerel yönetime ait yüksek bloklarda ciddi tasarım sorunlarına yol açmış ve bazı durumlarda sorunun çözümü, yapımından sadece 10 yıl sonra blokların yıkımı ile son bulmuştu (Ball, 1983, s. 4). Nitekim *RIBA* ve *Institute of Housing* tarafından 1983'te yayımlanan *Homes for the Future* adlı rapor da; mevcut konut stoğunun bozulmasının,

yapı endüstrisinin niceliği niteliğe tercih eden tutumu sonucunda güçlendirildiğini belirtiyordu.

Bununla birlikte 1970'ler boyunca devletin sosyal konuta ilişkin mali yardımı kesintiye uğratması, yerel yönetimlerin konut standartlarını yükseltmelerini engelliyordu. Konut yapım bütçesi daralan ve buna karşın *Parker Morris Raporu'*nda belirtilen zorunlu minimum taban alanları uygulayan yerel yönetimler ise; malzemelerin, donatıların ve bitimlerin kalitesini düşürmek ve yerleşme dışında maliyeti artıran bahçeler, garajlar ve peyzaj gibi çevre donatılarını azaltmak zorunda kalıyorlardı (Burnett, 1991, s. 314).

1981'de Parker Morris standartlarının yürürlükten kaldırılması sonucunda ise yerel yönetimler, artık kendi tasarım ilkelerini ve standartlarını kendileri belirleyeceklerdi. Konut standartlarına ilişkin hiçbir yasal düzenlemenin bulunmadığı bir ortamda ise ilk defa *RIBA* ve *Institute of Housing*, ortaklaşa bir rapor yayımlayarak Parker Morris standartlarının geçen 20 yılın ardından yenilenmesi gerektiğini vurguladılar. Bu raporda yer alan önerilerin; kamu sektörü, konut birlikleri ve özel sektörde uygulanması öngörülmekte idi.

Yeni tasarımlar geliştirmenin zorluğu karşısında *Homes for the Future* adlı bu raporda yer alan öneriler, konutun modernizasyonu sonucunda mevcut konut stoğunu kullanmaya yönelikti. *Parker Morris Raporu'*nun karşıtı olarak rapor, “mevcut binaların standartlara göre değil, standartların binalara göre düzenlenmesi için yeniden ele alınması gerektiğini” savunuyordu (*RIBA* ve *Institute of Housing*, 1983, s. 9-10).

Bununla birlikte *Homes for the Future* raporu, konut standartlarını iki grupta sınıflandırmayı önermişti: “zaruri” ve “ihtiyari” standartlar. Aslında standartların “zaruri” ve “ihtiyari” olarak ikiye ayrılması görüşü, *Parker Morris Raporu'*ndan devralınmıştı. Böylelikle *Homes for the Future* raporunda standartlara verilen esnekliğin, proje geliştirmenin tipine ve doğasına bağlı olarak farklı uygulamalara izin vereceği savunulmakta idi. Raporda, *Parker Morris Komitesi* tarafından önerilen bütün mekan standartları, tüm kamu sektörü konutu için “zaruri” standartlar olarak kabul edilmişti. Buna karşılık “ihtiyari” standartlar, daha çok bir evin ölçülemeyen değerlerine bağlı olan yeni standartları tanımlıyordu. Böylece “konut planlarının kesin taban alanı standardından

çok, ev içi faaliyetlerle ilişkili olarak belirlenmesi” öneriliyordu (RIBA ve Institute of Housing, 1983, s. 14, par. 2.1.2). Ayrı bir iş odası¹⁰, iki ayrı oturma odası, yüksek performanslı çift camlı pencereler ile dayanıklı ve az bakım isteyen bitimler, “ihtiyari” standartlar olarak belirtilmişti (RIBA ve Institute of Housing, 1983, s. 15-16). Fakat bu standartlara ulaşmak, sadece sakinlerin bütçelerine uygunluk düzeyine bağlı idi (Ek 3).

Mekan standartlarını “zaruri” ve “ihtiyari” olarak ikiye ayırmakla *Homes for the Future* adlı rapor, kamu ve özel sektörün farklılaşmasını önermişti; çünkü Parker Morris standartları hem kamu hem de özel sektör konutu için hedeflenmiş olsa da bu standartlar, her iki sektör için farklı düzeylerde uygulanmıştı (RIBA ve Institute of Housing, 1983, s. 22, par. 2.1.5). Mekan standartlarındaki bu farklılaşma, ayrıca bir kiracı ve bir mülk konut sahibinin faaliyetleri arasındaki bir farklılaşma idi; çünkü sakinlerin evdeki özgürlükleri, özel ya da kamu sektörü tarafından sağlanan konut standartlarının düzeyine bağlı idi.¹¹

Temel olarak *RIBA ve Institute of Housing, Parker Morris Raporu*’nun üç ana maddesi üzerinde yoğunlaşmıştı. Parker Morris standartlarından daha yüksek yeni minimumları belirlemek amacıyla bu maddeler; genel depolama alanlarının düzenlenmesi, mutfak yerleşimi ve ısıtma sistemlerinin yenilenmesi idi (RIBA ve Institute of Housing, 1983, s. 21, par. 2.1.4).

Homes for the Future adlı raporda mutfaklarda yeni standartlar için ilk karar, bütün yeni ev aletleri için yeterli mekanın sağlanması idi. Hâttâ gelecekte ortalama bir mutfakta bulunacak aletler; gömme fırın ve ısıtıcı, büyük bir buzdolabı, bir derin dondurucu dolap, bir bulaşık makinesi, bir çamaşır makinesi ve bir kurutma makinesi olarak raporda yer almıştı (RIBA ve Institute of Housing, 1983, s. 22, par. 2.1.6).

¹⁰ Yoğuşmayı önlemek ve derin dondurucu, bulaşık makinesi ve merkezi ısıtma kazanına bir yer sağlamak için ayrı bir iş odası kesinlikle öneriliyordu. Hâttâ bu oda; “ikinci tuvalet, genel depolama ve çocuk arabası alanı ile birlikte düşünülerek ekstra alan ve artan maliyet asgariye indirilebilirdi” (RIBA ve Institute of Housing, 1983, s. 23, par. 2.1.6). Bununla birlikte iş odasının fonksiyonelliği ise tartışılabilir niteliktedir. Bu mekan, evde yer bulunamayan bütün yan gereçlere yeterli yerin sağlanabildiği bir sihirli mekan olarak görülüyordu.

¹¹ Bu anlamda rapor, konut sahiplerinin kiracılar ile karşılaştırıldığında depolama alanını genişletmek için daha çok esnekliğe sahip olduğunu savunuyordu. Kiracılar için kapalı bir depolama alanı öneriliyordu; bu şekilde daha sonra oturma odası ya da yatak odasını büyütmek mümkün olabilirdi (RIBA ve Institute of Housing, s. 22, par. 2.1.5). Bu yaklaşım, depolama alanını evin tamamına yaymak isteyen Parker Morris konseptinin tam karşıtı idi.

Mekanın düzenlenmesinde “yeni evlerde bütün kat planlarında önerilen mobilya yerleşim düzeninin, radyatörlerin, elektrik prizlerinin ve mutfak donatılarının gösterilmesi” önerilmişti (RIBA ve Institute of Housing, 1983, s. 23, par. 2.2.2). Bu yöntem, bir evin ihtiyacı olan yeterli ölçüde alanın belirlenmesini sağlayacaktı. Bu öneri sonucunda, daha önce *Parker Morris Raporu*’nda da yer alan mobilya yerleşim düzenine yeni unsurlar eklenmişti.

3.7. 1980 Sonrası Konut Tasarımında Piyasa Normları

Konut tasarımı, şüphesiz konut piyasasında pazarlamanın koşulları altında yönlendirilmektedir. Mülk konut piyasasında sadece üst gelir gruplarına sağlanan yüksek standartlar, çoğunlukla diğer hanehalkları için gereksiz bir lüks olarak kabul edilmiştir. Nitekim mülk konut piyasa sektörleri de, konut satın alma gücü bulunan farklı gelir gruplarına göre üç grupta sınıflandırılmıştır (Çizelge 3.1). Böylece piyasada konutun kalitesi; toplam taban alan, yerleşme yoğunluğu ve konut tipinden oluşan ana kriterler tarafından tanımlanmaktadır. Yine kaliteyi satın alma gücüne bağlı olarak farklı alıcı gruplarına donanım ve bitimin standardı, “temel” ya da “kaliteli” ve tasarım stili de “geleneksel” ya da “modern” olarak sunulmuştur (Ball, 1983, s. 127-130).

Erken 1980’lerde mülk konut piyasasının istikrarsızlığı, yerleşme planına ve konut tasarımına da konut tiplerinin çeşitlenmesi olarak yansımıştı. Bunun nedeni, potansiyel satışları farklı alt piyasalara yayarak zarar riskini en aza indirmek idi. Nitekim özellikle bireyselliğin anlatımı olarak tek evler, yeniden önem kazanmıştı. Yine de konut planları, ortalama olarak beş yıl boyunca kullanılmakta idi. Hattâ bir yapı şirketi, en çok tutan konut tiplerinden birinin 1955 yılına ait olduğunu bildirmişti. Özel konut sektöründe bu eğilim, üretimi standartlaştırma ve maliyeti aşağıda tutma ihtiyacı nedeniyle meydana gelmişti (Ball, 1983, s. 138-139).

1960’larda ise özel konut sektöründe bu eğilimin tersi bir tavır izlenmişti; çünkü 1960’larda yetersiz yeni konut yapımı, üretimde ekonomik modelleri gerektirmişti. Sonuç olarak özel girişimler, daha az çeşit konut ile dümdüz standart yolların ya da

Çizelge 3.1 Mülk konutta başlıca piyasa sektörleri (Ball, 1983).

	<i>Alt sektör</i>	<i>Orta sektör</i>	<i>Üst sektör</i>
<i>Konut büyüklüğü</i>	<i>a.</i> 800 sq. ft'e kadar <i>b.</i> 700 sq.ft'e kadar	<i>a.</i> 800-1000 sq. ft <i>b.</i> 700-900 sq. ft	<i>a.</i> 1000 sq. ft'in üzerinde <i>b.</i> 900 sq. ft'in üzerinde
<i>Konut tipi</i>	<i>a.</i> İkiz ya da sıra evler <i>b.1.</i> Kır evleri <i>b.2.</i> Küçük daireler	<i>a.</i> Tek evler <i>b.</i> Kır evleri	<i>a.1.</i> Çift garajlı tek evler <i>a.2.</i> Lüks daireler <i>b.</i> Kır evleri
<i>Yoğunluk</i>	<i>a, b.1.</i> 12-14 konut/acre (30-35 konut/ha.)	10-12 konut/acre (25-30 konut/ha.)	<i>a.1, b.</i> 4-8 konut/acre (10-12 konut/ha.)
<i>1978 fiyatları ile değer</i>	en fazla 15.000 £	15.000-20.000 £	20.000 £'un üzerinde

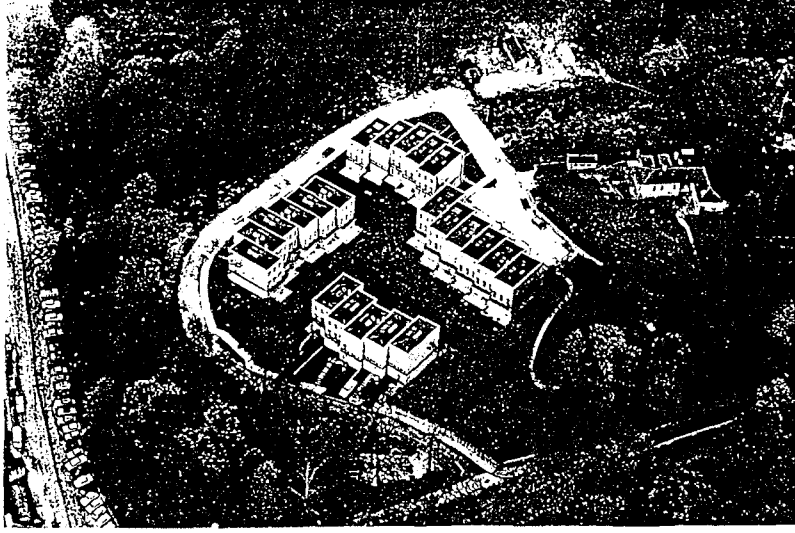
yayalaştırılmış yeşillerin kenarına dizilmiş tekdüze sıra ev dizilerini oluşturmuşlardı (Ball, 1983, s. 138). Fakat bu eğilim, sadece özel konut sektörüne özgü değildi. Nitekim 1961’de Parker Morris standartlarının yürürlüğe girmesinin ardından kamu sektöründe de rasyonelleşme eğilimi görülmüştü. Bunun sonucunda 1960’larda kamu ve özel sektör girişimleri, yerleşme modeli açısından benzer nitelikler taşımaktadırlar (Şekil 3.40, 3.41).

Özel konut sektöründe konut tiplerindeki değişiklikler, konut üretim oranlarında tanımlanıyordu. İki ve üç yatak odalı ikiz evlerin oranı 1969’da % 35’ten 1980’de % 24’e düşerken; tek evlerin oranı % 22’den % 41’e çıkmıştı. 1970’de yeni inşa edilen konutların % 61’inin taban alanları 750-1000 sq. feet arasında olmasına karşın bu konutların % 30’u 750 sq. feet’in altında idi. Taban alanlarında az bir artış olmasına rağmen, sonuç olarak oda ölçüleri küçülmüştü. Mekan standartlarının düşüşü ve mülk konut fiyatlarının artışı ise çoğunlukla mülk konut piyasasında ilk alıcıları etkilemişti (Ball, 1983, s. 117-119).

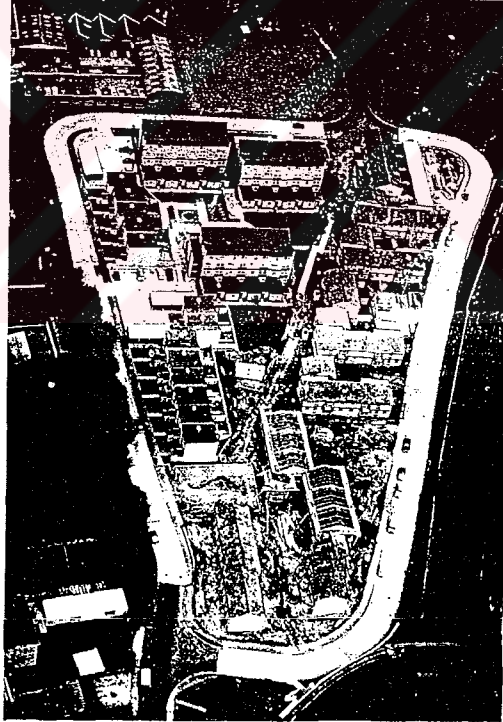
3.8. Mekansal Kalite Bakımından Kamu ve Özel Sektörü Konutu Arasındaki Farklılıklar ve Benzerlikler

1980’lerin ortalarında altkentsel alanlarda inşa edilen sosyal konutların üçte ikisi, mülk konut yerleşmeleri ile karşılaştırıldığında çok daha düşük yoğunlukta geliştirilmişti. Nitekim düşük yoğunluklu ve yüksek standartlı sosyal konutların, 1980’lerdeki ‘*Right-to-Buy*’ [Satın alma hakkı] programı çerçevesinde satışa çıkarılması sonucunda konut piyasasında en popüler tip olmaları şaşırtıcı değildir. Şüphesiz sosyal konutun, kalitesi yüksek ve kullanım maliyeti düşük bir konut modeli olarak kabul edilmesi, piyasada özel mülk konuta göre tercih edilmesine neden olmuştu (Ball vd., 1989, s. 227-228); çünkü sosyal konut, kullanıcılara özel mülk konut gibi ödeme gücüne dayalı nitelik yerine ihtiyaca dayalı bir nitelik sunuyordu (Çizelge 3.2).

Ayrıca yerel yönetim konutunun dış cephelerindeki bitim de, özel mülk konuttan daha yüksek bir standartta idi. Örneğin kaplama tuğlalarda olduğu gibi iyi kalitede yapı malzemelerinin kullanımına ve yerleşmelerin peyzaj planlamasına özellikle dikkat

Şekil 3.40 1960'ların ortalarında özel sektöre ait bir yerleşme modeli (Pawley, 1971).

Şekil 3.41 1960'ların ortalarında kamu sektörüne ait bir yerleşme modeli (Pawley, 1971).

İki model arasındaki tek fark, özel sektörün bir altkente yeşil alan kenarında; kamu sektörünün ise bir kent boşluğunda demiryolu kenarında yapılaşmasıdır.

Çizelge 3.2 Geç 1970'lerde kamu ve özel sektörde üç yatak odalı konutların mekan standartlarının ve kalitenin¹ karşılaştırılması (Ball, 1983).

	Özel sektör ²	Kamu sektörü ³	Kamu/özel sektör oranı
<i>Taban alan</i>			
Toplam kapalı alan	67.58 m ²	90.45 m ²	1.34
Ebeveyn yatak odası	10.32 m ²	12.98 m ²	1.26
Üçüncü yatak odası	4.65 m ²	6.50 m ²	1.40
<i>Kontrol listesi karşısında performansⁿ oranı (%)</i>			
Genel değerlendirme	65	84	1.29
<i>Kısmi değerlendirme:</i>			
Giriş holü	43	86	
Depolama	33	83	
Mutfak	58	82	
Yaşama mekanları	63	81	
Yatak odaları	51	69	
Banyo ve WC	69	83	

¹ Bu tablo, MHLG tarafından 1968'de yayımlanan *House Planning* adlı kullanıcı gereksinimleri için bir rehberde yer alan kontrol listesine dayanılarak hazırlanmıştır. Bu listeye göre elde edilen puan ne kadar yüksek çıkarsa, tasarım da kullanıcının temel isteklerini karşılamada o oranda başarılı kabul edilmektedir.

² Özel sektör örnekleri; dördü sıra ev, ikisi ikiz ev ve ikisi tek ev olmak üzere toplam sekiz adet karakteristik konut plan tiplerini içermiştir.

³ Kamu sektörü örnekleri; yedisi sıra ev ve biri ikiz ev olmak üzere toplam sekiz adet karakteristik konut plan tiplerini içermiştir.

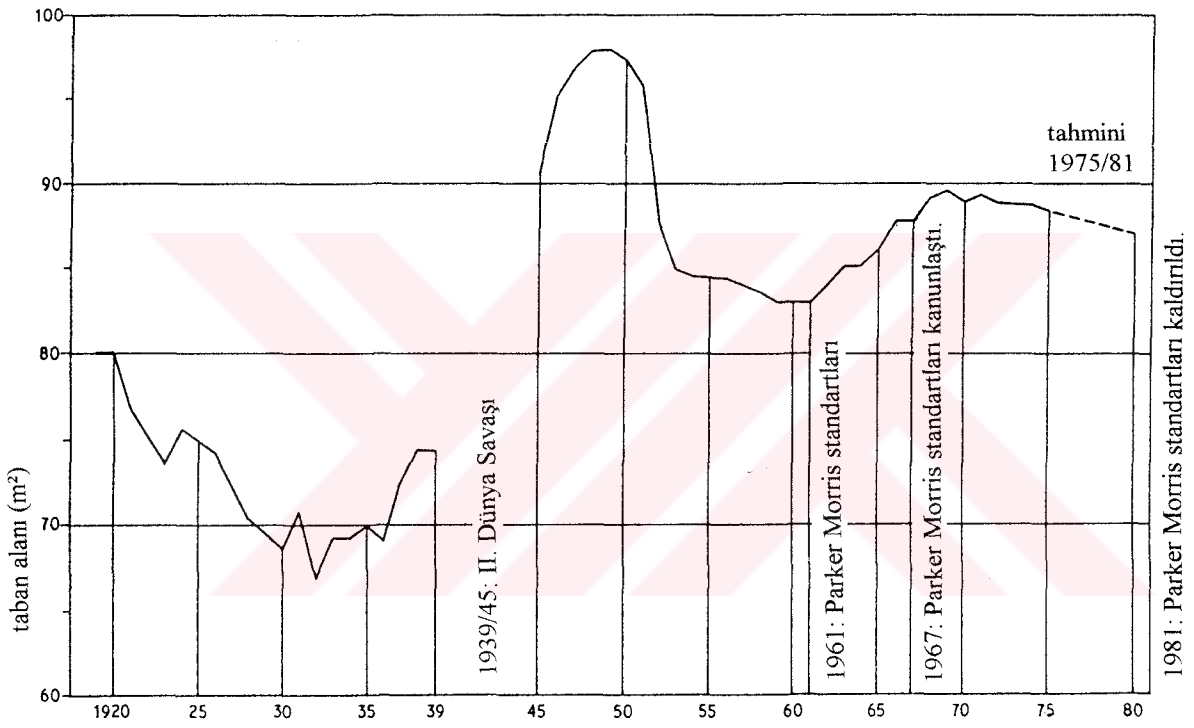
ⁿ Performans, sadece 'evet' ve 'hayır' olarak cevaplandırılacak sorulara dayandırılmıştır; diğer bir deyişle değerlendirilemeyecek ya da yeterli bilgi elde edilemeyecek sorular elenmiştir.

ediliyordu (Ball, 1983, s. 139). Buna karşılık özel mülk konut yapımında nitelik, ev yaşamında konforu yükseltecek ve tüketimi özendirerek teknik servisler ve donatılara verilen önem düzeyinde kalıyordu. Bu nedenle özel mülk konut tasarımında öncelikli eğilimler; modern donatılarla döşenmiş banyolar, tuvaletler, duşlar, modern ev aletlerini kullanmaya elverişli ve iyi tasarlanmış mutfaklar ile teknik donanımı mükemmel bir merkezi ısıtma sistemi idi (Burnett, 1991, s. 328).

Sosyal konutun özel sektör konutuna oranla daha yüksek kalitesi, 1980'lerin ortalarında mevcut konut stoğunu iyileştirmek ve onarmak için yapılan maliyet hesaplarında da ortaya çıkmıştı. Buna göre, mevcut konut stoğunu istenilen standartlara yükseltmek için kamu sektöründe sadece 19 milyon £ harcama yapmak gerekirken, özel sektörde bu harcama 27.5 milyon £'ne kadar çıkıyordu (Ball vd., 1989, s. 243). Sosyal konutta kaliteye verilen öncelik, özel mülk konut inşa eden büyük konut firmaları tarafından da takdir görmüştü. Bunun sonucunda, her iki konut modeli arasındaki fark düzeylerini azaltmak için bu firmalar bile sosyal konut piyasaları üzerine ayrıntılı bir piyasa araştırması yaptırmışlardı (Ball, 1983, s. 129-130).

Daha geniş anlamda, kamu ve özel sektör konutu arasındaki fark, konut üretiminde geliştirme [*development*] süreci konseptine dayanır. Bu süreç, özel sektör konutunda geliştirme ve üretim arasında parçalanır; buna karşılık, kamu sektörü konutunun geliştirme sürecinde arsa birliği [*land assembly*], proje tasarımı ve uygulama bir arada tek bir elden yürütülür (Ball, 1983, s. 126).

Yine de 1975-1980 yılları arasında konut üretimindeki geçiş dönemi sırasında konutun yerel bazda tanımlanması ve uygulanması bir bakıma değişmişti; çünkü yerel yönetimler tarafından uygulanan projelerin ölçeği ve kapsamı azalmış ve tekilleşmişti (Rowe, 1993, s. 173). Bu durum, daha geniş tek bir konut piyasasının varlığı sonucunda oluşmuştu; çünkü bu tek piyasa içinde hem yerel yönetim hem de spekülasyon konut yer almak zorunda idi. Bunun sonucunda yerel yönetim konutu, geliştirme sürecinde spekülasyon konutta olduğu gibi aynı parçalanmayı yaşamaya başlamıştı. Böylece yerel yönetim konutu, 1980'lerde spekülasyon konuta daha da yaklaşmış ve iki sektör konutu arasındaki fark, özellikle konut standartları açısından giderek azalmıştı (Şekil 3.42).

Şekil 3.42 1920-1980 yılları arasında İngiltere'de beş kişilik ortalama bir konutta mekan standartlarının değişimi (Burnett, 1991).

BÖLÜM 4

İDEOLOJİK BAĞLAM

4.1. 19. Yüzyıl Sonunda Sınıf ve Konut İdeolojisi

İngiltere’de konut üretimi, 1918’deki devlet müdahalesine kadar serbest piyasa koşulları altında gerçekleşiyordu. Serbest piyasa koşulları ise arsa sahipleri, arsa şirketleri ve finans kuruluşlarından oluşan sermaye grupları tarafından belirleniyor; böylece yüksek gelirli üst ve orta sınıftan en düşük gelirli işçi sınıfına kadar toplumun tüm kesimleri için konut, aynı koşullar altında üretiliyordu.

Serbest piyasa ortamında ekonomik koşulların politik koşulları öncelemesi sonucunda konut üretimi, 1918 sonrasının aksine devletin ideolojisi doğrultusunda değil; sermaye gruplarının desteklediği ideoloji doğrultusunda yönlendiriliyordu. Bunun sonucunda toplumsal sınıflar arası ilişkiler, konutun bir mal olarak dolaşıma girdiği piyasadaki arzı ve talebi belirleyen en önemli faktör idi. Nitekim kitlesel üretim sonucunda konutun büyüklüğüne ve niteliğine bağlı olarak piyasada oluşturulan çeşitlilik, tamamen farklı gelir düzeylerinden gelecek olan talebi karşılamak amacıyla sağlanmıştı.

Tam da bu noktada *Daunton* (1983, s. 82-84), bu çeşitliliğin ancak gelir ve kira düzeyleri arasındaki ilişki sonucunda açıklanabileceğini savunur ve 19.yy. sonunda konut formunun ve yaşama koşullarının çeşitlenme analizini iki farklı düzeyde ele alır. Birinci düzey, arz ve talep arasındaki dengedir. İkinci düzey ise, ekonomik baskılara rağmen farklı konut tiplerinin üretilmesini sağlayan yerel mimari faktörlerdir.

Nitekim tıpkı aynı sermaye birikimine sahip yatırımcıların biraraya gelip konut üretiminde ekonomik bir blok oluşturdukları gibi, aynı gelir düzeyinde ve aynı toplumsal statüde bulunan hanehalkları da konut tüketiminde toplumsal ve ideolojik bir blok oluşturuyorlardı. Bu bloklaşma eğilimi, hem arz hem de talep yönünden girişimlerin ve yönelimlerin kitleselliğini ortaya koymak açısından büyük önem taşır.

19.yy. kentlerindeki konut mahalleleri ve yerleşmeler, farklı toplumsal sınıfların birbirinden ayrıştığı ve tek bir sınıfa ait ortak statünün dışı vurulduğu fiziksel çevreler olarak gelişmiştir. Bunun sonucunda iki sınıf arasındaki farklılıklar, yerleşmeler üzerinden incelenerek açıkça ortaya çıkmıştır. Hâtâ İngiltere’de konut tarihi bile, toplumsal sınıfları birbirinden ayrıştıran bir yöntemle işçi sınıfı, orta sınıf ve üst-orta ya da aristokrat sınıfı konutu olarak ele alınmıştır.

19.yy.’ın sonuna kadar toplumsal sınıflar, konut dahil olmak üzere tüketim eğilimleri ve yaşam biçimleri açısından birbirlerine yaklaşmamaya özen göstermişlerdi. Tam da bu noktada özellikle orta sınıflar, toplumsal ve ideolojik değerlerinin işçi sınıfları tarafından benimsenmesini bir tehlike olarak görüyorlardı. Fakat 20.yy.’ın başında yeni kentsel nüfusu oluşturan alt-orta sınıfların toplumda işçi sınıfları ile orta sınıflar arasındaki yerini alması, bu tehlikeyi ideolojik bağlamda zayıflatmıştı.

1911’de İngiltere’de toplumun % 19’u hizmet sektöründe çalışmakta idi. Bu grubun % 14.9’unu ise alt-orta sınıfa mensup çalışanlar oluşturmaktaydı. 20.yy. başında alt-orta sınıf, iki temel gruba ayrılmıştır. Bir taraftan dükkân sahipleri ve küçük girişim sahiplerinden oluşan klasik *petty bourgeoisie*; diğer taraftan ise özellikle kâtipler, memurlar ile aynı zamanda yöneticiler, ticari pazarlamacılar, öğretmenler ve tezgâhtarlardan oluşan yeni beyaz yakalı ve maaşlı çalışanlar idi. Bu iki grubu birbirinden ayıran temel özellik ise, her ikisinin farklı piyasa koşulları içinde bulunmasıdır. Fakat her iki grup da mülkiyete dayalı kapitalist ekonomiyi desteklemiş ve bunun sonucunda kent merkezinden kaçarak kitlesel altkentleşmeyi başlatmışlardı.¹

Gaskell’e (1977, s. 159) göre 1870-1914 yılları arasında hem konut piyasasının hem de reform hareketlerinin kilit noktasındaki sınıf, alt-orta sınıf idi. Bu sınıfın artan konut talebine karşılık konut üretenler ise 19.yy.’da spekülâtif girişimciler ve 20.yy.’ın başında ise bahçe şehir reformcuları idi. Alt-orta sınıfa mensup kişiler, önceden işçi sınıfında iken sonradan artan gelir düzeyine karşılık sosyal statülerini değiştiriyorlardı. Nitekim bu

¹ 19.yy. sonunda İngiltere’de alt-orta sınıfın ortaya çıkış nedenlerinin ve özelliklerinin ekonomik ve sosyal bağlamdaki irdelemesi için bkz.: Crossick, G., (1977), “The Emergence of the Lower Middle Class in Britain: A Discussion”, 11-60, *The Lower Middle Class in Britain 1870-1914*, G. Crossick (der.), Croom Helm, London.

değişim, alt-orta sınıf yerleşmelerinde ve konut kullanım alışkanlıklarında da ortaya çıkıyordu. Aslında alt-orta sınıf, işçi sınıfı ile orta sınıf arasındaki geçişi sağlayan bir sosyal tabaka idi. Nitekim yeni yaşama değerlerini belirlerken alt-orta sınıf, tavır ve tutumlarında kendisine her zaman orta sınıfı örnek almıştı.

Bir alt sınıftan bir üst sınıfa geçişi sağlaması nedeniyle alt-orta sınıfın toplumdaki konumu stabil değildi. Serbest piyasadaki bir ekonomik kriz sonrasında alt-orta sınıfa mensup bir ailenin, her an işçi sınıfı yaşam düzeyine geri dönmesi ya da buna karşın orta sınıf yaşam düzeyine yükselmesi mümkündü. Alt-orta sınıfın yapısına ait bu toplumsal akışkanlık, alt-orta sınıfın daha önceki yerleşme biçiminden tamamen kopmasını engelliyordu. Bunun sonucunda alt-orta sınıf yerleşmelerinin genişleme süreci de, çoğunlukla işçi sınıfı yerleşmelerinin yanında ve etrafında başlıyordu. Tam da bu noktada ilginç olan durum, 20.yy. başında alt-orta sınıf yerleşmelerinde mekansal bir dönüşümün yaşanmaması idi. Bu nedenle alt-orta sınıf ile işçi sınıfı arasındaki sınırlar, kentsel mekanda tanımlanamamıştı. Aynı zamanda sınırlar, birim konut ölçeğinde de tanımlanamamıştı; çünkü terkedilen konut ile yeni taşınılan konutun her ikisi de sıra evin çeşitlemeleri idi (Şekil 4.1). Fakat 1911'de toplumun sadece % 4.1'ini oluşturan üst-orta sınıf, hem mekansal hem de sosyal bağlamda kent dışındaki yeni yerleşmelerde kendisini toplumdan soyutlayabilmiş ve böylece dış dünyanın etkilerinden korunabilmişti (Şekil 4.2). Birim konut ölçeğinde ise bu ayrışma, ikiz ya da tek evlerin inşası ile sağlanıyordu (Şekil 4.3). Bu nedenle alt-orta sınıf, fiziksel bağlamda üst-orta sınıftan ayrışmakta; fakat buna karşın ideolojik bağlamda üst ve orta sınıflara yaklaşmakta idi (Gaskell, 1977, s. 164).

20.yy. başında konut, alt-orta sınıfın toplum içindeki konumunu hem ekonomik hem de ideolojik olarak belirleyen en önemli unsur idi. Kentsel mülkü en karakteristik yatırım aracı olarak seçen küçük burjuvazi, nakit kazancını taşınmaz mala dönüştürerek kendisini ekonomik olarak güvence altına almıştı. Arsa sahipleri, bir taraftan serbest piyasada ekonomik alanda güç kazanırken; diğer taraftan politik alanda kentsel yönetime karşı ilgisiz kalıyorlardı. Bunun nedeni, yerel yönetimlerin arsa sahiplerinin mülkleri denetlemesi ve vergi toplaması idi. Devlet, 1918'den sonra kentsel yönetim biçimlerini ulusal bir ideoloji altında yeniden yapılandırıncaya kadar arsa sahipleri, üst ve orta sınıflar kadar politikada aktif rol almamışlardı. Nitekim İngiltere'de alt-orta sınıf, rasyonel bir

DESCRIPTIVE MAP OF LONDON POVERTY 1889.

South-Eastern sheet, comprising the registration districts of St. Saviour's and St. Olave's, Southwark, and parts of Lambeth, Camberwell, and Greenwich.

THE STREETS ARE COLOURED ACCORDING TO THE GENERAL CONDITION OF THE INHABITANTS AS UNDER—

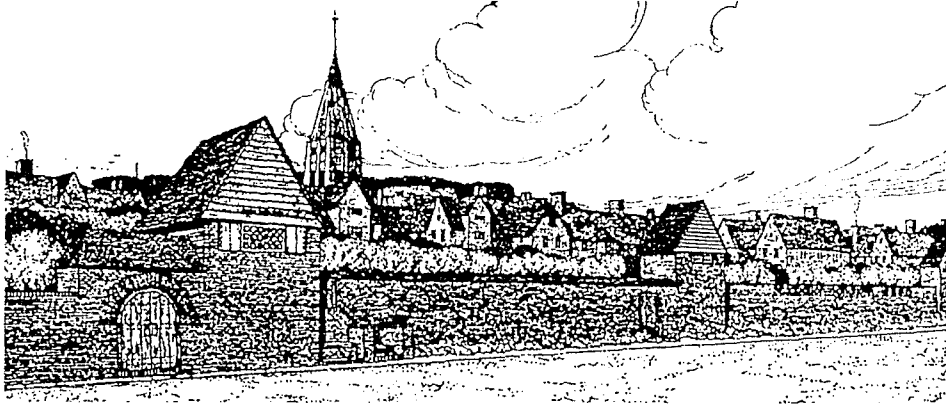
Lowest class. Vicious, uncleanly.	Very poor, casual. Chronic want.	Poor. 18s. to 21s. a week for a moderate family.	Mixed. Some comfortable, others poor.	Fully comfortable. Good ordinary earnings.	Well-to-do. Middle class.	Upper-middle and Upper classes. Wealthy.

A combination of colours—i.e. dark blue and black, or pink and red—indicates that the street contains a fair proportion of each of the classes represented by the respective colours.

Şekil 4.1 1889'da Londra'nın güneyinde Camberwell'de kentsel mekanda farklı toplumsal sınıfların dağılımı (Booth, 1900, Map U).

Charles Booth, 1902'de yayımlanan 16 ciltlik *Life and Labour of the People in London* adlı sosyal araştırmasının en önemli bulgularını, 19.yy. dönümünde tüm Londra'nın farklı bölgeleri için hazırladığı "toplumsal sınıf haritalarında" biraraya getirmiştir. *Descriptive Map of London Poverty* [Londra'da Yoksulluğun Açıklayıcı Haritası] adını verdiği bu haritada *Booth*, sınıflara verdiği farklı renklerle yerleşme dokusundaki sınıfsal dağılımı ortaya koymuştur. Buna göre; toplumun en alt tabakasından en üst tabakasına doğru *siyah*, *koyu mavi* ve *mavi* düşük gelir gruplarını, *mor* diğer gruplara göre nispeten konforlu fakat yine de düşük gelirli bir grubu, *pembe* oldukça konforlu bir alt-orta sınıfı, *kırmızı* orta sınıfı ve *sarı* ise üst-orta tabakayı ifade etmektedir. Camberwell, tüm bu grupların bir arada görülebileceği, fakat özellikle de yerleşme dokusunda alt-orta sınıfın hakimiyetinin kolaylıkla algılanabileceği bir bölgedir. Nitekim 19.yy. sonunda Londra nüfusunun % 12'sini oluşturan alt-orta sınıfa mensup kâtiplerin tamamı, Camberwell'de oturmakta idi. Bunun en önemli nedeni, Londra'nın ticaret ve iş merkezi olan City of London ile Camberwell merkezi arasındaki uzaklığın sadece 4.5 km olması idi.

Camberwell'de yerleşme dokusunu belirleyen en önemli unsur, farklı sınıfları birbirinden ayırtıran mekansal tercihler idi. Nitekim Camberwell'deki tüm ana yolların kenarlarında orta sınıf konutları yapılaşmış ve bir şerit biçiminde diğer alt kentlere doğru yayılmıştı. Ana yolların arasındaki alanlarda ise alt-orta sınıf yerleşmeleri geliştirilmişti. Camberwell merkezindeki yoğunluk ise sadece Denmark Hill ve Herne Hill'de yer alan üst-orta sınıf yerleşmelerinde çözülmeye başlıyordu. Nitekim Denmark Hill ve Herne Hill mahallesi, sadece geniş boş araziler ve Herne Hill'in güneyinde yalnızca orta sınıf konutlarından oluşan sokaklarla çevrelenmişti. Ayrıca Camberwell'de yer alan yeşil alanlar da orta sınıf ve alt-orta sınıf konutları ile çevrelenirken; düşük gelir gruplarının *byelaw* konutları, genellikle ikincil yolların ve demiryolunun kenarında yer alıyordu. Toplumsal sınıf farklılaşması, birim konut ölçeğine de yansımıştı. Nitekim düşük gelir grupları ve alt-orta sınıflar *byelaw* konutlarda, orta sınıflar genellikle sıra evler ya da parsel büyüklüğüne bağlı olarak ikiz evlerde, üst-orta sınıflar ise genellikle büyük özel bir bahçe içinde yer alan tek evlerde ya da nadiren ikiz evlerde otururlardı (Booth, 1902, s. 88-92).

Şekil 4.2 19.yy.'da orta sınıf yerleşmelerinin dış dünya ile sınırını tanımlayan "kent duvarı" (Muthesius, 1974).

Bu duvar, R. Unwin tarafından Londra'nın kuzeyinde 1830'lardan itibaren bir orta sınıf yerleşmesi olarak gelişen Hampstead Garden Suburb için tasarlanmıştır.

BEDFORD PARK, CHISWICK, W. Close to TURNHAM GREEN STATION
Trains every few minutes.
THE HEALTHIEST PLACE IN THE WORLD (The Estate is built on grassy S.W. and has
the most approved sanitary arrangements)
(Annual Death Rate under 6 per Thousand).
About 500 Homes on the Estate, all in the picturesque Queen Anne style of Architecture

Şekil 4.3 1870'lerin sonunda Londra'da en popüler orta sınıf yerleşmesi olan Bedford Park (Muthesius, 1974).

Kent merkezinden uzaklaşarak sadece orta sınıflara ait bir yerleşmede yaşamak isteyenler için okulu, kilisesi, sosyal kulübü, sanat okulu, dükkanları ve diğer hizmetleri ile Bedford Park, ideal bir altkent idi.. Sağlıklı bir yaşam için konut içinde ve dışında sakinlere her türlü konfor sağlanmıştı. Nitekim Bedford Park, yeni kiracılara yönelik hazırlanan bu ilanda "dünyanın en sağlıklı yeri" olarak tanıtılmış ve hâttâ yıllık ölüm oranının % 6'nın altında olduğu belirtilmişti.

piyasaya yanıt olarak *laissez-faire* [“bırakınız yapsınlar”] ideolojisine bağlı kalmıştı (Daunton, 1983, s. 122-124). Diğer taraftan ise konut, alt-orta sınıf için herşeyden önce bir statü sembolü idi. Bu nedenle konutun altkentsel konumuna ve büyüklüğüne bağlı olarak alt-orta sınıfın sosyal prestijini kademeli olarak artırması mümkün idi. Nitekim konutun cephesine yapılan ek süslemeler ile iç dekorasyona gösterilen özen, ev sakini tarafından bilinçli olarak yürütülmekte idi (Gaskell, 1977, s. 72).

Daunton'a (1983, s. 72) göre, 19.yy. sonunda İngiltere içindeki konut koşullarını çeşitlendiren başlıca faktör, arsa piyasasının yapısı idi. Bunun sonucunda konut koşullarını da konut sakinleri değil, büyük ve tekelci arsa sahiplerinin piyasayı kontrol altında tutan güçleri yönlendiriyordu. Böylece tekelci bir arsa sahibi, merkezi yönetim tarafından denetlenmediğinden arsa için çok yüksek bir fiyat talebinde bulunabiliyordu. Yüksek arsa fiyatı ise, dolaylı olarak kira düzeyinin yükselmesine ve yaşama koşullarının kötüleşmesine neden oluyordu (Daunton, 1983, s. 77).

Bunun sonucunda arsa şirketleri ve finans kuruluşları ile birlikte ekonomik bir blok oluşturan arsa sahipleri, 1914'ten önce konut piyasasının işleyişinde merkez konumunda idiler. Dolayısıyla işçi sınıfı konutlarını üreten ve işleten de arsa sahipleri idi. Tam da bu noktada arsa sahipleri, diğer bir deyişle sermayeyi elinde bulunduran orta sınıf, işçi sınıfları ile sadece konut piyasasında ilişkiye girmektedir. Nitekim bir işçinin serbest piyasa ortamında sözleşmeli olarak kurduğu sadece iki önemli ilişkiden birisi *maaş* üzerinden işveren ile, diğeri ise *konut kirası* üzerinden arsa sahibi ile gerçekleşmiştir. Bunun yanı sıra kira, işçi sınıfı ailelerinin başlıca gideri olmuş; bu nedenle de arsa sahibi ile kiracı arasındaki ilişki konut piyasasında önemli bir rol oynamıştır (Daunton, 1983, s. 131-132).

Arsa ya da mal sahibi ister bir spekülâtör, ister bir fabrikatör ya da bir yerel yönetici olsun işçi sınıfı ile serbest piyasa ortamında kurulan ilişkinin en kritik yönü; arsa sahibinin en önemli yatırımı olan konutu, güvence altına aldıktan sonra işçi sınıflarına nasıl sunacağı idi. İlginç olan nokta ise, konutu güvence altına almak için işçi sınıflarının kiracı olarak yerine getirmesi gereken yükümlülükler ve normların yanı sıra üstlenmesi gereken yeni ideolojik rollerin de arsa ya da mal sahibi tarafından belirlenmesi idi. Toplumun maddi gücü yüksek kişilerinin işçi sınıflarından ideal bir hanehalkı yaratma eğilimi, orta sınıf

yaşam tarzını işçi sınıflarına ideal olarak göstermiş ve böylece 19.yy.'dan beri iki sınıf arasında süre gelen sosyal sınırların çözülmesi için bir orta yol bulmaya çalışmıştı.

19.yy.'ın sonuna doğru özellikle bahçe şehir hareketinden etkilenen sanayiciler ve sosyalistler açısından idealizm, fabrikalarda çalışan işçilerin işyerindeki verimi ile ev hayatı arasındaki dengenin kurulması bakımından büyük önem taşıyordu (Şekil 4.4). Sanayicilere göre; model yerleşmeler inşa ederek işçilerin yaşam koşullarının iyileştirilmesi, daha barışık ve daha üretken olarak tanımlanan ideal işçinin yaratılmasını sağlayacaktı. *Raymond Unwin* gibi sosyalistlere göre; bahçe şehir hareketi ise, ideal bir hanehalkı tipini özendirmeye çalışarak insanların yaşamlarını iyileştirebilirdi (Şekil 4.5). Fakat *Port Sunlight* yerleşmesinde (Şekil 4.6) olduğu gibi bazı durumlarda bu idealizm, istenilen sonuca ulaşamıyordu. Örneğin *Port Sunlight*'ta oturan kiracılar, ön bahçelerine ve bitkilerine bakamamışlardı. Bu duruma bir çözüm olarak yerleşmenin bakımını üstlenen bir ofis, işçi sınıfının işletmedeki eksikliğini gidermeye çalışıyordu (Svenarton, 1981, s. 5-8).

İşçi sınıflarına konut kiralayan mal sahipleri de, yatırımlarını güvence altına almak için ideal bir kiracı tipi oluşturmuşlardı. Böylece işçi sınıfları için saygın bir konut mahallesinde kiralık bir ev bulmanın ilk şartı, mal sahibinin önünde “iyi” hal ve tavırlarla “iyi” bir kiracı izlenimi bırakmaktı. “İyi” bir kiracı olmak ise, işçi sınıflarına orta sınıfın değer yargılarından “saygıdeğer olma” özelliğini kazandıracaktı (Daunton, 1983, s. 138, 142).

Konut piyasasında kiracılar, çok titiz soruşturmalardan geçmek durumundaydı. Örneğin *Harold Griffin* (1893), haftalık kiralanan mülk konutların yönetiminde bu sürecin ne kadar önemli olduğunu vurguluyordu. Fakat *Daunton* (1983, s. 142), *Griffin*'in önerdiği yöntemin en iyi uygulama olmakla birlikte çok az sayıda mal sahibi tarafından uygulanabileceğini savunmaktadır. *Griffin*, kiracıların seçilme sürecini şöyle anlatmaktadır:

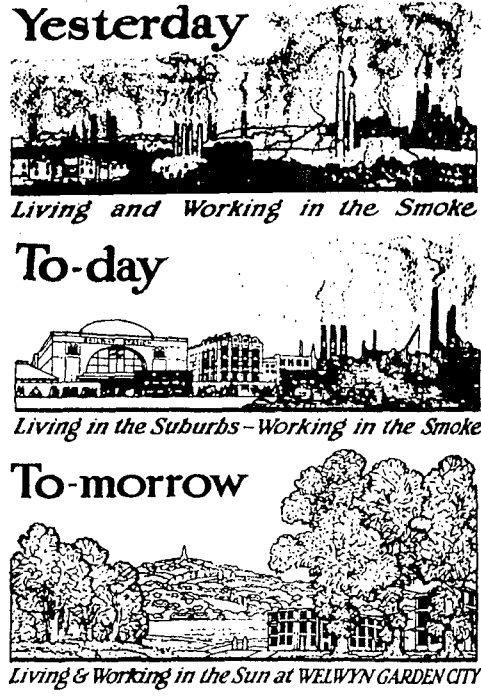
“Adayların kaydedilmesi sırasında her adayın mevcut adresi hakkında ayrıntılı bilgiler ve mevcut adresinde oturduğu süre öğrenilir. Oturduğu konutun tipi, adayın mesleği, çalışmakta olduğu işin sürekli ya da sadece geçici olup

olmadığı (ki elde edilecek çok önemli bir bilgidir bu), şimdi ödediği kira miktarı, çocukların sayısı, cinsiyeti ile yaklaşık yaşları ve çocuklardan yaşlı büyük olanların para kazanıp kazanmadığı sorulur. Ayrıca kiralanacak evin herhangi bir bölümünü bir alt-kiracıya kiralamayı düşünüp düşünmediği ve adayın mevcut konutu neden terk ettiği vb. sorularla bu inceleme devam eder” (Daunton, 1983, s. 143’teki alıntı).

Bir sonraki aşama ise adayı oturduğu konutta ziyaret etmek idi (Şekil 4.7). Eğer aday kiracı, karısı ve çocukları ile birlikte temiz ve düzenli bulunursa ve mobilyaları da yeterli ve iyi bakımlı ise, yeni kiralık konutun da özenli ve dikkatli kullanılacağı yönünde olumlu izlenimler elde etmek mümkündü. Soruşturmanın son aşaması ise, adayın mevcut kira defterinin incelenmesi ve bazı durumlarda da adayın mevcut mal sahibi ile özel olarak görüşülmesi idi.

Bu resmiyetin sınırları içinde kiracılar, mal sahiplerinden kiralık bir evde mükemmel bir şekilde nasıl oturulması gerektiğini öğreniyorlardı. Fakat yine de mal sahipleri, daha az saygın mahallelerde ve kriz dönemlerinde bu mükemmellik arayışından vazgeçmek zorunda kalıyorlardı (Daunton, 1983, s. 143).

Uygulamada arsa sahibi ile kiracı arasındaki ilişkinin dengesi, arz ve talebin mevcut piyasadaki konumu tarafından belirleniyordu. Arz bakımından denge, konut yapımının çevrimine [*building cycle*] bağlı idi. Konut üretiminin artması ya da azalması ve yapı sektörünün içinde bulunduğu durum, arsa sahipleri ile kiracılar arasındaki ilişkiyi doğrudan etkilemekte idi. Talep bakımından ise denge, ekonomi ve serbest ticaretin çevrimine [*trade cycle*] ve reel ücretlerdeki değişime bağlı idi. Nitekim 1870’lerin sonunda talep fazlası konut üretilmesi, 1880’lerde tüketim oranlarının düşmesi ile sonuçlanmıştı. Arz ve talep arasındaki bu dengesizlik sonucunda boş evlerin sayısı yükselmiş ve kiralar azalmıştı. Fakat 1890’larda reel ücretlerdeki artış, toplu ulaşım hizmetinin ve kiralara ucuzlaması; paranın piyasadaki hareketinin ve bunun sonucunda da kiralık yeni konutlara olan talebin giderek artmasına neden olmuştu. Konut, kazançlı bir yatırım idi ve talep karşısında mülkün fiyatı da yükselmişti. Bunun açık bir sonucu da, 20.yy.’ın ilk yıllarında yaşanan kitlesel bir spekülatif konut patlaması olmuştur (Daunton, 1983, s. 155-159).

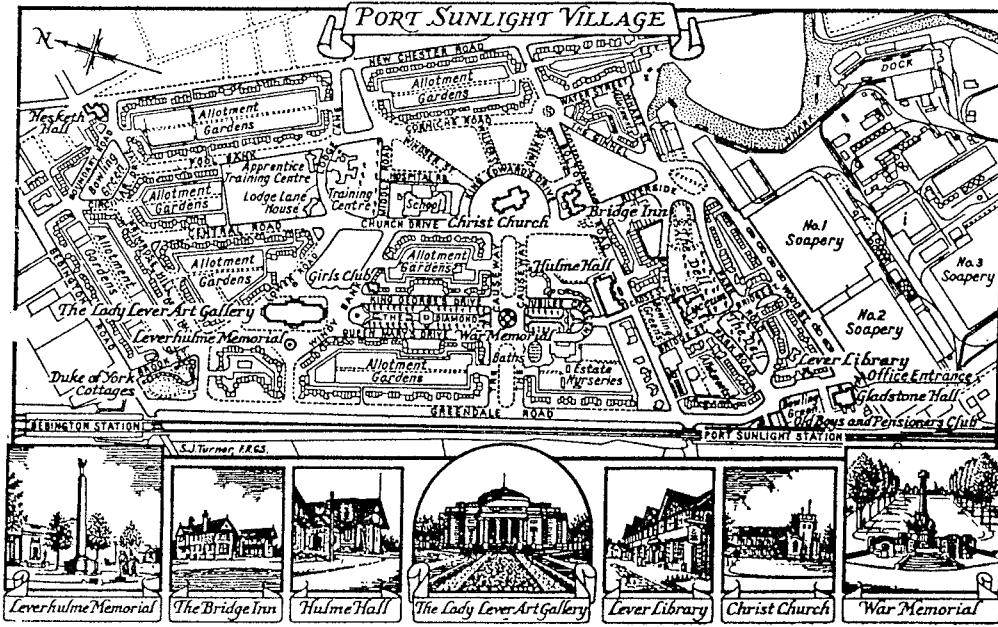

Şekil 4.4 *Ebenezer Howard*'ın çalışma ve yaşama ilişkisine dayalı bahçe şehir konsepti (Schubert, 1997).

Şekil 4.5 *Howard*'ın bahçe şehirde geliştirdiği ideal yaşam kurgusu (Hall, 1996).

1921'de tamamlanan Welwyn Garden City'deki bu kurguyu en iyi yansıtanlar, bir pazar günü öğle yemeğinde bir arada olan yerleşmenin "mesut yüzlü" ideal sakinleridir.

Şekil 4.6 Port Sunlight yerleşme planı (Pawley, 1971).

Port Sunlight, geniş kırsal araziler üzerinde sanayici Lever tarafından bir köy geleneğine göre geliştirilmiş bir yerleşme idi. Eski bir İngiliz bir köyünü tekrar canlandırmak amacıyla pitoresk öğeler konutlarda ve yerleşmenin bütününde göze çarpıyordu.

Şekil 4.7 19.yy. sonunda işçi sınıflarına haftalık kiralanan mülk konutların yöneticiler tarafından denetimi (Daunton, 1983).

19.yy.'ın sonunda mülk konut sahipliği, göreceli yükselen kazançlarını değerlendirmek isteyen çalışanların rağbet ettiği bir yatırım biçimi idi. Bu eğilim, aslında işçi aristokrasinin ideolojisi idi. Nitekim tam da bu noktada, sosyal prestiji artırma amacı ile mülk konut sahibi olma isteği birleşir ve ideolojik olarak özgürlük ve saygınlık kazanımına dönüşür (Daunton, 1983, s. 195).

Fakat bu eğilim, 1900-1914 yılları arasında değişmeye başlamıştı. Hem konut piyasasındaki kriz, hem de konuttan başka daha güvenli yatırımların oluşması nedeniyle küçük yatırımcılar konuttan çekilmişti. Konut, I. Dünya Savaşı sonrasında artık küçük birikimlerin güvenliğinin sağlanabildiği küçük ölçekli bir yatırımdan çok, büyük ölçekli spekülatif sermayenin aktığı bir alan olmuştu. Konut üretiminde girişimci ölçeğinin değişimi, sermaye piyasasının uğradığı değişim ile de ilintili idi. Nitekim özellikle talep fazlası üretim dönemlerinin ardından kira toplama, kira ödeme ve bakım masraflarının karşılanması; paranın hareketini gittikçe zorlaştıran ve kiralık konut piyasasını zayıflatan süreçler idi. Bunun sonucunda 1914'ten sonra finans kuruluşları da, özel kiralık konut yerine yerel yönetim konutu ve mülk konuta yönelik girişimleri desteklemişlerdi (Daunton, 1983, s. 105).

1900-1914 yılları arasında mülk konut piyasası da değişikliğe uğramış; yüksek değerler ve büyük miktarda satışlar yerini düşük değerlere ve azalan satışlara bırakmıştı. Mülk konuta yönelik talebin düşmesi ile birlikte işçi sınıfı konutunun sahipliği de dondurulmuştu. Buna rağmen 1914'te ülkedeki toplam konut stoğunun yaklaşık % 10'u mülk konutlardan oluşmakta idi (Daunton, 1983, s. 91).

Yine de mülk konut sahipliği, 19.yy.'da toplumun geniş bir kesimine yayılamamıştı. Fakat I. Dünya Savaşı sonrasındaki gelişmeler, toplumun geniş bir kesimini mülk konut sahibi olmaya yöneltmişti. Bunun sonucunda mülk konut sahipliği, 20.yy.'da ekonomik olarak rasyonel bir hale gelerek orta sınıfın değişmez sosyal normları arasına girmiştir (Daunton, 1983, s. 199).

4.2. 1918-1960 Döneminde Konut Üretiminde Devlet İdeolojisi

Devlet tarafından yönlendirilen kapsamlı konut programının amacı, insanların devlet ve toplum hakkındaki düşüncelerini politik düzlemde etkilemektir. Nitekim 1918-1919 yıllarında devletin konut üretimine katılması; ekonomik nedenlerden çok, politik ve ideolojik nedenlere bağlı olmuştur. Tam bu noktada “*Homes Fit For Heroes*” [kahramanlara uygun evler] adlı konut kampanyasının, tasarım ve ideoloji arasındaki bağıntıyı açıkça ortaya koyduğu Swenarton (1981, s. 195-196) tarafından öne sürülmüştür; çünkü tasarım, ideoloji sürecinin bir yansımasıdır. Bu nedenle ideoloji, konut kampanyasının varoluş nedenini [*raison d’etre*] oluşturur.

1918 sonrasında konut üzerine devlet ideolojisi, tasarım ve kullanım süreçlerini kapsayacak şekilde geliştirilmişti. Kamu konutu tasarımında devletin sözcüsü durumunda olan *Tudor Walters Komitesi* ise, yapılı çevreye ilişkin ideallerini raporda yazılı olarak açıklamıştır:

“Eğer cesur ve aydınlanmış bir politika; organize ve verimli bir Merkez Bakanlık’ın yönetimi altında biraraya gelen yerel yönetimler, kamu kuruluşları ve özel sektörün en iyi aktörleri tarafından uygulanırsa; kasvetli caddeler ve bakımsız konutlar yerine gelecekte ferah altkentlerde kullanışlı ve cazip evlere sahip olabiliriz. Üstelik bu evler, yetenekli mimarlar tarafından tasarlanacak ve sağlıklı sosyal toplulukların ihtiyaçlarına cevap verebilecek planlı bölgelerde yer alacaktır. Biz, raporda yer alan önerilerin, bu ideallerin gerçekleştirilmesinde önemli katkılar sağlayacağına inanıyoruz” (LGB, 1918, s. 7-8, par. 26).

Fiziksel çevreye ilişkin bu idealin gerçekleşmesi için öncelikle yeni bir tasarım ideolojisinin geliştirilmesi gerekiyordu. I. Dünya Savaşı sırasındaki zor ekonomik koşulların da etkisiyle *basitlik*, konut tasarımının en temel ilkesi haline gelmişti. Fakat bu ilke, aslında konut üretimini değil; endüstriyel standartlaşmanın yaygın olarak kullanıldığı uçak ve donanma gemilerinin üretimini gerektendiriyordu. 1918’de “basitleştirme ve standartlaştırma”, üretimde her koşula uygun bir slogan haline gelmişti. Basit olarak

tasarlanmış sınırlı çeşitlilikteki standartlaşmış bileşenlerin toplu üretimi ve *Henry Ford*'un tip otomobil üretimindeki atılımı, ekonomik ve hızlı konut üretimi için göz önüne alınan en popüler modeller idi. Hattâ 1919'da Parlamento'da milletvekilleri bile, konut sorunu söz konusu olduğunda *Ford* otomobil örneğine referans veriyorlardı (Swenarton, 1981, s. 64-66).

Tam da bu noktada *Tudor Walters Raporu*'ndaki öneriler ile devletin ideolojisi çakışmakta idi. Bazı milletvekilleri, konut standartlarının iyileştirilmesini onaylıyorlar ve her eve bir bahçe, sıcak ve soğuk su döşemi ile bir banyo ve emeği azaltıcı ev aletlerinin kullanılmasını zorunlu olarak görüyorlardı. Ayrıca konut tasarımında Parlamento'nun da hedefi, *Tudor Walters Raporu*'nda belirtildiği gibi süslemeci ve estetik kaygılarla kullanışsız konutlar değil; aksine “konforlu, sıhhi ve sağlam” konutlar üretmek idi (Swenarton, 1981, s. 109).

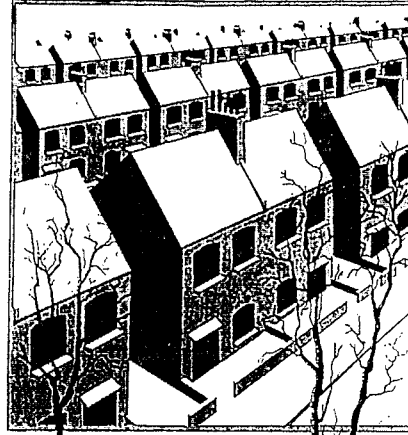
Devlet tarafından üretilen konutların kullanım sürecinin kararları da, devlet ideolojisinin bir parçası idi. Nitekim yeni kamu sektörü konutlarının işçi sınıfının hangi kesimi tarafından kullanılacağı, konut politikasını belirleyen önemli bir karar idi. Bu karar, ayrıca konut tipini ve kira miktarını da etkileyecekti. Örneğin yeni kamu sektörü konutunda 1919 *Housing Act* ile belirlenen kira miktarı, işçi sınıfının sadece gelir düzeyi yüksek kesimi tarafından karşılanabilir düzeyde idi. 1919'da Parlamento'da bir milletvekili, kamu konutu kiracısını; işçi sınıflarının aristokrati, nitelikli ve yüksek ücretli zanaatkâr olarak tanımlıyordu. Bunun sonucunda devlet, kamusal maddi desteği aslında göreceli olarak desteğe ihtiyacı olmayan bir kesime vererek konut politikasında tutarsızlığa neden oluyordu. Nitekim bu durumdan en çok zarar görenler ise, savaş sonrası kriz döneminde mali yardım faizinin yükselmesi ve ücretlerin düşmesi karşısında kamu konutu piyasasında yer alamayan; fakat konut politikasının amacını oluşturan “kahramanlar” idi (Swenarton, 1981, s. 83).

1919 *Housing Act* yürürlüğe girdikten sonra inşa edilen konutlar, merkezi yönetim ile yerel yönetimlerin işbirliği sonucunda gerçekleşmişti. Fakat her iki tarafın konut yapımında farklı idealleri vardı. Merkezi yönetim, konut kampanyasını ‘toplumsal bir devrime karşı bir güvence’ olarak görüyor ve yerel yönetimlerin daha önceki standartların çok üstünde olan orta sınıf standartları ile işçi sınıfının yüksek gelirli kesimi için konut üretmelerini

istiyordu (Şekil 4.8a+b). Böylece gelecekte yaşamın *slum* bölgesi sakinleri için değil; fakat eski askerler ve organize işçi sınıfı için daha da iyileşeceği gösterilebilecekti. Buna karşın yerel yönetimler, konut üretiminin ideolojik sorunları yerine kamu sağlığı sorunları ile ilgileniyordu (Swenarton, 1981, s. 187).

Fakat yerel yönetimler de, özellikle kiracıların belirlenmesinde bazı sınıflara öncelik tanıyorlar ve böylece yerel yönetim konutu kiracılarının ortalama yaşam standardını yükseltmeyi hedefliyorlardı. Bu amaçla, yeni kiracı seçiminde 1918 öncesine benzer karmaşık sistemler uygulanıyordu. Örneğin *LCC*'nin [*London County Council*] 1919'da uygulamaya başladığı sistem, savaştaki hizmetleri nedeniyle evlerini kaybetmiş olanlara öncelik tanıyordu. Bunun yanı sıra, yerel yönetimde çalışan memurların belirli kademelerinde olanları da yerel yönetim konutunda öncelik hakkına sahiplerdi. Fakat *LCC*'nin belirlediği kiracı kategorilerinde yer almak, sürecin sadece ilk adımı idi. Aday kiracı, ayrıca temizlik ve kiranın zamanında ödenmesi konusunda iyi bir sicile sahip olduğunu kanıtlamak zorunda idi. Kiranın zamanında ödenmesini güvence altına alacak diğer bir kriter ise, gelir ve kira oranı idi. Bu nedenle aday kiracının kira, bina vergisi ve diğer konut masrafları toplamının en az beş katı düzenli gelire sahip olması *LCC* tarafından talep ediliyordu. Aranılan bu son nitelik, özellikle savaş sonrası kriz dönemlerinde kiraların artması sonucunda kiralık konut bulamayanların karşısında önemli bir engel oluşturuyordu (Swenarton, 1981, s. 173-174).

1920'lerde ve 1930'larda İngiltere'de profesyonel meslek sahibi olan beyaz yakalı işçilerin sayısı, sektörlerin talebine göre artış göstermişti. Bunun sonucunda orta sınıfın toplam nüfus içindeki payı 1911'de % 20.3 iken 1951'de % 30.4'e çıkmıştı. Özellikle geçmişteki yaşam tarzlarını unutmak ve toplumun diğer kesimlerinden farklılaşmak isteyen orta sınıfın yeni üyeleri, sahip oldukları yeni toplumsal statüyü yerleşme ve konut biçimlerine de yansıtmışlardı. Bunun sonucunda ortaya çıkan ortak ideallerin başında; kalabalık ve köhne eski kenti bırakıp yeni bir altkente yerleşmek ve standart bir sıra ev ya da *byelaw* konut yerine tek ya da ikiz bir eve taşınmak gelmekte idi. Fakat bütün bunların da üstünde bulunan ideal, bu yeni evi kiralamak yerine satın almak idi; çünkü ancak mülk konut sahipliği sonucunda kendini güvenceye alma ve başarıya ulaşma gibi toplumsal idealler gerçekleştirilebilirdi (Burnett, 1991, s. 250-251).

LEAVE THIS
AND

I never had any other desire so strong and so like to
covetousness as that one which I have had always,
that I might be Master of a small House and a Large
Garden, with moderate conveniences joined to them

MOVE TO EDGWARE

THE DREADFUL MONOTONY OF YESTERDAY—

HAS NOW BEEN CORRECTED.

Şekil 4.8a+b 1920'lerde ideal işçi sınıfı konutları (Schubert, 1997).

Devletin konut politikasındaki öncelikli hedefi, geçmişteki düşük konut standartlarını yeni konutlarda tekrarlamamak idi. Bu nedenle devletin bu konuda gerçekleştirdiği icraat ve altkentlerdeki yeni yerleşme olanakları, konut kampanyası afişlerinde geçmişle karşılaştırmalı olarak hanehalklarına sunuluyordu.

Yaşama standardı göreceli olarak yükselen orta sınıfın mülk konut talebini, 1918-1945 yılları arasında özel sektör karşılamıştı. Hâttâ mülk konut sahibi olanlar, sadece orta sınıf değil; alt-orta sınıflar ve işçi sınıflarının üst kesimleri idi. Nitekim özel sektörün bu dönemde reklam amacıyla inşa ettiği çeşitli *show houses* ve yerinde tamamlanmış konutlar, farklı gelir gruplarını özel konut piyasasına çekmeye yetmişti. Bunun sonucunda özellikle “ev avcılığı”, iki savaş arası dönemde pek çok ailenin en popüler hafta sonu etkinliği haline gelmişti (Burnett, 1991, s. 259).

Orta sınıfın talebi ve özel sektörün arzı sonucunda mülk konut yapımının periferiye doğru yönelmesi; kamu ve özel ulaşımın iyileştirilmesi, çalışma saatlerinin azaltılması ve kent yaşamından kopulması tarafından da güçlendirilmişti. Fakat yine de iki savaş arası yıllarda kurulan altkentler, *Ebenezer Howard*'ın bahçe şehir vizyonu karşısında ne kenti ne de kırsal temsil ediyordu. Nitekim aynı sınıfa, aynı gelir grubuna ve hâttâ aynı yaş grubuna dahil olan kişilerin aynı ideal etrafında yaşamlarını özelleştirme istekleri, altkentlerde yaşamın kitleselleşmesi ile sonuçlanıyordu. Orta sınıfın yeni üyeleri için altkent, ütopyik bir ideali temsil ediyordu. Bu ideal ise; aile ve çocuklara yeni ve daha iyi bir yaşam sağlamak amacıyla mekan ve donatı standartlarının iyileştirildiği evin merkezi etrafında kurulmuştu (Burnett, 1991, s. 254-257).

1947’de İngiltere’deki mülk konutların toplam konut stoğu içindeki oranı % 27’ye yükselmişti (Burnett, 1991, s. 252). Mülk konut sahipliğindeki bu artış nedeniyle 1950’lerden sonra mülk konut tipleri çeşitlenme göstermiş; böylece hiçbir konut tipi, belirli bir mal sahibi sınıfa ait olmamıştır. Fakat her hanehalkının oturduğu mülk konut tipi diğerlerinden farklı olsa da, bütün mülk konut sahiplerinin davranışlarını ortak kılan unsur, mülk konut sahipliğinin konuta yüklediği anlam idi. Mal sahipliğinin getirdiği gurur ve sosyal hayatın ev merkezci olması, mülk konut sahipliğinin dolaysız sonucu olarak kabul edilmiş ortak değerlerdi (Burnett, 1991, s. 318).

4.3. 1950 Sonrası Sosyal Tabakalaşma Süreci

1950’li ve 1960’lı yıllarda devlet, kentsel ve kitlesel bir orta sınıfın inşasını hedeflemiş ve bu sınıfı, ulusal bir orta sınıf olmaya yönlendirmişti. Ulusal bir orta sınıfın oluşumu için öncelikle işçi sınıfları ile orta sınıflar arasında ortak bir sosyo-politik ve sosyo-ekonomik zeminin yaratılması gerekiyordu. Bu ortak zeminin en önemli özelliği, 20.yy. boyunca sosyal ikilemlere neden olan sınıfsal farkları süspanse edecek nitelikte kaygan ve esnek olması idi. Nitekim 1920’lerdeki işçi sınıfı ve orta sınıf, savaş sonrası dönemde artık başkalaşmış ve bunun sonucunda eski sınıfsal farklar kaybolmaya başlamıştı. Tam da bu noktada devlet, farklı toplumsal sınıflar için “*levelling up and down*” [ortak bir düzeye yükseltme ve indirme] yöntemi ile politik düzlemden domestik düzleme kadar yayılan yeni ortak bir zemin yaratmış; diğer bir deyişle yeni “toplumsal ayarlamayı” yapmıştı. Böylece savaş sonrası dönemde İngiliz toplumunda sınıfsal eşitsizliklerin belirlediği bir sınıflaşma değil; buna karşın sınıfsal eşitsizliklerin yayıldığı bir tabakalaşma eğilimi görülmüştü.² Nitekim devlet tarafından yönetilen ekonomik ve toplumsal modernleşme sürecince ulusal bir sınıfın homojenliği, “geniş orta tabakayı, diğer bir deyişle merkezdeki konsensusu” (Ross, 1996, s. 149) yaratmıştı:

“Ekonominin ve toplumun tamamen modernleşmesi, ancak işçi sınıfının ve küçük burjuvazinin toplumdaki elenmesi ya da tanınmayacak halde başkalaşması sonucunda gerçekleşebilirdi. Bu amaçla tüketim, mal değişiminin sözde “serbest” ilişkileri ile uyumlu kalırken aynı zamanda organize ve stabil olmalı idi. Bu bağlamda modernleşme, sosyal strüktürün işçi sınıfı bütününe yaygınlaştırılması sonucunda başarıya ulaşmıştı. Yeniden kurulan sosyal strüktür, işçi sınıfının ulusa kültürel entegrasyonu için gerekli koşulu oluşturmuştu. Küçük aile birimi ve hanehalkı ile bu biçim üzerine oturtulmuş yeni harcama alışkanlıklarının formasyonu ise bu koşulun somut ifadeleri idi” (Ross, 1996, s. 149).

² İngiltere’de sınıfa ve tabakalaşmaya ilişkin farklı görüşlerin tartışması için bkz.: Ball vd., 1989, s. 428-453.

Diğer bir deyişle modernleşen toplum, gündelik yaşamı üzerindeki bürokratik kontrolün artması sonucunda depolitize olmuş ve “özelleştirme” provokasyonu ile birlikte tek özgürlük alanı olarak ev merkezci bir yaşam sürmeye başlamıştı.

Sosyal tabakalaşma sürecinin konut kullanımı üzerindeki etkisi, özellikle yerel yönetim konutlarında görülmüştür. 1960’larda daha önceki *slum* alanlarının iyileştirilmesi sonrasında önceden *slum* alanlarında oturan düşük gelirli hanehalkları, sosyal konut kiracıları olmuşlardı. Fakat aynı zamanda yerel yönetim kiracıları arasında daha yüksek gelirli hanehalkları da bulunmakta idi. Böylece yerel yönetime ait aynı yerleşme içinde farklı gelir gruplarına mensup, fakat aynı sosyal haklara sahip hanehalkları biraraya gelmişlerdi. Bunun sonucunda yerel yönetim konutları, kiracı seçiminde her sınıfa yayılan esnek bir sosyal kompozisyon oluşturarak düşük ve daha yüksek gelirli kiracılar arasındaki katı ayrımın kaybolmasına neden olmuştu.

Nitekim 1970’li ve 1980’li yıllarda da İngiltere’nin dönüşümü, toplumun temel sosyal ayracı olarak “sınıf” kavramının toplumda rolünü kaybetmeye başladığı görüşü ile ifade ediliyordu. Bu görüş ise, toplumda sosyal grupların ideolojilerini diğerleri ile paylaşmaya başlamaları sonucunda ortaya çıkmıştı. Nitekim işçiler, bu dönemde “yaşam biçimlerinde ve inançlarında daha orta sınıf, bireyci ve tüketime yönelmiş” bir tavır izlemeye başlamışlardı. Aynı zamanda bu gerçeklik, sosyal gruplar yerine bireyleri içeren yeni bir toplumun yeniden yapılanmasını amaçlayan Thatcherizm ideolojisinin de bir parçası idi (Ball vd., 1989, s. 445-446):

“Sınıf kimliğinin yerellik [*locality*] ile topluluğa [*community*] dayanan ve sendikacılık dahil politik hedefleri paylaşan geleneksel formları, yerini bölgesel ilgilere bırakmıştır. Bireycilik, tüketimcilik ve ev; ortak ilgilerin merkezini oluşturmaktadır. İnançlar ve tavırlar, sosyal tabakalaşma içinde farzedilen yeniden düzenlemeye uyarlanmaktadır” (Ball vd., 1989, s. 447).

“Sınıf” kavramının yok olması ile birlikte İngiltere’de yeni toplumsal ayraç, sektörel *tüketim yarıkları* olarak tanımlanmakta idi. Tüketim yarıkları, toplumun en alt gelir grubundan en üst gelir grubuna kadar düşey kesitinin alınması sonucunda ortaya çıkar. Diğer bir deyişle yatay düzlemde aşağıdan yukarıya doğru yükselen farklı sosyal tabakaları

düsey olarak keserler. Sosyal tabakalar, toplumu gelir düzeyi ve üretim organizasyonunun belirlediği maddi statü düzeyine göre ayrıştırırken; tüketim yarıkları ise, bu farklı maddi düzeyleri kamu ya da özel konut, ulaşım, eğitim, sağlık gibi ortak tüketim araçları karşısındaki tutumlarına göre ayrıştırır. Bunun sonucunda tüketim yarıkları, sosyal tabakaların farklı maddi statü düzeylerinin, tüketim araçlarının yönlendirmesi sonucunda nasıl benzer sosyal statü düzeylerine dönüştüklerini açıklamaktadır. Nitekim tüketim yarıkları sonucunda ortaya çıkan sosyal kesit, yatay düzlemde ait oldukları tabakanın konumundan bağımsız olarak, düşey düzlemde ortak değerler ve eğilimler etrafında birleşmiş yeni sosyal grupları meydana getirir. Konut, toplumda en yaygın tüketim malı olduğu için aynı zamanda en belirgin tüketim yarığıdır. Örneğin toplumun farklı sosyal tabakalarından “konut tüketimi” ile ilgili alınan düşey bir kesit, aynı iş yerinde ve aynı işlerde çalışan, diğer bir deyişle aynı gelir grubundan olan iki kişiden birinin mülk konut sahibi, diğerinin ise yerel yönetim kiracısı olduğunu ortaya koymaktadır. Bunun sonucunda aynı gelir grubundan olmalarına rağmen, farklı biçimlerde barınan iki kişinin, buna bağlı olarak politik inançları ve sosyal ideolojileri de farklılaşmaktadır. Fakat buna karşın aynı düşey kesit, iki ayrı gelir grubundan olmalarına rağmen, her ikisi de mülk konut sahibi ya da yerel yönetim kiracısı olan kişilerin konut tüketimine dayalı ortak değerlerini ve eğilimlerini de ortaya koyabilmektedir (Ball vd., 1989, s. 448-449).

Bununla birlikte 1980’lerde hanehalkları arasındaki farklılaşma, konuta ayrılan harcamanın miktarına bağlı olarak artmıştı. Bunun sonucunda sosyal konut kiracıları içinden daha yüksek tabaka, bahçe şehirlerdeki *Unwin* ve *Parker* stilindeki iki katlı *cottage*’lara taşınmayı tercih ederken, daha alt tabaka ise kent içinde yenilenmiş alanlardaki ucuz ve asansörsüz yüksek apartmanların düşük nitelikli dairelerinde kalmak zorunda idiler (Ball, 1983, s. 37).

4.4. Parker Morris Komitesi'nin İdealindeki Aile ve

Mülk Konut Sahipliği

Mülk konut sahipliği, “kitlesel piyasa koşullarının yaratıldığı” (Ball, 1983, s. 29) alanlardan biridir. 1930’lu yıllardan itibaren orta sınıf gibi işçi sınıfının da üst kademeleri mülk konut sahibi olmaya başlamışlardı; çünkü yüksek kiralar nedeniyle yerel yönetim konut programlarından dışlanmışlardı. Böylece sadece yüksek gelirli aileler, küçük memurlar, zanaatkârlar, küçük aileleri ve oldukça güvenli işleri ile yüksek gelirli yarı nitelikli işçiler; yerel yönetim konutları piyasasına girebilmişlerdi (Ball, 1983, s. 36-37). Her isteyen yerel yönetim konutunda oturamaması ve kiracıların seçilerek alınması, bir anlamda yüksek nitelikli evlerin bakımını garanti altına alacak bir uygulama idi.

Short (1982), mülk konut sahipliğinin toplumda güvenli bir yatırım; fakat daha da önemlisi sosyal erişimin sembolü olarak kabul edildiğini iddia eder. Mülk konut sahibi olmak, bir tür başarı; buna karşın yerel yönetim kiracısı olarak kalmak ise, bir tür başarısızlık olarak kabul edilmiştir. Mülk konut sahipliğinin tercih edilmesine yönelik diğer bir sav ise, konut tasarımı konusunda kullanıcılara sağladığı özgürlük idi. *Short* (1982, s. 233-234), “daha önce kiracı oldukları yerel yönetim konutunun kullanım hakkını 1970’lerde satın alanların yaptıkları ilk işin; kapılarını farklı bir renge boyamak, bir cumba eklemek, cepheyi değiştirmek ve dışarıdan bakanların gözünde sakinlerin yeni bir statü kazanması için gerekli her türlü girişimde bulunmak olduğunu ve bunun da kesinlikle tesadüfi olmadığını” belirtir.

Nitekim *Parker Morris Komitesi*, “yaşam standartlarının yükselmesi sonucunda aileleri ile birlikte yaşayan ya da kiralık odalarda oturan pek çok bekâr kişinin gelecekte kendilerine ait bağımsız bir ev talep edeceğini” iddia ederek, gelecekte mülk konut sahipliği için yüksek bir talebin var olacağını önceden tahmin etmişti (MHLG, 1961, s. 13, par. 55). Nitekim komitenin görüşüne göre ideal bir aile, satın alma güçlerini gösteren diğer mallar gibi evlerine de sahip olmalı idi.

Savaş sonrası dönemde kullanıcı profilini belirlemek, sadece kamu sektörüne özgü bir nitelik değildi. 1972-1979 yılları arasında özel konut sektörü de ideal kullanıcı profilini

yaratmıştı. Böylece kiracılıktan ilk kez mülk konut sahipliğine geçecek olan alıcı, evli fakat henüz çocuğu olmayan bir erkek olarak tanımlanmıştı (Ball, 1983, s. 329). Nitekim devlet politikaları da, işçilerden profesyonel meslek sahiplerine kadar çeşitlilik gösteren tasarlanmış ulusal bir sınıfın mülk konut sahibi olmasını mali açıdan daha çekici hale getirmişti (Short, 1982, s. 119):

“Reklamcılar tarafından anne, baba ve iki çocuk olarak tasarlanan tipik bir aile imgesi, özellikle mülk konut sahipleri arasında gerçekte yerini bulmaktadır. Orta ve üst gelir düzeyindeki hanhalklarının çoğu mülk konut sahibi iken ve profesyonel işçilerin % 90’ı, işverenler ile yöneticilerin de % 80’i mülk konutlarda otururken, aslında mülk konut sahipliği, sadece profesyonel sınıflara ait bir konut biçimi değildir. Eğer her hanhalkı reisinin ait olduğu sosyo-ekonomik grubu göz önüne alacak olursak, mülk konut sahiplerinin yaklaşık % 41’inin emek işçileri olduğunu görürüz” (Short, 1982, s. 141-142).

Mülk konut sahipliğinin devlet tarafından teşvik edilmesi, iki savaş arası dönemin ilk yıllarında başlamış ve “yüksek gelirli hanhalklarının yeni konutlara, geriye kalanların da boşalan konutlara taşınacağı düşüncesi ile birlikte konutun sosyal gelir ölçeğinde filtre görevinde bulunması” mülk konut sahipliği aracılığıyla hedeflenmişti (Short, 1982, s. 40-41). Böylece iki savaş arası yıllarda altkentlerdeki mülk konut patlaması, 1951’de göreve gelen Muhafazakâr Parti’nin konut politikasındaki değişiklikler ile devam etmişti. Bunun sonucunda mülk konut sakinlerinin oranı, 1951’de % 29’dan 1964’de % 45’e çıkmış ve büyük artış göstermişti. Bu artışın özellikle hükümet tarafından desteklendiği, 1953’te *White Paper*’da yayımlanan konut politikasının beş temel maddesinde açık bir şekilde yer alır: 1) Özel konut sektörü teşvik edilecekti. 2) Mülk konut sahipliği teşvik edilecekti. 3) Özel kiralık konut modeli yenilenecek ve onarımların yapılabilmesi için kira artışlarına izin verilecekti. 4) Yerel yönetimlerin başlıca görevi, *slum* alanlarını temizlemek ve eski sakinleri yeniden konutlandırmak idi. 5) Mevcut konut stoğunun onarımına ve iyileştirilmesine daha fazla önem verilmeli idi (Short, 1982, s. 49-50).

Mülk konut sahipliğini teşvik edici konut politikası, 1965’te İşçi Partisi tarafından yayımlanan *White Paper*’da da devam etmişti. Bununla birlikte mülk konut sahipliğinin yaygınlaşması, artık ülkenin “normal” konut biçimi olarak kabul edilmişti. Mevcut

koşullar karşısında tepki göstermeyen İşçi Partisi ise, mülk konut sahiplerinden oluşan ulus görüşü için geçerli bir neden göstermek zorunda kalmıştı (Short, 1982, s. 55).

1960'larda konut birliklerinin sağladığı krediler sonucunda yüksek ücretli emek işçileri de mülk konut sahibi olmuşlardı. 1970'ler boyunca yerel yönetim konutu kiracılarına oturdukları konutu satın alma hakkı tanınmış; bunun sonucunda da mülk konut sahipliği, düşük gelir gruplarına kadar yayılabilmişti (Burnett, 1991, s. 282).

Bunun sonucunda işçi sınıflarının yaşam koşullarında ve konut standartlarında da "levelling up" [ortak bir düzeye yükseltme] görülmüş; buna karşın eski orta sınıfın konuttaki resmiyeti "levelling down" [ortak bir düzeye indirme] sonucunda azalmıştı. Böylece 19.yy.'dan beri her iki sınıf arasında konut tüketim eğilimlerinde varolan açık fark, 20.yy.'da giderek daralmıştı (Burnett, 1991, s. 285).

4.5. 1980 Sonrasında Devlet ve Piyasa İdeolojilerindeki Benzerlikler

Jameson (1991), piyasa sisteminin oldukça çelişkili iki özelliğine dikkat çeker: özgürlük (serbesti) ve hakçalık. "Herkes bu iki özelliğe birden sahip olmak ister; fakat bunların her ikisi birden gerçekleşemez. Olabilecek tek şey, sistem tarafından yok edilmeleri ve bunun sonucunda gerçeklik ile birlikte 'ideallerinin' de ortadan kaldırılmasıdır" (Jameson, 1991, s. 262-263). Nitekim özgürlük (serbesti) ve hakçalık, postmodern dönemde piyasa retoriğinde ifade bulmuştu. Piyasada ise üretimdeki kavramsallıktan tüketim ve dağıtıma doğru kesin bir yer değiştirme ve dönüşüm yaşanmakta idi (Jameson, 1991, s. 266).

1980'lerde özelleştirme ideolojisi, devletin önceki görevlerini özel sektöre devrederek ve piyasa kriterlerini devletin içine getirerek devlet ile piyasa arasındaki sınırları bulanıklaştırmıştı. Özelleştirmenin konut ile ilişkisi, yerel yönetim konutlarının satışı sonucunda kurulmuştu. Bu ilişki, bir taraftan mali bakımdan önceki yerel yönetim kiracılarını yeni mülk konut sahipleri yapmak için büyük indirimler sağlayan ve diğer taraftan ideolojik bakımdan mülk konut sahipliğinin kullanım ve onarımlarda daha fazla

kontrol olanağı verdiğini öne süren devlet tarafından desteklenmişti (Ball, 1983, s. 355, 360). Bunun sonucunda İngiltere’de mülk konut sahipliği oranı, 1988’de % 66’ya yükselmişti.

Refah devletinin fordist tüketim aracılığıyla iki malı vatandaşlarının dikkatine sunma ideolojisi de, devlet ve piyasanın işbirliği sonucunda gerçekleşmişti. Bu mallar, “bireysel tüketimin öncelikli alanı olarak *standartlaşmış konut* ile ev ve işyerinin birbirinden ayrılması düşüncesini somutlaştıran bir ulaşım aracı olarak *otomobil*” idi (Ross, 1996, s. 4-5). Piyasanın koşulları altında dolaşıma giren bu nesnelere, tüketicilerin piyasadaki varlığını garanti altına alma ve gündelik yaşamda insanlara jestlerini ve eylemlerini dikte ederek sosyal ilişkilere aracılık etme eğiliminde idiler. Standartlaşmış konut ve otomobilin metalaştırılmaları sonucunda, üretim ve tüketim anlamında her dönemde analogiye konu olmaları ise kesinlikle tesadüfi değildir.

Short (1982, s. 15), “konut piyasasının bir malın üretimi, satılması ve tüketimi için sadece ekonomik bir arena olmadığını” iddia eder. Bu iddiaya göre sosyal, politik ve ideolojik unsurlar da konut piyasasının bütünleyici parçalarıdır. Böylece piyasa ve devlet arasındaki benzerlik, tüketime yönelmiş ve “totalize” etme eğiliminde olan ideolojilerinden kaynaklanmaktadır: “Piyasa için duyulan istek, aslında her zaman politik olmuştur. Sonuç olarak ‘piyasa ideolojisi’ için piyasa, tüketimden çok devlet girişimi ile ilgilidir” (Jameson, 1991, s. 271-272). Nitekim özel konut sektörü tarafından piyasaya sunulan mülk konutların 20.yy. boyunca üst-orta sınıftan orta tabakaya yayılmış olması da, tamamen devletin politik ve ideolojik girişimleri sonucunda gerçekleşmişti.

BÖLÜM 5

DOMESTİK BAĞLAM

5.1. 19. Yüzyılda Kamusalıktan Özelleşmeye Geçiş

19.yy.'da kamusalıktan özelleşmeye geçiş, *Daunton*'a (1983, s. 12) göre İngiltere'deki yerleşme sistemini üç önemli adımda dönüştürmüştü. Bunlardan birincisi; özel yaşama alanı olan konutun, kent yaşamına açık bir yapıdan kendi kendine yeten ve sadece *içe dönük* bir yapıya geçmesi idi. İkincisi; kamusal yaşama alanı olan kentin, konutun içe dönük yapısı karşısında yarı özel mekan kullanımından kurtulması ve artık tamamen *dışsal* ve *kamusal* bir olgu haline gelmesi idi. Diğer bir deyişle, kendilerine ait özel yaşama alanına çekilmeleri sonucunda bireyler, kamusal alan üzerindeki belirleyici konumlarını, regülasyon ve yeniden yapılandırma gücüne sahip karar mekanizmalarına bırakmışlardı. Üçüncü adım ise; kamusal ve özel yaşama alanı arasındaki fiziksel sınırın ya da eşiğin, diğer bir deyişle kentsel konutun dönüşmesi ve daha tanımlı hale gelmesi idi.

Kamusal ve özel yaşama alanının birbirinden kesin çizgilerle ayrışması, kentsel sosyal ilişkilerin; arsa sahipleri, yerel yönetimler ya da bir ticari işletmenin otoritesi altında kontrol ve regüle edilmesi sonucunda meydana gelmişti. Politik ve ekonomik bağlamda kenti ve kamusal alanı tanımlamaya yönelik hazırlanan yasalar, yönetmelikler, normlar gibi politik oluşumlar; domestik bağlamda toplumun her kesimi üzerinde dönüştürücü bir etkiye sahipti. Nitekim konutun kendisi, yeniden tanımlanan fiziksel çevrede kamusal yaşama alanı olan sokak ile özel yaşama alanı olan iç avlu ya da iç bahçe arasında konumlanarak önemli bir kentsel eşiği oluşturuyordu (Daunton, 1983, s. 15). Bunun sonucunda aile ve toplum arasındaki sosyal değerler de içe dönük ve kapsülleşmiş ev ortamında yeniden tanımlanıyordu. Nitekim kamusal ve özel yaşama alanı arasındaki ikilem ne kadar azalır, özel yaşam alanı da o oranda özelleşmiş ve kamusal alandan soyutlanmış olacaktı.

Tam da bu noktada önemli bir paradoks ortaya çıkmaktadır. Konut, bireyler için her ne kadar kamusal yaşama alanından soyutlanmış özel bir yaşama alanı sunsa da; bu özel alanın şekillenmesi, ancak kamusal alan içinde tanımlanabilecek toplumsal değişimlere ve politik oluşumlara bağlı olmuştur. Bu nedenle 19.yy.'dan itibaren günümüze değin konut, politik ve ekonomik düzeyde belirlenen normatif kararların gündelik yaşam düzeyinde bireylere yansıdığı en kritik yaşama alanı olmuştur. Diğer bir deyişle konut, kamusal ve özel alan arasında hem fiziksel hem de toplumsal anlamda önemli bir “mafsal” noktasıdır.

19.yy.'dan itibaren kamusal yaşamdaki dış etkiler, ev yaşamına ve hanehalklarına iki farklı şekilde yansımıştır. Birinci yansıma; politik ve ekonomik oluşumlar sonucunda devlet ya da yerel yönetimlerin kontrolü altındaki *altyapı teknolojisi* düzeyindedir. Elektrik, gaz, su ve kanalizasyon gibi *kentsel altyapı donatıları*; tüm hanehalklarının kullanımına ulaştırıldığından aynı zamanda “kamusallaşmış” donatılardır. Bu nedenle 19.yy.'da yeni kentsel altyapı teknolojisinin devlet, yerel yönetimler ya da ticari işletmeler tarafından konutlara sağlanmaya başlanması, bu yansımaya sınıfsal bir olgu yapmış ve toplumun her kesiminde konut standartlarının iyileştirilmesi yönünde bir talebe yol açmıştı. İkinci yansıma ise; sosyal, kültürel ve ekonomik etkiler sonucunda serbest piyasa koşulları altındaki *tüketim* düzeyindedir. Karyola, koltuk, piyano, perde, lamba gibi *kişisel ev donatıları*; kitlesel üretim ile birlikte standart ürün haline gelmelerine rağmen ürün çeşitliliğinin göreceli artışı sonucunda hanehalkının beğenisini, sosyal statüsünü ve kültürel değerlerini yansıttıkları için aynı zamanda “özelleşmiş” donatılardır. Bu donatıların konutlarda yer almaya başlaması, her hanehalkının farklı tüketim eğilimleri sonucunda gerçekleştiğinden, bu tür bir yansımaya bireysel bir olgu yapmıştır. Nitekim 19.yy. sonunda işçi aristokrasisinin diğer işçi sınıflarından ayrışması ve orta sınıf normlarına yaklaşması, kişisel ev donatılarının giderek artan tüketimi sonucunda gerçekleşmişti.¹

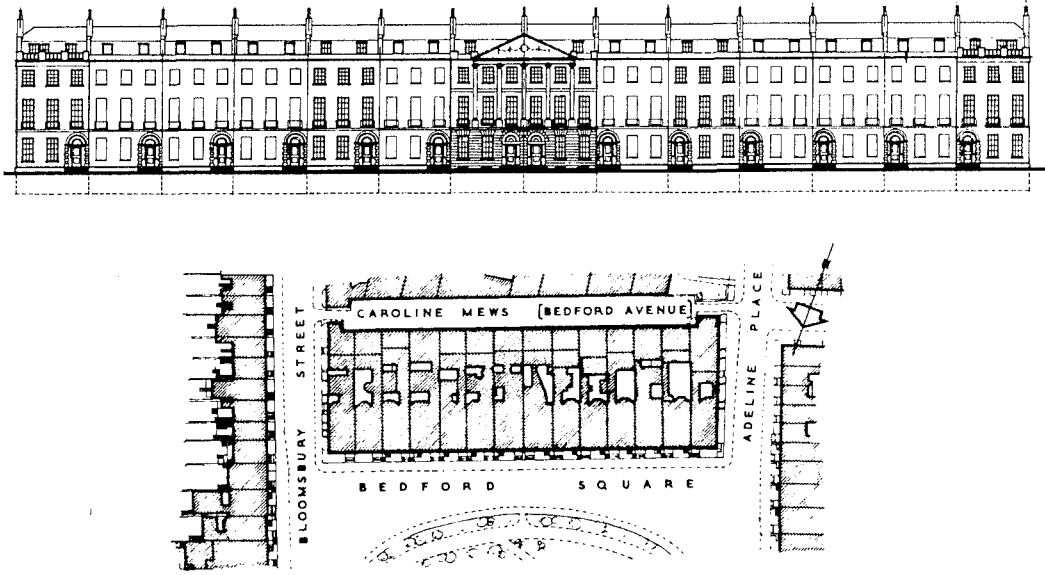
¹ Kamusal alandaki sosyo-politik değişimlerin ve oluşumların özel alan üzerindeki etkisi tanımlanırken; bu etkinin, özellikle *kentsel* altyapı donatıları ve *kişisel* ev donatıları ayrımı üzerinden kavramsallaştırılması tercih edilmiş ve böylece belirleyici bir ikileme işaret edilmiştir. Gündelik yaşamda özel yaşama alanının oluşturulması sırasında ortaya çıkan bu ikilem, *kentsel* oluşumlar karşısında hanehalklarının *kişisel* tercihlerinin sınırlarını belirlemektedir. Tam da bu nedenden dolayı bu bölümde, domestik ortamı oluşturan donatılar sınıflandırılırken; “*sabit* altyapı donatıları” ve “*taşınabilir* ev donatıları” gibi donatıların niteliğine yönelik tanımlamalar yerine, “*kentsel* altyapı donatıları” ve “*kişisel* ev donatıları” gibi donatıların bağlamsal yapısına işaret eden tanımlamalar kullanılmıştır. Bu tercih sonucunda, “kamusallaşma” ve “özelleşme”nin

Sonuç olarak 19.yy.'da domestik ortam, kamusalıktan özelleşmeye geçiş ile birlikte hem “kamusallaşmış” hem de “özelleşmiş” donatıların özel yaşama alanına nüfuz etmesi sonucunda oluşmuştu. Fakat bu oluşumun etkisi, toplumdaki her hane halkı için aynı değildi. Nitekim 19.yy.'ın spekülâtif yerleşme koşulları altında aynı olması da beklenemezdi; çünkü 1850'lerden itibaren İngiliz kentlerinde yerleşmeler, sosyal sınıflara göre ayrılmıştı. Üst ve orta sınıflar, kent merkezinin ilk dış halkasındaki altkentlerde; işçi sınıfları ise halen kent merkezinde yaşamakta idiler. Nitekim yerleşme açısından farklılaşma [*residential differentiation*] olarak tanımlanan bu süreç, tam da domestik ortamın oluşumunda olduğu gibi, bireylerin ya da bir toplumsal sınıfın kolektif isteği dışındaki güçler tarafından üretilmişti. *Harvey* (1992, s. 119-121), kapitalist üretim sürecinde yer alan bu güçlerin; finans ve devlet kurumları tarafından desteklenen spekülâtor-yapımcılar, spekülâtor-arsa sahipleri ve emlak komisyoncuları olduklarını öne sürmektedir.

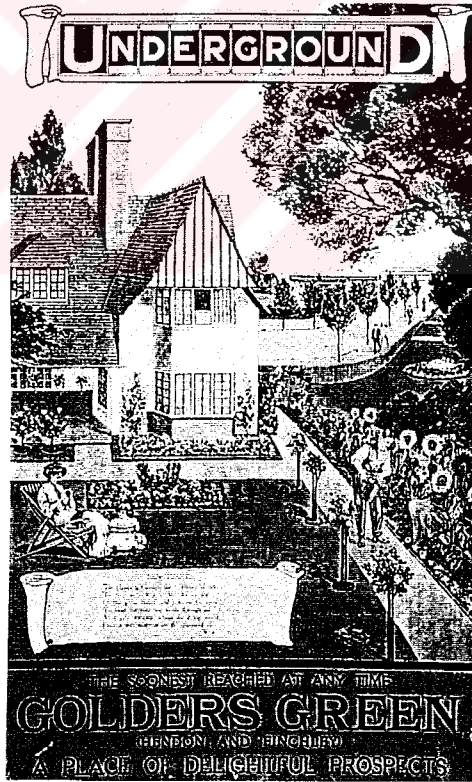
Bu nedenle spekülâtif konut piyasasında göreceli yüksek gelirleri sayesinde kamusalıktan özelleşmeye geçişi kentsel mekanda ilk sağlayanlar, üst ve orta sınıflardı. 1820'lerden beri Londra'nın kent merkezindeki Bloomsbury'de kamusal ve özel yaşamın bir arada bulunduğu kentsel sıra evlerde oturan üst ve orta sınıflar, 1850'lerden itibaren kent merkezi dışındaki kırsal alanda yerleşime yeni açılmış altkentlerde ikiz ya da tek villalara taşınmaya başlamışlardı (Şekil 5.1a+b, 5.2). Böylece ilk kez orta sınıf düzeyinde başta iş olmak üzere kamusal ilişkilerin oluşturduğu kamusal yaşama alanı, sadece aile bireyleri arasındaki ilişkilerin oluşturduğu özel yaşama alanından tamamen ayrışıyordu (Daunton, 1983, s. 12-13).

19.yy. sonuna kadar işçi sınıflarının kamusal ve özel yaşamı diğerleri gibi ayrışmamıştı. Kamusal yaşama alanı olan sokağa açılan tünel geçişler ve avluların ardında kamusal yaşam ile özel yaşam iç içe geçmişti. Bunun en önemli nedeni, işçi sınıfları arasında gelir düzeyinin ve dolayısıyla yaşama standardının düşük olması idi (Şekil 5.3). Bunun sonucunda bir avlu etrafındaki hücre konutların her birinde tek bir aile değil; farklı aileler ile hâttâ aile dışı alt-kiracılar bir arada yaşıyordu. Böylece işçi sınıfı konutu, bir kamusal

birim konut ölçüğü üzerindeki etkilerinin, donatı ölçüğünde de var oldukları ve hâttâ bu ölçüğün arka planını oluşturdukları vurgulanmıştır.

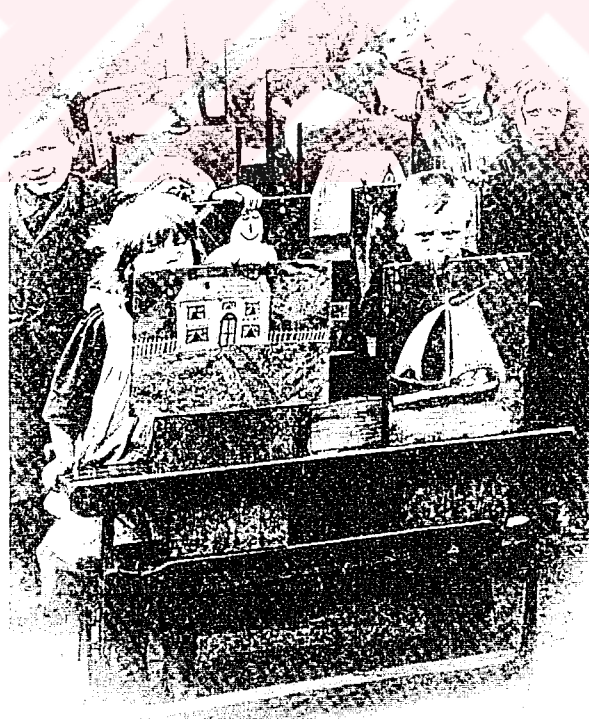
Şekil 5.1a+b 1820'lerde Londra'da Bloomsbury'de Bedford Square çevresinde yer alan üst ve orta sınıf konutları (Muthesius, 1990).

Şekil 5.2 1908'de altkentlerde sağlıklı ve huzurlu bir çevrede yer alan yeni orta sınıf konutları (Long, 1993).

Şekil 5.3 1900'de Londra'da Bethnal Green bölgesinde işçi sınıflarının gündelik yaşamlarındaki "kamusal" mekan kullanımı (Hall, 1996).

Şekil 5.4 19.yy. sonunda işçi sınıflarının idealize ettikleri yerleşme biçimi (Calder, 1979).

alan gibi toplu paylaşıma açıktı. Özellikle kamu sağlığına aykırı kabul edilen bu tarz bir yerleşme sistemi, işçi sınıflarının yaşama standartlarının yükselmesi ve yaşama alışkanlıklarının değişmesi ile birlikte dönüşüme uğradı. Nitekim orta sınıfların yaşama biçimlerine özenen işçi sınıfları da, bahçe içinde yer alan iki katlı müstakil bir *cottage* idealini 19.yy.'dan itibaren benimsemişlerdi (Şekil 5.4). Böylece işçi sınıfı konutu da, öncelikle düzenli gelir sahibi olan nitelikli işçiler için olmak üzere, 19.yy.'ın sonunda kamusal alandan ayrılmış ve korunmuş bir kapsüle dönüşmeye başlamıştı.

19.yy.'da yerel otoritenin domestik ortam üzerindeki dönüştürücü etkisi; domestik çevrenin kentsel çevreye bağlanma biçiminde ortaya çıkar. Bu bağlantının sağlanması, kentsel altyapı teknolojileri sayesinde gerçekleşmişti. Konutun elektrik, gaz ve su gibi teknolojilerle donatılması ise ulusal düzeyde hanehalklarına yeni yaşam standartları getirmeyi hedefleyen politikaların bir parçası idi. Nitekim yeni kentsel altyapı teknolojilerinin toplumda sınıf farkı gözetmeden tüm hanehalklarına ulaştırılması, 1875 *Public Health Act* sonucunda sağlanmıştı. Kentin bütününe yayılan bu girişimin gerekçesi, kamu sağlığının iyileştirilmesinin sonuçta bireysel sağlığı etkileyeceği idi; çünkü konutta daha konforlu bir yaşamı garanti eden kentsel altyapı donatıları, hem konut içinde hem de dışında mekan kullanımını da değiştirecekti (Daunton, 1983, s. 237-262).

Bu değişim, öncelikle üst ve orta sınıf konutlarında görülmüştü; çünkü konut içinde kullanılan yeni kentsel altyapı donatılarının göreceli yüksek maliyetleri ancak üst ve orta sınıflar tarafından karşılanabiliyordu. Nitekim 1875 öncesinde kentsel su şebekesinden yararlanmak bile pek çok hanehalkı için bir lüks olduğundan; banyo ve W.C. gibi hijyenik mekanlar sadece üst ve orta sınıf konutlarında bulunuyordu. Fakat enerji ucuzladıkça ve konut içi konfor düzeyini yükselttikçe, işçi sınıfları da yaygın olarak yeni kentsel altyapı donatılarını konutlarında kullanmaya başladılar. Tam da bu nedenle politik ve ekonomik bağlamda kentsel altyapı donatılarının domestik ortamı dönüştürmesi; orta sınıf ve işçi sınıfı için birbirleriyle karşılaştırılmaz, farklı etkiler bırakmıştı. Fakat buna karşın sosyal, kültürel ve ekonomik bağlamda kişisel ev donatılarının domestik ortamı dönüştürmesi; hem orta sınıf hem de işçi sınıfı için benzer etkilere neden olmuştu; çünkü kişisel ev donatıları, işçi sınıfı konutunda kentsel altyapı donatılarından önce her zaman mevcuttu. İşçi sınıfına mensup hanehalkları, yaşam standartlarını kentsel altyapı donatılarına bağlı

olarak iyileştiremeseler de sosyal statülerini kişisel ev donatılarına bağlı olarak yükseltebiliyorlardı. Böylece orta sınıf ile olan benzerlikleri, ev içi tüketim eğilimlerinde ve mekanlara yüklenen sembolik anlamlarda ortaya çıkmakta idi. Nitekim dönemin reformist mimar ve plancılarının konut tasarımına yansıttığı sosyal ikilem, orta sınıf ile işçi sınıfının domestik bağlamdaki benzer tüketim ve sosyal yaşam tercihleri sonucunda ortaya çıkmıştı.

5.1.1. Konutta Kentsel Altyapı Donatıları

Yerleşme açısından farklılaşma sonucunda orta sınıfların altkentlere taşınma idealinin temelinde sağlıklı bir yaşam isteği bulunmakta idi. Yeni kentsel altyapı teknolojilerinin üst ve orta sınıf konutlarında kullanılması ise sağlıklı bir domestik ortamın oluşması için en önemli teminat idi. Nitekim Viktorya döneminde üst ve orta sınıf konutlarında hakim olan karanlık ve hijyenik olmayan konfora karşılık, 20.yy. başında Edward döneminde ışık, hava ve güneşin içeri alınması sonucunda modern konut; “konfor”, “yarar”, “kolaylık”, “ekonomi” gibi kelimelerle tanımlanıyordu.

Elektrik, sağlıklı ve konforlu bir domestik ortamı yaratacak ve konutun genel atmosferini dönüştürecek en önemli kentsel altyapı donatısı idi. İngiltere’de üst ve orta sınıf konutlarına elektrik döşemi, 1890’lardan itibaren yapılmaya başlanmıştır. Fakat 1910’da elektrik kullananların oranı, tüm hanehalkları içinde sadece % 2 idi (Forty, 1975, s. 41-42). Elektriğin döşem ve tüketim maliyeti azaldıkça 1914’ten sonra bu oran giderek artmaya başlamıştı.

Döşemi tamamlanan yeni teknolojilerin konutta kullanılması ve sergilenmesi ise ancak uygun armatürler sonucunda gerçekleşebiliyordu. 19.yy. sonunda elektrikli aydınlatma armatürlerinin üretilmeye başlanması, yeni teknoloji kullanımının doğal bir sonucu idi. Nitekim *Lefebvre* (1971, s. 112), “elektriğin saltanatının 1910’da elektrikli lambalar, elektrikli işaretler ve nesnelere başladığını ve bu önemli yeniliğin sadece endüstriyel üretimi değil, gündelik yaşamı da etkilediğini” belirtir; çünkü elektriğin konuta girmesi ile birlikte gece ile gündüz ilişkisi ve mekanın algılanması değişmişti. Fakat “elektriğin

saltanatı”, öncelikle ev sahiplerinin ve misafirlerin kullandığı ve yeni elektrikli lambaların sergilendiği prestij mekanlarında başlamış; buna karşın hizmetçilerin kullandığı servis mekanlarında ise gaz kullanımını devam etmişti.

İlk elektrikli aydınlatma armatürleri olan duvar aplikleri, 1898’de Londra’da üst ve orta sınıfların alışveriş yaptığı *The Army & Navy Co-operative Society Ltd* adlı çok katlı mağazanın ürün kataloğunda yer almaya başlamıştı. Nitekim 1895’te ünlü *Harrod’s Stores* mağazasının ürün kataloğunda halen sadece gazlı aydınlatma armatürleri bulunmakta idi (Anon., 1972, s. 294-297). Böylece orta sınıf konutlarında 1910’lara kadar hem elektrikli hem de gazlı aydınlatma armatürleri bir arada kullanılmıştı. *The Army & Navy Co-operative Society Ltd* adlı mağazanın 1913’teki ürün kataloğunda ise artık elektrikli aydınlatma armatürleri çeşitlenmişti. Masa üstü elektrikli lambalar (Şekil 5.5); piyano, yazı masası, sehpa ya da tuvalet masası üzerinde kullanılmak üzere farklı modellerde üretilirken, ayaklı elektrikli abajurlarda da (Şekil 5.6) müşterilere farklı modellerde standart ayaklar ve standart başlıklar sunularak bireysel beğeniye göre yeni bir kombinasyon yapma olanağı sağlanıyordu (Anon., 1975).

Üst ve orta sınıf konutların *kentsel su* şebekesine bağlanması ise 1870’lerde başlamıştı. 19.yy.’da yıkanma için gerekli olan sıcak su, taşınabilir banyo küvetlerine hizmetçiler tarafından dolduruluyor ve boşaltılıyordu. Bu nedenle orta sınıflara ait ortalama bir konutta, 1910’lara kadar ayrı bir banyo mekanının inşasına yönelik bir eğilim görülmemişti. Ayrı bir banyo yerine ise mutfaktaki dolap içinden istenildiği zaman çıkartılan standart bir banyo küveti kullanılıyordu (Şekil 5.7). Nitekim dökme demirden yapılmış taşınabilir banyo küvetleri, 1895’te *Harrod’s* mağazasının ürün kataloğunda farklı modeller ve boyutlarda yer almıştı (Anon., 1972, s. 224-227). *The Army & Navy Co-operative Society Ltd* adlı mağazanın 1902’deki ürün kataloğunda ise banyo küvetlerinin modelleri değişmezken; artık 12-15 dakika içinde rahatlıkla sıcak su elde edilebilecek ilk gazlı şofben (Şekil 5.8) tanıtılmakta idi (Anon., 1975).

Lüks bir banyo, ancak 1880’lerden sonra inşa edilen yüksek nitelikli üst-orta sınıf konutlarında bir statü sembolü olarak birinci katta yer alıyordu. Bu tip banyoların dekorasyonuna mobilyalı bir oda kadar özen gösteriliyordu. Bu nedenle banyo; süslemeli

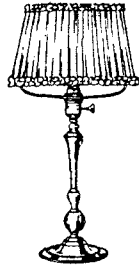
CHINA, BRASS, AND OLD SILVER FINISH TABLE LAMPS FOR ELECTRIC LIGHT.

Flexible Cord. Lamps and Shades extra, unless otherwise stated.
E 109 and E 483, fitted with Key Holder, 1/- each extra.

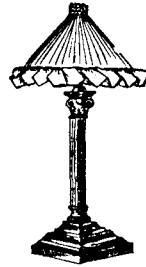
Electric China Figures.

From 13/6 to 24/3
Shades extra.
Large assortment on show
in Department.

No. 233. Polished cast
brass pillar, with key-
holder 10/3
Do., do., old silver finish 12/9
No. 655. Silk Empire
Gimbol Shade, 9 in.,
lined white 6/6

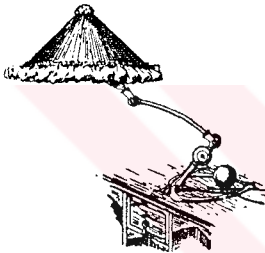
E 109. Polished brass, 8 in.
high, with holder 4/3
Antique copper 4/9
Oxydised silver finish 5/9
Electro-plated on German
silver do. 25/6
8 in. Gathered silk wivol shade
and support for above 3/3

Electric China Vases.

With shade painted to match.
From 23/3 to 78/0
Large assortment on show in
department.

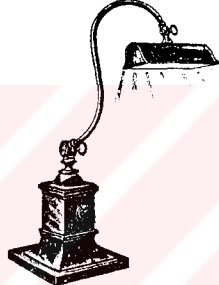
For Piano or Writing Table.

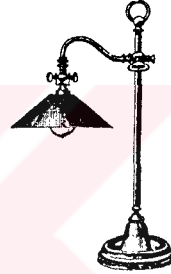
E 333. Polished brass, adaptable
as bracket, or for use on piano
or table, with shade, lamp
holder and switch, as shown 43/3
Do. do., old silver finish 50/0

E 365. All polished
brass jointed stand,
with switch silk shade
and lamp holder 30/3
Do. do., old silver finish 37/0

E 50. Polished or antique brass,
with metal reflector and switch in
base, and holder 29/9
Oxydised copper, do., do. 32/3
Oxydised silver, do., do. 34/9

E 62. Polished brass standard
to slide, 10 in. green
shade, key holder, with
knuckle joint, 3 yds. silk
flexible cord 16/9
E 53. Nickel-plated do., do. 20/3

For Reading.

For Dressing Table.

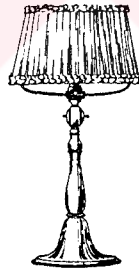
E 37. Cast brass pillar,
imitation candle, 17 in.
high, 3 yds. of flexible
cord and holder 17/3
No. 648. Fancy silk empire
shade 6/0

E 36. Cast brass pillar,
with imitation candle,
10 1/2 in. high, 3 yds.
flexible cord & holder 12/9
No. 647. Shade as shown,
best Jap silk 6/0

E 39. Polished brass
pillar, with key holder 20/0
Do. do., oxydised silver 23/3
No. 650. Empire shade,
bead fringe 9/3

E 230. Polished cast brass
pillar, with switch at top
of pillar 14/0
Do., do., old silver finish... 17/9
No. 655. Silk Empire Gimbol
Shade, 9 in., lined white 6/6

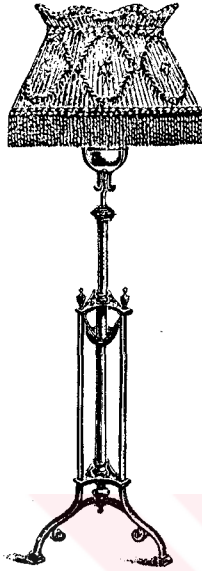

E 236. Polished brass
Shade, slides up and
down as required,
with shade silk out-
side, lined card ... 29/9
Do., do., oxydised
copper finish 32/3
Do., do., old silver do. 34/9

Shades supplied in all leading art colours.

Şekil 5.5 1913 ürün kataloğunda masa üstü elektrikli lambaların ilk standart tipleri (Anon., 1975).

POLISHED BRASS TELESCOPIC FLOOR LAMPS FOR OIL DUPLEX BURNERS.
Shades and Chimneys Extra. Shades supplied in all leading colours.

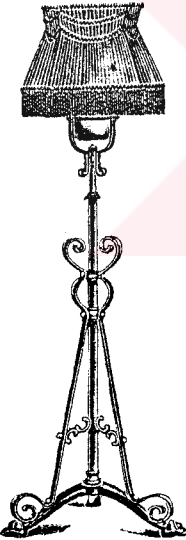

No. 2972.
Polished
brass,
No. 1 raiser
duplex burner,
69/6

No. 457.
Printed
Silk Shade,
bead
fringe 20 in.,
13/9

Shade support
0/11 extra.

No. 2972.

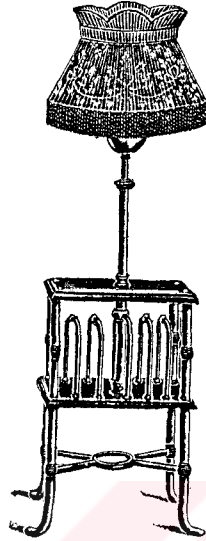
No. 2896.
All polished
brass, three
brass supports,
cast foot, 52/0

No. 419.
Shade, Flor-
entine silk,
with
bead fringe,
18 in., as
shown, 16/0

Shade sup-
port,
0/11 extra.

No. 2896.

These lamps can be adapted for electric light or incandescent gas. Safety burners can be supplied to all lamps same price
Duplex chimneys, 0/5 each.

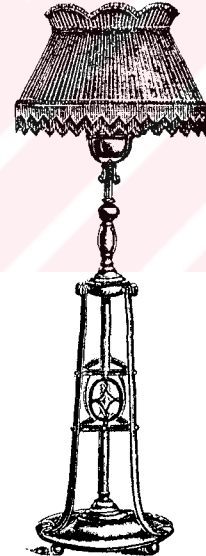
No. 2943.
All polished
brass, with
rosewood
table and
paper rack,
No. 1 raiser
duplex burner,
96/0

This un-
screws at top
of table
for packing.

No. 392.
Florentine
Silk Shade,
bead fringe,
18 in., 17/9

Shade support
0/11 extra.

No. 2943.

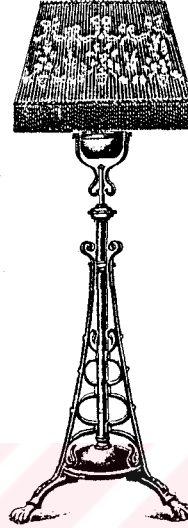

No. 2973.
Old gold or
polished
brass, with
No. 1 raiser
duplex burner,
103/3

No. 458.
Florentine
Silk Shade,
scalloped,
bead fringe,
19/6

Shade support
0/11 extra.

No. 2973.

No. 2941.
Polished
brass,
with No. 1
raiser duplex
burner,
63/0

No. 442.
Printed Jap
Silk Shade,
bead fringe,
22 in.,
18/9

Shade support
0/11 extra.

No. 2941.

No. 2796.
All polished
brass, cast
foot, with No. 1
raiser duplex
burner, 81/6

No. 396.
Shade sarinet
silk, 18 in.,
13/0

Do. Florentine
silk, 18 in.,
10/0

Shade support
0/11 extra.

No. 2796.

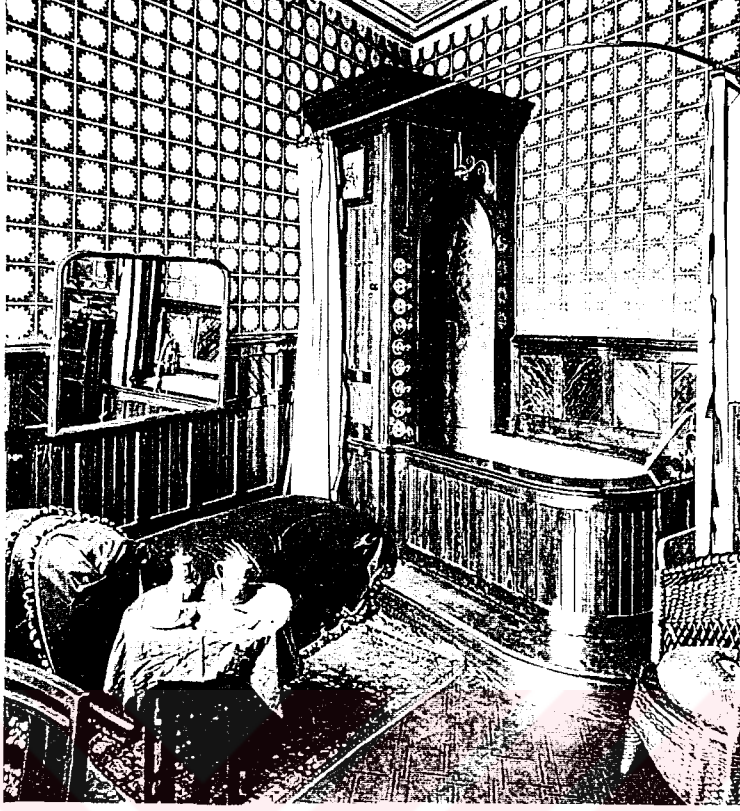
A great variety of Shades always in stock.

Şekil 5.6 1913 ürün kataloğunda ayaklı elektrikli abajurların ilk standart tipleri (Anon., 1975).

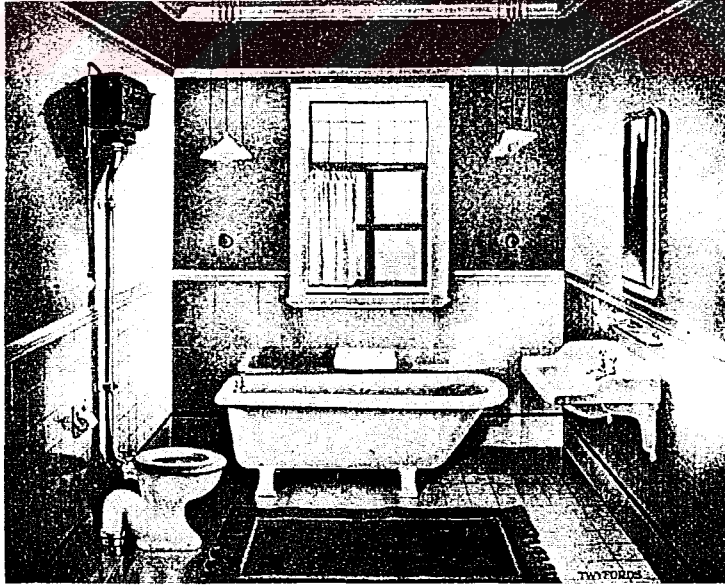
ahşap dolaplar ve paneller, duvar kağıdı, vitray cam, perdeler ve halılar ile döşenmekte idi (Şekil 5.9). Fakat 1900'lerden itibaren banyo, daha hijyenik ve pratik bir mekana dönüşmüştü. Sıhhi malzeme üreten firmaların hazır banyo çözümleri sunmaları sonucunda hijyenik ve kolay temizlenebilir donatılar standartlaşmış ve ucuzlamıştı. Bunun sonucunda orta sınıfın daha geniş bir kesimi, modern bir banyoya ya da donatılarına (Şekil 5.10) sahip olabiliyordu (Long, 1993, s. 95-98). Nitekim *The Army & Navy Co-operative Society Ltd* adlı mağazanın 1907 ve 1913'teki ürün kataloglarında banyo küvetlerinin yer almaması, artık orta sınıf konutlarında ayrı bir banyonun tüm donatıları ile birlikte yapı firmaları tarafından inşa edildiğini göstermektedir (Anon., 1975).

Kentsel altyapı donatısı olarak gaz, orta sınıf konutlarında aydınlatmanın ardından pişirme işlevinde de dönüştürücü bir etkiye neden olmuştu. Mutfaklara gaz döşemi, ilk olarak 1840'larda başlamıştı. Fakat İngiltere'nin genelinde açık ateş üzerinde ya da kömürlü demir kuzinede pişirme geleneği ve ocağın "sıcak bir yuva" kavramını çağrıştırmaları sonucunda gazın kullanımı, üst ve orta sınıf konutlarında bile 19.yy. sonuna kadar yaygınlaşmamıştı; çünkü mutfakta pişirme ve temizleme işi zaten hizmetçilerin görevi idi (Muthesius, 1990, s. 53). Nitekim 19.yy. sonunda orta sınıfa mensup ev sahiplerini ilgilendiren tek konu, mutfaktaki yemek kokularının koridorlara ya da oturma odalarına gelmemesi idi (Davidoff, 1973, s. 86-87). Bu nedenle mutfak, aile fertlerinin yaşama mekanlarından mümkün olduğunca uzakta ve evin bodrum katında yer almıştı. Böylece orta sınıf konutunun en büyük hizmet mekanı olan mutfak, aile fertlerinin denetimi dışında hizmetçilerin hem yönetim alanı ve hem de yaşama alanı idi (Şekil 5.11). Bu nedenle 1895'te halen kömürlü kuzineler (Şekil 5.12), orta sınıf konutlarında tercih edilmekte idi (Anon., 1972, s. 404-405).

19.yy.'da işçi sınıfı konutu ise orta sınıf konutunun aksine, yaşam idealini gerçekleştirmek bir yana, yaşamsal varlığı minimum düzeyde sürdürebilme amacıyla kurulmuştu. Nitekim düzenli gelir sahibi olmayan işçi sınıfına mensup pek çok hanehalkı, bireysel olarak yaşam standartlarını düzeltememişler; bu tür bir iyileşme için kurumsal bir müdahaleye ihtiyaç duymuşlardır. Bu nedenle kentsel altyapı donatılarının işçi konutlarına ulaşması, ancak 1890'larda tüketici fiyatlarının aşağıya çekilmesi ve işçi sınıfı gelirlerinin yükseltilmesine kadar gerçekleşmemişti.

Şekil 5.9 1895'te Londra'da Westminster bölgesinde bir üst-orta sınıf konutunda lüks bir banyo (Forty, 1995).

Şekil 5.10 1911'de Twyfords firmasının "Banyo J7" modeli (Forty, 1995).
Artık banyoda duvarlar, seramikle kaplanmış ve küvet de ayaklar üzerinde yerden yükseltilmişti.

Şekil 5.11 1855'te kentsel orta sınıf konutunda bodrum katta yer alan mutfak (Muthesius, 1990).
Pişirme ve ısıtma için açık ateş ve kömürlü kuzine; aydınlatma için ise, gazlı lambalar kullanılmakta idi.

404 **HARROD'S STORES, Limited, Brompton.**
IRONMONGERY AND TURNERY.
No. 10 DEPARTMENT—FIRST FLOOR.

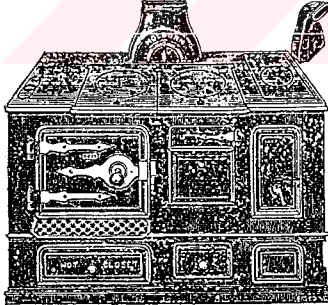
PUDDING OR YORK PANS—

8½ in.	9½ in.	10½ in.	12 in.	12½ in.	14½ in.	17½ in.
0/4	0/5	0/5½	0/6	0/7½	0/9	0/11

PURL POTS OR BEER WARMERS 1 pt. 0/6, 1½ pt. 0/8, 2 pt. 0/9

RAT TRAPS, WIRE 12 in. 1/11, 14 in. 2/3, 16 in. 2/9

RANGES—

These Ranges are supplied in various sizes, with a Perpendicular or Bent Flue, and with projecting Fire Covers and Damper in Flue Pipe, which is fitted with an Adjustable Lever, so that the heat to the Oven can be regulated to a nicety; with Brass Ventilator to oven door. The Boiler is made loose, so that it can be easily replaced, when broken, by simply removing the cover and Tap, and is fitted with Hot Closet.

OVEN AND SHAM.

Sizes of Ranges 26 in. 30 in. 36 in. 42 in.
Sizes of Ovens 12 " 14 " 16 " 18 "
Prices .. 42/6 52/6 56/3 75/0

OVEN AND BOILER.

Sizes of Ranges .. 30 in. 36 in. 42 in.
Sizes of Ovens .. 12 " 14 " 18 "
Prices .. 56/3 68/6 85/0

Brass Taps, 2/ and 4/3.

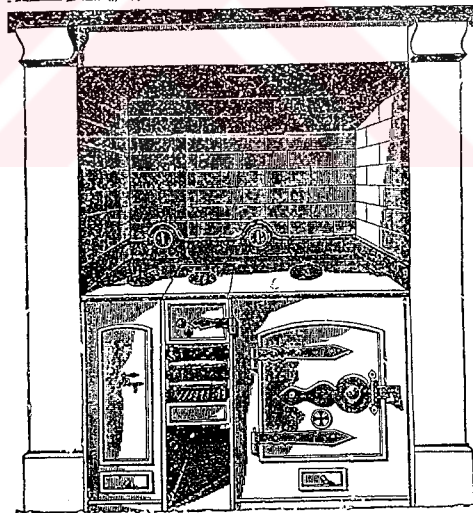
HARDEN Room Stoves, with iron lining and tray complete, No. 1, 10/0; No. 2, 12/0
No. 3, 17/6; No. 4, 22/6; No. 5, 27/6.

Cheaper Description of Range supplied from 10d. per inch.

HARROD'S STORES, Limited, Brompton. 405
IRONMONGERY AND TURNERY.
No. 10 DEPARTMENT—FIRST FLOOR.

IRONMONGERY, &c.—continued.

RANGES—

RANGES for KITCHENS, STOVES of every description, GRATES, CHIMNEY PIECES, TILE HEARTHES, and KITCHENERS supplied direct from Manufacturers.

An order may be had to select any of the above from London Warehouses.

Tile Hearths laid to order.

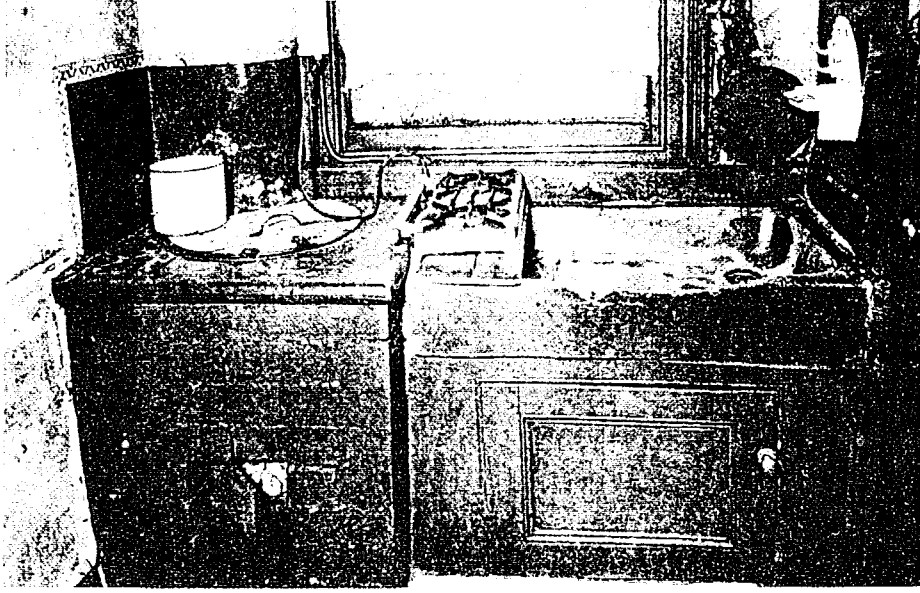
All the above are delivered Carriage Free, subject to the Conditions set forth on page 4.

Şekil 5.12 1895 ürün kataloğunda çeşitli kömürlü kuzine tipleri (Anon., 1972).

Gaz, işçi sınıfı konutlarındaki teknolojik ve sosyal dönüşümü sağlayan en önemli kentsel altyapı donatısı idi. 1890'lara kadar işçi sınıfı konutlarının aydınlatması, parafin lambalar ile sağlanıyordu. 20.yy.'ın başında ise gaz, işçi sınıfı konutlarında kullanılsa bile 1914'te de parafin lambalar, henüz gaz sayacı bağlanmamış olan konutlarda ya da sadece zemin katlarda gaz lambası kullanılan konutlarda yaygındı; çünkü parafin, gazdan oldukça ucuzdu (Daunton, 1983, s. 244-245).

19.yy.'da işçi sınıfı konutları, gazdan önce *kentsel su* şebekesine bağlanmıştı. Fakat yine de sadece *scullery*'deki eviyede bulunan tek bir musluk ile bütün evin su ihtiyacı zorlukla karşılanıyordu (Şekil 5.13). Nitekim işçi sınıfı konutlarında banyolar, 1914'ten önce yaygın hale gelmemişti (Daunton, 1983, s. 246-247). Sıcak su, hem yıkanma hem de çamaşır yıkama işlevleri için gerekli idi. Sadece sıcak su elde etmek için hanehalklarının harcadıkları emek, zaman ve para; yıkanma ve çamaşır yıkama işlemlerinin haftada bir yapılmasını gerekli kılmıştı. Örneğin pek çok kentsel işçi sınıfı konutunda haftanın pazartesi gününün "çamaşır günü" ve cuma gecesinin de "yıkanma gecesi" olduğu gözlenmişti. Suyu ısıtmak için işçi sınıfı konutlarında kullanılan en yaygın metot, su dolu kazanları ateş ya da ocak üzerinde saatlerce ısıtmak idi. 1914'ten önce kömürlü madeni kazan, sıcak su ısıtmak için önemli bir donatı idi. İşçi konutlarında sıcak su elde etmek için gaz kullanılması ise çoğunlukla iki savaş arası dönemde geliştirilmişti (Daunton, 1983, s. 242).

20.yy. başında işçi sınıfı konutlarında ısıtma, sıcak su ve pişirme amaçlı kömürlü kuzinenin gazlı fırına dönüşmesi, ev kadınına hem kolaylık ve hem de zamandan tasarruf sağlamıştı. Bunun yanı sıra oturma odasında yapılan pişirme işlevi de çamaşır ve bulaşığın yıkandığı *scullery*'e (Şekil 5.14) taşınmıştı (Daunton, 1983, s. 237-238, 262). Ayrıca gazlı fırının artık işçi sınıfı konutlarında da kullanılması, manevi bir reforma da işaret ediyordu. Nitekim huzurlu bir aile düzeninin kurulması için çalışan kocanın sabah evden çıkmadan ve akşam eve döndüğünde pişirilmiş bir öğün yemek yemesi, ev yaşamı açısından çok önemli idi (Daunton, 1983, s. 241).

Şekil 5.13 1900'lerde Leeds kentinde bir *back-to-back* konutta yer alan *scullery* (Muthesius, 1990).

Şekil 5.14 20.yy. başında Londra'da Boundary Street yerleşmesinde bir *scullery* (1963) (Schubert, 1997).

5.1.2. Konutta Kişisel Ev Donatıları

Daunton (1983, s. 284) konutlarda mekan kullanımının iki faktör sonucunda biçimlendiğini savunmaktadır. Bunlardan birincisi, piyasa güçlerinin görünmez çabası ve idari düzenlemenin görünür çabası sayesinde biçimlenen *potansiyel ortam*dır. İkincisi ise hanehalklarının beklentileri, beğenileri ve sosyal değerleri sonucunda oluşan *kültürel ortam*dır. Sonuçta ortaya çıkan ise potansiyel ortam ile kültürel ortamın bileşkesi olan *efektif ortam*dır.

19.yy. konutlarının mekan kullanımı incelendiğinde efektif ortamın oluşmasında, potansiyel ortamdaki çok kültürel ortamın etkin olduğu görülmektedir. Bunun nedeni, potansiyel ortamın 1918'deki devlet müdahalesine kadar kültürel ortam karşısında yeteri kadar güçlenememesidir. Kültürel ortamın efektif ortam üzerindeki etkisi ise, sınıflar arası iletişime bağlı olarak gelişmiştir. 19.yy.'ın ortalarından itibaren orta sınıf ile işçi sınıfının gündelik yaşamda karşılaşması ve birbirlerinden etkileşimi; özellikle işçi sınıflarının domestik ortamlarını oluşturmalarında, kişisel ev donatılarını seçmelerinde ve bunun sonucunda orta sınıflar gibi yaşam standartlarını giderek yükseltmelerinde etkin rol oynamıştır.

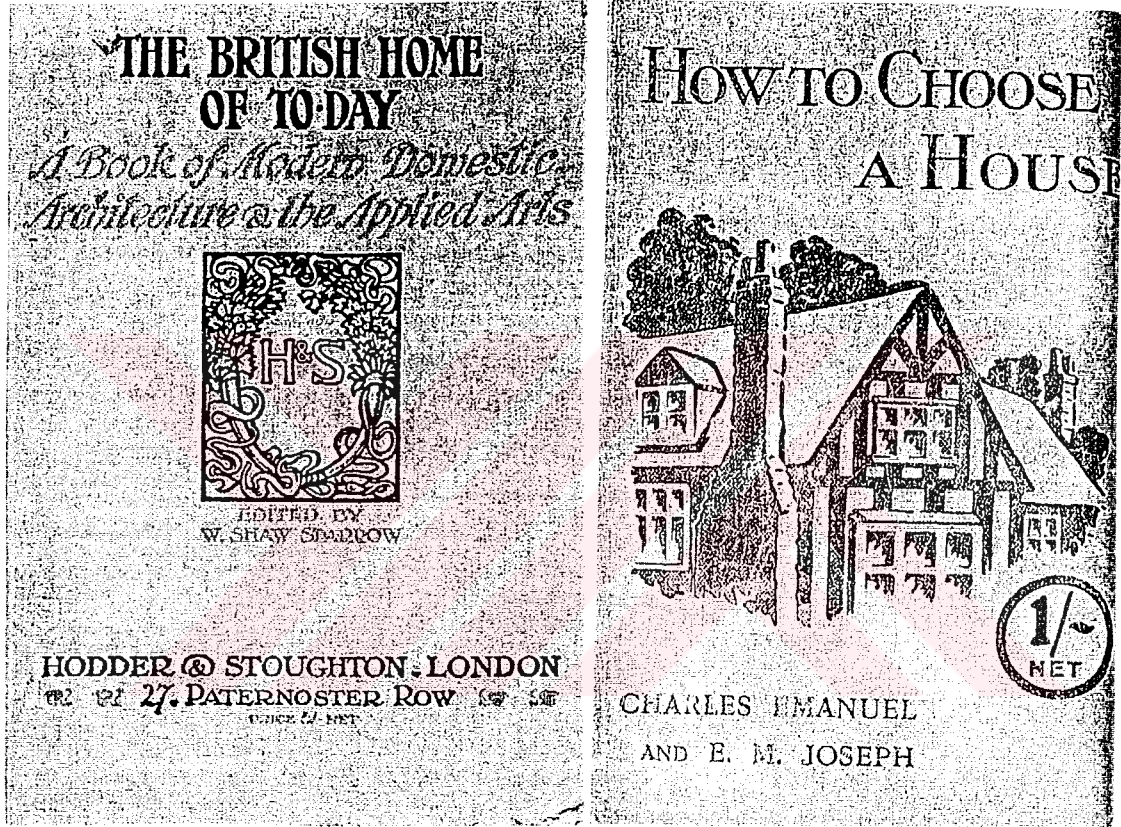
Nitekim kültürel ortamda orta sınıflar, kendi kişisel tavırlarının işçi sınıfları için iyi bir örnek oluşturduğunu düşünüyorlardı. Orta sınıfların bu sosyal öğretisi isteği, öncelikle kendi evlerinde çalışan hizmetçilere yönelikti. Ev sahibini niceliksel ve niteliksel olarak kamusal yaşamda temsil eden hizmetçiler, ev sahibinin isteği doğrultusunda öz kişiliklerinden arındırılmış; standart üniformalar arkasına gizlenmiş ve hâttâ kendi isimleri ne olursa olsun *Thomas* ve *Susan* gibi standart isimlerle çağrılmışlardı (Davidoff, 1973, s. 40, 88).

Orta sınıfa mensup kadınlar, kendilerine ait özel yaşam alanında işçi sınıflarını eğittikleri gibi işçi sınıflarının özel yaşam alanlarına da girerek sınıflar arası iletişimi sağlıyorlardı. İşçi sınıfı ailelerin yokluk içindeki yaşantısı hakkında sordukları sorular, dağıttıkları hayır yardımları ve verdikleri emirlerle orta sınıflar; ev idaresi konusunda kendilerine düşen "bilirkişilik" görevini işçi sınıfı konutlarında yerine getirdikten sonra tekrar kendi dünyalarına çekiliyorlardı (Davidoff, 1973, s. 46).

19.yy. sonunda yüksek yaşam standartlarına sahip olan ve zamanla yeni taleplerde bulunabilen tek toplumsal kesim, üst ve orta sınıflar idi. *Davidoff* un (1973, s. 15-16) “sosyete” olarak adlandırdığı bu gruplar, 19.yy. boyunca bu sınıflara mensup kadınların liderliğinde kurumsallaşmıştı. Bu sosyal kurumun yapısı, kendine özgü rituellere ve etikete olan bağımlılığa dayanmakta idi. Nitekim sosyetenin kurallarını özel konutun sınırları içinde bir arada oluşturan yeni ve stabil kamusal-özel yaşam; toplumsal kaosa karşı bir savunma aracı olarak sağlamlaştırılmıştı. Domestik ortamda kamusal yaşamın hiyerarşisi ise hanehalkını oluşturan hizmetçiler, çocuklar, yetişkinler ve misafirler tarafından özel mülkiyet sınırları içinde temsil edilmekte idi (Davidoff, 1973, s. 35).

Kamusal ve özel yaşamın sınırlarını yeniden tanımlayan, diğer toplumsal sınıflarla olan ilişkilerini yeniden düzenleyen ve bunun sonucunda toplum içinde sosyal statü düzeyini artıran üst ve orta sınıfların 19.yy. ortalarından itibaren yaşadıkları tek ikilem, konutun donatılması konusunda idi. Orta sınıflar için konut; ailenin maddi birikimlerinin objeler, mobilyalar, diğer bir deyişle kişisel ev donatıları biçiminde sergilendiği mekandı. Fakat statülerini konutlarına yansıtıran beğenilerine güvenmeyen orta sınıflar; domestik ortama ancak mimarlar, büyük dekorasyon firmaları ve basın yardımıyla bir kimlik kazandırıyorlardı. Orta sınıflara yönelik olarak hazırlanmış kitapların başlıklarında bulunan “nasıl ...” sorusu, orta sınıfların içinde buldukları ikileme aradıkları cevabın en ilginç kanıtıdır. 1906’da *C. Emanuel* ve *E. M. Joseph* tarafından yazılan *How to Choose a House* [Bir Ev Nasıl Seçilir], 1909’da yayımlanan *Where to Live Round London: Southern Side* [Londra Civarında Nerede Yaşamalı: Güney Yakası], 1902’de *Mrs Peel* tarafından yazılan *How to Keep House* [Ev Nasıl İdare Edilir], 1912’de yayımlanan *Cassell’s Household Guide* [Cassell’in Ev Rehberi] adlı kitaplar konutun seçimi ve idaresi konusunda bilgi verirken 1902’de *H. J. Jennings* tarafından yazılan *Our Homes and How to Beautify Them* [Evlerimiz Nasıl Güzelleştirilir] ve 1904’te editörlüğü *W. Shaw Sparrow* tarafından yapılan *The British Home of Today* [Bugünün İngiliz Evi] adlı kitaplar da (Şekil 5.15) konutun hangi donatılarla nasıl döşenmesi gerektiğini anlatıyorlardı (Long, 1993, s. 10-22).

19.yy.’da üst ve orta sınıfların yaşam standartlarındaki yükselişe rağmen 20.yy. başında bile İngiliz toplumunun çoğunluğu, halen sağlıksız yaşam koşulları altında düşük nitelikli

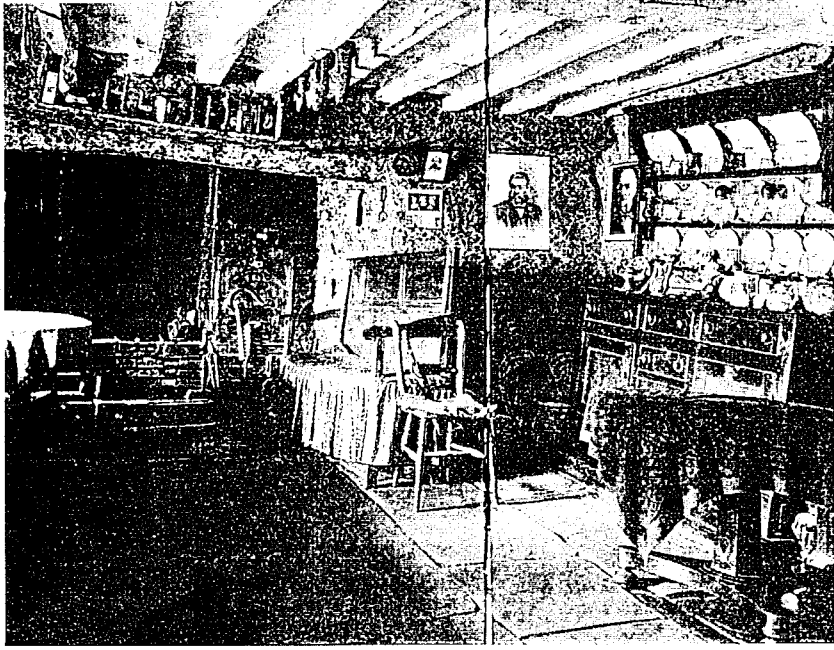
Şekil 5.15 1900'lerde orta sınıflara yönelik hazırlanmış "ev" kitapları (Long, 1993).

konutlarda barınıyordu.² Nitekim 1911'de İngiliz toplumunun % 81'ini işçi sınıfları oluşturmaktaydı. Niteliksiz, yarı nitelikli ve aristokrat ya da elit işçiler olarak üç gruba ayrılan işçi sınıflarının 19.yy.'ın zor koşulları altında yaşayan kesimi ise işçi sınıflarının % 85-90'ını oluşturan niteliksiz ve yarı nitelikli işçiler idi (Burnett, 1969, s. 253).

Bunun sonucunda 19.yy. işçi sınıfı konutlarının çoğunluğu, bakımlı ve konforlu bir ev görüntüsünden çok uzaktı. Tamamı kiralık olan işçi sınıfı konutlarının bakımını, yapı malzemelerinin pahalı ve bakım maliyetinin yüksek olması nedeniyle ne gelirleri düşük olan kiracılar ne de harcama yapmaktan kaçınan mal sahipleri üstleniyordu. Bu nedenle hançhalkları, onarım gerektiren duvarları ya da döşemeleri ancak perde ve örtü gibi az harcama gerektiren eşyaları satın alarak kapatabiliyorlardı (Gauldie, 1974, s. 96).

Gauldie (1974, s. 99), kentli işçilerin büyük çoğunluğunun kırdaki evlerini ve eşyalarını terk edip eski yaşam standartlarının çok daha altında kentte yeni bir hayata başlayan göçmenler olduğuna dikkat çekmektedir. Böylece kentsel işçi sınıfı konutunun ilk kişisel ev donatıları, ancak manevi değeri olan küçük objeler idi. Özellikle aile büyüklerinden kalma eski bir saat ve birkaç parça züccaciye, işçi sınıfı konutunun en tipik kıymetli donatıları idi. Değeri birkaç şiling olan mobilya ise, çoğunlukla ikinci elden satın alınmıştı. Fakat yine de işçi sınıfı konutlarında kişisel ev donatılarının sembolik değerleri, maddesel değerlerinin çok üzerinde idi (Şekil 5.16). Örneğin *eski* bir duvar saati, bir işçi sınıfı ailesini yoksulluk sınırının dışında tutarken; *yeni* bir piyano da zenginlik sınırının içinde tutabiliyordu (Burnett, 1969, s. 280). Nitekim kişisel ev donatılarına yüklenen sembolik değerler, orta sınıf konutlarında da rastlanan bir eğilim idi (Şekil 5.17). Örneğin büyükbabadan kalma bir duvar saati, aristokrat ve orta sınıf ailelerin mitolojik geçmişini yansıttığı için orta sınıfların da sosyal statü sembolü haline gelmişti (Lefebvre, 1971, s. 63). Fakat işçi sınıflarının sahip olduğu tüm eşyalar, sembolik değerlerinin ötesinde yoksulluğun birer işareti idi; çünkü konutun bakımsız görüntüsü içinde bir yığın halindeki bu objeler, domestik bağlamda sadece yoksunluğu, diğer bir deyişle telafi edilmeye çalışılan bir eksikliği yansıtıyorlardı.

² 1911'de *L.C. Money*, İngiltere'nin milli gelirinin ilk üçte birlik payının 1.4 milyonluk üst sınıf, ikinci üçte birlik payın 4.1 milyonluk orta sınıf ve son üçte birlik payın da 39 milyonluk işçi sınıfı tarafından paylaşıldığını tahmin etmişti (Burnett, 1969, s. 248).

Şekil 5.16 19.yy. sonunda kırsal bölgede yer alan bir işçi sınıfı konutunda oturma odası (Calder, 1979).

Aile için sembolik ve manevi değeri olan kişisel ev donatıları, büfenin raflarında ve kuzine üzerindeki rafta sergilenmekte idi. Fakat özellikle büfede yer alan *eski* züccaciye, ailenin en gösterişli eşyaları olarak dikkat çekmektedir.

Şekil 5.17 20.yy. başında bir orta sınıf konutunda *parlour* (Calder, 1979).

Konutun en sembolik mekanı olan *parlour*'da ilk göze çarpan donatı, *yeni* bir piyanodur. Bu mekanda yer alan diğer donatıların ise niteliksel (sembolik) değer ve sergilenme biçimi açısından işçi konutundan hiçbir farkı bulunmamaktadır. İki mekan arasındaki fark, sadece donatıların nicelik ve sınıfların sosyal statü düzeyindedir.

5.1.3. Domestiklik, Tüketim ve İdeal Ev

19.yy.'dan itibaren domestiklik ideolojisi; iş ve ev yaşamının birbirinden ayrılması, mahremiyet, konfor, aile gibi modern çağın değerlerini biraraya getirmiştir (Reed, 1996, s. 7). Nitekim kamusal ve özel yaşama alanı arasındaki eşiğin daha tanımlı hale gelmesi sonucunda toplum ile aile arasındaki sınır da domestik ortamda yeniden belirlenmişti (Daunton, 1983, s. 37). “Dış dünyadaki yaşamın streslerinden uzakta mahremiyet ve konfor sağlayan bir kaçış ve aynı zamanda cennet anlamına gelen ev”, domestiklik ideolojisinin çıkış noktası idi. Özel ve içe dönük bir yaşama mekanı, mahrem aileye ve domestik yaşama yüklenen sosyal değerlerin fiziksel dışı vurumu idi (Long, 1993, s. 11-12).

19.yy. sonunda domestiklik, bireysel değerlerin kitlesel tüketim tarafından kuşatılması sonucunda ilk olarak orta sınıflar tarafından benimsenmişti. Bunun sonucunda orta sınıf konutlarında domestik ortamın sağlanma düzeyi, orta sınıfların ev içi tüketime yaptıkları harcama miktarı ile doğru orantılı idi. Nitekim Reed (1996, s. 7) tarafından “modern bir olgu, kapitalist ekonomilerin ürünü, teknolojideki buluşlar ve bireyselliğin Aydınlanma kavramları” olarak tanımlanan domestiklik kavramı; tam da özneler ve nesnelere arasındaki bu karmaşık ilişkileri vurgulamaktadır.

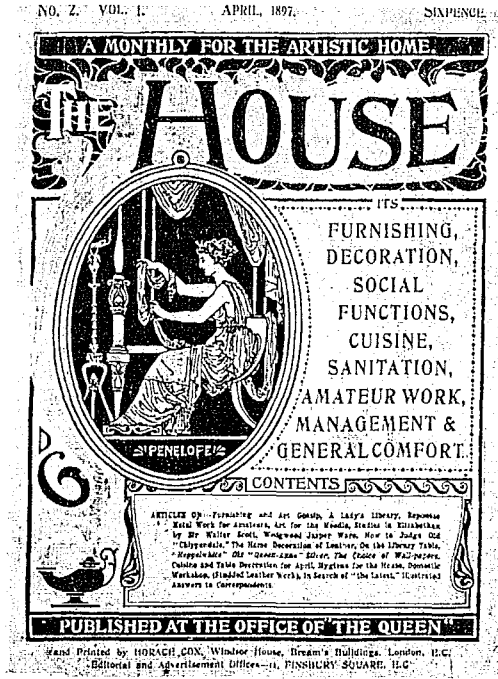
Domestiklik ile tüketim arasındaki dengenin domestik ortama yansımada ise etkin özne *kadın*; etkin nesnelere alanı da *ev dekorasyonu* idi. Kadın; hem konuta yüklenen manevi değerlerin koruyucusu, hem domestik prensiplerin yöneticisi ve hem de konutun kamusal imajının temsilcisi konumunda idi. 19.yy.'da ev dekorasyonu ise orta sınıf kadar yeni ve modern bir olgu ve aynı zamanda kadınların en kolay erişebilecekleri nesnelere alanı idi; çünkü kadınlar, evlerini dekore ederken eve bağlılık, pasiflik, doğa ile benzerlik ve yönlendirme hissi gibi kadınsı özellikleri araç olarak kullanabiliyorlardı. Fakat bu içgüdü, tüketim tarafından akıllıca desteklenmek zorunda idi; çünkü 19.yy. sonunda orta sınıflara aile yadigârı eşyalarla dolu, büyüklerden kalma bir evin miras kalması, ender rastlanan bir durumdu (Tiersten, 1996, s. 19-20).

Kadınları ev dekorasyonunda ve diğer domestik alanlarda yönlendiren kadın basını (Şekil 5.18) ise, kadınlara sanatçı olmanın yanında aynı zamanda “iyi” birer eş ve şık birer müşteri olmayı öğütüyordu. Böylece kadınlar (Şekil 5.19), kendilerini modern yaşamın öznesi olmaktan çok nesnesi konumunda buluyorlardı (Tiersten, 1996, s. 30-32). Nitekim 19.yy.’da modernizm, kent caddelerinde ve pasajlarında erkekler için hiçbir sınır tanımayan özgür *flâneur* [gezgün, aylak] figürünü yaratırken, özneliği yanında nesneliği daha baskın olan kadın figürünü tanımlamamıştı bile. Tam da bu noktada Tiersten (1996, s. 29), iki ayrı kutup gibi algılanan erkeğe özgü modernist ve kadına özgü domestik kültürün temelinde üstü örtülmüş bir yakınlık olduğunu savunur. Fakat bu sav, kadına özgü domestik kültürün kent caddelerinde değil, sadece burjuva konutlarının iç mekanlarında oluştuğunu belirtirken, kadınların domestik kültürün oluşumundaki aktif rolünü göz ardı eder. Nitekim 19.yy.’da orta sınıf kadını, evinin hayranlık uyandıracak kadar özenli döşenmesi için bireysel beğenileri kadar alışveriş yeteneğini de kullanmak zorunda idi. Bunun sonucunda domestik kültürün oluşması için kadın, öncelikle kent caddelerindeki çok katlı mağazalara ve pasajlardaki lüks dükkanlara gitmeli ve ev donatılarını seçmeli idi. Bu nedenle gündelik yaşamda modernizm, erkekler için *flâneur* figürünü nasıl zorunlu kıldıysa, kadınlar için de pek çok açıdan dış etkiler tarafından kuşatılmış *flâneuse du marché*³ [alışveriş gezgini] figürünü zorunlu kılmıştı.

20.yy. başında ev içi tüketimin yayılması sonucunda “ideal ev” imajı, popüler kültürün temel parçası haline gelmişti. Özellikle Londra gibi büyük kentlerde “ideal ev” imajını tamamlayan ev içi tüketim malları; müşterilere reklâm, teşhir ve fuar vb. modern pazarlama teknikleri ile sunuluyordu. Örneğin günlük bir gazete olan *Mail*, gazete reklâmcılığını başlatmasının ardından ilk defa 1908’de Londra’nın ünlü *Olympia* fuar alanında *Ideal Home Exhibition* [İdeal Ev Fuarı] geleneğini başlatmıştı.⁴ 1908’deki ilk

³ Yazar tarafından 19.yy. modern kadını için geliştirilen bu kavramın postmodern karşılığı ise, yine kadınların alışveriş etkinliğine dayanılarak *Anne Friedberg* tarafından tanımlanmıştır. Nitekim *Friedberg* de, postmodernizmin gündelik kentsel yaşamını eleştirirken, çok katlı mağazalar ve *shopping mall*’da gezinir ve bir kadın olarak kendisini bilinçli bir *flâneuse du mall* olarak tanımlar (Soja, 1996, s. 117). (Friedberg’in yorumu için bkz: Friedberg, A., (1993), *Window Shopping: Cinema and the Postmodern*, University of California Press, Berkeley and Los Angeles.)

⁴ İlginç olan nokta, bu fuarın günümüzde de *Daily Mail* gazetesi tarafından her yıl düzenli olarak yine *Olympia*’da organize edilmesidir.

Şekil 5.18 1897'de *The House* adlı aylık “ev” dergisi (Long, 1993). Kadınlara yönelik hazırlanan bu derginin kapağında ise okuyuculara örnek olarak sunulan bir kadın vardı: *Penelope*. Yunan mitolojisinde *Odysseus*'un karısı olan *Penelope*, eve bağlılığın ve kocaya sadakâtın bir sembolü idi; nitekim basının kadınlara vermek istediği mesaj da burada gizliydi: “*Penelope At Home*” haleti ruhiyesine sahip olmak.

Şekil 5.19 1913'te kentsel bir orta sınıf konutu ve kadın figürü (Tiersten, 1996).

Diğer bir deyişle “modern *Penelope*”, tam da “*Penelope At Home*” haleti ruhiyesi içinde kendisinin yarattığı domestik ortamla bütünleşmişti.

fuarın ardından duvar boyaları, duvar kağıtları, şömineler ve konut için diğer malzemelerin reklâmı (Şekil 5.20) daha yaygın hale gelmişti (Fraser, 1981, s. 139).

20.yy. başında kitlesel tüketim, bir sınıfa özgü değerlerin diğer sınıflara yayılabilmesi için önemli bir araç olmuştur. Kitlesel tüketimin meşrulaştırılması ise piyasada enformasyonun kitlesel talep karşısında reklâm aracılığıyla mobil (devingen) ve erişilebilir olmasından kaynaklanmıştır. Nitekim *Lefebvre* (1971, s. 105); tüketimi özendirmeyi amaçlayan reklâmın kendisini, tüketim mallarının ilki olarak nitelendirmiştir.

Popüler yayıncılık, kitlesel tüketimin reklâmını ve rehberliğini yaparak yeni domestik beğenilerin geniş bir okuyucu kitlesi arasında hızla yayılmasında önemli bir paya sahipti.⁵ Nitekim pek çok tüketici, piyasada çeşitleri giderek artan tüketim mallarını nasıl seçmeleri gerektiğinden habersizdi. Bu nedenle popüler dergilerden birinin okuyucusu olmak, tüketici piyasasının koşullarına âşina olmak açısından önemli bir başlangıçtı.

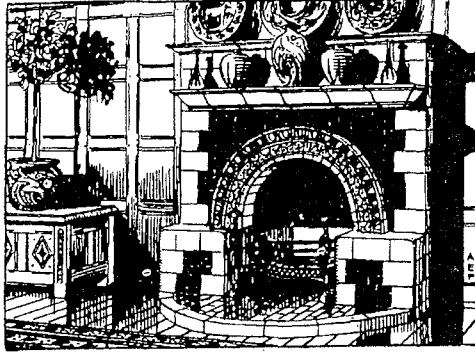
Bunun yanı sıra orta sınıf konutlarında yaygın olarak görülen beğeni ve tarzlar; ürün katalogları, çok katlı mağazalar, sergiler ve fuarlar aracılığıyla da daha geniş bir tüketici kitlesine ulaşıyordu (Long, 1993, s. 13, 18). Sadece orta sınıfa özgü beğeni ve yaşam tarzının piyasa ortamında toplumun her kesimi tarafından ilgi ile izlenmesi, tek bir sınıfa özgü bu değerlerin işçi sınıflarına yayılma sürecini başlatmıştı (Daunton, 1983, s. 279).

19.yy. sonunda işçi sınıfları, iki önemli gelişmeden etkilenmişti. Bunlardan birincisi, 1871-1895 yılları arasında reel ücretler düzeyinde yıllık % 1.94 oranında bir artışın gerçekleşmesi idi. Bu artış, 1881-1907 yılları arasında işçi sınıflarının geniş bir kesiminin tekstil ve konfeksiyon atölyelerindeki geçici işlerini bırakıp daha yüksek ücretler karşılığında fabrikalarda düzenli işlerde çalışmalarını sonucunda meydana gelmişti. İkinci önemli gelişme ise, zanaatkâr üretimin fabrika üretimi karşısında giderek azalması ve bunun sonucunda tüketim alışkanlıklarının değişmesi idi. Fabrikalarda üretilen tüketim mallarının fiyatları, eskiye oranla düşmeye başladığından; artık çok daha fazla işçi sınıfı tüketicisi, yaşam standardını yükseltecek nitelikte ev içi tüketim yapabiliyordu. Bunun

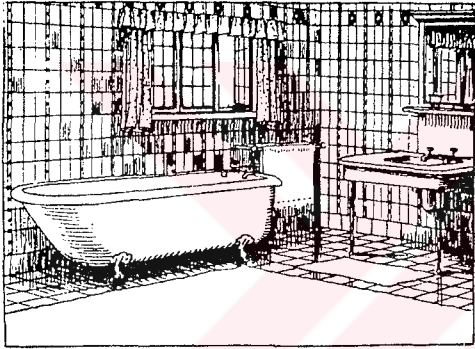
⁵ Özellikle kadınlara yönelik hazırlanan kitap ve dergilerden *Home Chat* adlı derginin tirajı, 1895'te 189.000 idi. Önceleri üst sınıflara mensup kadınlara yönelik hazırlanan *The Lady* adlı derginin satışı, 1885'te 1.683 iken okuyucu hedef kitlenin orta ve işçi sınıflarını da içine alması sonucunda derginin satışı, 1905'te 27.949'a ulaşmıştı (Long, 1993, s. 23).

DOULTON & CO. LTD.

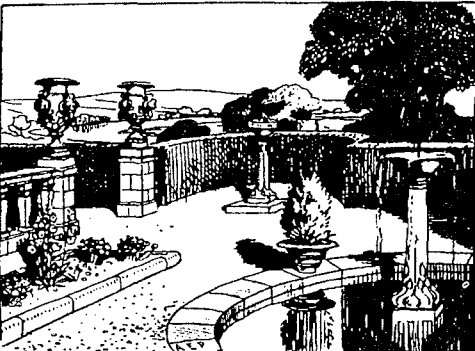
MAKERS OF
ALL KINDS OF CONSTRUCTIVE
:: AND DECORATIVE POTTERY ::

MANTELPieces AND FIREPLACES
IN STONEWARES AND FAIENCE.

WALL TILING IN NEW DESIGNS.
HIGH-CLASS SANITARY FITTINGS.

GARDEN POTTERY IN GLAZED
STONEWARES AND TERRA-COTTA.

ROYAL DOULTON POTTERIES
LAMBETH, LONDON, S.E.

HALL'S SANITARY WASHABLE **DISTEMPER**

In 70 Different Colours which can be varied by combination

It only requires water added to be ready for use and is applied with a White Wash Brush

The Most Practical Wall Covering in Hall's Sanitary Washable Distemper; it also possesses artistic advantages far in advance of any similar material. It covers double the surface of pure white lead paint at one-third the cost of labour, dries quickly, and sets hard. When first applied it is a thorough disinfectant and germ destroyer. It overcomes the difficulty of obtaining a uniform tint on plain walls, and is the most easily manipulated material for stencilling designs on Ceilings, Friezes, Dadoes, and Panels. Hall's Distemper is sold in tins and iron kegs ready to mix with water.

Free Sample, with Statement, and full particulars on application to the sole manufacturers,
SISSONS BROTHERS & CO., LTD., HULL.
London Office—177, BORO' HIGH STREET.

CAUTION—Avoid imitations, which do not possess the unique qualities of Hall's Distemper.
The name is on every genuine package.

Şekil 5.20 1900'lerde yapı malzemesi satan firmaların ürün tanıtıcı ilânları (Long, 1993).

sonucunda ise domestik ortam, orta sınıflardan sonra işçi sınıflarının da barınma, yiyecek ve giyecek gibi temel harcamalar dışında yükselen gelirlerini harcayabilecekleri temel bir tüketim ve yeniden üretim alanı haline gelmişti (Daunton, 1983, s. 263-265).

İşçi sınıflarının yapısını ekonomik olduğu kadar sosyal olarak da dönüştüren bu gelişmeler, 19.yy. sonunda sadece işçi aristokrat ya da elit grubun yaşam standartlarının iyileşmesine neden olmuştu.⁶ 19.yy.'da aristokrat işçilerin işçi sınıfları içindeki oranı, sadece % 10-15 iken; 19.yy. sonunda bu oran, üretimde mekanizasyonun artması ile birlikte yeni ve nitelikli işgücüne duyulan talep karşısında 1911'de % 39.4'e yükselmişti. Nitekim işçi sınıfının aristokrat grubu için nitelikli iş alanlarının kapsamı; inşaat, çömlekçilik, matbaacılık ve ciltçilik gibi eski zanaatlardan gemi yapımı, bina yapımı ve çelik üretimi gibi yeni endüstrilere kadar genişlemişti (Burnett, 1969, s. 250-253).

Böylece 19.yy. sonunda ikinci el mobilya yerine yeni ev donatıları satın alabilen işçi sınıfları, kentte ancak bir-iki kuşak boyunca düzenli gelir sahibi olanlar idi. Karyolalar, masa ve sandalyeler, çeşitli raflı ya da çekmeceli dolaplar ve yemek takımları; işçi sınıfı konutlarının en temel kişisel donatıları idi (Gauldie, 1974, s. 99-100).

Daunton'a (1983, s. 272) göre 19.yy. sonunda işçi sınıflarının ev ve aile yaşamına dayalı bir kültürü tercih etmeleri, işyerlerinde daha düzenli bir çalışma sayesinde emeğe dayalı bir dayanışmanın yadsınması sonucunda gerçekleşmişti. Nitekim niteliksiz, yarı nitelikli ve nitelikli işçiler gibi grupları birbirlerinden farklılaştıran da; toplumdaki saygınlık düzeyi ve ev merkezci yaşam idi. Bu sosyal farklılaşmanın işçi konutlarındaki fiziksel yansıması ise "en iyi" oda ya da "ön" oda olarak tanımlanan *parlour* adlı mekan idi (Şekil 5.21). Bu mekanın işlevi, ailenin yakın çevresi dışındakileri ağırlamak için gündelik yaşamdan farklı olarak o zamana kadar hiç yaşanmamış formal bir yaşam ortamı yaratmaktı. Fakat aile bireyleri de, bazı özel günlerde ve kutlamalarda *parlour*'da yaratılan saygın ve resmi

⁶ 19.yy. sonunda işçi sınıflarının aristokrat grubu için ev dışı harcama alternatifleri de düzenli gelir sayesinde artmıştı. Örneğin 1880'lerde kıdemli işçiler için ücretli yıllık tatil izninin başlaması ile birlikte pek çok aile, yıllık tatili için deniz kıyısına gidiyordu. Bunun yanı sıra tasarruflarını postahaneler, kooperatif birlikleri aracılığıyla koruma altına alıyorlardı. Böylece sigorta ve sağlık kulüplerine para yatırabiliyor; gazete ve kitap okuyabiliyor ve çocuklarının eğitimini karşılayabiliyorlardı (Burnett, 1969, s. 281).

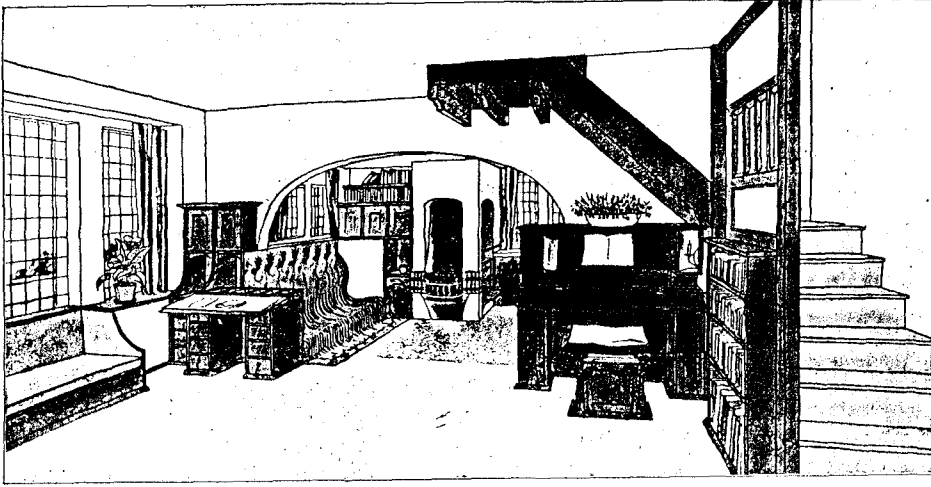
Şekil 5.21 19.yy. sonu-20.yy. başında ortalama bir kırsal konutunda sade ve gösterişsiz bir *parlour* (Calder, 1979).

ortamda biraraya geliyorlardı.⁷

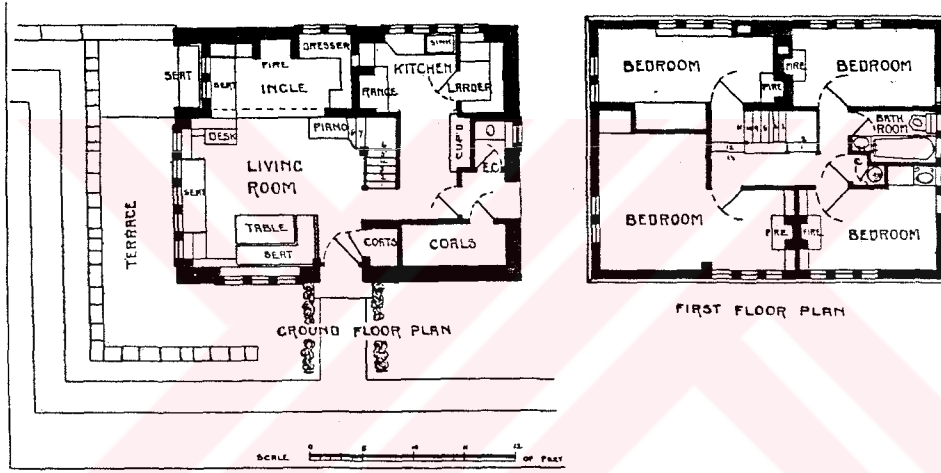
Domestik kültürün sembolü olması nedeniyle *parlour*, aynı zamanda nitelikli işçilerin ev içi yeni tüketim alışkanlıklarının sergilendiği mekandı. Fabrikalarda toplu olarak üretilen mobilya, süs eşyaları ve diğer ev donatılarına; fiyatların ucuzlaması ile birlikte işçi konutlarında sıkça rastlanmakta idi. Ayrıca halıdan daha ucuz bir yer kaplaması olan linolyum 1876'dan itibaren; makine baskılı duvar kağıtları da 1851'den itibaren fabrikalarda üretilmeye ve bunun sonucunda işçi konutlarında yaygın olarak kullanılmaya başlanmıştı (Daunton, 1983, s. 279). *Parlour*'da yer alan kişisel ev donatıları, bu mekana yüklenen anlamlar kadar sembolik idi. Bu sembolizmi ifade eden en önemli donatı ise *piyano* idi. Aslında aile içinde hiç kimsenin çalamadığı piyano, en azından ailenin büyük kızının haftada bir piyano dersi aldığını kanıtlamak için işçi sınıfları arasında vazgeçilmez bir saygınlık sembolü idi. Piyanonun işçi konutundaki sembolik varlığı, *parlour*'un sembolik anlamını eleştiren ve *parlour*'u kaldırmak isteyen reformistler tarafından bile yadsınamamıştı. Nitekim 20.yy. başında reformistler, işçi konutlarında *parlour* ve oturma odasını kaldırıp, bunun yerine tek ve büyük bir yaşama mekanı tasarlasalar bile; *parlour*'da yer alan piyanoyu yeni tasarımlarında göz ardı etmemişler; hâttâ piyano için bu yeni yaşama mekanında özel bir köşe ayırmışlardı. Bu bağlamda, *Parker ve Unwin*'in henüz 1901'de *The Art of Building a Home* adlı kitapta yayımladıkları orta sınıf *cottage* tasarımlarında piyano, tek ve büyük yaşama mekanının en önemli donatısı iken; 1918'de *Tudor Walters Raporu*'nda yayımlanan işçi konutlarında da yine tek bir yaşama mekanında, giriş holü arkasında yer alan girintiye piyanonun yerleştirilmesi dikkat çekmektedir (Şekil 5.22, 5.23, 5.24). Nitekim reformistler, işçi sınıflarının konuta yüklediği sembolik anlamlara ancak 1918'de müdahale edebilmiş ve bunun sonucunda orta sınıflar ve işçi sınıfları arasında 19.yy.'dan beri süregelen sosyal ikilemi ortadan kaldırabilecek bir uzlaşma zemini oluşturmuştu.

20.yy. başında kişisel ev donatılarının serbest piyasa ortamında tüketilme biçimleri, işçi sınıfları ve orta sınıflar arasında bir farklılık yaratmıyordu. Farklı sosyal statülere sahip bu

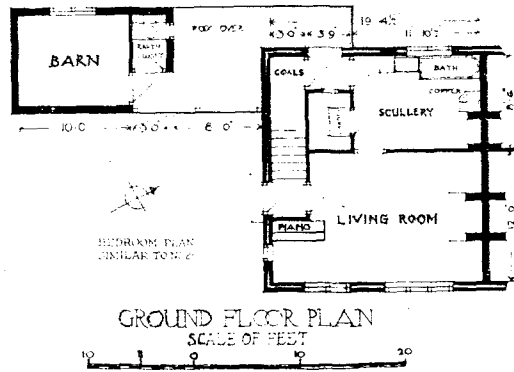
⁷ Nitekim pazar akşam yemeği ya da pazar akşamüstü çayı gibi törensel nitelikteki toplantılar, aile bireylerini gündelik yaşama mekanı olan oturma odası/mutfaktan farklı olarak konutun en saygın mekanı olan *parlour*'da ve en iyi takımlarla hazırlanmış özenli sofrada biraraya getiriyordu (Daunton, 1983, s. 277-278).

Şekil 5.22 Parker ve Unwin'in Derbyshire'da tasarladığı bir *cottage*'da oturma odasının görünüşü (Parker ve Unwin, 1901).

Şekil 5.23 Parker ve Unwin'in Derbyshire'da tasarladığı *cottage*'in zemin ve birinci kat planları (Parker ve Unwin, 1901).

Şekil 5.24 1918'de Tudor Walters Raporu'nda yer alan işçi konutunun piyano tefrişli zemin kat planı (LGB, 1918).

iki grubun farklılaşması, ancak sahip oldukları ev donatılarının domestik ortamda kullanılma biçimlerinde ortaya çıkmakta idi. Nitekim işçi sınıfı yaşamının en tutarlı gözlemcilerinden birisi olan *Mrs M. E. Loane* (1910), orta sınıf konutundaki karşılığı misafir odası [*drawing room*] olan *parlour*'un işçi sınıfına mensup hanehalkı tarafından nasıl döşendiğini ve kullanıldığını şöyle anlatıyordu:

“Pek çok aile için ödeyebilecekleri miktarda mobilya satın almak, dayanılmaz bir istek idi. Fakat bunlar, kesinlikle kullanmayı bilmiyorlardı. Halının rengi solacak diye güneşlikler yukarı çekilemiyordu. Tavan kararacak diye gaz lambası yakılamıyordu. Hava ile temas, aynanın çerçevesinin parlaklığını alacak diye pencere açılamıyordu. Şömine bacasından içeri yağmur girecek ve şömine siperini paslandırarak diye baca deliği kapatılmalıydı. Ve son olarak, kapı dışarıdan mutlaka kilitlenmeliydi” (Daunton, 1983, s. 278'deki alıntı).

İşçi sınıfı konutunun bu efektif ortamı, 1914'ten önce bahçe şehir hareketinin reformcuları arasında eleştirilmiş ve konutun hanehalkı tarafından irrasyonel olarak kullanıldığı gözlemlenmişti. *Barry Parker* ve *Raymond Unwin* gibi reformist mimarların idealindeki işçi konutunda, spekülative işçi konutunun aksine *parlour* bulunmamalı idi. Reformistler, bu idealleri ile aynı zamanda popüler kültüre karşı tavır alıyorlardı. Nitekim *Swenarton* (1981, s. 18-20), reformistlerin tek bir büyük oturma odası adına *parlour*'u ortadan kaldırma isteğinin ekonomik bir gereklilikten çok, sosyal bir hedef olduğunu öne sürmektedir. Reformistlere göre, *parlour*'un işçi sınıfı konutlarında haftada bir ya da iki kez kullanılmaktan başka haklı bir gerekçesi yoktu. Buna karşın *parlour*, sadece spekülative yapımcının kitlesel talebe cevap vererek kazanç elde etmesinin gerekçesi de değildi. Bunlardan daha da önemlisi *parlour*, işçi sınıfı değerlerinin konuttaki yansıması idi ve sosyal bir içeriğe sahipti. Nitekim *Unwin*'in önerdiği “sağlıklı, rahat ve kullanışlı olacak kadar büyük bir oturma odası” (Swenarton, 1981, s. 22'deki alıntı), 1914 öncesinde işçi sınıfı konutlarının acil iyileştirme bekleyen sorunlarına bir çözüm getirmiyordu. Kentsel altyapı teknolojisinin yenilenmesi ile birlikte işçi sınıfı konutunda öncelikli olarak modernleştirilmesi gereken mekanlar; *scullery*, banyo ve WC idi. Fakat bu mekanlar, ancak iki savaş arası dönemde yaygın olarak iyileştirilebilmiş ve bunun sonucunda konutta mekanların kullanımında yaşanan sosyal ikilem ortadan kalkmaya başlamıştı.

İşçi sınıflarının 1918 öncesinde “ideal ev” imajına uygun bir konuta sahip olmaları, diğer toplumsal sınıflara oranla çok zordu. Düzenli gelir sahibi olan işçi sınıfı, bireysel tüketim sonucunda göreceli olarak artan yaşam standartlarına karşın spekülâtif konut piyasasının koşulları altında konut standartlarını iyileştirememişti. Örneğin 20.yy. başında bile işçi konutunda kişi başına düşen yatak sayısı çok düşüktü. Nitekim üç ya da dört çocuk, tek bir yatağı paylaşmak zorunda idiler (Gauldie, 1974, s. 99).

Bunun sonucunda 19.yy.’da orta sınıflar, işçi sınıflarına nazaran daha konforlu ve yüksek nitelikli konutlarda yaşamalarına rağmen; spekülâtif konut piyasasında ne orta sınıflar ne de işçi sınıfları, ideallerindeki konuta sahip olamamışlardı. Pek çok hanehalkının *scullery*’e yönelik eleştirileri, 1912’de yayımlanan *Cassell’s Household Guide* adlı kitapta şöyle yer almıştı: “Altkentlerde bahçe içindeki konutların çoğu, ‘ideal ev’ değildir; ‘ideal ev’e ancak mevcut konuta büyük miktarda ek harcama yapılarak ulaşılabilir” (Long, 1993, s. 47’deki alıntı). Böylece konutlardaki memnuniyetsizlik sonucunda kullanıcıların ideal ev arayışları, 20.yy.’da da devam etmişti. İşçi sınıflar için yüksek nitelikli “ideal ev” imajı, ancak 1918’den itibaren devletin kiralık konut üretmeye başlaması sonucunda iki savaş arası dönemde gerçekleşmişti. Orta sınıflar için “ideal ev” imajı ise, 1930’larda spekülâtif konut yapımcılarının altkentlerde toplu olarak ürettikleri mülk konuta dönüşmüştü.

5.2. 1918-1945 Döneminde Ev İçi Yaşamdaki Değişimler

1918 öncesinde mimar-plancıların işçi konutlarının kullanımına yönelttikleri eleştiriler, devletin işçi sınıfları için konut üretimine müdahalesi ile birlikte yeniden gündeme gelmişti. Nitekim daha önceden sadece domestik düzeyde yaşanan bu sosyal ikilem, işçi sınıfları için konut standartlarını belirleyen *Tudor Walters Raporu*’nun 1918’de yayımlanması ile birlikte politik düzeyde meşrulaştırılmıştı. 20.yy. başında spekülâtif işçi konutunun tasarımını ve kullanımını eleştiren *Raymond Unwin*’in de üyesi olduğu *Tudor Walters Komitesi*, konut standartlarını yükseltmek için kullanıcıların konut içi alışkanlıklarını değiştirmesini öngörüyordu. Komite, bu değişimin işçi konutunun en kritik mekanı olan *parlour* ile başlaması gerektiğini savunuyordu; çünkü komitenin amacı, oturma odasının alanını büyütmek ve *scullery*’i bir pişirme alanına dönüştürmek idi. Fakat

komitenin görüştüğü pek çok kentsel ve kırsal işçi konutu sakini, *parlour*'u konutun kamusal mekanı olarak; oturma odasını ise ailenin özel mekanı olarak algılamakta idi (LGB, 1918, s. 25, par. 86).

Bunun üzerine *Tudor Walters Komitesi*, yeni işçi konutları için *parlour* içeren ve içermeyen iki ayrı tip tasarlamak zorunda kalmıştı. Hattâ komitenin önerdiği *parlour* için en uygun biçimin dikdörtgen olacağı da belirtilmişti. Böylelikle *parlour*'un en temel donatıları olan piyano ve kanepeler, geniş duvara yaslanabilecekti (LGB, 1918, s. 29, par. 103).

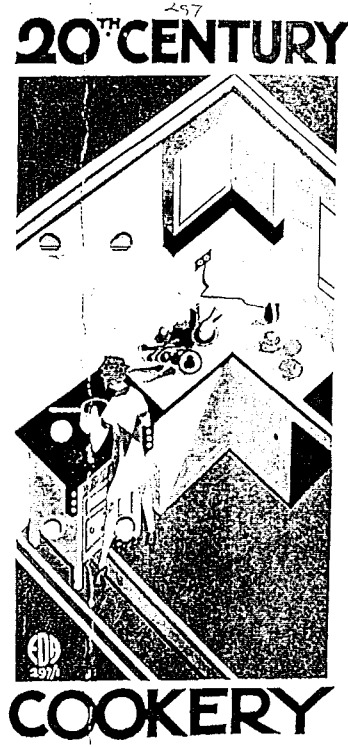
Pişirme işlevinin *scullery*'de yapılmasını önermesine karşın *Tudor Walters Komitesi*, kırsal konutlarda kömürlü kuzinenin geleneklere uygun olarak oturma odasında kullanılmasını kabul etmek zorunda kalmıştı. Fakat yine de komite, oturma odasındaki düzen için bazı önerilerde bulunuyordu. Örneğin kuzinenin oturma odasında bulunması halinde yemek hazırlığı da aynı mekanda yapılacağı için oturma odasında en az iki masa bulunmalıydı. Böylece hazırlama ve pişirme sırasında aile bireylerinin oturma odasındaki diğer faaliyetleri engellenmemiş olacaktı (LGB, 1918, s. 30, par. 108).

Konut kullanımı, 1918'de öncelikle politik etkiler sonucunda değişmeye başlasa da; iki savaş arası dönem boyunca bu değişimin yapısı, çoğunlukla demografik, ekonomik ve sosyal etkiler tarafından belirlenmişti. Bu bağlamda; aile büyüklüğünün giderek azalması, toplumun genelinde refah düzeyinin göreceli olarak artması ve mülk konut sahipliğinin hem özel hem de kamu sektörü tarafından idealleştirilmesi, iki savaş arası dönemin konut kullanımını etkileyen en önemli özellikleri idi. Bütün bu etkiler sonucunda aileye bağlılık ve ev merkezilik açısından toplum tarihi boyunca rastlanabilecek en aşırı ve en abartılı kuşak, bu dönemin konutunda vücut bulmuştu. Popüler kültürün ev merkezci yapısının toplumun geniş kesimi tarafından benimsenmesini ise, 20.yy.'da tirajını giderek artıran süreli ve günlük basındaki makaleler ve kitaplar sağlamıştı. Bir konuta sahip olma, konutun döşenmesi, yerleştirilmesi ve bakımı gibi konuların ele alındığı yayınların ortak amacı; okuyucularına "İngiliz halkının yaşamlarında en önemli kurumun ev olduğunu" hatırlatmak idi (Burnett, 1991, s. 265).

İki savaş arası dönemde konut tasarımının değişmesi ve konut standartlarının iyileştirilmesi, kentin gelişen altyapı teknolojisi ile toplumun değişen gündelik yaşamının etkileşimi sonucunda meydana gelmişti. Teknolojik donatıların yaygın kullanımı sonucunda iki savaş arası dönemdeki konut, 19.yy. konutundan daha hijyenik hale gelmişti. Örneğin ısıtma teknolojisinin gelişmesi sonucunda oturma odası, doğrudan arka bahçeye açılabilir; daha geniş bir ön cephe sayesinde evin içine daha fazla ışık, hava ve güneş girebiliyordu (Oliver vd., 1981, s. 104-105). Böylece 1920'lerde modern mimarlık hareketinin biçimsel öğeleri İngiliz mimarisinde uygulanmasa da, teorik prensipleri konut tasarımında uygulanmakta idi.

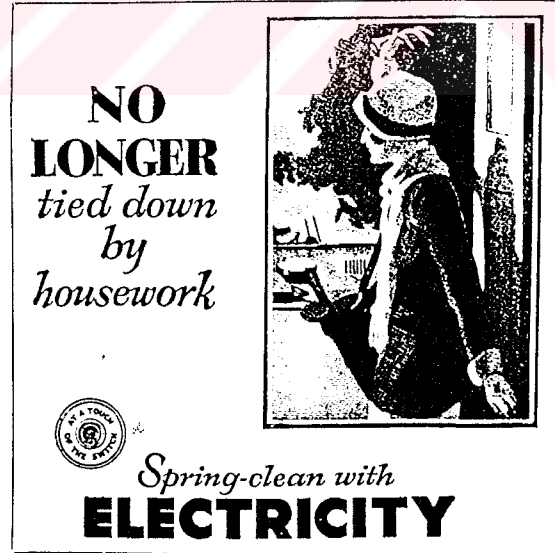
Konuta hijyenik ve yüksek nitelikli bir görünüm kazandıran mekanların başında, gelişen altyapı teknolojisi sayesinde yaygın olarak bu dönemde modernleşen *banyo* gelmekte idi. 1919'da konutlarda bir banyo küveti bulunma oranı sadece % 10 idi. Fakat *Tudor Walters Komitesi*'nin önerisi üzerine 1919'dan sonra inşa edilen her yeni konuta bir banyo küveti bağlanma zorunluluğu getirildi. 1924'teki *Housing Act* ile kamu konutlarında ayrı bir banyo zorunluluğu getirildiyse de; işçi sınıfı konutlarında banyo küveti, halen *scullery*'de bulunmakta idi (Şekil 5.25). Konut standartlarının iyileşmesi açısından 1920'lerin ve 1930'ların en önemli özelliği, yeni konutlarda ayrı bir banyonun inşa edilmesi (Şekil 5.26) ve gazlı şofbenden sağlanan sıcak su döşeminin yapılması idi. Böylece banyo ve sıcak su, kullanıcılar için modern ev yaşamının en temel gereksinimleri haline gelmişti (Forty, 1975, s. 49-50).

Mutfak ise hem teknolojik donatıların hem de kitlesel tüketimi giderek artan kişisel ev donatılarının en çok kullanıldığı mekan olması nedeniyle iki savaş arası dönemin en kritik modernlik sembolü idi. Ayrıca mutfak, 19.yy.'dan beri kadınların konuttaki en etkin ve en zorlu tüketim ve yeniden üretim alanı idi. Bu nedenle 19.yy. boyunca orta sınıf konutlarının mutfaklarında ev sahibelerinin değil, hizmetçilerin çalışması; bu zorlu etkinlik için yaygın bir çözümdü. Fakat I. Dünya Savaşı'ndan sonra orta sınıf konutlarında çalışan hizmetçilerin azalması ve bunun sonucunda tüm ev işlerinin ev kadınlarına kalması, konutta önemli değişimlere neden olmuştu. Mutfaklar artık hizmetçilerin değil, ev kadınlarının beklentilerine ve ihtiyaçlarına uygun olarak yeniden düzenlenmiş ve ev işinde emek tasarrufu sağlayan ev aletlerinin kullanımına büyük önem verilmişti (Şekil

Şekil 5.27 1930'larda elektrik sayesinde mutfığa kazandırılan modern imaj (Forty, 1995).

Elektrik Geliştirme Birliği [EDA: *Electrical Development Association*] tarafından yayımlanan *20th Century Cookery* [20.yy. Aşçılığı] adlı kitapta modern mutfığın imajı, elektrikli ev aletlerinin ve modern ev kadınının varlığı ile bütünleştirilmiştir.

Şekil 5.28 1928'de EDA'nın kadınlara yönelik hazırladığı bir reklâm (Forty, 1995).

Bu reklâmda elektrik, kadınları ev işlerinden uzaklaştıracak en büyük kurtarıcı olarak tanıtılıyor; böylece elektrik tüketen hanehalkı sayısı artırılmak isteniyordu.

5.27). 1939'da hanehalklarının % 75'ine elektrik sağlanması sonucunda (Forty, 1975, s. 41-42), mutfaklarda kullanılan elektrikli ve gazlı ev aletlerinin sayısında da artış gözlenmişti (Şekil 5.28). Nitekim buzdolabı, su ısıtıcısı ya da fırın; kendi başlarına modernliğin ve özgürlüğün birer sembolü idi.

1920'lerde mekan standartlarının yükselmesi, konutların 19.yy.'a oranla küçülmesi sonucunda meydana gelmişti. Konutun küçülmesi ile birlikte mekan kullanımı da daha esnek hale gelmişti. 19.yy. orta sınıf konutunda misafir odası, yemek odası, sabah odası ve çalışma odası gibi ayrı mekanlarda yer alan her bir işlev; 1920'lerde iki yaşama mekanına ve ayrıca yemek yenebilecek bir mutfığa dağılmıştı. Böylece 19.yy. orta sınıf konutunda misafir odasının [*drawing room*] ve işçi sınıfı konutunda *parlour*'un varlığı, konutta kamusal yaşamı özel yaşamdan ayırırken 20.yy.'da bu ayırım ortadan kalkmıştı. Bunun sonucunda iki savaş arası dönemde misafirlerin aile bireyleri ile birlikte oturma odasında, şömineye doğru yönelmiş oturma düzeninde, formaliteden uzak bir arada bulunmaları doğal hale gelmişti (Burnett, 1991, s. 266).

1920'lerden itibaren sosyal devletin sağladığı olanaklardan eşit şekilde faydalanan toplum için konut, yine de toplumsal farklılaşmanın en önemli göstergesi ve aynı zamanda sosyal statünün en ayırt edici sembolü idi. Fakat kitlesel talep karşısında standartlaşmaya başlayan konut mekanları, kullanıcıların müdahalesi olmadan toplumsal farklılaşmayı yaratacak nitelikte değildi. Bunun üzerine kullanıcılar, gelir düzeyleri ile sınırlı olmak üzere ev içi kitlesel tüketime katılarak ince zevk ve beğenilerini konuta yansıtıyorlardı. Nitekim fabrikalarda üretim teknolojisinin ve hızının gelişmesi sonucunda piyasada yer alan yer ve duvar kaplamaları, aydınlatma armatürleri, mobilyalar, mutfak ve temizlik malzemeleri gibi ev donatıları; toplumun geniş bir kesimi tarafından tüketilir hale gelmişti. Buzdolabı, merkezi ısıtma sistemi, çamaşır makinesi gibi dayanıklı tüketim malları ise; en pahalı donatılar olduklarından, üst ve orta sınıflar için konutun halen bir gösteriş alanı olmasına neden oluyorlardı (Burnett, 1991, s. 267).

1920'lerden itibaren kullanıcıların konut mekanlarının donatılmasına yönelik yaptıkları bireysel katkılar, tamamen sembolik anlamlara dayanmakta idi. Örneğin oturma odası ya da yatak odasının tek tek ve birbirinden farklı eşyalarla döşenmesi yerine bir mobilya takımı ile döşenmesi, hanehalkının düzene ve totaliteye verdiği önemi vurguluyordu;

çünkü bir mobilya takımı, öncelikle bütünlüğün ve tamamen döşenmiş bir ortamın sembolü idi. Buna karşın birbirleriyle uyumsuz, farklı eşyalardan oluşturulmuş, parçalanmış bir mobilya düzeni; geçici, tamamlanmamış ve her an yeni bir takım ile değiştirilmeye uygun bir izlenim yaratıyordu. Oturma odasının 1930'lardaki en önemli sembolik donatısı ise ayaklı abajur idi (Oliver vd., 1981, s. 176).

İki savaş arası dönemde kullanıcıların sosyal statüleri tarafından güçlendirilen ev merkezci yaşam vizyonları, teknolojik buluşlar sonucunda üretilen kitlesel iletişim araçlarını bile başkalaştırmaya yeterli idi. Evin dış dünya ile bağlantısını sağlayan ve 1930'larda yaygınlaşmaya başlayan tek kitlesel iletişim aracı, *radyo* idi. Oturma odasının içe dönük ortamına en çok yabancılaşan donatı olması nedeniyle radyonun konutta nasıl biçimlenmesi ve konumlanması gerektiği, kullanıcı için önemli bir sorun idi. *Oliver (1981, s. 178-181) oturma ya da yemek odasında yer alan radyonun bu soruna çözüm olarak bir içecek dolabına ya da sadece düğmelerin dışarıda kaldığı kapaklı bir dolaba dönüştürüldüğüne dikkat çekmektedir.*

5.3. 1950 Sonrasında Domestiklik, Tüketim ve Gündelik Yaşam

1950'lerde ev ve aile yaşamını etkileyen en önemli değişim, ev kadınlarının dışarıda çalışmaya başlamaları olmuştu. Günlük zamanlarının tümünü çalışarak geçiren kadınlar, ev işlerinin otomatik ev aletleri ve kolay temizlenebilir yüzeyler aracılığıyla rasyonel haline getirilmesine büyük önem veriyorlardı. Bununla birlikte kadınlar; bir yandan ev dışında emek harcayıp elde ettikleri ekonomik kaynaklarını, diğer taraftan ev işlerinde emek harcamamak için dayanıklı tüketim mallarına yatırmak zorunda idiler (Şekil 5.29). Fakat yine de ancak ev içi tüketimin yayılması sonucunda çalışan kadınların ev işlerinde harcadıkları zaman azaltılabiliyordu (Burnett, 1991, s. 280-281).

Nitekim 1950'lerde gelişen teknolojiler sonucunda konutta elektronik ve sentetik kimya çağı⁸ başlamıştı. Bu çağın 19.yy. sonundaki "Birinci Makine Çağı"ndan en önemli farkı, ev

⁸ *Banham* (1960), bu dönemi aynı zamanda "İkinci Makine Çağı" olarak tanımlamaktadır.

Şekil 5.29 1950'lerde emek tasarrufu sağlayan dayanıklı tüketim mallarının ve giderek çeşitlenen kişisel ev donatılarının konutta yarattığı paradoksal ortam (Rowe, 1993).

teknolojisinin özellikle kadınların rahat kullanması için küçük ve taşınabilir aletler biçiminde yenilenmesi ve bunların toplumun geniş kitlesi için erişilebilir olması idi. Bu geniş ürün yelpazesi; saç kurutucularından radyo, telefon, gramofon, pikap ve televizyona; karıştırıcılar, otomatik fırınlar, buzdolapları, elektrikli süpürgeler ve çamaşır makinelerinden sentetik deterjanlar, parlaticılar ve derin dondurulmuş yiyeceklere kadar çeşitlenebiliyordu. *Televizyon* ise bu çağın en sembolik kitlesel tüketim malı idi (Banham, 1960, s. 9-11).

Nitekim 1963'te hanehalklarının % 82'sinde bir televizyon, % 72'sinde bir elektrikli süpürge, % 45'inde bir çamaşır makinesi ve % 30'unda bir buzdolabı bulunmakta idi. *Burnett*'in (1991, s. 283) belirttiğine göre, *Chapman*'ın 1955'te yaptığı bir araştırmada, konutun döşenmesi için en çok harcamanın oturma odası ve mutfak için yapıldığı sonucu ortaya çıkmıştı. Böylece *Parker Morris Komitesi*'nin de yansıttığı gibi artık ortalama bir konut, hanehalkının servetinin göstergesi olarak mal ve mülklerin sergilendiği ve depolandığı *container* görevini üstlenmişti; çünkü 1950 ve 1960'larda yaşam standartları, tüm sosyal sınıflar için artış göstermişti. Nitekim 1950'lerden sonra ev merkezci yaşamı sürdüren sadece orta sınıflar değil, toplumun geniş kesimini oluşturan orta tabaka idi.

Yaşama standartları yükselen hanehalkları, 1960'larda her hafta çok sayıda ev donatıları satın alan saf tüketiciler olarak görülüyorlardı. Sosyal konutta kolektif yaşama ideolojisini ortadan kaldıran ve bunun yerine yeni alınan kişisel ev donatılarının miktarına bağlı olarak her hanehalkının bireyselliğini destekleyen *Parker Morris Komitesi* de, bu değişimden övgü ile söz etmekte idi:

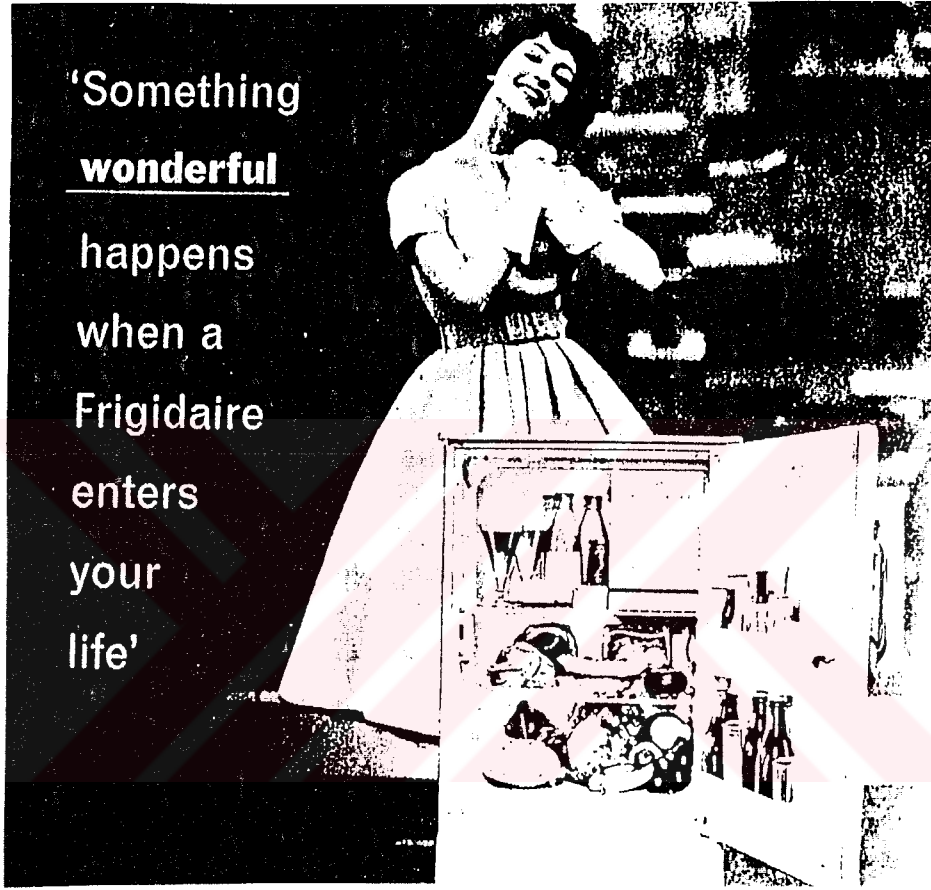
“Savaş sonrasında yaşama standartlarında görülen yükselme; apartman dairelerinin tasarımındaki bir sorunu hafifletirken, bir başkasını ise daha vahim hale getirmiştir. Çok fazla sayıda çamaşır makinelerinin ve kurutucuların evlere gelmesi, bir zamanlar çok tartışılan ‘kamusal çamaşırhanelerin gerekli olup olmadığı’ konusuna çözüm getirmiştir; fakat her hafta dışarıya atılan boş kartonların ve kutuların sayısı giderek artınca bu sefer de çöpün atılması ile ilgili zorluklar ortaya çıkmıştır. Bu sorun, apartman daireleri için daha vahim olsa da, müstakil evler için de geçerlidir” (MHLG, 1961, s. 28, par. 120).

Domestikliğin tüketim pratiğine olan bağımlılığı, “gündelik yaşam” teorisi içinde *Lefebvre* tarafından tanımlanmıştı. Bu nedenle domestiklik ile tüketim arasındaki ilişkiyi kuran kadınların rollerini de, yine gündelik yaşam sahnelerinde izlemek mümkündür;⁹ çünkü “tabii ki, sosyal yeniden üretimin asıl kurbanları ve söz sahipleri olarak, sıradanlığın özneleri ve en çok da sıradanlığa maruz bırakılanlar olarak, tüketimden en fazla sorumlu sınıf olarak ve insanların sosyal varlığının üretildiği ve yeniden üretildiği karmaşık eylemlerden sorumlu olarak *kadınlar, gündeliktir*: gündelik yaşamın hem yönetilmesi hem de vücut bulmasıdır bu” (Ross, 1996, s. 77). Her ne kadar *Ross* (1996), burada geç 1950’lerde ve erken 1960’larda Fransa’daki kadınların durumunu açıklasa da bu durum, domestikliğin hanehalkının politik ekonomisi üzerinde yoğunlaştığı her yerde geçerlidir. Nitekim verimli bir evin varoluşu, her zaman ulusal bir nitelik olarak onaylanmış ve “eğer kadın temiz ise, aile de temizdir, ulus da” çıkarsaması, ev merkezci bir izleği takip etmiştir (Ross, 1996, s. 78).

Bu dönemde özellikle kadın dergileri, okuyucularına tamamen dolu ve komple bir günlük hayat sunarak *la femme typique* [tipik kadın] (Şekil 5.30) yaratmak istiyorlardı (Ross, 1996, s. 79-81). Tam da bu noktada devletin standart konut tipinin kullanımını özendiren anlatıları, kadın dergilerinin domestik ortamda standart kullanıcı tipini özendiren günlük anlatıları ile çakışmaktadır. Bu anlatıların her ikisi de, domestik bir tüketici tipi yaratarak yenilenmiş modern evin teknisyeni ya da yöneticisi rolü verilen ev kadını gündelik yaşamda terfi ettirmeyi amaçlamışlardı (Ross, 1996, s. 8).

Ev işinin idealleştirilmesi, ev kadınına bir taraftan kolaylık sağlarken, diğer taraftan da evin dışındaki otoritelere bağımlı kılıyordu. Böylece emek gerektirmeyen aletler, aslında emeği azaltmıyor; aksine alışkanlık haline getirilen temizliğin standartlarını ve normlarını artırıyorlardı. Seri üretim bandı işçileri ya da beyaz yakalı yöneticiler olarak kadınların konumu ise, yeni aletler satın almak için kocalarına ve bunları idare etmek için teknokratların direktiflerine olan bağımlılıkları anlamında, giderek sorgulanabilir hale gelmişti (Ross, 1996, s. 104-105).

⁹ Hâttâ *Lefebvre*’nin “gündelik yaşam” konseptini keşfetmesi, bir gün apartman dairelerinde karısının bir çamaşır deterjanını öven ses tonu sonucunda olmuştu (Ross, 1996, s. 73).

Şekil 5.30 1958'de *House Beautiful* dergisinde bir reklâmda yer alan *la femme typique* [tipik kadın] imajı (Ravetz, 1995).

Domestiklik ve tüketim arasındaki ilişki ise açıkça reklâmın kendisini oluşturmaktadır: "Hayatınıza bir *Frigidaire* girdiği anda, *harika* bir şey olacak."

En fazla evcimenleştirilmiş mekan olarak kadının ev içindeki tek yönetim alanı haline gelen *mutfak*, ironik bir biçimde yüksek derecede rasyonelliği ve verimliliği yerine getirmek zorunda olan bir mekan olarak öne sürülüyordu. Bu bağlamda mutfağa yeni bir anlam yüklenirken, ev kadını da yeni görevlerle donatılıyordu. Kadın ve tüketici dergilerinde tüm makalelerin sürekli tekrarlanan temaları arasına giren bu görevler, emek gerektirmeyen [*labour-saving*] ev aletlerinin performansını ölçmek ve ideal mutfakta ya da çamaşır odasında aletleri düzenlemek idi. Rasyonelleştirilmiş ev işinin doğru sırasını korumak amacıyla ev kadını, “adımları ile oluşturduğu izi yeniden tekrarlamadan seri üretim bandı tarzında bir işten diğerine geçerek başarıya ulaşmalıydı” (Ross, 1996, s. 102).

Ev ortamı ile çalışma ortamı arasındaki fark, kadınlar açısından azaldığı için, ev gerçek bir fabrika gibi görünmeye başlamıştı. Hattâ domestik aletler bile bir fabrikayı ya da endüstriyel donatıları anımsatıyordu (Ross, 1996, s. 102). Evde ve fabrikada yer alan mekanların ve aletlerin işlevselliği arasındaki tüm bu analogiler, fabrikadaki aynı tip üretim sonucunda mümkün olmuştu. Nitekim küçük bir ev aletini ya da tüm bir evi oluşturan standartlaşmış elemanlar, fabrikada toplu olarak üretilmekte idi (Kaçel, 1997, s. 43).

Nitekim domestik ortamın rasyonelleştirilmesi, henüz 20.yy. başında teknik standartların belirlenmesi sonucunda başlamıştı. *The British Engineering Standards Association* [İngiliz Mühendislik Standartları Birliği], 1902’de büyük firmaların üretim süreçlerinin mevcut en iyi pratiğinden elde edilerek oluşturan standartları kurallaştırmak amacıyla kurulmuştu. Bu anlamda domestik ortamın rasyonelleştirilmesi sırasında kadınlara, eksperler tarafından yeni işlevsel alanlarında nasıl davranacakları dikte edilmişti.

1961’de *Parker Morris Komitesi*, Amerika Birleşik Devletleri ve Danimarka’da modern mutfaklarda bilimsel yönetim üzerine yapılan araştırma çalışmalarından övgü ile söz ediyordu. Mutfak dizisinin oluşturulmasına özellikle önem veren komite, “bir mutfağın çalışma alanının düzenlenmesinde yiyeceklerin getirilmesi, depolanması, hazırlanması, pişirilmesi ve servisi gibi işlemlerin bir dizi olarak izlenebilmesi” gerektiğini önermekte idi. Bu önerinin kaynağı ise büyük ölçekli *catering* uygulamaları idi (MHLG, 1961, s. 20, par. 80-82). Böylece komite, bu bilimsel çalışmaların sonuçlarını değerlendirerek domestik bir mutfağın genel planlama prensiplerini belirlemişti.

Kamu ve özel sektör konutu için yeni standartlar öneren devletin bir anlatısı olarak *Parker Morris Raporu*, kesin talimatlar içeren metni ile konut sakinlerinin gündelik yaşamlarına karışmakta idi. Böylece 1960 sonrasında ev, tüm işlevlerin biçiminin ve yerinin önceden bilindiği bir donatılar koleksiyonu haline gelmişti (Şekil 5.31). Örneğin evin ana girişinin yakınında şapkalar, mantolar ve ayakkabılar için yeterli alan, çarşafklar yerleştirmek için bir dolap ve ek gömme dolaplar; raporda yeterli bir evde bulunması gerekli donatılar olarak gösterilmişti (MHLG, 1961, s. 25, par. 103-105). Ayrıca her hanehalkından döşeme cilaları, mikserler, ütüler, ekmek kızartma makineleri, ekmek dilimleyicileri ve yakın gelecekte çıkması olası diğer taşınabilir ev aletlerini satın almaları isteniyordu. Bu yeni aletlerin toplumun geniş kesimi tarafından satın alınacağı varsayımı sonucunda komite; yeni konut standartlarını belirlerken yeni ev aletlerine uygun bir depolama alanının planlanmasına ayrı bir önem vermişti (MHLG, 1961, s. 22, par. 87). Komitenin bu tutumunun anlamı ise, konut standartlarına duyulan gereksinimin maksimize edilmesi idi (Şekil 5.32).

Lefebvre'ye (1971) göre sosyal kolektif kimliğin kaybolması ile birlikte yeni ev sakini; kimliğin yeni tanımını gündelik yaşamda, özel ya da “yeniden özelleştirilmiş” hayatında ve aile hayatında *inhabitant* [“evde” bulunma hali] olarak bulmaktadır. “Evde” bulunma hali sonucunda bir kimliğe sahip olma, mekana bağlanmayı mülk konut sahibi olma arzusu olarak yorumlayan devlet tarafından da desteklenmektedir (Ross, 1996, s. 107). Nitekim 1980’lerde İngiltere’nin toplumsal dönüşümü, kamusal ve özel yaşamda “özelleştirmeyi” [*privatization*]¹⁰ topluma kabul ettiren devlet tarafından tam da bu ideoloji üzerinden geliştirilmişti.

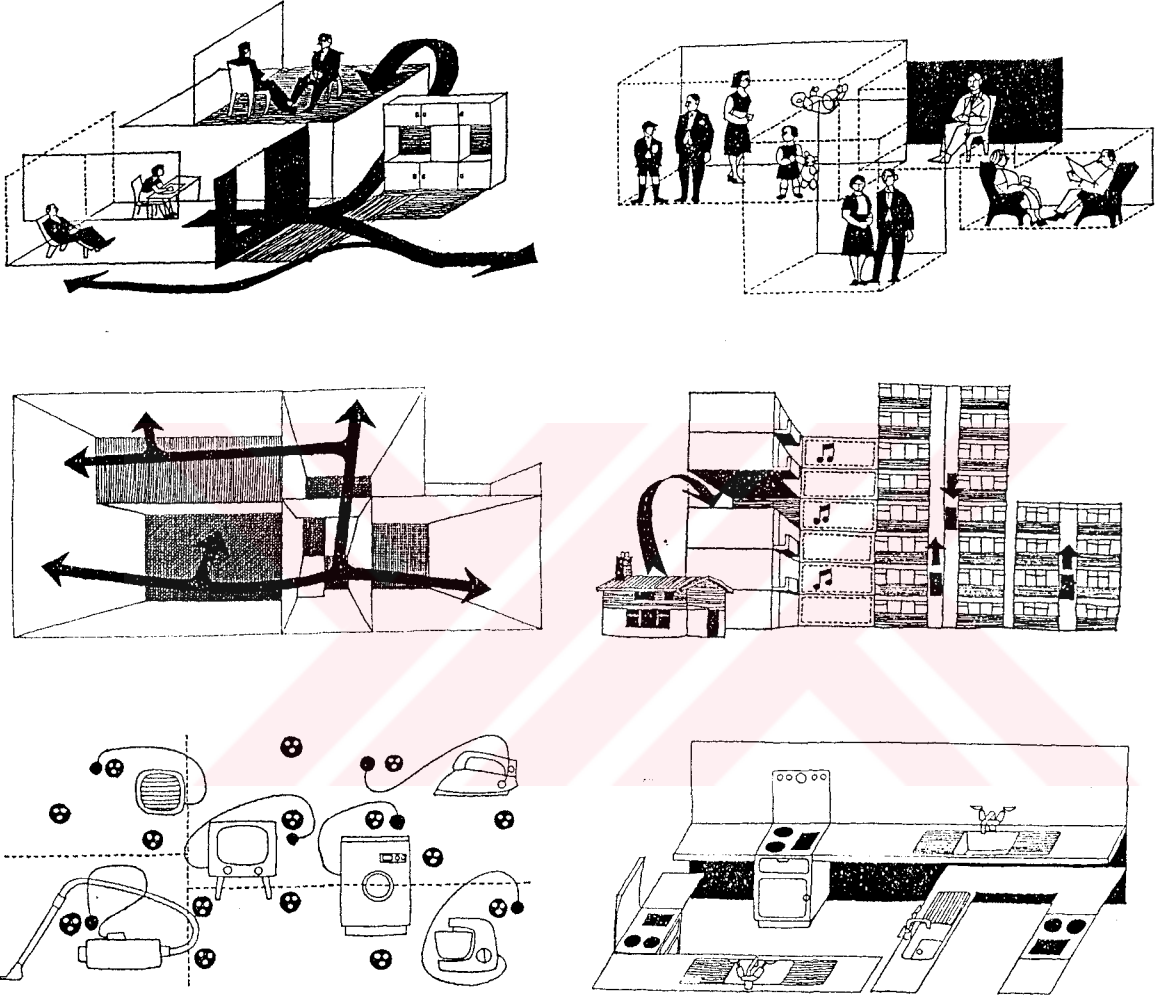
Putnam'a (1993, s. 156) göre 1980’lerden itibaren domestik ortam, sınırları içinde bir iki anlamlığa işaret eder. Ev, bir taraftan gelişmiş elektronik teknoloji sayesinde yerküreye bağlanmış; fakat diğer taraftan da “zamanın değerlenmesi ya da domestik alanda tüketilmesi için özenle üretilmiş mallar” aracılığıyla yeni bir “özelleşme” [*privatism*]

¹⁰ 1950’lerde Fransız modernleşmesi bağlamında *Castoriadis*, *Morin* ve *Lefebvre* tarafından içe dönük hareket olarak tanımlanan “özelleştirme” [*privatization*], gündelik yaşama yansıyan hareketlerden biri idi. Bu hareket yeni orta sınıfların; yenilenmiş rahat domestik iç mekanlara, elektrikli mutfaklara, özel otomobillere, evliliğin yeni vizyonuna ve orta sınıf tüketiminin yeni birimi etrafında kurulmuş mutluluk ideolojisine doğru geri çekilmelerinde hissedilmişti (Ross, 1996, s. 11).

Şekil 5.31 1960'larda donatılar koleksiyonu haline gelen tanımsız bir yaşama mekanı (Ind, 1996).

Ev içi tüketim, bu dönemde orta tabakanın en etkin, fakat en *pasif* faaliyet alanı haline gelmişti. Nitekim fotoğraftaki bu yaşama mekanı da, bir orta sınıf konutunda ya da bir Habitat mağazasında görülebilecek kadar sıradanlaşmıştır.

Şekil 5.32 1961'de *Parker Morris Komitesi*'nin hanehalklarına sunduğu yeni konut standartlarının raporda şemalarla anlatılması (MHLG, 1961).

başlatmıştı. Bu yeni “özelleşme” içinde her hanehalkı, kişisel beklentilerini ve taleplerini temsil edecek bireysel yaşama alanlarını tasarlamak *zorunda* idi. Nitekim 1980'lere gelindiğinde ev içi kitlesel tüketim oranları doyuma ulaşmıştı. 1983'te tüm hanehalklarının % 94'ü bir buzdolabı, % 81'i bir renkli televizyon, % 57'si bir derin dondurucu ve % 28'i de bir çamaşır kurutma makinesine sahipti (Burnett, 1991, s. 283). Bunun sonucunda konutun özelleşmesi için gerekli olan ve kitlesel tüketime dayanan altyapı genelde tamamlanmıştı. Domestik ortamın özelleşmesi, ev yaşamının aynı zamanda politik ve ekonomik faaliyetlere olan karşı konulmaz bağımlılığı nedeniyle bireysel yaşama alanındaki eylemlere bir sınırlama getirir. Nitekim 1980'lerde devletin konut yapımından çekilmesine rağmen bireylerin tek inisiyatif alanı olarak domestiklik düşüncesini desteklemesi ve güçlendirmesi, ev ve aileye karşı politik vizyonun kitlesellikten bireyselliğe doğru dönüştüğünü gösterir. Böylece konuttaki “yaşam kalitesi, sakinlerin eylem tarzlarına ve kültürel kaynaklarına dayanmakta idi” (Putnam, 1993, s. 158). Bu politik vizyona göre bireyler, kendi beğenilerini mülk konut sahipliği ve *DIY (Do-it-Yourself)* koşulları altında dışa vurabileceklerdi. Bu bağlamda, *DIY* faaliyetinin özellikle mülk konut sahiplerine önerilmesi tesadüfi değildir; çünkü ancak maddi gücü yeterli olan sakinler, kendi evlerinin tasarımına katkıda bulunabilirlerdi. Ve gerçekten de konutların düşük standartları nedeniyle sakinler, birey olarak konut yapımına dahil olmak “zorunda” idiler. Bu durum ise aslında sakinlerin boş zamanlarına açıkça “el konulması” idi (Kaçel, 1997, s. 44).

1983'te *Homes for the Future* adlı rapor, “*DIY*, bahçe işleri ve diğer pek çok hobinin gelişmesi ile birlikte evin, yemek yeme ve yatma dışında çok daha geniş faaliyet olanağı sağladığını” (RIBA ve Institute of Housing, 1983, s. 12) iddia etmişti. Bu nedenle mekanda esneklik, sakinlere çeşitli faaliyetlerinde serbestlik tanımak için gerekli idi. Hattâ raporda, mülk konut sahiplerinin bile kendi yaşam tarzlarını yaratmak için kendin-yap elemanları ile evlerine ek birimler inşa etmeleri özendirilmişti. Bunun yanı sıra kiracıların da *DIY* tarafından sağlanan olanakları kullanarak kiralık konutları özelleştirmeleri raporda önerilmişti.

5.4. Kullanıcıların Tasarım Sorunları ile Gündelik Yaşamda Karşılığı

20.yy. boyunca hem orta sınıf hem de işçi sınıfı konutları, dış etkiler tarafından yönlendirilen ekonomik ve sosyal değişimleri yansıtmışlardı. Fakat bu değişimlerin konuta yansımada bireylerin etkin söz sahibi olduğu tartışılır niteliktedir. Nitekim savaş sonrası dönemde özellikle kamu sektörü konutlarında kullanıcı tercihleri üzerine yapılan araştırmalar, bu varsayımı doğrulamaktadır. Bu araştırmalar sonucunda konut üreticileri ve tüketicileri arasında büyük bir boşluğun olduğu ortaya çıkmıştı. Diğer bir deyişle bu boşluk, tasarımda işlevsel yönleri öne çıkartan mimar-plancılar ile kullanımda sembolik ve sosyal yönleri öne çıkartan kullanıcılar arasında idi (Burnett, 1991, s. 340-341).

İnsanların evlerinden ne bekledikleri, aslında konut piyasasında neyin sunulduğuna bağlıdır. İki temel konut sunum biçimi olan kamu ve özel sektör konutunun henüz tasarım konsepti bakımından birbirlerinden ayrıştıkları ise gayet açıktır:

“Kamu konutu, toplumsal bir konut sunum biçimidir ve tasarım biçimlerinde de konutun eklemlenmiş ve toplumlaşmış yapısı kamu konutunun doğası gereği vurgulanır. Buna karşın özel sektör konutu, bireyleştirilmiş bir konut sunum biçimidir. Bunun bir sonucu olarak alıcı, yüksek konut nitelikleri için çok daha fazla para harcamaya hazırdır” (Ball, 1983, s. 139).

Bir alıcının yüksek konut nitelikleri için yüksek harcama yapması ya da diğer bir deyişle konut geliştirilmesine *DIY (Do-it-Yourself)* biçiminde katkıda bulunması, öncelikle özel sektördeki girişimciler tarafından sakinlerin konut yapımına olumlu yönde katılımı olarak değerlendirilmiş ve desteklenmişti. Özel sektör girişimcilerinin açıkça bir diğer beklentisi de, konutların genel niteliğinin düşük olması nedeniyle tüm hanhalklarının olumsuz yönde etkilenen yaşam kalitelerini düzeltmeye çalışacakları idi (Short, 1982, s. 171). Bunun sonucunda sosyal faaliyetlerin ev merkezci yapısı etrafında bireyleştirilmiş ve geliştirilmiş biçimi olan *DIY*, İngiltere’de savaş sonrası konut üretiminde en önemli kullanıcı etkinliği (Şekil 5.33) haline gelmişti (Short, 1982, s. 232).

Do it yourself

FOR THE PRACTICAL MAN...

Do it yourself
FOR THE PRACTICAL MAN ABOUT THE HOUSE

NEW LOOK FOR OLD CEILINGS

1/4

Whatever your interest, house, workshop, garden or car, you'll find a use for Do it yourself Magazine. For the latest and best in news, tips and technical advice there's none to beat it. Enjoy its many-to-one and practical approach to the problems and pleasures of doing-it-yourself. Place a regular order now and join the 3,817,000 people who read Do it yourself every month.

**Do it cheaper
Do it better
Do it yourself**

1/4 from your newspaper or bookstall

Do it yourself
GARDENING ANNUAL

your day by day guide to successful gardening 1960

2/6

Şekil 5.33 1960'larda *DIY (Do-it-Yourself)* üzerine hanehalklarına, özellikle de "pratik erkekler"e yönelik hazırlanmış çeşitli dergiler (Ravetz, 1995).

1950'lerde ve 1960'larda mülk konut piyasasında alıcıların bir konuttan beklentileri; rahatlık, kullanışlılık, konfor, çevre ve sosyal statü olarak açıklanıyordu. Fakat konut seçiminde kullanıcılar, öncelikle konutun sosyal statülerini güçlendirecek niteliklere sahip olmasına dikkat ediyorlardı. Nitekim özel konut sektörü de günün moda eğilimlerini konuta yansıtarak, popüler beğenin seçim faktörlerini belirliyorlardı. Örneğin 1960'ların sonunda ortalama bir özel sektör konutunda kullanıcıların talebi üzerine ayrı bir yemek odası kaldırılmış; bunun yerine oturma odasında bir yemek köşesi ve ayrıca mutfakta da bir kahvaltı alanı oluşturulmuştu. 1970'lerde ise ayrı bir çamaşır ve iş odasının oluşturulması sonucunda mutfak, aile bireylerinin bir arada yemek yediği ve toplandığı evin merkezi konumuna gelmişti (Burnett, 1991, s. 320, 324).

Konutların temel donatılarının iyileştirilmesi ise savaş sonrası dönemde artarak devam etmişti. 1971-1983 yılları arasında sabit bir banyo küvetinin ya da duşun bulunduğu konut oranı % 88'den % 97'ye, konut içinde yer alan WC'nin bulunduğu konut oranı % 87'den % 97'ye ve merkezi ısıtma sisteminin bulunduğu konut oranı da % 34'den % 64'e çıkarak büyük bir gelişme göstermişti (Burnett, 1991, s. 283).

Ball (1983) tarafından işaret edildiği gibi özel konut sektöründe konut tasarımı, ancak pazarlama ve tüketim açısından bakıldığında önemli olarak kabul edilmektedir. Hem yükleniciler hem de alıcılar, konut sunum süreci içinde yer alırlar; fakat her ikisi de farklı ilgileri nedeniyle ortak bir zeminde buluşamazlar. Amaçları sadece bir ev satmak olan spekülatif yükleniciler, çoğunlukla tüketicinin bireysel gereksinimlerini ve beğenisini göz ardı ederler. Bu nedenle özel girişimciler tarafından tamamlanmış yerleşmeler, çoğunlukla uygunsuz iç tasarımları ile tanınmışlardır; çünkü özel girişimciler, her zaman popüler beğeniye yönelik çözümler üreterek konutların satışını garanti altına almışlardır. Sonuç olarak özel girişim, konut tasarımında profesyonel tasarımcıları görevlendirmede süreci tasarımın kalitesini iyileştirme amacını taşımamıştır. Bu nedenle tasarımda bireylik, mülk konut sahipleri için kaçınılmaz hale gelmiş; fakat aynı zamanda sadece yapım ve arsanın ekstra maliyetini ödeme gücünde olan hanehalklarına özgü olmuştur (Ball, 1983, s. 136-138). Spekülatif konutta profesyonel olmayan tasarımcı eğilimine karşın *Parker Morris Komitesi*'nin özel girişimciler için önerisi, "önemli ve zaruri bir iş olan binaların, yerleşme düzeninin ve peyzajın tasarımında yetkili kişilerin görevlendirilmesi idi". Fakat yine de bu

önerinin tek gerekçesi, “*design sells now*” [şimdi tasarım satıyor] (MHLG, 1961, s. 37, par. 163) çıkarsaması idi. Böylece komitenin görüşünde tasarımın geleceği, açıkça tasarımın pazarlanabilirlik derecesine tutsak edilmişti.

1980’lerde mülk konut sahipleri ile karşılaştırıldığında kamu konutu kiracılarının da, geniş bir çeşitliliğe sahip farklı nitelikteki sosyal konut tipleri arasından seçim yapma şanslarının aslında çok az olduğu görülür. Nitekim kiracıların farklı nitelikteki konutlara yerleştirilmeleri, özel konut sektöründe olduğu gibi sadece kira ödeme gücüne bağlı olarak değil, sosyal statüye bağlı olarak da gerçekleştiriliyordu. Örneğin sosyal yaşamda “iyi davranışlı” kiracılar, sosyal konut stoğunun yüksek nitelikli konutlarına yerleştirilirken; düşük nitelikli konutlar “zor” kiracılara bırakılıyordu. Buna karşın mülk konut piyasasında farklı konut tipleri arasındaki fiyat kademeleri yeniden inceltilmiş (Short, 1982, s. 234); böylece mülk konut sahiplerinin piyasanın en alt düzeyinden en üst düzeyine kısa sürede tırmanmasına olanak sağlanmıştı. Nitekim mülk konut sahipliği açısından yaşanan bu yükseliş, aynı zamanda en alt gelir grubundan en üst gelir grubuna yükselen bireysel statünün izi ile tamamen ilintili idi. Bu anlamda *Short* (1982, s. 235), “alt gelir grubuna mensup mülk konut sahipleri ile bazı sosyal konut kiracıları arasındaki sosyal statü farkının çok az olmasına” dikkat çeker. Nitekim konut piyasasında bu iki farklı talep kanadının içinde bulunduğu koşullar da giderek birbirine benzemekte idi; çünkü konut piyasasında yer alan her birey, mülk konut sahipliğine geçiş yapmanın ya da yapmış olmanın eşiğinde bulunuyordu (Kaçel, 1997, s. 40).

BÖLÜM 6

SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, İngiltere’de konut standartlarının 19.yy.’ın ikinci yarısından 20.yy. sonuna kadar geçirdiği oluşum ve değişim süreci incelenmiştir. Bu süreç, kamu müdahalesi öncesinde mevcut konut stoğunun nitelik ve niceliği ve kamu müdahalesi sonrasında da *Tudor Walters Raporu’ndan “2000 Homes” Projesi’ne* kadar bir dizi normatif rapor ve programlar üzerinden ele alınmıştır. Bu raporların ve programların her biri, kamu ya da özerk bir kurumun inisiyatifi altında hazırlanmasına rağmen; konut standartlarına yönelik içerdikleri yaptırımlar ya da öneriler, sadece politik ve hukuki bağlam tarafından değil; farklı dönemlerde toplum üzerindeki ekonomik, sosyal, ideolojik ve kültürel düzeyler tarafından da belirlenmiştir.

20.yy. boyunca konut standartları, tıpkı standartların uygulanacağı bir birim konutun üretiminde olduğu gibi aktörler arası ilişkiler tarafından biçimlendirilmiş ve piyasaya sunulmuştur. Farklı aktörlerin farklı çıkarlarının hassas bir şekilde dengelenmesi ise, konut standartlarının belirlenen hedef kitle için istenilen düzeye yükselmesini garanti altına almıştır. Aktörler arası ilişkilerin konut standartlarının oluşum ve değişim sürecindeki belirleyiciliği göz önüne alınarak, 20.yy.’ı tamamlayan ve “2000 Homes” Projesi ile 21.yy.’a girmeye hazırlanan bu süreç için aşağıdaki sonuçlara varılmıştır:

1. İngiltere’de konut standartlarının oluşum ve değişim sürecinde en etkin özne olan *devlet*, 1920’lerden 1980’lere kadar uyguladığı farklı politikalar sonucunda kendi yapısını olduğu gibi konut standartlarının yapısını da dönüştürmüştür. Nitekim 1918’de *Tudor Walters Raporu’nda* işçi sınıfları için minimum konut standartlarını belirleyen idealler, 1945’ten itibaren ekonomi politikalarına dönüşmeye başlamış ve 1961 *Parker Morris Raporu’nda* yer alan konut standartları da artık refah düzeyi yükselen orta tabaka için maksimum düzeye yükseltilmiştir. Devlet, 1981’de yürürlükteki Parker Morris standartlarını kaldırarak konut standartlarının belirlenmesindeki aktif rolüne son vermiştir. Bunun sonucunda devlet, 1918’den 1981’e kadar uyguladığı politik ideolojiyi kesintiye uğratmıştır. 1980’lerde bu kesinti, aslında konut standartlarının oluşum ve değişim

sürecinin 1918-1981 yılları arasındaki, diğer bir deyişle kamu müdahalesi dönemindeki sürekliliğine bağlı olarak gelişebilmiştir. Nitekim bu süreklilik, 1920'lerden itibaren özel girişime verilen mali destek aracılığıyla devlet tarafından programlanmış ve böylece hiçbir kesintiye uğramadan 1980'lere ulaşması sağlanmıştır. Kamu müdahalesi döneminde sürekliliği sağlamaktaki en büyük motivasyon ise, 1980'lerde devletin konut üretiminden ve konut standartlarının denetiminden çekilmesini garanti altına almak idi. Bu nedenle *Parker Morris Raporu*, devletin 1980'lerde konut standartlarına ilişkin radikal ekonomik kararlarının “önceden kestirildiği” ve devletin gelecek vizyonun belirlendiği, savaş sonrası dönemin en kritik raporudur.

2. Devletin ya da özerk bir kurumun konut standartlarını belirlemesinin ardından, yeni standartların mevcut ya da yeni konutlara uygulanması ve bunun sonucunda yüksek standartlı konutların üretilmesi, *yapı endüstrisinin* özelliklerine bağlıdır. Nitekim 1960'larda konut üretiminde endüstrileşmiş yapım sistemlerinin kullanılmasına rağmen, 20.yy. boyunca İngiltere'de yapı endüstrisi yeni üretim biçimlerini geliştirememiştir. Yapı endüstrisinin içinde bulunduğu durağanlık, kitlesel üretim yapan ve yüksek teknolojileri kullanan farklı sektörlerle, 1920'lerde düşünsel anlamda; 1940'lar ve 1950'lerde ise pratik anlamda telafi edilmeye çalışılmıştı. Özellikle otomotiv sektöründen üretim tekniklerinin yapı endüstrisine aktarılması, 20.yy.'ın en popüler teması olmuş; fakat pratiğe dönüştürülemedi. 20.yy.'ın sonuna doğru ise üretimde niceliği öne çıkartan bu temaya, niteliği de içine alan yeni bir boyut eklenmiştir: otomotiv sektöründen yapı endüstrisine üretim tekniklerinin yanı sıra tüketim ve pazarlama tekniklerinin de aktarılması. Nitekim 1996'da kamuoyuna tanıtılan “2000 Homes” Projesi de; başta otomotiv sektörü olmak bilgisayar sektörü, hazır mutfak ve banyo üreten firmalar, dayanıklı tüketim malları endüstrisi ve hâttâ ev içi tüketime yönelik çok katlı mağazaların proje sürecine katılmalarını nicelikten çok niteliği artırması bakımından desteklemektedir. Fakat 20.yy. boyunca konut üreten tüm özel sektör girişimcileri için nitelik artırımı, hiç bir zaman nicelik ve maliyet konularını önceleyememiştir. Sonuçta nitelik konusunda farklı görüşlere sahip farklı endüstrilerin 21.yy. için nasıl bir konut üretecekleri ve “düşük maliyet - yüksek standart” dengesini nasıl belirleyecekleri henüz cevabı belirsiz bir sorudur.

3. Politik düzeyde belirlenen konut standartlarının bireylerin özel yaşam alanlarına uyarlanması sürecinde ortaya çıkacak farklı tasarım çözümleri, *mimar* tarafından belirlenir. 1918'de *Tudor Walters Raporu*, mimarlara minimum standartlar ve farklı gereksinimlere bağlı olarak çeşitli konut tip planları önermiş; fakat her projeye uygun özgün tasarımların yapılmasını teşvik etmiştir. 1940'lardan sonra ise raporların tasarım önerileri, konutlarda servis mekanlarının standartlarının düşük olması nedeniyle mutfak çözümleri üzerinde yoğunlaşmış; buna karşın konut tip planlarının çeşitlendirilmesi, yerel yönetimlerin ya da özel girişimcilerin inisiyatifine bırakılmıştır. 1981'de yasal minimum mekan standartlarının uygulamadan kaldırılması sonucunda ise tasarım sürecinde mimarlar açısından çelişki yaratan bir standart karmaşası yaşanmaktadır. Devletten konut yapımı için kredi alan her *konut birliği* ve her *sigorta şirketi*, konutların taban alan standartlarını; her *yerel yönetim*, hazırladıkları yapı yönetmeliklerinde merdiven, havalandırma ve ısıtma ilgili teknik standartları; *planlama*, *güvenlik*, *sağlık* ve *emniyet* birimleri ise mekanların performans standartlarını tasarımcılar için belirlerler. Birbirinden bağımsız çok sayıda birim tarafından hazırlanan standart yönetmelikleri, konut tasarımı açısından pek çok uyumsuzluğa neden olmaktadır. Çoğu zaman birbirleriyle çelişen bu yönetmeliklerin birinci olumsuz etkisi, mimarlar üzerindedir. Tasarımda inisiyatif alanlarının daralması nedeniyle mimarlar, tasarım sürecinde söylemlerini ve ideallerini süreç içinde kaybedebilmektedirler. Sonuçta 1980 sonrasında konut standartlarının yeniden tanımlanmaması, konut tasarımında standartlaşma tehlikesini artırmıştır. İkinci olumsuz etki ise kullanıcılar üzerinde görülmektedir. "İyi tasarım" kriterinin *alan ve performans standartlarına* bağlı olması sonucunda kullanıcılar, konut seçiminde *mekan tasarımını* ikincil unsur; buna karşın *donatı ve malzeme tasarımını* birincil unsur olarak kabul etmektedirler.

4. İngiltere'de 20.yy.'da konut üretimi; devlet, kamu ve özel girişimci, yapı endüstrisi ve mimarın işbirliği sonucunda gerçekleşmesine rağmen, birim konut ölçeğinde konut standartlarının iyileştirilmesi, bu aktörler dışındaki bir sektör tarafından yönlendiriliyordu. Diğer bir deyişle konut standartlarının yükselmesini, yapı endüstrisinin iç dinamikleri değil, *dayanıklı tüketim malları endüstrisindeki* ilerleme sağlamıştı. Sonuçta 20.yy.'da konut standartlarını; konutların artan taban alanları, odaların performans düzeyleri, yapıyı oluşturan donatı ve malzemelerin teknik standartları değil, niteliği ve niceliği artan kentsel

altyapı donatıları ve bunun sonucunda kullanılabilen dayanıklı tüketim malları dönüştürmüştür. Nitekim “2000 Homes” Projesinin 21.yy. için yeni prototiplerin üretiminde otomotiv sektörünün ardından enformasyon sektörünü projenin başlıca finansörü olarak öne sürmesi, tam da dayanıklı tüketim malları endüstrisinin 20.yy.’da konut standartlarını dönüştürdüğü savını doğrulamakta ve aynı zamanda 21.yy.’da bu dönüşümün “her konutta bir bilgisayar bulunacağı ve hâttâ dolayısıyla ev ortamında çalışmanın [*home working*] hanehalkları arasında yaygınlaşacağı” varsayımından yola çıkılarak enformasyon sektörü tarafından gerçekleştirilmek istendiğini açıkça ortaya koymaktadır.

5. İngiltere’de konut standartlarının, 1918’de devletin belirlediği politik koşullar altında kamusal bir çaba sonucunda yükseltilmesi amaçlanırken, 1980 sonrasında piyasanın belirlediği ekonomik koşullar altında bu çaba bireyselleşmek zorunda kalmıştır. Konut standartlarına ilişkin politik söylemin tükenmesi sonucunda 1980’lerde domestik ortamdaki *birey*, diğer bir deyişle *inhabitant* [ev sakini], özel yaşama alanında konut standartlarının yükseltilmesinden sorumlu en etkin özne haline gelmiştir. Bu bağlamda devlet, toplumda “özelleştirme” ile ve mülk konut sahipliğini özendirerek konut standartları üzerindeki kendi belirleyiciliğini bireylere devretmek için gerekli politik ve ideolojik koşulları hazırlamıştır. Her bireyin devletin desteğine ihtiyacı olmadan piyasa ortamında kendi koşullarını yine kendisinin belirlemesi, tam da 1980 sonrasında “toplumun bireylerden oluştuğu” varsayımına dayanmaktadır. Nitekim 1990’larda devlet, 1950’ler ve 1960’larda toplumda bir konsensus sonucunda yarattığı orta tabakayı bir arada tutma çabası içinde değildir. Diğer bir deyişle orta tabakayı oluşturan kesimler arasındaki sosyal ve ekonomik farklar, 1980’ların radikal ekonomi politikaları sonucunda yeniden belirginleşmiştir. Bunun sonucunda bireyselleşen toplumda, bireyler arasındaki farkların kabul edilmesi ya da açıkça gözler önüne serilmesi devlet ve piyasa tarafından meşrulaştırılmıştır. Piyasa ortamında bireylere tanınan bu “özgürlük” alanının domestik ortama yansımaları ise *inhabitant*’ın “tüketimcileştirilme” ve evin de “müşteriye özel metalaştırılma” düzeyine bağlıdır. Nitekim “2000 Homes” Projesi, tam da “tüketimcileştirmeyi” ve “müşteriye özel metalaştırmayı” 2000 adet prototipin “imajı” üzerinden gerçekleştirmektedir. Bu nedenle en büyük idealleri, kitlesel üretim ve tüketim ortamında tüketici taleplerini üreticilerin beklentileri ile buluşturmaktır. Bu amaç

doğrultusunda cevabını aradıkları en önemli soru ise, “*kitlesele tüketicilere bireysel çözüm önerilerinin profesyonel mimarlar tarafından nasıl sunulabileceğidir.*” Fakat bu programın amacı, tüketicilere ürün kataloglarından seçebilecekleri hazır konut tiplerini ve yerinde döşenmeye hazır, mutfak ve banyo gibi mekan çözümlerini sunmak olduğu sürece; donatıları gibi tek tek mekanlarının da birer tüketim malına dönüştüğü konutun oluşmasında bireylerin pasiflikten aktifliğe geçmeleri gelecek yüzyılda da mümkün olmayacaktır.

İngiltere’de 20.yy. boyunca konut standartları üzerine yaşanan deneyim sürecinin, konut standartlarının tartışıldığı farklı ülkeler için ancak her ülkeye özgü farklı bağlamın göz önüne alınması koşulu ile bir örnek olabileceği düşünülmektedir. Fakat aynı zamanda konutun barınmanın evrensel tanımı olduğu varsayımı ile İngiltere’ye özgü bu deneyim sürecinden, konut standartlarını belirleme araştırmalarında her ülke tarafından göz önüne alınması gereken bazı genel öneriler aşağıda geliştirilmiştir:

1. Konut standartlarını belirleme araştırmaları, çalışma alanını sadece birim konut ölçüğü ve kapsamını da sadece o günün koşulları ile sınırlandırmamalıdır. Bir toplum için kabul edilebilir ve uygulanabilir konut standartlarını belirlemenin ilk koşulu, o toplumun geçmişte hangi koşullar altında barındığını ve gelecekte de hangi vizyonlarla barınmak istediğini ortaya koymaktır; çünkü konut standartları, tarih boyunca toplumlara daha iyi yaşama koşulları sağlamak amacıyla ve kesintisiz bir teknoloji evrimine bağlı olarak bir süreklilik içinde gelişir. Tam da bu nedenle, bu çalışmada savunulduğu gibi konut standartları; politikanın, ekonominin, mekanın, ideolojinin ve ev içi yaşamın etkilerini içeren bütüncül bir bağlamda ele alınmalıdır.

2. Bu bağlamın bir sonucu olarak konut standartları, istatistiksel verilere dayanılarak sadece alan ve performans standartları ile belirlenmemelidir. Alan ve performans standartları, konutun sadece optimum barınma koşullarını yerine getirmesini sağlarken; toplumda bireyler arasında sosyal statünün en ayırt edici sembolü olduğu gerçeğini göz ardı eder. Fakat kullanıcının talebi, sadece istatistiksel performans verilerini değil; buna karşın bireysel gereksinimleri, istekleri, sosyal değerleri ve kaynakları da yansıtmaya uygun bir yaşama alanının tanımlanmasıdır. Nitekim gündelik yaşamda konut, donatılar ve mekanların oluşturduğu parçacıl bir mal topluluğu yerine bütüncül bir yapıyı temsil eder.

Konut standartlarını alan ve performans standartlarına indirgeyen görüŖ ise, konuya bakıŖ açısını bu bağlamda genişletmelidir. Ancak bunun sonucunda, hem mimar açıŖından tasarımıda, hem de bireyin gündelik yaŖamı açıŖından barınmada kısıtlama yerine esnekliğin ve nesnellik yerine öznelliğin sağlanması mümkün olacaktır.

KAYNAKLAR

Anon., (1972), *Victorian Shopping: Harrod's Catalogue 1895*, David & Charles, Newton Abbot.

Anon., (1975), *Edwardian Shopping: A Selection from the Army & Navy Stores Catalogues 1898-1913*, David & Charles, Newton Abbot.

Anon., (1996), "Housing for year 2000", *RIBA Journal*, 103 (5): 69-70.

Ball, M., (1983), *Housing Policy and Economic Power: The Political Economy of Owner Occupation*, Methuen, London.

Ball, M., Gray, F. ve McDowell, L., (1989), *The Transformation of Britain: Contemporary Social and Economic Change*, Fontana Paperbacks, London.

Banham, R., (1960), *Theory and Design in the First Machine Age*, The Architectural Press, London.

Bilgin, İ., (1992), *Konut Üretimini Karşılaştırmalı Analizi*, YÜMFED Yayınları, İstanbul.

Bilgin, İ., (1994), *Yapı Üretiminde Ürün-Süreç İlişkisi*, Yıldız Teknik Üniversitesi Yayınları, 294, İstanbul.

Booth, C., (1902), *Life and Labour of the People in London*, Third Series: Religions, Influences, VI: Outer South London; Macmillan and co., London.

Burnett, J., (1969), *A History of the Cost of Living*, Penguin Books, Middlesex.

Burnett, J., (1991), *A Social History of Housing 1815-1985*, Routledge, London.

Calder, J., (1979), *The Victorian and Edwardian Home from Old Photographs*, B.T. Batsford, London.

Daunton, M. J., (1983), *House and Home in the Victorian City: Working-class Housing 1850-1914*, Edward Arnold, London.

Davidoff, L., (1973), *The Best Circles: Society, Etiquette and the Season*, Croom Helm, London.

Forty, A., (1975), "The Electric Home: A Case Study of the Domestic Revolution of the Inter-war Years", *History of Architecture and Design 1890-1939*, Units 19-20, The Open University Press, London.

Forty, A., (1995), *Objects of Desire: Design and Society since 1750*, Cameron Books, Dumfriesshire.

Fraser, W. H., (1981), *The Coming of the Mass Market 1850-1914*, Macmillan Press, London.

Gaskell, S. M., (1977), "Housing and the Lower Middle Class 1870-1914", 159-183, *The Lower Middle Class in Britain 1870-1914*, G. Crossick (der.), Croom Helm, London.

Gauldie, E., (1974), *Cruel Habitations*, Allen & Unwin, London.

GLC (Greater London Council), (1977), *New Directions in Housing: GLC Architects Review 3*, Academy Editions, London.

Hall, P., (1996), *Cities of Tomorrow*, Blackwell Publishers, Oxford .

Harvey, D., (1992), *The Urban Experience*, Blackwell Publishers, Oxford.

Hasol, D., (1993), *Ansiklopedik Mimarlık Sözlüğü*, YEM Yayınları, İstanbul.

Ind, N., (1996), *Terence Conran: The Authorised Biography*, Sidgwick & Jackson, London.

Kaçel, E., (1997), *Changing Context of Housing Standards in Britain: From Parker Morris Report to "2000 Homes"*, MA Dissertation, Architectural Association Graduate School (yayımlanmamış).

Keyder, Ç., (1993), *Ulusal Kalkınmacılığın İflası*, Metis Yayınları, İstanbul.

Lampard, E. E., (1973), "The Urbanizing World", 3-57, *The Victorian City: Past and Present*, H. J. Dyos ve M. Wolf (derl.), London.

Lefebvre, H., (1971), *Everyday Life in the Modern World*, Allen Lane The Penguin Press, London.

LGB (Local Government Board), (1918), *Report of the Committee Appointed by the President of the Local Government Board and the Secretary for Scotland To Consider Questions of Building Construction in Connection with the Provision of Dwellings for the Working Classes in England and Wales, and Scotland, and Report Upon Methods of Securing Economy and Despatch in the Provision of Such Dwellings (Tudor Walters Report)*, HMSO, London.

Long, H., (1993), *The Edwardian House: The Middle-class Home in Britain 1880-1914*, Manchester University Press, Manchester.

Ministry of Health, (1920), *Type Plans and Elevations of Houses Designed by the Ministry of Health in Connection with State-Aided Housing Schemes*, HMSO, London.

Ministry of Health, (1944), *Design of Dwellings: Report of the Design of Dwellings Sub-Committee of the Central Housing Advisory Committee Appointed by the Minister of*

Health and Report of a Study Group of the Ministry of Town and Country Planning and Layout in Relation to Housing (Dudley Report), HMSO, London.

MHLG (Ministry of Housing and Local Government), (1961), *Homes for Today and Tomorrow*, HMSO, London.

Muthesius, S., (1974), *Das Englische Vorbild*, Prestel-Verlag, München.

Muthesius, S., (1990), *The English Terraced House*, Yale University Press, New Haven.

Oliver, P., Davis, I. ve Bentley, I., (1981), *Dunroamin: The Suburban Semi and Its Enemies*, Barrie & Jenkins, London.

Parker, B. ve Unwin, R., (1901), *The Art of Building A Home*, Longmans Green & Co., London.

Pawley, M., (1971), *Architecture versus Housing*, Studio Vista, London.

Putnam, T., (1993), "Beyond the Modern Home: Shifting the Parameters of Residence", 150-165, *Mapping the Futures: Local Cultures, Global Change*, J. Bird, B. Curtis, T. Putnam, G. Robertson ve L. Tickner (derl.), Routledge, London.

Rasmussen, S. E., (1937), *London: The Unique City*, Jonathan Cape Ltd., London.

Ravetz, A., (1995), *The Place of Home: English Domestic Environments 1914-2000*, E & FN Spon, London.

Reed, C., (1996), "Introduction", 7-17, *Not At Home: The Suppression of Domesticity in Modern Art and Architecture*, C. Reed (der.), Thames and Hudson, London.

RIBA ve Institute of Housing, (1983), *Homes for the Future: Standards for New Housing Development*, London.

Ross, K., (1996), *Fast Cars, Clean Bodies: Decolonization and the Reordering of French Culture*, MIT Press, Cambridge.

Rowe, P. G., (1993), *Modernity and Housing*, MIT Press, Massachusetts.

Schubert, D., (1997), *Stadterneuerung in London und Hamburg: eine Stadtbaugeschichte zwischen Modernisierung und Disziplinierung*, Vieweg Verlag, Braunschweig.

Sennett, R., (1997), *Fleisch und Stein: der Körper und die Stadt in der westlichen Zivilisation*, Berlin: Suhrkamp.

Short, J. R., (1982), *Housing in Britain: The Post-war Experience*, Methuen, London.

Soja, E., (1996), *Thirdspace: Journeys to Los Angeles and Other Real-and-Imagined Places*, Blackwell Publishers, Massachusetts.

Sutcliffe, A., (1981), *Towards the Planned City: Germany, Britain, The United States and France 1780-1914*, Basil Blackwell, Oxford.

Swenarton, M., (1981), *Homes Fit For Heroes: The Politics and Architecture of Early State Housing in Britain*, Heinemann, London.

Şener, B., (1996), *Birmingham Örneğinde Endüstrileşme Sonrası Konut Üretimi*, Yüksek Lisans Tezi, YTÜ Fen Bilimleri Enstitüsü (yayımlanmamış).

Tiersten, L., (1996), "The Chic Interior and the Feminine Modern: Home Decorating as High Art in Turn-of-the-Century Paris", 18-32, *Not At Home: The Suppression of Domesticity in Modern Art and Architecture*, C. Reed (der.), Thames and Hudson, London.

Unwin, R., (1920), *Town Planning in Practice: An Introduction to the Art of Designing Cities and Suburbs*, T. Fischer Unwin Ltd., London.

Wood, J., (1806), *A Series of Plans for Cottages or Habitations of the Labourer Either in Husbandry or the Mechanic Arts Adapted As Well to Towns As to the Country*, The Architectural Library, London.

EKLER

EK 1 1915'TE *ADVISORY COMMITTEE ON RURAL COTTAGES*
 TARAFINDAN BELİRLENEN İHTİYARİ MİNİMUM ODA
 ÖLÇÜLERİ (LGB, 1918, s. 29)

<i>Parlour</i> bulunmayan konut	Taban alanları (sq. feet) ¹	Hacim ölçüleri (cu. feet) ^{2*}	<i>Parlour</i> bulunan konut	Taban alanları (sq. feet)	Hacim ölçüleri (cu. feet)
Oturma odası	180	1.440	<i>Parlour</i>	120	960
<i>Scullery</i>	80	640	Oturma odası	180	1.440
Kiler	24	–	<i>Scullery</i>	80	640
1. Yatak odası	150	1.200	Kiler	24	–
2. Yatak odası	100	800	1. Yatak odası	160	1.280
3. Yatak odası	65	520	2. Yatak odası	120	960
			3. Yatak odası	110	880

* Hacim ölçüleri, taban alanlarının 8 feet³ (ortalama oda yüksekliği) ile çarpımı sonucunda elde edilmiştir.

¹ 1 sq. foot = 0,09 m²

² 1 cu. foot = 0,028 m³

³ 1 foot = 30,48 cm

EK 2a 1961'DE *PARKER MORRIS KOMİTESİ* TARAFINDAN
HOMES FOR TODAY AND TOMORROW ADLI RAPORDA
TABAN ALANLARINA YÖNELİK ÖNERİLEN MİNİMUM
STANDARTLAR (MHLG, 1961, s. 35)

Aşağıdaki hanehalkı sayısına göre gelecekte inşa edilecek bir ev;

6 kişi	5 kişi	4 kişi	3 kişi	2 kişi	1 kişi
--------	--------	--------	--------	--------	--------

en az aşağıdaki net taban alanlarına ile: ___

sq. feet

3 katlı müstakil ev*	1050	1010	—	—	—	—
2 katlı orta sıra ev	990	910	800	—	—	—
2 katlı ikiz ev ya da köşe sıra ev		880	770	—	—	—
<i>Maisonette</i>		—	—	—	—	—
Apartman dairesi	930	850	750†	610	480	320
Tek katlı müstakil ev	900	810	720			

* Eğer konut içi bir garaj inşa edilirse, bu ölçüleri değiştirmek gerekecektir. † 720 (eğer balkon geçitli ise)

ve aşağıdaki genel depolama alanları ile tasarlanmalıdır:

sq.

feet

Evler‡	50	50	50	45	40	30
Apartman daireleri ve <i>Maisonette</i> 'ler						
Evin içinde	15	15	15	12	10	8
Evin dışında	20	20	20	20	20	20

‡ Bu alanın bir kısmı üst katta yer alabilir; fakat en az 25 sq. feet'lik alan zemin katta bulunmalıdır.

ve W.C.'ler de aşağıdaki koşullara uygun olmalıdır:

-
- A. 1, 2 ve 3 kişilik evlerde 1 W.C. bulunmalıdır. Bu W.C., banyoda da yer alabilir.
B. 4 kişilik iki ya da üç katlı müstakil evlerde ve iki katlı *maisonette*'lerde; 5 kişilik apartman daireleri ve tek katlı müstakil evlerde 1 W.C. bulunmalıdır. Bu W.C., banyodan ayrı bir bölmede yer almalıdır.
C. 5 kişi için minimum taban alanda ya da üzerinde olan iki ya da üç katlı müstakil evlerde ve iki katlı *maisonette*'lerde; 6 kişi için minimum taban alanda ya da üzerinde olan apartman dairelerinde ve tek katlı müstakil evlerde 2 W.C. bulunmalıdır. Bunlardan biri, banyoda yer alabilir.
D. Eğer ayrı W.C. bölmesi banyoya bitişik değilse, bu bölmede bir lavabo bulunması zorunludur.
-

EK 2b TABLE OF RECOMMENDED STANDARDS RELATING TO FLOOR SPACE (MHLG, 1961, p. 35)

A home to be built in the future for occupation by:

6 people	5 people	4 people	3 people	2 people	1 person
----------	----------	----------	----------	----------	----------

should be designed with a net floor area of at least:—

	square feet					
3-storey house *	1050	1010	—	—	—	—
2-storey centre terrace	990	910	800	—	—	—
2-storey semi or end		880	770	—	—	—
Maisonette				—	—	—
Flat	930	850	750†	610	480	320
Single storey house	900	810	720			

* These figures will require modification if a garage is built in † 720 if balcony access

and general storage as follows:

	square feet					
Houses ‡	50	50	50	45	40	30
Flats and Maisonettes						
Inside the dwelling	15	15	15	12	10	8
Outside the dwelling	20	20	20	20	20	20

‡ Some of this may be on an upper floor; but at least 25 square feet should be at ground level.

and W.Cs. should be provided as follows:

-
- A. In 1, 2 and 3 person dwellings, 1 W.C. is required, and may be in the bathroom.
 B. In 4 person 2 or 3 storey houses and 2 level maisonettes, and in 5 person flats and single storey houses, 1 W.C. is required, in a separate compartment.
 C. In 2 or 3 storey houses and 2 level maisonettes at or above the minimum floor area for 5 persons, and in flats and single storey houses at or above the minimum floor area for 6 persons, 2 W.C.'s are required, one of which may be in the bathroom.
 D. Where a separate W.C. does not adjoin a bathroom, it must contain a washbasin.
-

Definitions

Net floor area is the area on one or more floors enclosed by the walls of a dwelling and is measured to the opposing unfinished faces. It includes the area occupied by partitions, the area taken up on each floor by any staircase, the area of any chimney breast or flue, and the area of any external W.C. It excludes the floor area of any general store, dustbin store, fuel store, garage or balcony; any area in rooms with sloping ceilings to the extent that the height of the ceiling does not exceed 5 ft. 0 ins.; and any lobby open to the air.

General storage area is measured to exclude floor area occupied by any dustbin store, fuel store, or pram space, and any space required inside terrace houses as access from one side of the house to the other—taken as 2 ft. 3 ins. wide. See also para. 99 for excess garage area which may be counted in.

**EK 3 1983'TE RIBA ve INSTITUTE OF HOUSING TARAFINDAN
HOMES FOR THE FUTURE ADLI RAPORDA ÖNERİLEN
STANDARTLARIN ÖZETİ (Burnett, 1991, s. 317)**

Zorunlu Standartlar	İhtiyari Standartlar
<p>Parker Morris standartları, tüm kamu sektörü girişimlerinde geçerli olmalıdır.</p> <p>Genel depolama alanı, Parker Morris tarafından belirtildiği gibi geçerli olmalıdır. Tüm konutlarda kapalı bir antre ya da giriş holü bulunmalıdır. İkinci W.C. 5 kişilik evler için geçerli olmalı; 3 ve 4 kişilik evlerde de ayrı bir W.C. bölmesi bulunmalıdır.</p>	<p>Konut planları, katı taban alan standardına göre değil, kullanıcı faaliyetlerine göre belirlenmelidir.</p> <p>Ayrı bir iş odası bulunmalıdır.</p> <p>Kullanış olduğu takdirde, iki ayrı oturma odası bulunmalıdır. Banyo tasarımları, yaşlılar ve engellilerin kullanımına uygun olmalıdır. Ebeveyn yatak odası, gelecekte bölmeye uygun olmalıdır. Çatı konstrüksiyonu, gelecekte mekanın kullanımına uygun olmalıdır.</p>
<p>Zemin katın üzerindeki pencereler, içerinden temizlenebilir ve camları değiştirilebilir nitelikte olmalıdır. Tasarım, yoğunlaşma risklerini azaltmalıdır. Mutfaklarda havalandırma sistemi bulunmalıdır. Duvarlarda, çatılarda ve döşemelerde yüksek yalıtım standartları sağlanmalıdır.</p> <p>Merkezi ısıtma sistemi, uygun derecelere ayarlanmalıdır. Su ve mekan ısıtması için sistem termostat kontrolleri yapılmalıdır. Elektrik prizleri için Parker Morris'in "ihtiyari" standardı, yeni minimum olarak uygulanmalıdır. Ses yalıtım standartları yükseltilmelidir.</p>	<p>Pencere tasarımı, maksimum erişilebilir yüksekliğini ve güvenliğini dikkate almalıdır.</p> <p>Pencerelerde çift cam kullanılmalı ya da daha sonra ek yapılabilir nitelikte olmalıdır. Oturma odasında ek bir ısıtma aygıtı bulunabilir. Sıcak su sistemleri için ayrı bir devir programcısı kullanılabilir. Elektrik prizleri için daha yüksek "ihtiyari" standartlar uygulanmalıdır.</p>
<p>Konut çevrelerinin bakımı için harcama yapılmalıdır.</p> <p>Yerleşmedeki tüm kamusal mekanlar, açıkça tanımlanmalı ve özel mekanların ve konutların "korunması" amacıyla kamusal mekanlar için sorumluluk, ilgili kişilere verilmelidir.</p> <p>"Oyun alanı", yerleşmede tatsızlığa neden olmayacak şekilde düzenlenmelidir.</p> <p>Yerleşme yönetmelikleri, geri besleme yöntemi ile kullanıcı ve yönetimin düşüncelerine yer verilmelidir.</p>	<p>Yoğunluk, iyi tasarımdan sonra ikincil unsur olmalıdır. Büyük yerleşmeler, konut kümelerine ayrılmalıdır. Aile konutları için minimum bahçe alanı 50 m² olmalıdır.</p> <p>Her konutun yanında otomobiller için uygun park yerleri sağlanmalıdır.</p> <p>Yerleşme sakinleri taşınmaya başladıktan hemen sonra peyzaj uygulamaları tamamlanmalı ve sakinlere seçme hakkı tanınmalıdır.</p>

ÖZGEÇMİŞ

Doğum tarihi	28.10.1972	
Doğum yeri	İstanbul	
Lise	1983-1991	Özel Sankt Georg Avusturya Kız Lisesi
Lisans	1991-1995	Y.T.Ü. Mimarlık Fakültesi Mimarlık Bölümü
Yüksek Lisans	1995-	Y.T.Ü. Fen Bilimleri Enstitüsü Mimarlık Anabilim Dalı Yapı Programı
Master of Arts	1996-1997	Architectural Association Graduate School Housing & Urbanism Programme London, UK

